KNJIŽEVNA IZDANJA
DRUŠTVA
HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA.

KNJIGA SEDMA

GEOGRAFIJSKA ČITANKA

U ZAGREBU 1918.
IZDAJE „DRUŠTVO HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA"
S POTPOROM KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.

GEOGRAFIJSKA ČITANKA

SASTAVIO
PROF. DR. MILAN ŠENOA

U ZAGREBU 1918.
TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE.

ZAGREB.

I.

Davno su prošla ona blažena vremena, kad je smioni putnik na kolima, koja su se zvala onda »currus diligentiae«, dolazio u Zagreb, odsio u gostionici »Kod ruže« nasuprot bolnici milosrdne braće, pojeo ondje pržolicu, pojeo dva kruha, popio holbu vina pa je platio devetnaest novčića. Minulo je vrijeme, kad je sva noblesa zagrebačka išla na Sjeverno šetalište, sada Vrazovo šetalište, i na Kipni trg, da sluša koncerte, koje su svirali u bijelo odjeveni vojnici regimente grofa Khevenhüllera. Danas će slabo tko vjerovati, da su na mjestu današnjega sveučilišta bili izdašni lovovi na divlje patke. Prošlo je to. Promijenili su se odnošaji, promijenili se i ljudi; na mjestu starih vrtova nikoše ugledni trgovi, a na mjestu starih kućica bogate palače. Tek je jedan dio ostao, kaki je bio: Gornji grad Zagreb.

Gornji se grad podigao na jednom od južnih ogranaka gore u obliku trokuta, kome je šiljak okrenut prema sjeveru. To je bila stara tvrđa Gradec sa prastarom crkvom svetoga Marka. Tatari navališe na Zagreb, oplijeniše i razoriše ga; kralj ga Bela podiže nanovo i proglasi slobodnim gradom. Pod konac XIV. stoljeća već se u crkvi svetoga Marka orila svečana pjesma, a orgulje je svirao orguljaš Nikola, svakako nešto osobito za ono vrijeme. Crkva je stradala nekoliko puta od požara a g. 1502. i od potresa. Na zapadnoj strani Markova trga, uz crkvu samu, dižu se danas banski dovri; stari su banski dvori bili nešto niže u Srednjoj, danas Gospodskoj ulici, gdje je sada gradsko poglavarstvo. Tamo bi za sparnih ljetnih večeri dolazio pobjednik sisački, slavni ban Toma Bakač, pa skinuvši gornji haljinac i zasukavši rukave od košulje, provodio koji časak, sjedeći na običnom stolcu i naklapajući s vrijednim građanima

zagrebačkim. Pred crkvom ima još i danas uzidanih pet kamena u zemlji, a pripovijedaju neki, da je na njima stajalo usijano prijestolje, na kome su spalili Matiju Gupca, »seljačkoga kralja«.

Tri ulice vode na sjever: Demetrova, koja se prije zvala Staro-kazališna ulica, jer je početkom XIX. stoljeća bilo kazalište na onom mjestu, gdje je danas prirodopisni muzej. Kako su prije neko devedeset godina građani zagrebački mirno živjeli, kako im je bilo malo stalo do javnih zabava i kazališta, dokazuje pripovijedanje staraca, da je u Markovoj ulici na jednoj kući bila pribijena ploča s natpisom: »Ovud se ide u kazalište«.

U drugoj ulici — Pivarskoj naći ćeš koju tu starinsku kućicu, što se stisla u kut; pred njom je mali vrtić i brajda ovjenčana vinovom lozom. Mali prozorčići veselo gledaju u taj novi Zagreb i u svoje ponosne dvokatne družice. Uz istočni gradski zid ide Opatička ulica, nazvana po samostanu koludrica, u kome je, vele, pod silu koludrica Judita Petronila, kći nesretnoga bana Petra Zrinjskoga, dokončala svoj život.

Od najsjevernije točke staroga grada, od »Popova torna«, išla su dva podzemna hodnika, jedan do jugoistočnoga tornja, a drugi do jugozapadnoga tornja. Od Kapucinskoga ili jugozapadnoga tornja išao je jedan hodnik do Mesničkih vrata, a onda se dalje završavao u Tuškancu. U prvoj polovici XIX. stoljeća mnogo se isticalo Vrazovo šetalište, onda zvano sjeverna promenada, gdje je u radne dane svirala vojna glazba, a odlični je svijet šetao po šetalištima ili sjedio pred kavanom ispod tornja. Danas se na tornju diže astronomski opservatorij, a od svega prijašnjega života ostao je odande prekrasan pogled na sjever. Iza kapele svetoga Jurja vidiš tamnu, u hrastovu i bukovu šumu zaraslu goru. Na zapadnoj se strani porazmjestiše posred svježega zelenila vile zagrebačkih imućnika. Divan ti se pogled otvara na sjeveroistok, gdje se na zaravanjku jednom, nekad ljetovniku preporoditelja Ljudevita Gaja, pruža njegov Mirogoj, danas centralno groblje. Rijetko ima ljepših prizora, nego kad na dan Svih svetih padne suton, pa se zakrijese tisuće svjećica na groblju ispred silnih dvadeset kubeta nad otmjeno građenim arkadama.

Na istočnom se zidu nalaze Kamenita vrata, jedna od najvećih, što su vodila u grad. Nad njima se diže visoko četverouglata kula sa gradskim muzejem i knjižnicom, a pod njima se nalazi zavjetni oltar Majke Božje, koja je, kako se veli, nekoliko puta spasla Gornji grad od požara, kad je u predgrađu gorjelo. Od Kamenitih vrata vodi ulica upravo na Markov trg mimo veliku novu vladinu palaču, u kojoj se nalazi i sabornica kraljevine Hrvatske i Slavonije, i pokraj nekadanjega plemićkoga konvikta, koji je u XVIII. stoljeću bio jezuitski samostan. Otale i ime ulici, koja vodi uporedo s istočnim zidom do crkve svete Katarine, što je već u XIV. stoljeću postojala kao crkvica; u XVII. je stoljeću izgradiše isusovci s pomoću imućne vlastele gradske u baroknom slogu. G. 1880. devetoga studenoga malo je nije razvalio strašan potres, a g. 1896. posve je obnoviše.

Na južnom gradskom zidu, gdje je danas Strossmayerovo šetalište, stoji vatrogasni toranj kraj nekadanjih gradskih vrata, koja su zvali »Dverce«, t. j. vratašca. Tu je bio kraljevski dvor već za kralja Andrije II., a zna se, da se ondje kralj Bela sklonio bježeći pred divljim tatarskim čoporima. Nekada je zvonce »Habernik« pozivalo na oružje slobodne građane »in monte Grechensi«, kad bi kivni stanovnici Kaptola navalili na gradsko zemljište. Sa Strossmayerova šetališta otvara se krasan vidik na južnu stranu. Oko ti obuhvata prostranu zelenu savsku ravnicu, što je Sava vijugajući se razdvaja. Nizak lanac Vukomeričkih gorica zatvara ravninu s juga, dok se na zapad već napo u modrini prostire Samoborska Plješivica, a niže nje podigao ponosito glavu na šiljatu vrhuncu ponositi Okić-grad. Na dalekom se južnom obzoru pokazuje čudnovati Klek, a za osobito lijepa vremena gola Plješivica i 1790 m. visoka Klekovača na Črvljivici u Bosni.

Gdje je nekad slab potočić žuborio posred stoljetnih hrastova i jela na zapad Gornjem gradu, tu se danas križaju puteljci, tu su u hladovita zakloništa porazmještene klupe, tu je Tuškanac, odmaralište zagrebačko. Uza nj, u dubokoj dolini, prostire se mirni Sofijin put, prozvan po ženi slavnoga bana Jelačića. Na drugom se brdu više kapele svetoga Roka diže bujni Josipovac s čitavim nizom gospodskih vila pa se zavr-

šuje sa zavojitom Mošinskoga ulicom u Donjem gradu na trgu Ladislava Pejačevića. I još više na zapad opet ima dolina s puteljcima i cestom, koja vodi do Šestina; to je Zelengaj.

II.

Niže Gornjega grada prostire se u plodnoj savskoj nizini Donji grad s unakrštenim ulicama. Ondje, gdje je nekad vodila državna cesta, spajajući istočne dijelove Hrvatske sa susjednom Štajerskom i Kranjskom u jednu ruku, a Podravinu i Ugarsku u drugu ruku, — ondje se danas pruža bogata i živa Ilica. To je danas srce grada Zagreba. Od rana jutra, kad se povrćari, voćari, mljekari i mesari žure Ilicom, donoseći sa svih strana hrane zagrebačkim stanovnicima, pa do kasne večeri, kad pod tamnim zvjezdanim nebom, a kraj sjajnoga električnoga i plinskoga svijetla uz silne izloge najrazličitije robe, uz veliku buku kola, viku kočijaša i zvonjavu električnoga tramvaja Zagrepčanin, kako vele, traži odmora, neprestano je Ilica živa i puna. Živa je i u vrijeme, kad top sa Strossmayerova šetališta oglasi podne. Onda se napuni Ilica đacima svake ruke; uspinjača, što spaja Gornji grad s Donjim, neprestano se uspinje i spušta, a vesela se četa đačića, poput mladih vrabaca, prospe Ilicom. To povećava još buku i viku poslenoga svijeta. Dobar se broj mirnih besposličara šeta Ilicom, zataknuvši ruke u džepove, gleda nebu pod oblake, kao da broji zvijezde. Ilica dopire do trga Jelačića bana, gdje se diže veoma lijep spomenik Jelačićev od bečkoga umjetnika Fernkorna. Na zapadnoj strani Ilica gotovo nema kraja: najprije teče posred uglednih dvokatnica, onda zalazi među niže kućice, dolazi u vojničko predgrađe među same vojarne, a svršuje se na međi gradskoj. Od nje na jug vodi jedno petnaest većih ili manjih meridionalnih ulica, od kojih je najznatnija Frankopanska i njezin nastavak, tri kilometra duga Savska cesta, što vodi do savskoga mosta, a onda preko Save u Karlovac i Sisak. Duga aleja kestena ide tom cestom gotovo do Save, a počinje se na Sveučilišnom trgu. To je jedan od najljepših trgova zagrebačkih. Sjevernu stranu zaprema velika zgrada sveučilišta, pred kojom se nalazi mali perivoj. U toj je zgradi

bila najprije gospodarska izložba g. 1864., zatim je bila bolnica poslije rata g. 1866., onda tvornica duhana do g. 1882. i napokon universa. Na istočnoj se strani nalazi lijepa zgrada gospodarskoga društva, a do nje ugledni Učiteljski dom. Odavde vodi široka, izgrađena Kukovićeva ulica mimo protestantsku crkvu na Zrinjski trg.

Južni dio Sveučilišnoga trga zaprema »Hrvatski dom«, u kome su smještene prostorije pjevačkoga društva »Kola« i »Hrvatskoga sokola«. Što je na zapad Sveučilišnom trgu, to je školski dio, zagrebački »Quartier Latin«. Tu je obrtna škola, ženska stručna škola, učiteljska škola, donjogradska gimnazija, realna gimnazija, trgovačka akademija, samostanske ženske škole, učiteljski konvikt i obrtni muzej. Sve su to lijepe nove zgrade, a čitavi se taj dio grada odlikuje osobitim mirom, dogod ne mine škola. Posred Sveučilišnoga trga stoji kraljevsko hrvatsko zemaljsko kazalište na uzvišenom mjestu, urešeno stupovima, unutra veoma lijepo uređeno, a resi ga znameniti zastor majstora Bukovca, koji pokazuje poklon hrvatskih preporoditelja slavnomu Ivanu Gunduliću.

Na zapad od Sveučilišnoga trga vodi upravo jedan kilometar dugi, kestenima urešeni Deželićev Prilaz pokraj crkve svetoga Vlaha, koja je sagrađena u romanskom slogu. Daleko na kraju opazit ćeš toranj Rudolfove vojarne. Odavde je prema jugu kolodvor društva južnih željeznica, a dalje ti se gubi pogled u dimnjake zagrebačkih tvornica.

Nastavak Sveučilišnom trgu sačinjava prema jugu gotovo sasma izgrađeni trg Ivana Mažuranića, komu zaprema sredinu zgrada sveučilišne biblioteke, dovršena g. 1913. Nutrinom svojom i uređajem to je jedna od najmodernijih biblioteka srednje Evrope, čuva se u njoj do 500.000 svezaka, a pridružena joj je i metropolitanska biblioteka. Zanimljivo je vidjeti zbirku rijetkosti u posebnom, osobito zatvorenom odjelu: ima tu rukopisnih misala iz vremena narodne dinastije, literarnih unika, manuskripata Mažuranićevih, Vrazovih, Preradovićevih i Gajevih. Na istočnoj strani biblioteke smješten je zemaljski arhiv.

Pred bibliotekom diže se velika nova zgrada sveučilišnoga kemijskoga laboratorija na jednoj strani, a na drugoj gradit će se zgrada fizikalnoga kabineta i nekih drugih sveučilišnih zavoda. Iza same biblioteke prostire se veliki botanički vrt sa stakle-

nicima za egzotično bilje. Odanle vodi prema istoku široka Mihanovićeva ulica do Trga Franje Josipa. Taj trg zatvara s južne strane veliki kolodvor državnih željeznica. Lijepi se nasadi prostiru prema sjeveru sve do »Umjetničkoga paviljona«, u kome se izlažu slike i kipovi domaćih savremenih umjetnika u godišnjim izložbama. Zapadna i istočna strana trga posve je izgrađena uglednim dvokatnicama, koje se nastavljaju na Akademički i Zrinjski trg. Na Akademičkom se trgu najviše ističe palača Jugoslavenske akademije. Nutrinom svojom je valjda to jedna od najljepših zgrada u Zagrebu. Širokim kamenim stubama uzlaziš u prizemlje, gdje se nalazi muzej starina grčkih, egipatskih, rimskih, sredovječnih pa zbirka oružja i starih novaca, zbirka svega, što se tiče Jelačića bana, i zbirka, što ju je darovao maršal Nugent. U natkrivenom dvorištu, posred uglednih kamenih stupova nalaziš starinskih kipova i zbirku slika najznamenitijih banova i dostojanstvenika hrvatskih. U prvom je spratu bogata akademijska biblioteka. Sav drugi kat zaprema zbirka starih i novih slika, što ih je najvećim dijelom poklonio pokojni biskup Strossmayer. Po Zrinjskom i po Akademičkom trgu ponamješteni su spomenici znamenitim ljudima hrvatskim, tako Ivanu Mažuraniću i Ivanu Kukuljeviću od Valdeca, onda Krsti Frankopanu, Nikoli Jurišiću, Andriji Meduliću, Juliju Kloviću i Augustu Šenoi od Rendića te Rugjeru Boškoviću od Roksandića, sve od mramora, i napokon čitav lik od mjedi Petru Preradoviću od Rendića.

Istočni dio grada zaprema Vlaška ulica ili »Vicus Latinorum« u staro vrijeme. Nazvana je po graditeljima Talijanima, što su gradili stolnu crkvu, baš kao i Mletačka ulica po graditeljima Markove crkve. Vlaška se ulica svršuje u nadbiskupskom parku Maksimiru, koji je po svem svijetu na glasu radi svojega lijepoga uređaja. Uz tamnu crnogoricu i stoljetni hrast niže se bijela breza; lisnata lijeska i crvena odlika bukve postavila se uza sivu topolu; ružin se grm ređa jedan za drugim, čudno, neviđeno stabalje širi svoje krošnje ušir, a nad mirnim glatkim jezerom spustio grane tanahni strmogled. Posred svježih, zelenih livada vijugaju se putovi, preplećući se; bijeli visoki mostovi prebacuju brze potočiće. Tu se postavio kiosk, s koga je prekrasan pogled; ondje se u debelu omoriku zavukla šumarska kuća. Na jednom je brežuljku kapela svetoga Jurja,

dok se u golemi cvjetnjak postavio ljetni dvor nadbiskupov. Dalje se ređaju majuri, staje, mlinovi, pile i svilane sve onamo do »Mirne kolibe«, koja je žalibože izgorjela prije nekoliko godina. Odanle ti se pruža posred onoga velikog mira divan pogled na goru zagrebačku i na nekadanji samostan remetski. Što je Tuškanac zapadnom dijelu Zagreba, to je Maksimir na istoku. Kad se probije led na ribnjacima, kad nestane snježnoga inja s granatoga drveća, pa kad se mladom travom prospe ljubičasti i bijeli šafran i modra jetrenka, onda Zagreb navre u Maksimir, onda gospodske kočije polete onamo jedna za drugom, veseli se svijet razaspe po zelenim livadama, veseljaci lijeću na svojim dvokolicama, šareni se seljački svijet miješa s gradskom gospodom, glazba se ori med drevnim dubovima, a po jezeru se ljulja desetak lađica. Maksimir je zasnovao biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovec, a uredio ga je, kako je danas uređen, kardinal i prvi nadbiskup zagrebački Juraj Haulik g. 1843.

III.

Treći i možda najstariji dio Zagreba je Kaptol. Nekad je Kaptol bio ograđen drvenom ogradom. Od Gornjega grada ga je dijelio do g. 1899. potok Medvešćak i tako zvana Šoštarska ili Njemška ves, današnja Duga ulica, gdje su bili naseljeni postolari Nijemci, koji nijesu smjeli stanovati unutar zidina. Do g. 1860. imao je Kaptol četvora vrata, i to Kaptolska niže Kaptolske škole, druga Bakačeva prema Jelačićevu trgu, treća na Dolcu, a četvrta u Skalinskoj ulici, koja je bila određena za trgovce. Na sredini toga staroga dijela grada nalazio se Kaptolski trg sa starom vijećnicom. S jedne i s druge strane poređale se kanoničke kuće. Na zapadnoj strani nalazi se župna crkva svete Marije, nekad, do konca XVI. stoljeća samostanska crkva cistercitska.

Na istočnoj strani Kaptola diže se starodrevni biskupski grad sa pet golemih tvrdih kula: šestu — Bakačevu, što je stajala pred stolnom crkvom, srušiše godina devedesetih. U prostranom dvorištu biskupskoga grada podigla se gotska katedrala sv. Stjepana. Prvi tragovi te starinske katedrale idu u davno vrijeme, jer je biskupija zagrebačka osnovana g. 1095. Od

onoga vremena do danas mnoga je nezgoda prohujila mimo starinske one kule; ni tatarsko kopito ni taneta španjolskih topova nijesu im naškodila. Kud se god okreneš po crkvi, svuda susrećeš stare i nove spomenike, kipove biskupa dobrotvora, vrijednih umjetnina rezbarije pa onda oklop, mač, buzdovan i kacigu nad spomenikom slavnoga bana Tome Bakača, koji je zakopan u raci stolne crkve. Prekrasni kameni anđeo drži na svojim ramenima lijepo izrađenu propovijedaonicu od šarenoga mramora. Nekad su resili starinska vrata kipovi od dvanaest apostola pa dva kamena lava. U riznici stolne crkve nalazi se posuđe od srebra, dragocjeni nakiti i svete moći od velike vrijednosti.

Predgrađe kaptolsko na sjevernu stranu zove se Nova ves. To je starinski dio grada Zagreba, s malim, niskim kućicama posred vrtova. Uporedo s njom ide cesta Medvešćak od sjajnoga biskupovog vrta, koji se protegnuo u tri strane oko dvora, onamo do Zvijezde. Odavle vode dva puta, jedan na Mirogoj, a drugi do milovidnoga sela Šestina, gdje se diže ponositi grad šestinski, a visoko nad njim, posred guste šume, stoje velike razvaline starinskoga Medvedgrada.

Penji se još koji sat uz brdo pa stani na gvozdenu sljemensku piramidu, uhvatit ćeš pogledom sve zeleno valovito Zagorje sa šumovitom Ivančicom; na zapadu naći ćeš daleki snježni Triglav, a pod svojim nogama vidjet ćeš plodnu Posavinu, srebrnu Savu i starinski Zagreb.

PLITVIČKA JEZERA.

Na onom mjestu, gdje se snizuju šumoviti vrhovi Male Kapele pa gdje od istočne strane diže svoje vrletno čelo Gola Plješivica, uvališe se prekrasne Plitvice: azurni niz od petnaest što većih, što manjih jezera. Kraj oko njih valjada je najljepši u svoj Hrvatskoj, a ujedno i najzanimljiviji. U svoj Evropi nema na jednom mjestu toliko prirodnih ljepota, koliko baš na Plitvicama. Stranci sa svih strana svijeta, što su dolazili na to biser-jezerje, ne mogu da ga se dosta nahvale, a velike svjetske novine donesoše slike jezera i slapova pa opise u raznim jezicima. Sve vode, što idu Kupom i Unom u Crno more, i pritoci Jadranskoga mora, izuzev neke kratke primorčice, odlikuju se svojim nepravilnim tokom, svojim čudnovatim izvorima, duboko usječenim tokovima, ponorima i podzemnim putovima. Jedina je rijeka Korana izuzetak među njima. Ona nije ponornica, a ima svoj izvor na Plitvicama. Jedno se jezero prelijeva srebrenim slapovima u drugo kao po stubama, te se okružiše starim šumama crnogorice i debelim hladovitim bukvama.

Najgornje od svih jezera, Prošćansko jezero, dugo je do $2\frac{1}{4}$ km; na najširem mjestu ima neko 900 m, a uvalilo se od sjevera prema jugu među Prošćanski i Crni vrh. Debela je crnogorica zašla sa visova od 800 m sve do samoga jezera, što leži na visini od 650 m, a ima dubinu od jedno 40 m. Uz istočnu se obalu vije cesta, što ide od Drežnika i od Slunja u Otočac. Na južnoj se obali uvalilo s obje strane potoka Ljeskovca mjesto Ljeskovac s nekoliko bijelih kućica i grčkoistočnom crkvom. Potok Ljeskovac sakuplja gorske bujice sa brda Žigice pa u svom početku protječe sedrenim naslagama, a to je svakako znak, da je Prošćansko jezero dopiralo i dovle. U samom selu prima taj potok Vrhovsku rijeku pa s njome utječe u jezero kao Crna rijeka.

S jedne i s druge strane proširila se kotlina, pa ti zapinje oko, gotovo se odmara, na jasnom zelenilu sočnih livada i na cresetnim pištalinama.

Na zapadnu se stranu jezera uvalio duguljast zaton, što ga narod zove Limun. Kako su obale toga zatona plitke, pružaju obilat lov na rake kamenare, dok samo jezero podaje množinu pastrvica kamenica. Na sjevernom se kraju smirila blijedomodra voda Prošćanskoga jezera pa se ruši u dva slapa u niža jezera. Kad pogledaš sa susjednoga Biginog vrška sjeverni kraj Prošćanskoga jezera, kako se srebrenim slapovima prelijeva u 11 m niže trouglo jezero Ciginovac, pa nešto na istok u jezero Okrugljak gornji, nije ti vjerojatno, da sva ta voda dolazi već spomenutom dosta neznatnom Crnom rijekom. Zna se, da na Prošćanskim obalama, a i u samom dnu, izvire voda, što se gubi za kišnoga vremena u ponikvama susjednih gora. Gdje se Prošćansko jezero ruši u Okrugljak gornji, postavio se Devčićevac, lijepa, novija kolonija s pilom, ribnjakom i gostionicom. Tu ćeš

za krasnoga ljetnog jutra naći barku, u njoj tamnoputnoga Graničara sa carskom bradom, živim očima; na bijelo platneno odijelo navukao modri prsluk, na rutavu glavu nataknuo vojničku kapu staroga kroja, još iz vremena vojničke granice. Provest će te divotnim jezerom, da ti se oči nauživaju milote prirodne, pa će te zabaviti svojim starim pričama o turskim vremenima, a razigrat će ti srce svojom jedrom, prirodnom veselom ćudi . . .

Drugo jezero — Ciginovac pripada u niz manjih jezera. Na mjestu, gdje voda prolazi iz Prošćanskoga jezera u Ciginovac, stvorila je stara sedra nekoliko malih, ali vrlo lijepih spilja, u kojima veliki sedreni komadi nadomještaju sige drugih spilja. Ciginovac daje vodu Gornjemu Okrugljaku. Obale su mu silno strme. Tu vlada tihi mir; tek izdaleka čuješ, kako buči voda na slapovima, tek po koja ptičica oglasi se u dubokoj uvali tiho, kao da se boji smetati onaj mir. Tu je u hladovitoj šumi za one, koji traže kristalne vode i hlađahnoga mira, vrelo, što ga po pjesniku nazvaše Trnskoga vrelom.

Iz pređašnjih jezera prima vodu Gornji Okrugljak, koji to ime nosi zato, što je obla oblika. Voda obaju gornjih jezera puna je topiva vapnenca, pa dolazeći s vodom na batrice taloži sedrene naslage, koje su kod nekih slapova silne. Sedra, jedna vrsta vapnenca, u tolikoj je množini rastopljena u vodi, da predmeti, koji leže nešto dulje u vodi, dobivaju za neko vrijeme debelu, posve bijelu koru. To se najbolje vidi već na Prošćanskom jezeru, gdje je voda prekrila veliko povaljano stablje svijetlom vapnenom naslagom.

Gornji Okrugljak odlikuje se i opet prekrasnom modrom bojom. U oba jezera, pa i u nižima do Kozjaka, vide se na nekim mjestima pličine, a te su posve bijele od staložene sedre. Neki misle, da je ta bjelina dna uzrok krasnoj modroj boji samih jezera. Okrugljakova se voda dijeli u gustom grmlju u tri traka, od kojih svaki ide u posebno jezerce, tako da su tu tri mala jezera iste visine, a opet su međusobno vezana. Ta su jezera Batinovac, Vir i dvojako jezero Jovinovac, a zove se također Veliko i Malo jezero. Gustim su grmljem zarasla ta jezera, koja se danomice sve više napunjaju sedrom. Širina slapova, kojima ta jezera dobivaju svoju vodu, mijenja se u razno godišnje doba,

a zna se po ostacima naslaga, da su sva tri slapa sačinjavala jednom samo jedan slap, kako su i jezera sačinjavala jedno jezero.

Sva ta tri mala jezera sjedinjuju svoju vodu u jezeru Galovcu, koji se i opet okrenuo poput Prošćanskoga jezera duljinom od po kilometra od sjevera prema jugu. Obale su mu strme, visoke; katkad se spuštaju sa 250 m visine sve do jezera.

Jedan od najkrasnijih slapova na Plitvicama jest onaj, kojim se Galovac ruši preko maloga Milina jezera u Gradinsko jezero. Čitav slap ima visinu od neko 25 m, a širinu više od 5 m u svom korijenu. Silna se voda bučno ruši u niže jezero, razbijajući se najprije o oštre i strme hridi, a onda pada slobodno. Tu kap udara o kap pa se rasprši u sitnu maglicu, dok se u Gradinskom jezeru voda zarije duboko, stvarajući snježno podnožje onomu vodenom stupu i dižući na dimove vodu uvis. Kad se između debelih bukava dokrade onamo zraka zlatnoga sunca, ona se sitna maglica, što ispunja sav zrak, obojadiše prekrasnim bojama dvostruke dúgê. Kakogod se od onoga žamora zemlja stresa, kakogod su ti sitne kapljice pokrile i lice i kosu, stajat ćeš miran, napo sanen pred ovim remek-djelom Božjim.

Na južnoj strani Gradinskoga jezera podigao se vršić, a na njem se još i danas dižu neznatni ostaci stare jedne gradine, koju narod zove Krčin-gradom, a predaja je sačuvala čudnu vijest, da je to bilo grčko naselje, pa da je poslije na tom mirnom mjestancu sebi sazdao, negdje pedeset godina prije rođenja Kristova, ljetovalište — nitko drugi nego rimski vojvoda Pompej Veliki.

Voda se Gradinskoga jezera ruši na tri slapa koje izravno, koje opet preko dvostrukoga jezerca Bûka u Kozjak. Kad staneš na toranj novoga lijepog plitvičkog svratišta ili kad se popneš na istočnoj strani u goru Medveđak, pruža ti se jedan od najljepših plitvičkih vidika. Jedno se jezero ređa iza drugoga poput ledenih ravnica između svježega zelenila, koje ograđuje obale i tamnozelene šume, a to čini prekrasnu pozadinu; po tamnosivim stijenama veru se bijeli trakovi, — tako ti se iz daljine pokazuju slapovi. Ako te sreća nanese u taj kraj u zimsko doba, a zima traje kadikad četiri do pet mjeseci, onda je nestalo onoga zelenila, samo što su se visoke crnogorice na vrhovima i

slazovima zaodjenule još tamnijom bojom, a svi se obronci i obale ogrnule bijelim plaštem; boja se jezera nešto promijenila, ona su modrozelena. Jezera se rijetko smrzavaju, dok se oko većih slapova znadu naslagati čitavi, po metar debeli stupovi i sige bistroga prozirnog leda. Manji se i mirniji slapovi preodjenu ledenom cijevlju, a kad zimsko žuto sunce rasvijetli sve te čudne vrste boja, kad se na rubu stoljetne šume javlja mlada srna ili gladna lisica, kad zrakom zakruži silni plješivički orao, onda te obuzima strah od silne prirode.

Na sva srednja jezera pruža se osobito poslije podne prekrasan pogled s Tomićeva pogledala, što stoji iznad Ciginovca i Okrugljaka.

Prvo od donjih jezera, a po svojoj površini najveće jest Kozjak, koji zaprema 85 ha. To se jezero, kao i Prošćansko, uvalilo od sjevera k jugu duljinom od 2½ km među 800 m visoki Medveđak i 750 m visoki Bigin vršak. Na sredini svojoj nešto se suzilo, a tri drage duboko se zaderale u obalu i to: na južnoj strani Glibovita draga, a na zapadnoj Matijaševac i Jasenovac. U tim dragama utječu u jezero istoimene gorske bujice, dok se u Glibovitoj dragi dokončava potok Rječica. Cesta, što ide iz Slunja u Otočac, vije se istočnom obalom kroz debelu bukovu šumu. Tu se postavilo lijepo, sa svim udobnostima uređeno svratište Plitvičkoga društva. Tu se na obali počinju graditi gospodski zaseoci. Pod svratištem ima kupalište; voda se odlikuje svojom osobitom čistoćom, modrinom i bijelim čistim dnom.

Nasred srijede prekrasnoga jezera položio se zelenilom obrašteni Štefanijin otok. Odavle ti se pruža veoma ljubak pogled na svratište, na susjedne tamnozelene gore, na mlinove, što se posadiše na slapovima; lagane se korčulanske barke njišu na površini kao nebo modroj, u kojoj se odrazuje svako drvce i svaki kamen, te prevažaju goste na drugu stranu do Gradinskih slapova, otkle vodi Štefanijin put između već opisanih manjih jezera do Devčićevca, a drugi Stubički put do Tomićeva pogledala.

Kozjak je u svakom pogledu zanimljiviji i nekud pitomiji od Prošćanskoga jezera, premda je veoma mnogo nalik na gornja jezera, na kojima se onaj strašni kameni krš, kojim

obiluje okolica plitvička, kao na čas sakrio. Istočna obala Kozjakova pokazuje već jasnije krške oblike, koji dolaze do posvemašnjega razvitka na donjim jezerima i u jednoj usporednoj dolini, što se zove Crno jezerce. Na sjevernom kraju jezera prelazi cesta, što kreće u Slunj i Ogulin, mostom preko jezera, koje se stislo u tjesnac od nekoliko metara.

Sva druga jezera primaju oblik rijeke, spuštaju se na pet stuba, te su strmim vapnenim stijenama ograđena jaruga. Izgled se donjih jezera posve mijenja, te se jasno razbira, da su postala u kotlinama, koje je poizderala tekuća voda, dok su se gornja jezera sakupila u pojedinim dolinama, uvalama ili ponikvama. Obale su gole, kršlje se naslagalo kadikad u velikim skupovima, jezera ne prelaze jedno u drugo visokim slapovima, kako se to vidi kod gornjih jezera, nego nekom vrstom brzica, ne rušeći se okomito nego na dva tri maha. Ti mali slapovi nijesu nikad viši od 5 m.

Ispod Kozjačkoga mosta pada Kozjak u Milanovac, a ovaj iza ½ km u Osredak ili Gavanovo jezero. Desnu obalu tih jezera prati veoma zanimljivi Dorotejin put na uzanom potezu između jezera i strmine. Taj put prelazi na lijevu obalu jezera na onom mjestu, gdje se Osredak ruši u Kaluđerovac.

Od glavne se ceste već na desnoj obali odvaja drugi put; polazeći nešto više od Dorotejina puta, ide tamnom bukovom šumom, okružen s obje strane ponikvama, koje znadu biti tako duboke, da silne bukve, porasle na njihovu dnu, tek kazuju svoje vršiće iz njih. Put dolazi napokon do veoma strme, duboke ponikve. Visoka obraštena stijena dijeli tu ponikvu od susjednih jezera. Uzahni strmi puteljak vodi do dna ponikve. Tu ima na lijevoj strani dosta prostrana spilja, dok se otvara ravno prema zapadu silna propuklina, jedno četrdeset metara visoka, a dopola široka. Veoma strma staza vodi na izlaz toga zjala, a dolje pod tvojim nogama prikazuje ti se iz one tame još stoput ljepše jezero Osredak, kako se srebrnim slapovima ruši u Kaluđerovac. To je spilja Šupljara. Put se na visokoj obali nastavlja pa dolazi do isto tako lijepe i radi siga svojih znamenite spilje Hrastovače.

Kod Novakovića broda svršuje se Dorotejin put pa krećući uz brdo veže se za glavnu cestu, što vodi u Ogulin. Tu se pruža gledaocu jedan od najzanimljivijih prizora na svim je-

zerima. To su Sastavci. S lijeve strane prima Novakovića brod, koji je početak Korane, pritok Plitvicu. Taj potok izvire ispod Prijeke kose pa se naglo širi, udara visočinom prama jezerima. Kako su donja jezera sebi duboko usjekla tok, Plitvica dolazi na rub takve rovine, te se rastače na pet ili šest rukava; najglavniji se od njih ruši okomito u Novakovića brod, tvoreći nad onim mrkim, tamnim, zelenilom obraslim stijenama srebrni, 68 m visoki slap. Na samom rubu načinjen je shod, otkle ćeš lako zagledati duboki ponor i u njem svu silu vode, što dolazi spomenutim slapom, pa i od više slapova, koji se ruše poput prozirne vode s litice na liticu, dok se napokon ne sastaju s kaluđerovačkom vodom.

Kad voda malo ponaraste, onda se onaj kotao pretvori u ždrijelo puno bijele pare; pričinja ti se kao kotao, u kome voda vri. Ali još časak, i eno malim se slapom voda sjedinjuje u uzahnu jarugu, te od sve one pjene nema ni traga. Prekrasna se tamnomodra boja javlja i opet pa mirno teče prema sjeveru, odrazujući u sebi žutosive stijene, ono nešto zelenila, što je uzbujalo uz obalu, što je poraslo na strmim pukotinama, — a napokon divno modro nebo, to je izvor Korane.

Od silne okoline Kozjaka s onim veličanstvenim nebom prošla je Korana kroz sve moguće oblike, stisnula se med uzahne stijene, s urnebesnom je bukom primila Plitvicu, a sada kao da se izmorila, te se odmara. Lagano teče Korana dalje med strmim bregovima, prolazeći pokraj starodrevnoga Frankopanskog Drežnika. Kod Slunja opet ti svane prekrasan prizor, Rastoke — slap Slunjčice, koja poput srebrnoga vela optače čitavo čislo malih mlinova, pa se onda ruši u tamnu, mirnu Koranu. Prizor je krasan, ali ipak zaostaje za divnim i najrazličnijim prizorima divnih Plitvica— bisera hrvatske zemlje.

OD SKRADA DO KRALJEVICE.

Osam sam se dana zabavljao u toj divnoj gorskoj krajini. Kolike li krasote pogledati, kako se planine ujutro javljaju kao sramežljive djevojčice, o podne se zastiru maglicom od vrućine, kao da su sanene, a navečer planu u sunčanom žaru, mijenjajući boje od tamnomodre i ljubičaste i svijetlozelene, kao plitko more! Sve sam to gledao dan na dan, vidio sam, kako su bregovi i vrhunci, što su meni blizu, tamni, zeleni; razabirao sam na njima svaku jelu i omoriku u dubokoj dolini, kojom teče Kupa, ili u guduri, kojom joj pritječe brza Čabranka. Vidio sam modrikaste gore kranjske i golemi Drgomalj; sasma u daljini preodjenule se gore azurnim modrilom, oko Čabra rasvijetljeni su bokovi, pa ti se pričinja, kao da se grimizna boja prelijeva u toplu, ljubičastu. Polazio sam dolje u zaštićeni Brod, spuštao se na ledeni zeleni Vir, kružio okom sa Skrada vrha po toj divnoj krajini, motrio željeznički vlak, gdje se teško uspinje po planinskim stranama gorskoga kotara.

Sve sam to gledao, a kad je došao čas rastanku, žao mi je bilo. Ali valja poći.

Rani lokalni vlak već sam čuo, kako teško diše, kako stenje, još časak — i on se dovuče do Skrada.

Tek što smo se maknuli, već se mijenja okoliš. Željeznička pruga kao da se okreće oko okomitoga bijelog i crvenog Kuželjvrha.

Vlak se napokon zaleti u šumu. Kako je krasna, čista ta šuma, kao da je netko u davno vrijeme nasadio to drveće željan, da se ovdje razvije krasan park. Prođosmo dva manja tunela, a napokon i Kupjak od kilometra i po — hrvatski Simplon. Dolina Kupe izgubila se nekud na sjever, sve ravnije i šire postaje dolinsko dno, te se napokon diže na visinu tračnica. To je delničko polje, a nasred toga polja protegnule se duge, duge Delnice. Značaj su toga čistog i lijepog mjesta bijeli i sivi drveni krovovi, pokriti daščicama i eternitom. Prema sjeveru gospodski otvorene imaju vrlo osjetljivu, a i dugu zimu. Snijeg zapadne visoko, te ljudi moraju praviti prorove od kuća do ceste. Ali ljeti, kad je dolje, u krajevima oko Save preotela mah vraška vrućina, kad se ljudi zatvaraju u svoje malo hladne

*

stanove, onda se u Delnicama bani vječno proljeće. Okolišne gore, a osobito Drgomalj i Jezero, pune su onda planinara, a mnogi zađu i dalje pa traže užitka prsima i očima na krševitom vrhu Risnjakovu.

Gospodin sudac dočekao me je u Delnicama. Dvije, tri riječi u ime pozdrava, i mi smo sjedjeli u udobnom automobilu koji će nas provesti gorskim kotarom i spustiti se s nama u Primorje.

Udarismo za vlakom, što ga prestigosmo za čas. Lujzinska se cesta vije u dalekim okučima, nikad ne presegne stanovitoga uspona, te možeš i kolima po njoj u kasu. Ima tu i tamo po koji trag građevinama. Još se poznaju temelji zgrada iz onih vremena, dok su još samo kola otpremala robu iz Karlovca na Rijeku.

Malo smo se vremena vozili, i eto nas u Lokvama na kolodvoru. Gospodin sudac, dobar poznavalac onoga prekrasnog kraja, preporuči našemu šoferu, neka ide cestom, a mi ćemo se spustiti prijećcem do nekoga mjesta, otkle su nam se pokazale Lokve kao Betlehem, ležeći duboko dolje na polju, koje nosi ime po mjestu. Tu teče potok, što izvire negdje poviše Mrzle Vodice, a ponire na polju u lokvama; otud i ime mjestu. S jedne se strane podiglo šumovito Sljeme, a s druge nešto dalje penje se nebu pod oblake silni Risnjak. Odavle se na njegovim bokovima još sasma lijepo vidi snijeg.

Još se časak razgledasmo, a onda odosmo do našega automobila. Ostavismo Lujzinsku cestu, pa nas eto na Karolinskoj cesti. Gusta je šuma prati, stoljetne je jele obrubile zdesna i slijeva. Na jugoistočnoj se strani javljaju kadikad između tamnozelenih vršaka smrekovih i borovih bijele stijene burnoga Bitoraja.

Zađosmo u jedno siromaško selo. Moj mi sudac rastumači, da su to Sungeri, nekadanja ciganska naseobina; ti su cigani palili ugljen po gori pa ga izvozili rudarima pod Risnjak i Sljeme. Još malo i mi smo u Mrkoplju. Široko je polje mrkopaljsko klasično tlo za krumpir, koji ondje najbolje uspijeva. Lijep je pogled na okoliš toga sela: prema jugozapadu diže svoje kršne glave burni Bitoraj i kamena Viševica. Jug zaklanja primorska kosa, a nešto na istok široka, plećata Bjelolasica, najviši vrh Velike Kapele.

Ostasmo čas u Mrkoplju, dok je sudac obavio svoj posao, a onda se vratismo na lokvanski kolodvor. Zađosmo nalijevo, t. j. prema primorskoj strani, malenim tunelom ispod željezničke pruge. Cesta se diže u zavojima sve više, još se časak vide Lokve kroz gustu crnogoricu, onda najednom skrene cesta u zavoj, i tu je najviša točka između Fužine i Delnica, a broji 879 m. Sada se stadosmo spuštati. Sretosmo jutarnji osobni vlak, gdje se trudi uz brdo; onda ostavismo željezničku prugu da projurimo Ravno, dok ona dobrano zavija prema sjeveru. Iza Beloga sela puče pogled na jug na Vratarsko polje, što je obraslo sočnom, zelenom travom, dok se gore nasuprot čine tamne, gotovo crne. Tu se jasno ističe garište nekadašnje tvornice savinutoga drva. I opet ulazimo u sutjesku, a iza nje se javlja Fužina.

I opet bijele kućice s drvenim krovovima. Čini se, kao da su se sad na prenule od dugoga zimskog sna. Još su kuće obložene cjepanicama, tek tu i tamo otvara marna domaćica mali prozor, kao da se boji svježega proljetnoga zraka. Pod našim nogama prostrlo se zeleno Ličko polje. Ličanka, nabujala, šumi u dubini, sjajno se ističu na podnevnom suncu oble glavice Bitoraja i Viševice. Prođosmo Donje selo, Klađe i Gornje selo. To su sastavni dijelovi Fužine. Iza lijepe šume ostavismo Benkovac — pa zbogom, Gorski kotaru!

Naglo se diže cesta, a onda se i opet spušta u dolinu lijepe Lepenice, zatim se uspinje do 913 m visine. To je najviše mjesto na Karolinskoj cesti. Ovdje kao da si odrezao šumu. Posve je nestaje. Javljaju se ponikve, niska se šmrika poteže po suhim dolinama; kršni, rastrgani, žuti vrhovi, poput golemoga kamenja, krune sive bregove, koji su među sobom vezani na oko oblim, a uistinu raspucanim sedlima. U dnu većine ponikava ima nešto zemlje; na toj je crvenoj zemlji posijano i posađeno sve, što treba jadnome žitelju na tim visinama: tu je na visokim trkljama grah, do njega krumpir pa mrvičak kakoga žita. Sve je to ograđeno debelom kamenom gromačom; jer ima kamena izobila; a ograđeno je osobito radi silnoga neprijatelja, ljute bure, koja, kad zahuji u tim visinama, ne prašta ničemu. I na kućama opaža se znatna promjena: građa, od koje su načinjene kuće, kamen je, jer drva nema.

Crijep na krovovima slijepljen je, a kadikad je navaljeno još i teško kamenje, jer bura ne pita, je li to kuća, nego baca i lomi sve, što joj stoji na putu, ako nije dobro pričvršćeno. Kad padne kiša u tim krajevima, a zna je mnogo napadati, onda se za čas sruši silna vodurina, sve je pod vodom — i cesta i gorske strane i dno ponikve, ali za čas opet svega nestane, tek nešto se vode nakupi u kapnicama. Nigdje nema ni zdenca ni vrela ni šume ni grmlja.

Tu se u mjestu Brdu završuje kotar gospodina suca, a počinje se kotar sušački. Minusmo onaj radi bure zloglasni Zlobin, zakrenusmo preko željezničke pruge na jedan vršić, i tu nesta tužna čuvstva, koje nas je bilo obuzelo, kad smo zašli u onu kamenu pustoš. Sudac preporuči svojemu šoferu, neka vozi lagano.

Na visini od 730 m otvara ti se pogled na Kvarner i na Crikvenički kanal. Pod nama se spustile kao dvije orijaške stube — plodne, zelene, osobito, kad ih gledaš odozgo. Na ravnini prve stube izraslo je jedno selo do drugoga, gotovo im nema prekida, a pružaju se na dvadesetak kilometara daleko. Tu je stari Hreljin s ruševinama drevnoga grada silnih Frankopana, onda Meja sa željezničkom postajom pa Praputnik, bogata Krasica, tužno Škrljevo i Kukuljanovo nad periodskim jezerom. Tako se reda selo za selom posred jagnjeda i dudova, svaka kućica ima vrtić s pergolom od vinove loze, ima ograđen komadićak zemlje, koji je marljivo i pomno obrađen. Nema tu više siromaštine, koja tare sela u planini; tu su gospoda, što morem plove, što dobar novac služe pa šalju kući kojekakve lijepe stvari iz daleka svijeta.

Na drugoj, najdonjoj stubi, koja je s gornjom vezana lijepim vinogradima, podignutim u obliku terasa, vidiš i opet niz mjesta i gradića. Tu se zavukao u kopno dugi Bakarski zaliv, dubok, tamnomodar, a sada miran i tih, izgleda kao silno zrcalo. Tek tu i tamo javlja se ljepušna barka s bijelim jedrima, koja prazna vise, jer je potpuna tišina. U srcu zaliva kao da se zaklonio starinski grad Bakar; pripovijeda se, da je dobio svoje ime otale, što su onamo nosili bakar, što su ga u planini ispod Risnjaka iskopali pa ga odanle izvozili. Grad je tako stisnut, da između jednoga i drugoga reda kuća ima samo mjesta za uzahne stube, koje nadomještaju ulice u Bakru. Lijepa je obala ili Mandrač pod silnim krošnjama prastarih platana; kad sunce sjedne, šeće ondje mladež, smije se i šali, a uz kuće sjede starci kapetani, što su nekad, u doba, po njihovim riječima sudeći, zlatno i blaženo, obišli pola Božjega svijeta, zapovijedajući čvrstim jedrenjarkama. Nešto podalje živo raspravljaju mladi nautičari, a dalje potežu ribari mrežu, da je razapnu, neka se suši; na drugoj strani skupilo se pet, šest žena, pa se posvadile; jezici im brzaju, mašu rukama i ljute se.

Gore visoko nad gradom podigla se cesta, što kruži oko njega, pa se križa sa željeznicom. Tu se pruža sjajan pogled na sjeverozapad i na jugoistok. S jedne se strane vidi milovidna Draga, stisnuta međ silne stijene, a plodna i zelena; s druge vidiš čitavi Bakarski zaliv s vinogradima na sjevernoj strani, a s golim stijenama na južnoj. Tamo, na južnoj strani, sakrilo se u gustoj dudovini ribarsko mjesto Bakarac. Nigdje se tako uspješno ne ribari, kao baš u Bakarcu. Ima slučajeva, kad ribari izvuku iz mora do 30.000 kg tune. Velike ljestve, zakopane jednim krajem čvrsto u zemlju izdižu se nad more, koje je zatvoreno mrežom s tri strane, a otvoreno tek s jedne. Kad dolazi tuna, ide uz obalu, te je opazi ribar, što je na ljestvama; na dani znak zatvaraju oni dolje četvrtu stranu pa tako ulove kadikad vrlo mnogo.

Sve smo to s visine gledali. Mirno se spustismo s Hreljina u Dol. Tu je nastavak Bakarskoj drazi, a zovu ga Vinodolom. I opet je taj Vinodol stisnut među dvije stijene, a zelen je i plodan na svom dnu. Stari se Drivenik grad diže na jednom humku, a u daljini se pod strmom stijenom zaklonio Grižanski grad.

Lijepa nas serpentina dovede do sedla, što se protegnulo između Bakarca i otvorenoga Kvarnera. Pod našim se nogama prostr'o Kvarner onamo do modroga Cresa, do položitih obala kamenoga Krka i do silne Učke, što visi nad zelenom Opatijom i Lovranom. Tu, upravo pod nama, stoji Kraljevica, što nas je pratila čitavim putem, otkad ugledasmo more. Crveni i bijeli svjetionik, stari frankopanski grad, još čvrst i nastanjen, lijepo svratište, onda mjesto, otvoreno prema jugu, pa napokon škver

za ratne brodove, kupalište, — sve se to ređa oko velike, dobre luke. Zelenom se šumicom spustismo do mora, sunce se nagnulo nad Učku, dok se morem prostr'o sjajni, svečani mir.

NA VELEBITU.

Svanjiva . . .

Još je posve tamno. More se prikrilo lakom, jedva vidljivom maglicom; podnožja strmih neprijatnih otoka ne vidiš, ona prelaze nevidno, kradomice u istu boju, što je ima more — tamno, sivomodrikasto.

Tek u silhuetama razabiraš gole strane s dalekoga, pustog Luna, što se postavio na sjeverni goli rt dugoga Paga. Dolje pod našim nogama skučio se Jablanac u neki kutić, kao da spava: ne razabiraš još ništa, jer je posve u tami, tek mali svjetionik na ulazu u luku baca svoje krvave zrake na kanal. Daleko, valjada pred Rabom, jasno svijetle dvije tri svjetiljčice na ribaricama poput večernjice iza jasna dana, prodirući začudo kroz maglicu nad pučinom.

Zar ta magla leži upravo nad morem?

Zadnja zvijezda zamire na zapadnom bistrom obzoru, pune se zrake jutarnjega mladoga sunca kradu iza silnih velebitskih bočina, rasvjetljuju strme strane Televrine, koja se podigla, posula bijelim stupinama i tamnom borovicom nad drevnim gradom Osorom na otoku Lošinju. Bijele stijene zarumenješe od zlatnih sunčanih zraka, mrka se borovica pretvorila o njihovu zlatu u lazurno sjajno modrilo. Pričinja ti se, kao da tamo pliva neki »sretni otok«, za kojim će uzalud čeznuti duša čovječja.

Da izbjegnemo danjoj vrućini, mi smo dobro uranili, pred zoru uzesmo se popinjati kamenim, rastrganim putem. Kakogod je mjesec srpanj, ipak je u prozorje osjetljivo hladno.

Pred nama se prostrlo okamenjeno more; poput vala pretječe stijena stijenu, razlomljena, satrta, izderana od naglih kiša, od ljute bure i od snijega.

Mrkožuta i siva boja kao da se zavidno otimaju o prvenstvo u tom jadnom kraju, koji i onako nije još pravo vidljiv, jer je rano. I ovaj se kraj bio zaodjenuo u sitnu prozirnu maglu.

Eto prvom terasom, do koje dođosmo, vije se primorska cesta iz Senja u Karlobag; pusta je, tiha, — strah te hvata nehotice. Zastasmo. Kao da se čuju neki glasovi s obale, kao da devetim brdom ozvanja sitno zvonce. Onda i opet mir. Nema ništa — ni ptice ni životinje kakove, sve je kao izumrlo.

Udarismo priječcem pa ulovismo cestu, što ide u mnogo okuči na velebitsku provalu. Iza mrke Šatorine krade se dan; na moru je svijetlo, kameni se vršići na otocima igraju sa suncem; neki su, svijetli, žuti, drugi smeđi ili tamnoljubičasti. Visoko nad nama — ondje, gdje se šuma počinje, pozdravlja mladi pastir novi dan i sjajne sunčane zrake. Potajno je izišlo sunce. U sav pusti kraj, što se pred nama prostr'o, ulazi nov život; sve je dobilo realni, istinski oblik. Od onoga mrkog, sivog kaosa izvijaju se rasvijetljeni vrhovi; svijetlo su smeđi i jasno žuti, a sjene su im kao ljubičaste. Kao da je ona maglica pobrala svaku sjenu, ma i najsitniju nijansu tame.

Nijesmo se mogli nagledati toga naglog preokreta.

Moj je prijatelj — suputnik umjetnik, slikar; njegove su »marine« obašle dobar komadićak svijeta, našle su dovoljno priznanja, a on se čudio i divio prekrasnoj, neviđenoj igri boja. Sada je i daleko dolje more dobilo svoju boju — tamnomodru; poput crnoga ogledala zašlo je mirno u one drage i dražice i zatone i tijesna, kojima obiluje podgorska obala i susjedni otoci. Nebo silno, jer smo bili već dosta visoko, kristalno je, gotovo prozirno.

Tako dođosmo do druge okuči — neko 700 metara visoko. Na jug podigle se gle hridine, sunovratne Osječenice, a pod njima se vije bijela cesta daleko vidna pa se spušta na zadnjem kuku u mrki Karlobag. A dalje od nje, poput relijefne karte, prostrli se zadarski otoci, niski Olib i Silba; dugi Pag ti je sasma blizu, Rab pod nogama, a dalje Krk pa silna, sjajno rasvijetljena Učka. Zapad zatvara Lošinj i Cres u sasma blagom modrilu, tek mrvičak je tamniji od samoga neba.

Prema istoku eto druge velebitske terase. Nekoliko se kućica podiglo nad nama — posred zelenila. Tek u visini oko 750

do 800 m počinje se zelen na Velebitu, — to je njegova osobitost. Daleko na sjeveru, na kraju druge terase, podigao se silan kamen, strmine su sa svih strana takove, da nema čovjeka, tko bi se na nj popeo. Sam stoji kao tuđinac nasred polja, domaći ga ljudi zovu Strogir. Na sjevernom kraju okuči vrlo ga je lijepo vidjeti. Tu smo se digli do visine od 1015 metara. Putem se stali javljati stabljići grabra i sitna bukva, uz put usudila se da procvate kakva trnovita biljčica, koja ljubičica. Još se stotinu metara podigosmo; išli smo strmom stranom, koju zovu Visibaba. Tu se javljala crvenica zemlja u većim skupinama; tu je bilo i više zeleni, kakogod je bila još uvijek niska.

Podne je bilo već prošlo, još uvijek treba da se uspinjemo. Napokon iza Bijeloga Kuka eto nas na Velikom Alanu — nešto manje od 1200 m. visoko. Tu je kao odsječena međa šumi; kad smo s te provale svratili oči na istok, prikaže nam se Velebit, ali ne onaki kameni, tužni, kako smo ga ujutro gledali nujnim očima, već sva sesila golemih kukova i ogranaka gubi u daljinu; toliko ih ima, a sve je obraslo, obraslo, ni kamenčića ne vidiš, svuda zelen, da ti očima odlane, da i nehotice dahneš, da uhvatiš mirisavoga gorskog zraka u svoje grudi.

Ali ima ovdje na lijevoj strani ceste, koja je dosta istrošena silnim drvom, što ga voze s Velebita na Stinicu na moru, — ima ovdje (tako oni zovu to mjesto) gostionica. Zamislite sebi pred niskom kamenom stijenom dva rašljasta stabla, kao odrastao čovjek visoka, med rašlje postavite motku neko dva metra dugu, a na te motke prislonite debele daske, a na njih navalite golemo kamenje s one stijene, pa eto vam krov prostoru od tek dva metra i četvrt, a nosi ime gostionica. Moj se drug ogleda na sve strane, ima li tkogod, koji će nas poslužiti, i eno iz susjedne kućice — ima ih jedno pet šest jadnih, ubogih — javi se gospodarica, zapita, što želimo, a na naše pitanje, što ima, odvrati sasma mirno:

— Ima jaja kuhanih, prženih, ima luka, domaćega kruha, sira, mlijeka i piva.

Domala mi smo dahom junačkim hladili izvrsno pržena jaja i gasili žeđu prekrasnim pivom. Nitko ne bi mislio, da će u onoj visini, u onoj pustoši dobiti bocu hladna, dobra piva, a za malen novac.

Nad morem postao zrak neproziran, čajan. Lošinja, Cresa i zadarskih otoka nijesmo više vidjeli; vrućina je sjela na one prodoli i stijene, a hvalili smo Bogu, što ne trebamo više mnogo uzlaziti.

Negdje oko dva i po poslijepodne skupismo se, pa hajde dalje. Cesta vodi posred Alančića i Zečjaka ravno na istok. Za po sata eto nas na Alanskoj preriji 1412 m visoko. Tu se bori vita jela s gorskom bukvom, koja sasvim poprima njezin viti stas; ima tu mjesta zabitnih, do kojih nije nikad doprla ljudska noga. Stara, drevna povaljena stabla leže uz put ili u vrtači kakovoj, prorasla ih jela, ali i ona broji lijepi broj godinica. Pod granatim bukvama našao se cijeli prirodni botanički vrt: i čudni bijeli ljutić i krasni modri srčanik, pune crvene čaške skrižaline, najčudnije orhideje, stabalca erike i rododendra; sve je izmiješano, skladno, te si na čas zaboravio onu strašnu pustoš dolje blizu mora.

— Pa čemu idu naši ljudi u Tirol, čemu troše novce ondje, a ovdje kod kuće imaju stoput ljepše ljetno zaklonište negoli ondje!

— Nema vode, — odvratim, a moj se drug umiri.

Uzesmo se spuštati dolinom, koja se zove Ravni Padež. Cesta je od mora sve dovde lijepa, široka pa pripada među najljepše naše ceste, — čak od mora do 1412 m i dalje do 1100 m. Gorski su oblici u tom kraju smireni, glavice oble, doline široke, tek nalaziš ovda onda koji vrlo duboki ponor. Sve je to jurska formacija.

Tako se mi negdje oko pete poslijepodne nađosmo uz hrpu kuća u toj prašumi — u Štirovači. Velika je tu parna pila, lijepo izgrađene kuće, a ljeti prekrasno usred debeloga hlada.

Kako se dogovorismo, tako je i bilo. Tri profesora, tri dobra druga, dočekaše nas, pa uzesmo pripovijedati bez konca i kraja.

Jedno me je zanimalo, kako ljudi živu ondje zimi? Ubrzo se upoznasmo s jednim starcem, a on nam homerskom duljinom opisa čitavi boravak zimi. On boravi ovdje zimi i ljeti možda već petnaest godina, t. j. otkada je sagrađena pilana. Ima, kaže, zima, koje su blage. Snijeg padne, zapadne, pa nikud nikamo.

To je blaga zima. Ali ima i ljutih zima, kad bura zna vraški da zabridi. Onda mete sav snijeg u duboku dolinu štirovačku, — onda mjesec dva nikud iz kuće. Dvojica trojica ostanu svu zimu na Štirovači, a zima traje ondje po šest mjeseci. Za toliko se vremena opskrbe oni hranom.

— Kad zakija snijeg, po trbuhu bi u Kosinj, a kad zapiri bura, po zraku bi na školj.

Tako završi starac.

Još smo časak sjedjeli u društvu mladoga gospodina, koji nas je kao domaćin lijepo podvorio, a onda zađosmo da se predamo u naručaj sna pravednika, koji smo i zaslužili.

Istom što zora na vrata, a mi se već nađosmo na okupu. Još smo sat bazali naokolo, pohodili vrelo, koje ima ljeti i zimi + 5° C, a onda zaputimo, sva petorica, priječčem prema cesti. Žao nam je bilo, što nijesmo mogli slijediti naših drugova, koji su se uspeli onaj dan na 1620 m visoki Kozjak, ali naši su dani u Primorju bili odbrojeni.

Oprostismo se i uzesmo se spuštati do šumske međe. Trebali smo od Jablanca do Alana dobrih 8 sati, a u Štirovači spomenu netko, da se za sat i po može doći s alanske gostionice u Jablanac. O tom smo se sada razgovarali. Slučaj htjede, i mi sretosmo mladića jednoga iz Živih bunara. Upustismo se s njim u razgovor, pa riječ po riječ, i moj ga Apeles zapita:

— Koliko ti trebaš od gostionice na Alanu do Jablanca?

— Ja trebam, ha, valjada uru i po.

— Koliko bi mi trebali, zapita opet moj drug.

— Valjada dvije ure i po.

— Hoćeš li nas voditi?

— Hoću, ali dobro je, da utrgnete gdjegod kaku štapinu, jer ćemo strmo niz brdo.

Poslušasmo ga. Bilo je neko jedanaest sati, kad smo došli do gostionice. Mladić ostavi cestu, kojom smo došli, nalijevo pa udari ravno niz brdo. Uzesmo se spuštati strminom Bukovske drage. Sunce je svijetlilo, peklo, u svaku pukotinu zabadalo tom kamenu. Da oslijepiš od silna sjaja i svijetla! Sve, što je u prozorje bilo nejasno, sivo i smeđe, to je sada pobijeljelo, požutjelo, pocrvenjelo, a tek tu i tamo nešto jadne borovice, koju je bura nemilo pritisla uz zemlju. Sva druga zelen — obamrlo, neki stabljići goli, bez lišća nekako pokazuju, zašto se ta draga zove Bukovom.

Zađosmo med kamene Dundovića pode, prekoračismo uznojeni Dundovića kosu, kad nam se opet pokaza onaj čudnovati šiljak. Dugo smo ga gledali, odmorivši se iznova; čudili se prekrasnim, rastrganim stupovima zelenoga grada, što se diže iznad Strogira. Nešto blaža je zelena Drenova dražica, posred koje nam je valjalo proći, da dođemo na kameno korito, što ga zvahu Torak.

Vrućina je nesnosna, sunce udara nesmiljeno, na nama ni centimetra suhoga, sjene nigdje ni za lijek, a naš mladić leti s jednoga kamena na drugi; i ne dotiče se, misliš, nogama kamenja. Palicu ima, ali je ne upotrebljava. Tako zađosmo u usku sutjesku, koju zovu Ognjena draga, a i zaista je ognjena. Kao da se sva žega sunčana složila pa ugrijala ono mjesto, i onda nas nečastivi onamo dovukao, da činimo pokoru za naše grijehe. Usta su nam suha, malakšemo u hodanju, noge tek vučemo za sobom, nekaka nam se pjena javlja na ustima, a naš mladić poput leptira njiše se i lagano poskakuje s jedne stijene na drugu.

Na Balenskim dragama nešto je poraslo zelenila, nekakve bodljikave drače i modri bodul pa silna mirisna žalfija i bijeli kao mrazom ofureni pelin.

Posljednje smo skupili sile; bilo je valjada sat i po poslijepodne, kad prođosmo Butkovića zidinu, koja je i doista zato, da dokraja ubije nevještoga turista. To je valjada po kilometra puta, što ga posu šiljat kamen, kolik glava kupusa, a nema ni lijevo ni desno mjesta, da se ugneš.

Izmučeni i izmoreni dođosmo poslije jedan i tri četvrta u Jablanac.

SPILJE U KRŠU.

Po svem kraju južnoistočno od Južnih vapnenih Alpa, dakle baš na početku Balkanskoga poluotoka, nalaze se mnoge i mnoge spilje, koje se počinju otprilike na širini Triglava, a svojim prostranstvom sežu do rta Matapana. Od svih spilja, koje su poznate, zaslužuju dvije osobitu pozornost, i to Postojnska jama u susjednoj nam vojvodini Kranjskoj kao najveća dosada u kršu poznata, i spilja na Biševu u posestrimi Dalmaciji, koja ima samo jednoga premca, a to je svjetskoga glasa »Grotta azura« na otoku Capri.

*

Hacquet, sjajni poznavalac naših krajeva, bilježi doduše nevjerojatan broj — da ima tisuću većih i manjih podzemnih šupljina u kranjskom Kršu; to je malo pretjerano, ali se zna za 150 spilja, koje su većinom i istražene. Najznamenitija je med tim spiljama »Postojnska jama«.

Ta je spilja bila već u srednjem vijeku poznata do okruglога vrha u njoj. To potvrđuju i natpisi, što su nađeni unutra. U XVI. stoljeću služila je, kao što i većina naših spilja, zaklonom od turskih najezda. Valvasor, dobri poznavač i sakupljač svega, što se ticalo Kranjske, ušao je u Postojnsku spilju sa zubljama i svijećama dvije milje daleko. Car Franjo I. dao je istražiti tu spilju po matematiku Nagelu, i njegovo djelo o toj spilji čuva se u bečkoj dvorskoj knjižnici. Ferdinandovu spilju od velike dvorane do Kalvarije otkrili su tek godine 1848.

Kad je porastao broj polaznika, onda su g. 1884. uveli u spilju električnu rasvjetu, te je sada pristupačna svakomu. 4.5 km daleko ide put za obične polaznike, a od toga ima u Ferdinandovoj jami na 2.3 km uskotračna željeznica, koja prevozi polaznike na vagonetima.

Glavni se put u spilji cijepa kod »groba« u dva kraka, koji se opet združuju kod Kalvarije. Čudit ćeš se već na početku nevjerojatnim oblicima, a poslije se reda jedan hodnik za drugim s bijelim sigama, dvorane s razvedenim stupovljem, brda i doline, a sve to neopisivo djeluje na čovjeka. Već blizu ulaza je

»velika dvorana«, do 30 m visoka, a nešto manje od 50 m široka. U dubokom svojem koritu šumi Pivka, koja teče kroz spilju u velikom zavoju te se gubi u kamenim dubinama. Stube vode do nje, a onda se i opet, prešavši preko mosta, uspinju do Ferdinandova spomenika. Znamenita je »plesna dvorana«; osobit se život razvija u njoj, kad se na duhovski ponedjeljak i na Veliku Gospojinu nakrca ondje sva sila ljudi, pa uz zvukove vojničke glazbe mladi svijet pleše, a stariji se krijepi i šalje razglednice c. kr. poštom, koja uređuje za to vrijeme u spilji. Silno se doima »Kalvarija« (560 m) i »Belvedere« s mnogobrojnim visokim stalagmitima i stalaktitima. Mnogi stalagmiti nalikuju mnoštvu ljudstva, koje se žuri na goru da pogleda na križu Razapetoga. Vrlo je zanimljiv pogled u »Tartar« pod »Belvederom«. Gledaoca začarava 3 m dugi zastor, koji se blješka, kao da je pokriven ledom; ima tanak rub od crvenih i žutih resa s uglednim naborima. Vidjet ćeš tu začudo originalnih stvari, koje će teško opisati ijedno pero: tu su orijaške »orgulje«, ondje sjedi papiga, koja čitavoga vijeka svoga nije dala od sebe ni glasa; s druge se strane strašiš grdoga lava, a zapanjuje te 3 m visoki stalagmit »briljant«, koje se na svijetlu lomi u sto zraka, te ti se čini, kao da je posut hiljadama alema.

S Postojnskom su spiljom vezane i druge spilje, što više — one je pače daleko natkriljuju svojim krasotama, ali se čovjek nažalost mora spuštati po užetu u njih. Takva je prekrasna »Nova jama«, o kojoj piše jedan od poznatih slovenskih planinara ovako:

»Slušao sam već prije mnogo hvale o ljepoti »Nove jame«, ali se nikako nijesam nadao takvoj krasoti, kakvu sam gledao u njoj. Kad sam se uspeo navrh ljestava u spilji, tako mi je zabliještalo pred očima, kao da sam med tisućama briljanata i dragoga kamenja. Što sam dalje išao, to mi se i ljepšom činila spilja. Čas sam pomislio, da sam zašao u začaran grad, u kojem su stijene posute samim alemima. Nebrojeno mnogo ima tu siga. Nekoje podupire luk kao stupovi u gotskoj crkvi, a druge stoje uspravno kao jele. I opet se neke podigle kao veličajne sparoge. Sve su čiste i bijele kao mlijeko. Sa stropa vise na mnogim mjestima tisuće i tisuće stalaktita, te ti se izdaleka čini, kao da pada tiha kiša. Najveća je krasota u toj spilji ipak

pod. Stupaj, kuda te je volja, moraš stupati po najljepšim kristalima. Meni se zaista i činilo, da je šteta, što hodam po takvoj krasoti, ali drukčije nijesam mogao, kad nema drugoga puta. Osobitost »Nove jame« male su oble kotline, gdje se nabrala voda, koja kapa sa stropa osobito za kišnih dana. I po tim oblim kotlinama takav je pod, kao da su rađene od brušenih dragulja. Voda je u njima tako čista, te sam često mislio, da je kotlina prazna, pa sam smjelo stupio u nju; mokre cipele su me uvjerile, da nije tako. Ne mogu dalje opisivati krasote te spilje, jer to treba vidjeti; dostojno se perom opisati ne da. Krasna mi se činila ta spilja kod onoga kukavnoga svijetla svijeće, a kakva bi tek bila, čarobna, kad bi je rasvjetljivale električne žarulje. Onda bi stariji dio Postojnske spilje izgubio mnogo od svoje znamenitosti. Meni se ne čini više lijepom stara spilja, otkad sam bio u toj »Novoj jami«, a to je rekao svaki, koji je bio u njoj«.

*

Uz zapadnu obalu otoka Visa, gdje se uz morski žal utisnula ribogojna Komiža, neki su se otoci rastepli. Tu je Svetac, Brusnik, Kamik; tu je daleka Jabuka, koja stoji osamljena nasred Jadranskoga mora, ali je tu i kameno Biševo. Pred 30 godina rijetko je tko dolazio na taj otok; malo je kukavno seoce na njem životarilo od nešto ribe, ali onda otkriše spilju, kojoj danas nema premca do u poznatim »modrim« i »zelenim« spiljama na otoku Capri.

Kad je devedesetih godina Ransonet uklonio kamenje u moru ispred spilje, polazi onamo svaki, koji dođe na Vis. Za spilju ima doba dana, kad je treba gledati. U rano jutro pa od podne dalje ona je pridušena, gotovo tamna. Ali oko desete, kad je vedar dan, onda je vrijeme, da se ta spilja vidi u svoj svojoj krasoti. Zamislite ono modro more, sasvim prekrito gorostasnim tamnim klobukom. Svijetlo dolazi u spilju tek pod morem, a to djeluje najčudnovatije.

Ulazite barkom u uzak tunel. Otiskujete se rukama, jer za vesla nema mjesta. Jaki zavoji, koji čine taj prolaz, čine posvemašnju tamu. Barkaš, koji vas vodi, uzeo je sa sobom dva dječačića. Još čas, i barka zađe u spilju. Ona je valjada jedno 50 metara široka, a isto toliko duga, svijetlo dolazi, kako je spomenuto, jednim širokim otvorom, koji je uvijek pod vodom. Bistrom moru vidite do dna. Svaku ribu, svakoga raka, ježa, zvijezdu, pače i trpove, — sve vidite točno, jer ih sunce rasvjetljuje kroz vodu, ali svi su ti stanari morski od čistoga zlata, a na tamnoj modroj pozadini. Čovjek, koji nije u vodi, nosi neku boju kao patinirani tuč. Mi smo to dobro vidjeli, kad je naš barkaš pustio ona dva dječaka, da se svuku i spreme za kupanje. Kad se oni baciše sa stijene u more, hiljadu se safira digne iz mora. Plivači bili su sasma kao okupani u azurnom zraku, a tek kad su dublje ronili, pokaza im se opet pozlaćeno tijelo. Badava je to opisivati. Toga igranja boja, toga čudnog svijetla kao da nema nigdje više na svijetu. Pričinja ti se, kao da sanjaš.

Ipak ima jedna izravna veza sa suncem Božjim. Koliko čovječja glava, toliko su probili na stropu same spilje otvor. Kad plivač dođe slučajno na onu zraku, što je sunce potajice šalje u tu čarobnu tminu, onda se boja tijela od čistoga zlata prometne živim grimizom. Udariš li veslom po onome mjestu, kud ta zraka pada, rastepst ćeš more, ali ti se više ne će pokazati svaka kapljica u modrim safirima, nego će poput krvi rumeni rubini poletjeti zrakom i za čas se sjediniti s azurnim elementom svojim.

Međutim traje kratko vrijeme taj sjajni prizor, — ni pet časaka, a sunce se poteglo iz spilje. Nema više one žive crvene boje, ali ni krasote modre ne će doživjeti podne. Kad se sunce digne najviše, spilja se smrači, a tek pipajući uza strme stijene izići ćeš kroz zavojit prodor na otvoreno more.

SPLJET I SOLIN.

Podno mrkoga, kršnog Mosora, a na jednom od najljepših mjesta dalmatinske obale položio se prvi grad dalmatinski Spljet. Obala se dalmatinska kreće blizu Šibenika na istok, pa tako

može toplo južno sunce da obasjava okoliš spljetski, a to ćeš lako razabrati na prekrasnom rašću, što se tu razvija. Sa sjevera je brane od ljute bure strmi Kozjak i visoki Mosor. Blagi se zračak, što dolazi s onoga divotnoga modrog mora, zabija u svaku dragu; divno sunce grije vinorodne slazove, što vise ponad mora. Od prastarih vremena, od doba starih Helena, tražili su ljudi tu sebi naselja. Tu se razvi na uzahnoj prevlaci izmed otoka Čiova i kopna dalmatinskoga Trogir, stari grčki Tragurion. U prekrasnom zalivu, što ga čini taj otok i mali poluotok spljetski, razviše se »sedmera kaštela« — sedam bijelih gradića posred tamna zelenila. U dnu zaliva, na plodnom polju uz vodom obilati Jader, razvi se u rimsko vrijeme znameniti Solin, a na visokoj stijeni kameni Klis. Na otvorenom moru, nasuprot otoku Braču, postavi silni car Dioklecijan temelje svojoj palači. Tu je on, zasitivši se gospodovanja nad čitavim onda poznatim svijetom, htio da mirno proboravi ostatak svojih dana, baveći se vrtlarstvom.

Prekrasnu je palaču sagradio u obliku četvorine tik do morske obale. Četvora su vrata vodila u tu silnu građevinu, a glavna su bila ona sa sjeverne strane: Porta aurea. Na južnoj je strani palača stajala gotovo u moru tako, da su mogli na južna vrata ulaziti barkama. Tu se diže prekrasno pročelje, koje je nekad resilo pedeset polustupova, od kojih je svaki bio sedam metara visok. Danas ih ima još četrdeset. Svatko će razumjeti, kolika je ta, do dana današnjega sačuvana zgrada, kad čuje, da su u toj palači sagradili novih kuća na dva, na tri sprata, da su je prepleli nekom stotinicom uzahnih ulica i prijelaza, pa da danas stoji u njoj stolna crkva, krstionica, a stanuje do pet tisuća duša. To je stari Spljet, koji ćeš najbolje poznati, ako pogledaš osmerokutnu stolnu crkvu spljetsku, koja je nekad bila hram boga Jupitera i domaći hram cara Dioklecijana. Oko nje se ređa red prekrasnih monolitnih stupova, t. j. samotvorih, od jednoga komada kamena. Na ulazu stolne crkve postavila se silna sfinga od crnoga egipatskoga kamena. Nešto podalje opazit ćeš prekrasni ulaz u krstionicu, u kojoj su nekad žrtvovali službenici silnoga cara bogu Eskulapu. Podzemlje palače sačuvalo se do danas. Silan je to prostor, koji je služio kroz vijekove, razdijeljen dašto na manje odjele, za komore, pivnice, tamnice, pače za stanove.

Uz palaču se prostire prigrađen stari grad, a na sredini stoji gospodski trg s lijepom, u gotskom slogu zidanom vijećnicom. Na južnoj strani uz more diže se visoko čudnovata osmerokutna kula vojvode Hrvoja iz XIV. vijeka, s koje se ponosno vije barjak grada Spljeta. »Primorje« — široka, lijepo kamenom popločena obala, što obrubljuje luku sa svih strana, opsjednuto je čitav dan zaposlenim ljudima. Ima tu mornara s talijanske obale, što donose različitu ribu, malih parobroda, što će te za malen novac odvesti u starinski Trogir, u kršni Omiš, u zeleni Hvar i kameni Brač. Naći ćeš tu po gdjekoga prekomorskog orijaša, što iz Engleske dovozi kameni ugljen, a u Francusku vozi dalmatinsko vino. Teretni i brzi parobrodi »Ugarsko-hrvatskoga parobrodarskoga društva« pa »Austrijskoga Lloyda« i domaćih društava »Dalmacije« i dubrovačke plovidbe, što spajaju Rijeku ili Trst s Bokom Kotorskom, nađoše tu svoje glavno pristanište. Čim prestane danja žega, izlazi svijet iz svega grada; ima tu pučana s rodnoga solinskog polja, ima kršnih momaka s visokoga Sinja, što ovijaju glave šarenim čalmama, donoseći na svojim malim magarcima povrće u grad na prodaju. Sve onda oživi, s mora ozvanja vesela pjesma i duboko zviždanje parobroda, a s kopna vika radnika, glomot kola i zvižduk lokomotive.

Unaokolo staroga grada prostrla se četiri nova predgrađa: Veli i Dobri sa zapadne strane, a Manuš i Lučac s istočne.

Na zapadnoj se strani prostire lijepa Marmontova poljana (trg), prozvana na čast francuskomu generalu Marmontu, što je početkom XIX. stoljeća zauzeo Dalmaciju. Taj je trg ograđen lijepim zgradama, tu ćeš naći gostionica i kavana, uređenih na modernu. Na istočnoj se strani diže 50 m iznad mora mala tvrđica »Fort Grippi«, otkle se širi prekrasan pogled na Spljet i na spljetsku luku, dok se na zapadnoj strmo uspinje mrki, goli Mrljan. Pođeš li morem ispod Mrljana, ređaju ti se prizori — jedan ljepši od drugoga: posred bujnih vinograda, što su izrasli po jasnom kamenju, a čine ti se, kao da se pužu, naći ćeš bijelih zaselaka spljetskih imućnika. Oko njih je porasla agava, kao drač u našim krajevima, pa viti, tamni čempres i granata pinija uz široku paomu; pribroji k tomu tamni Mrljan s nešto crvene zemlje, vedro nebo i tamnomodro more sa snje-

*

žnom pjenom lagackih valova, i eto čitave slike. Po moru se prosulo jato bijelih jedara; tek gdjegdje vidiš jedro crvene ili narančaste boje, — to su ribari Ćozoti; daleko negdje iza otoka vije se lagano u zrak crni dim kakve parnjače, što plovi u daleki svijet.

Uspneš li se na Mrljan, uskrsne pred tobom nova slika. Pred tobom puklo je divno kaštelansko more s bijelim kućicama i dvorovima na obali; nad njima se vere uz brdo željeznica, što sastavlja Knin i Šibenik sa Spljetom.

U istočnom kraju zaliva kaštelanskoga, a tek četvrt sata od Spljeta, prostire se podno željezničke pruge, koja vodi u Knin, na ravnom polju Solin, stara Salona. Tu je bio grad za vremena cara Dioklecijana; tu se nalaze još i sada lijepi ostaci iz onoga vremena. Iskopali su ondje neko desetak sarkofaga — starih grobnica — s latinskim natpisima pa mozajike, koji su sačinjavali pod velebnoga amfiteatra. U novije su vrijeme našli lukove gradskih vrata rimskih, ostatke stare ceste s udubenim kolotekom, što je nalik na naše tramvajske tračnice. Početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća nađeno je staro kršćansko groblje iz vremena mučenika, te se iskapanjem iznijelo iz dubine od dva metra opet neko 20 sarkofaga. Sav je taj kraj naplavljeno zemljište, a naplavio je to jaki potok Jader, koji izvire nedaleko, polju na istok. Nastavljajući starije iskapanje nađe Don Frane Bulić, koji je za iskapanje i čuvanje starina stekao neprocijenjenih zasluga, još jedna gradska vrata pa kupalište, dvije basilike iz IV. ili V. stoljeća poslije Krista, gradski vodovod, mučeničko groblje i crkvu izvan zidova gradskih. Svega skupa nađeno je do 140 sarkofaga, ali od svih su bila samo tri neoštećena; sve su druge divlji Avari, kad su provalili u Dalmaciju, silom razvalili u nadi, da će u njima naći sakrivene dragocjenosti i zlato. Štogod se našlo manjih natpisa, odlomaka i sitnica, dao je Don Frane Bulić uzidati u stijene svoga Tuskula, koji je iznutra sav uređen na rimsku; a prijateljima i poznanicima daje pače malen doručak i čašu vina s latinskim jestvenikom.

Na uzahnu komadiću zemlje, što ga sastavlja tek jedan put s kopnom, podigla se pitoma Vranjica. Zove se radi čudnoga položaja svoga »Piccola Venezia«. Sve je to ogrlila svježa zelen

Kozjaka; starac Klis, toliko znamenit u ljutim turskim ratovima, straži kao stražar svoja čeda, što su se prosula daleko dolje na morskoj obali, a sve je prekrilio silni Mosor.

Kad se spusti noć, nastane mir, nestaje graje; na obali naći ćeš rijetko koga, a i on se žuri za svojim poslom; na dalekom »mulu« ima nekoliko luči, — parobrod se sprema na odlazak. Na kraju zove svjetionik svojim drhtavim svijetlom u luku one, koje zateče mrak na moru.

Daleko na jug, posred debele pučine zasjat će na čas po koja svjećica s ribarske barke, zelene se svjetiljke parobroda gube u daljini, a onda zavlada mir, te tajanstveno more udara lagano o kamenu obalu, — zove ga mjesec, što se na obzorju pomalja, rasvjetljujući blijedim svijetlom slavni Zvonimirov grad.

DUBROVNIK.

Moj drug Matija i ja krenusmo dosta rano iz Trstena u Dubrovnik.

— Evo ti, reče moj drug, koji je rođen u Dubrovniku, silnih platana trstenskih! Gle, dvaest i pet koračaja treba, da obideš stablo kod korijena. Tu na strani leži grana, što su je otpilili ondje gore; ima dobrih deset metara donle, a ona je ipak još preko metra debela.

Zagledasmo se u gorostase pa se zamislismo, koliko može godina biti takvu patrijarhu u bilinskom svijetu.

Lagano odosmo dalje. Pred nama se ređali prizori, jedan ljepši od drugoga. Tu je došao Orašac sa svojim vinogradima, ondje Zaton sa starinskim vilama uglednih Dubrovčana, na mirnom moru otok Koločep i mala Dakša pred silonm Rijekom dubrovačkom. Trebalo se prevesti preko Rijeke, pa pričekasmo čas. Moj me Matija upozori na željeznicu, koja se mučno uspinjala daleko gore.

Kaki je čudan taj Rijekin zaliv! Po ušću sudeći, to je prava pravcata rijeka od jedno dvjesta kilometara duljine. Prilično se strme obale ruše do nje u podobi malih terasa, sprijeda

se vide bijele kućice Mokošice, a dalje pod brdom, ali visoko, prilijepila se crkvica i kućice Rožatoga.

— Gle, tri kilometra ti je duga ova široka, ugledna rijeka; ljepša je od ikoje dalmatinske rijeke. Slijediš joj tok tek sat, a ono se onda postavila stijena šest, sedam puta, koliko Minčeta, pa sluga pokoran. Iz škulje neke izlazi već čitava rijeka, a Bog bi znao, gdje ponire.

Dođe brodar. Ukrcasmo se i za čas smo šetali dugom cestom, što prati obalu u Gružu.

— To ti je luka dubrovačka. Naši se stari nijesu htjeli miješati sa svim tim, što je došlo s brodovima, te su osnovali na drugoj strani grad, a luku ostavili ovdje. Gle, kako je lijepa ta luka. Za koliko bi brodova bilo ovdje mjesta! A vidiš ondje, baš nama nasuprot: ono ti je Lapad, poluotok Lapad. Eto pod njim bijelih dvorova posred primorskoga bora i tanahnoga čempresa, eto ondje gore — ne, ne vidi se, — jedna lijepa dolina pa crkva sv. Vlaha i crkva Gospe od Milosrđa.

Stadosmo se nešto uspinjati. Često sam se ogledavao, jer je gruška luka krasna. Kad je pogledaš s povišega mjesta na jugoistoku, sjeća te lijepih slika Yokohame, što si ih gledao kao dječarac u školi.

— Vidiš, brate moj, — upozori me drug, dižući ruku i pokazujući tvrđu na strmu i visoku brdu, — ono ti je Sveti Srđ, branitelj Dubrovnika. Kadgod se javi na moru kaki parobrod na sjever ili na jug gradu, onda oni gore postave svoje sinjale, i onda se zna, otkle je taj parobrod i kuda će.

Uspesmo se dobro visoko. Bili smo valjada sto metara nad morem.

— Sad ti sam gledaj! Ja ne govorim, šanu mi pobožno Matija, sastavi ruke na prsima pa se zagleda u daljinu, blaženo se smiješeći.

Bili smo došli na Boninovo.

Duboko pod nama prostrlo se modro mirno more, kao da je zamrznuto. Nigdje ništa, ni parobroda ni ptice, pače ni struje. Cesta se nad nj nadvisila, strmina je velika ispod ceste, u moćne naslage bijeloga vapnenca uklopila se tu i tamo crvena zemlja, po njoj porasle goleme agave sa svojim sivozelenim lišćem; po gdjekoja je i cvjetala, te sam se doista čudio, kako može ono

čitavo božićno drvo da se drži na onoj strmini. Nad nama uza cestu, gdje stoji groblje i mala kapela, prorasla stijenu i izbočila se krasna opuncija, a nad njom, u kakom malom posjedu, digla svoju glavu, rasprostrla široko lišće datuljna paoma. Sad pomislite sjajno modro nebo, zrak miran, a mirisav od sto i sto vrsta najfinijega mirisa, pa eto slika, koja će svakoga začarati, kamoli ne rođenoga sina. Mome se Matiji oči napuniše suza od samoga milja.

— Alaj sam lud, reče, plačem, mjesto da pjevam.

Pođosmo dalje. Lagano se spuštao put. Javljale se kuće. More se sakrilo. Lijevo i desno ređaju se vile, neke su od njih sjajne, građene od tesanoga kamena; prekrasne paome rese im vrtove i predvorja. Hôtel Imperial zamotao se sav u zelen, pa ga i ne vidiš. Napokon eto nas na Brsalju, gdje se diže lijep Rendićev spomenik Dubravci. Duboko je dolje more, neki mali zaliv, a nad njim digao se na strmom golemom kamenu Lovrijenac, silna kamena kula. Za nama digla se pod gorom druga kula, urešena dvostrukim prsobranom, — bijela je prema zelenoj pozadini. To je znamenita Minčeta.

Od Minčete do Lovrijenca gradski su miri — od latinskoga muri (zidovi), — a u njima vrata Pile. Između Brsalja i gradskih mira ima dosta duboka gradska graba, sva puna velikih, cvatućih oleandera. Spustismo se u grad zavojitim vratima pilskim, nad kojima nas pozdravlja kip sv. Vlaha, zaštitnika grada.

— Stradun, srce i ponos Dubrovnika, najšira ulica, što je ima od Senjske Rijeke do Kotora. Eto, četrnaest ulica dokončava se s lijeve, a dvanaest s desne strane. Vidiš, kako se trguje ovdje, još onako, kako se trgovalo u vrijeme republike, u malim dućanima, ali fina roba. Tu ti je točnik — vi velite studenac, — a ti ga znaš, jer se upravo tu događa vraška komedija Marina Držića . . .

— Stanac.

— Dā, Stanac. Ta prva crkva, crkva je od Spasa. A ondje su ti zakopani neki znameniti ljudi, — vele, i Gundulić. Imaju je fratri, koje mi zovemo mala braća.

Zakoračismo po popločenom Stradunu sve do kraja njegova. Zanimalo me osobito sjajno muško i žensko narodno odijelo iz Konavlja i Župe. Bože moj, kako se ti ljudi kreću, — gospodski, ponosito, a i zbilja elegantno.

— Evo Rolando! To ti je zaštitnik gradske trgovine. Ovo ti je ovdje nalijevo Divona, što će reći u vulgarnom jeziku dogana, carinara, a ovo ti je put ispod Zvonika. Divona je lijepa zgrada s ukusnim arkadama. U prvom spratu ima nešto venecijansko. Put ispod Zvonika vodi na vrata od Ploča, jugoistočni izlaz iz grada. Zvonik ili zapravo stari »orologio« već je od starine naheren.

— Eto tu »pred lužom« pa »fontana«, to ti je kazalište i općinski ured. Ono ti je ondje »dvor«, sjedište naših starih rektora, koji su vladali republikom, dok je ne sruši silni Korsikanac.

Prođosmo pokraj muzeja i kazališta, pa nas eto pred »dvorom«. Lijepa je to i interesantna zgrada. Izvana je resi velika »loggia« sa prekrasnim lukovima; na stupovima njihovim nema nijedne glavice jednake drugoj. U četverouglatom dvorištu, urešenom arkadama najrazličitijih kapitela, vode lijepe stube u prvi kat, a u srijedi dvorišta

Miho Pracat snužden sjedi,
Miho Pracat tužno gledi!

Bio je dobar trgovac, a onda rektor republike i politik, te su mu postavili spomenik, poprsje od mjedi. Za velikoga potresa je to poprsje odletjelo sa svoga mjesta, te je udario Pracat glavom o zemlju, što mu se i danas na glavi pozna.

Pođosmo u Gospinu crkvu, stolnu crkvu dubrovačku. Bila je razorena onoga nesretnoga dana g. 1667., kad je stradao čitav Dubrovnik od potresa. Pripovijeda stara priča, da se viteški engleski kralj Richard Lionhard zavjetovao poslije treće krstaške vojne, da će sagraditi crkvu na mjestu, gdje se spase. I spasao se u Dubrovniku. Crkvu, kako stoji sada, sazidaše u XVII. stoljeću; ima vrlo lijepih slika, jednu od njih pripisuju Mlečaninu Tizianu, drugu Rafaelu, treću Andriji del' Sarto, a četvrtu Palmi Vecchio.

— Čekaj malo, izlane moj drug pa skoči do crkvenih vratiju i zovne ondje: »Hej, Andre, Andre, pozovider gospara Orsata iz kafane, nek dođe čas amo!

Za čas se vrati Matija s uniformiranim stražarom i starim gospodinom. Predstavi me.

— A sada ajdemo u »tesor« crkveni!

Jedan nas poslužnik crkveni odvede u riznicu, pa sam ondje doznao, da nitko ne smije da pohodi te svetinje bez pratnje jednoga stražara i jednoga gradskog oca. A bilo mi je drago, da smo došli amo. Vidjesmo spremnicu od zlata i srebra, sjajnu bizantinsku radnju, a u njoj glavu svetoga Vlaha. Ima tu lijepih kaleža od srebra, srebrnih pladnjeva s morskim životinjama, relikvijara, crkvenoga ruha. Pokazaše nam mjesto, gdje je sačuvano srce znamenitoga filozofa Rugjera Boškovića.

Ostavismo Gospu, pa nas eto na Poljani Gundulićevoj. Malen je to trg, a na sredini digao se spomenik Gundulićev od Rendića. Nešto prema jugu prostrla se velika zgrada sa silnim stubištem. Rekoše nam, da je to bila nekad kuća Gundulićeva, poslije jezuitski samostan, a sada je vojnička bolnica.

Vratismo se na Stradun, gdje je nasuprot Rolandu crkva sv. Vlaha. Prva crkvica toga imena stajala je na Pilama, a onda, kad je polovicom XIV. stoljeća harala kuga gradom i okolicom, učiniše novu crkvu gradskomu zaštitniku, a kad je ona izgorjela, sazidaše početkom XVIII. stoljeća sadašnju crkvu. Od stare je crkve sačuvan lijep, od srebra načinjen kip sv. Vlaha, koji drži u ruci srebrni model Dubrovnika iz g. 1350.

Iziđosmo na vrata od Ploča pa pogledasmo ribarnicu, koja je bila dosta puna. Ulicom od Ploča dođosmo do pred Bijele fratre — tako Dubrovčani zovu dominikovce. Zađemo u samostan. Lijep se vrtić prostire u sredini zgrada. Bila je tu množina naranča pa jedna visoka trešnja, sva u cvijetu. Naokolo svega toga vodio je hodnik, građen na vrlo lijepim stupovima gotskoga sloga. Crkva je znamenita sa svojih slika. Osobita je znamenitost zavjetna slika obitelji knezova Pucića, koja predočuje sv. Magdalenu; naslikao ju je sam Tizian. Samostan je znamenit sa svoje biblioteke i arhiva, u kojem se čuva mnogi rijetki rukopis.

— To ti je, što imaš na brzu ruku da vidiš u Dubrovniku, poče moj drug; dašto, kad bi ti htio da zaviriš bolje u dušu gradu i njegovim ljudima, to bi trebalo mnogo, mnogo vremena. Dubrovčani su još i sada nekako nepovjerljivi prema svakomu, jer starci još tiho sanjaju o staroj samosvojnoj republici, zato i ne vole, da se previše druže s pridošlicama. Ali starinu je vrijeme

odnijelo, i ono toga nikada više ne će vratiti. Sjeti se samo Vojnovićeve trilogije! Ono je čista istina. Pučanin — kmet sada gospodari i gospoduje pa hrani staru gospodu, koja čekaju, dok im se posve ne zatre koljeno. Eto to ti je!

Nastavismo šetnju po cesti, što vodi prema Cavtatu. U punom se suncu kupao u moru zeleni Lokrum, bijeli galebi lepršali nad našim glavama, a daleko u gori ozvanjalo se monotono pjevanje pučko.

KOTORSKI ZALIV.

Dr. I. Hoić.

Čim smo izmed Oštroga i otoka Žanjice ušli u zaliv za krasnoga vremena, ugledasmo u dnu zatona usred bajnoga zelenila učvršćeni Novi, gdje su nas imali dočekati naši drugovi. »Mezza forza« geslo je naše ostalo cijeloga onoga dana, da što laganije ploveći, to više uživamo rajske slasti. Prva kotlina hrvatskoga četirkantonskoga jezera, kojom plovljasmo, zove se zaton od Tople. Poznato je, da je Kotorski zaliv svojim oblikom zavoja i obala donekle nalik na četirkantonsko ili Vierwaldstädtsko jezero u Švajcarskoj, a ta se sličnost opaža i u predajama onoga kršovitoga primorja. Jedan i drugi na glasu su u pučkoj predaji sa starinskih bojeva, nad jednom i drugom obalom lebdi duh neukrotive gordosti i slobode.

Još nije bilo osam sati ujutro, a mi smo pristali u prijatnom Novom, bilinskom raju Boke. Utemeljio ga je godine 1382. bosanski kralj Stjepan Tvrtko. Novi se uspeo na obronku gorskom, te je dosta naporan put do navrh brijega, gdje smo zatekli naše drugove kod doručka. Još čas i mi se prođosmo po mjestu, kojemu, kao što kaže Ljubiša, ispukle zidove obavija bršljan, da im sakrije plave od olova razvaline. Tečajem vijekova mnogo je stradao Novi od Turaka i Mlečana, a junaštvo Crnogoraca pod njegovim zidovima divno pjeva vladika Petar II. u »Gorskom vijencu«. Obišavši mjesto, siđosmo do naše

jahte, da što laganije ploveći nastavimo put tim divnim zalivom.

Prema Komburskomu kanalu, koji spaja prvu s drugom kotlinom zaliva kotorskoga, minusmo krasno smješteni pravoslavni manastir Savinu. Crkva manastirska od bijela tesanika, sredina izmed bizantinskoga i romanskoga sloga, stoji zaodjevena zelenilom blizu mora, te je na vidiku svakomu brodu, što ulazi u Boku. Obala Novoga, Savine i Meljine sa svojim strmim pristrancima, živim vrucima i gustim bukvicima otvorena je samo južnomu lahoru, dok je prirodni nasip brani od drugih vjetrova. Ovdje vidiš pod vedrim nebom narančū, gdje se njezino zlaćano voće zrcali u tihoj površini sinjega mora.

Komburskim tijesnom uđosmo u drugu kotlinu Boke, u plitki Tivatski zaton, koji je ujedno najveća kotlina Kotorskoga zaliva; on je 30 km^2 velik. Pitomi je Tivatski zaton osebujne ljepote. Zatvaraju ga Ljuštica, Bijela i Vrmac, a u dnu se na jugu stere plodna Župa ili Grbaljska ravnica, puštajući pogled sve do čunjastoga brda sv. Spasa iznad Budve. Naokolo je zaton opasan zelenilom polja i planina, na grudima su mu mali, kano dvije kite cvijeća, otoci sv. Marko i Prevlaka, a više njega bdije bjeloglavi Lovćen kao vječni stražar nad ovim rajem. Plavetna pučina morska, zelene šume i otoci kao da sanjaju na osmjehu južnoga sunca. Podno Bijele nanizale se uz obalu nasred zelenila nebrojene bijele kućice s crnim krovovima, podaleko jedna od druge; to su dvorci pomorskih kapetana, koji u tom božanskom kraju traju svoje staračke dane. Nasuprot Komburskomu kanalu, dakle na istočnoj strani zatona, a izmed rta Seljanova i Tupa, smjestio se Tivat, po kome je i ime čitavomu zatonu. Tu su najplodniji vinogradi po Dalmaciji, naročito je na glasu kapljica Brzamin, slična malagi, a ljupkija i žarčija je od omiškoga muškata.

Podalje k sjeveru Tivatski se zaton poput lijevka sve više suzuje do »uskoga grla«, tijesnoga ždrijela Veriga, koje imaju 2 km. u dužinu, a samo 300 m u širinu; zovu ih Verigama, jer su uz druge utvrde verigama zatvarali ulaz u daljni zaton. Dva svjetionika kažu mornaru put u Verige, što ih pašu strme obale. Izišavši iz Veriga eto nas u trećem, Risanskom zatonu. Pred nama kao da je iz mora skočio 873 m visoki kameni Kasun.

To je stražar nad zatonima: na sjever Risanskomu, na jug Kotorskomu zatonu. Kakogod nas je put vodio u Kotor, ipak okrenusmo, da se nauživemo veličajne okolice i vožnje, kojoj nadaleko nema premca, u Risanski zaton, da ga cijela oplovimo. Nadesno podno Kasuna smjestio se gradić Perast na goloj stijeni kao šipak, a na ulazu u Risanski zaton izviruju dva otočića — sv. Đurađ i Gospa od Škrpjela. Upravo je dražestan pogled na ta dva milotna otočića. Usred izokolnih strmih stijena na Bogorodičinu je otočiću katolički samostan s lijepom crkvom. Tu se narod kupi u hram sredinom kolovoza na Veliku Gospu; »tu pomorci svoje zavjete polažu od pamtivijeka: sestre, da ne obezbrate, matere, da ne obesine, a žene da se u crno ne obaviju«.

Zaplovismo u čarobni Risanski zaton, u treće jezero Boke kotorske, opasane tamnosivim timor-planinama. Oko zaliva ima po obalama kuća, a s lijeve je strane cijela šuma lovorika. U dnu zatona, pod visokom hridi, gdje su Krivošije i Ledenice, na strmenitu namješću leži Risan, to nekadanje zaklonište ilirske kraljice Teute za rata s Rimljanima. Risan, nekad Rizon, koji je nekad davao cijeloj Boci ime, dok mu ga ne preotme Kotor, na glasu je s lijepih i velikih junaka, koje Turci dobro znadu. Povrh Risna, na brijegu, stoje Krivošije, Ubli i Ledenice. Ustanak g. 1869. pronio je ime Krivošija po cijelom svijetu. S mora vidi se na planini i Knežlac, gdje je general Rodić morao u ime velevlasti Austro-Ugarske s nekoliko stotina Krivošijana uglaviti knežlački mir. Gledajući pred sobom one vrletne nepristupačne planine, nijesmo se nimalo čudili, što je šaka ljudi prisilila jednu cijelu državu na onaki neslavni mir. Pred Risnom ugledasmo izdaleka golem parobrod, koji se tamo pred lukom smjestio. Bijaše to »Jaroslav«, nekoć ruski trgovački brod, što ga je ruski car kao jahtu dao crnogorskomu knezu Nikoli. Budući da je crnogorska luka Bar odviše plitka, leži »Jaroslav« u Risanskom zatonu.

Kako nijesmo kanili pristati u Risnu, samo oplovismo »Jaroslava« pa krenusmo natrag da uđemo u četvrtu kotlinu Kotorskoga zaliva. Na povratku kraj spomenutih dražesnih otočića i ispred Perasta, koji je nekoć bio slavan, a sada propada, zaplovismo u Kotorski zaton. Planine sve strmije, a po obližnjim vrhuncima utvrde, koje je naša država iza ustanka g. 1869. i 1883. ovuda posagradila. Uz obalu se nanizalo mnogo bijelih mjesta, među kojima se osobito ističu Dobrota i Prčanj. Ima tu lijepih ljetovnika, većinom stanova pomorskih kapetana. Svako se tu mjesto, svaka kuća u mirnom moru, kao u staklu, cakli i odsijeva. K jugu od rta Sestrice more se posve suzilo poput široke rijeke. Stijene i planine rastu, sežući svojim crvenkastosivim vrhuncima do oblaka. Čovjek se čudi, kako je more izmed tolikih planina kroz tijesna prodrlo tako daleko u zemlju. Kad doploviš u stražnji kutić zaliva, vidiš hrpu kuća na rubu orijaškoga stijenja iza visokih zidina, — to ti je Kotor.

Tu se on skutrio u jugoistočnom kutu na podnožju vrletnoga brijega Krsca, koji je ogranak crnogorske planine Lovćena. Grad je gotovo stisnut med planinama, koje su ondje pravi orijaši, te se baš okomice dižu nebu pod oblake, a osim toga je opasan s tri strane čvrstim zidinama i dvjema tvrđavicama sv. Ivanom i sv. Trojicom. Iz grada vode troja vrata. Sva obala od luke do pomorskih vratiju, kojima smo ušli u grad, zasađena je drvećem pa služi žiteljima kao šetalište. Grad smo brzo obišli, jer je stisnut, te broji jedva 2000 žitelja. Ulice su upoprijeko tijesne i krivudaste, a trgovi vrlo nepravilni. Od crkava najznatnija je katolička crkva sv. Trivuna — stolna crkva kotorska. G. 809., kako predaja kaže, nabavila su kotorska vlastela od mletačkih trgovaca iz Male Azije donesene moći sv. Trivuna, mučenika iz III. vijeka. Prenoseći moći u grad, ustavila se procesija na mjestu, gdje namisliše sagraditi crkvu tomu svecu. Jednodušno bi tada zaključeno, da sv. Trivun bude pokrovitelj gradski, a dan njegove smrti, 3. veljače, da se unapredak najsvečanije slavi; lik svetiteljev posta stijegom grada, a simbolom općine. Današnja crkva sv. Trivuna, sagrađena u bizantinskom slogu, potječe iz XIV. stoljeća. Svod glavnoga broda počiva na korintskim stupovima od granita, a izvana rese ga dva zvonika. Pročelje crkve ima velik, lijep prozor na ružu, a velika apsida na začelju ima trozijevi prozor, koji te opominje jednakoga prozora u crkvi Studeničkoj, zadužbini Nemanjinoj, u Srbiji.

Došavši do južnih gradskih vrata, vidjesmo, kako pod vrletnom stijenom provaljuje slatka voda, ispunjajući široki basen. Tu je naš dipterolog bio sav blažen, što je svojom rukom ulovio orijašku stjenicu Belostoma Niloticum, čitavi decimetar dugu, kojoj je prava domovina nilska delta, a dolazi k nama, prisisavši se za dupina.

Prošavši još jedamput gradom iziđosmo na sjeverna vrata, gdje se druga kotorska Rijeka, izvirući ispod crnogorskih planina, iza posve kratka toka gubi u moru, ali se dakako ni izdaleka ne može isporediti s dubrovačkom Rijekom.

VRBASKOM DOLINOM.

Po Renneru.

Ponedjeljak je ujutro čekao pred »Hôtel Bosna« u Banjaluci omašan omnibus. Ono putnika, što je imalo poći na put s tim nešto staromodnim putnim sredstvom, bilo se sakupilo pred hôtelom, još čas — i mi se ukrcasmo. U prvi smo se mah vozili dosta lagano lijevom obalom Vrbasa, dugim banjalučkim predgrađima. Dođosmo u Gornji Šeher, koji se sav zamotao u zelenilo. Nešto se gorja javlja na jugu. Preko lijepoga mosta prelazimo na desnu obalu Vrbasa, koji je ovdje još dosta širok. Prođosmo pokraj muslimanima naseljenoga Novoga sela, — viti minareti na džamijama to pokazuju. Iza sata i četvrt eto nas u Karanovcu. Tu se dolina znatno suzila, obale se Vrbasu zbližaju, nestaje polja, a cesta se preko izmorene rijeke prebacuje novim mostom na desni brijeg.

Sada ulazimo u guduru Tijesno. Take divlje romantike rijetko ima u Bosni, a ovako osebujne u malo mjesta u visokim Alpama. Sa svijetla dolazimo u mističan mrak. Vrbas je sasma stisnut, a neko petnaest metara nad njim ide nova cesta. S obronaka je često presjenjuju golemi orasi, a po gdjegdje se spušta divlja loza. S onu sranu Vrbasa je visoko gorje; dokle ti oko dopire, strši uvis u obliku stijena, a nad njima stoji vita crnogorica i po gdjekoja bukva. Nad klisurama gnijezde se goleme orlušine; pet ih je krstarilo nad uskom dolinom. Tko da ih ondje smeta i progoni, kad ne možeš ni sanjati, da se popneš do onih visina, do njihova gnijezda, pa sve da i pogodiš orla metkom, ne bi ga dohitio! Pogledaš li dolje u Vrbas, neopisiv ti je prizor. Rijeka je stisnuta na tek neko deset metara i kao da će da rasprsne svoje korito. Pjeni se i buči, vri i baca visoko svoju pjenu uz obale, dušmane svoje, kojima istom tisućljetnom mukom izlizuje tvrdinu. A baš tu, kuda vazda udara bijela pjena, stoji cvijeće; tu je ljubičasti zvončić, veoma čest u Bosni, a tu, gdje je stijena raspuknuta, buja novo bilje. Na gornjem rubu obale izvija skrižalina svoj omamni miris. Nad izlazom iz tjesnaca gospoduju s vrha čitava stjenovita labirinta ruševine Zvečaja grada; mora da je to bilo nekada pravo hajdučko gnijezdo. Vele, da je tu stolovao u XV. vijeku vojvoda Hrvoje.

Dalje se krajina otvara; uz rijeku ima tu i tamo polje, zrak je čist, sunce sja divnom jasnoćom, samo se za našim kolima diže rijedak oblak prašine. Ulazimo u Krupu, koja je sva naseljena pravoslavnim žiteljima. Iznad ceste digao se na sunovratnoj stijeni stari grad Krupa, kojemu se bedemi prislanjaju strmo o bočine gorske. Nešto podalje Manjače, na kojoj je sazidana Stara Krupa, počinje se opet tjesnac. Taj je sasma obrastao zelenom bukvom i grabom, a izmiješala se s njima gdjegdje bijela lipa. I opet se dolina širi, i opet susrećemo sočne livade i sjajna polja: to je Agino selo. Ali malo iza njega eto ti i opet nizine kod Bočca.

Bočac je sasma muhamedovačko selo, kuće sa šljivicima pod orasima pa bunar i podalje han. Na strmoj hridi je starinska golema ruševina Bočac s okruglom kulom, a kraj nje mala džamija.

Stadosmo. U hanu uzesmo nešto okrepe — crne kave za žeđu i za glad, za dosadu i za zabavu, a dobra je.

Dalje se opet cesta zabija u tjesnac po treći put. Zdesna utječe u Vrbas divlja gorska bujica Ugar; a kad smo prolazili pokraj gudure, iz koje se ona ruši, spomenu netko, da je ta gudura puna divokoza. S lijeve strane uvire još jedna rječica. Onamo se širi dolina sa zelenim livadama, a uzan put ide k zapadu. Tu je Crna rijeka, uz koju ima jahaći put do Varcar-Vakufa. Cesta je ondje izbijena iz kamena živca, a šumski orijaši, što su popadali od kršenja stijena barutom, leže još uvijek na strmini uz rijeku. Strašne Bijele stijene obilazi građena cesta, koju je trebalo podgraditi do 30 m, a jednako su podzidani i odroni i otpuzi. Uz usku, kao smaragd zelenu rijeku, što buči i u uskom se kamenom koritu pjeni, obronci su s obadvije strane strmi i gustom šumom prekriveni, ponajviše crnogoricom, ali i

hrastovima i orasima. Veoma je mučno bilo ovuda izgraditi cestu. Najbolje to pokazuje, što se kroz Vlasinje stijene morao izbušiti 44 m dugi tunel. Tu je iza toga tunela okolina vrlo zanimljiva. Čudo te hvata s pogleda na strme stijene, na vodu, što u dubini čas neumorna vri, a čas tiho teče, kao da je zamrznuta. Kad se zagledaš u daljinu ceste, ne znaš, kuda će krenuti, kako li ćeš iz ovoga silnoga, dubokoga ponora izići. I opet tunel, kome ne vidiš konca, jer zavija, a iza njega most pa divlja stijena Greben, koja presvođuje rijeku. Divan je taj gorski kraj, kad izideš iz toga tjesnaca. Starinska franjevačka crkvica Podmiljača blizu ceste primjer je zapuštenosti i primoranoga sakrivanja za osmanlijskih vremena. I opet prelazimo Vrbas na željeznom mostu, 47 m dugom, a onda se javlja suncem sa zapada rasvijetljeno starodavno romantično Jajce sa svojim vršcima i bedemima.

Odmorismo se sretni, da je minula vožnja, ali opet nam je žao bilo, što su tolike krasote pored nas tako brzo minule. U najnovije vrijeme grade željeznicu dolinom Vrbasa, te upotrebljavaju za tračnice opisanu cestu, a cesta će ići starim svojim putem preko Varcar-Vakufa, Han-Čađavice pa divljom visoravni Dobrnje planine u Banjaluku. Šteta samo, što će željeznica prevaliti prekrasni put od 70 km za sat ili sat i po, te će se vrlo malo vidjeti, a uzato vrlo kratko; spomen se ne će tako usjeći u pamet, kao nama, koji smo prevalili taj put u starovjekoj diližansi.

U Jajcu nema ništa baš znamenito. Mjesto je tijesno; pomalo se doduše preuređuje, no ipak prevladava još istočno obilježje. Tim je slikovitiji cjelokupni dojam, pa ne bi ni Jajcu željeli, da mu se spoljašnost izmijeni. Zemaljski »Grand hôtel« na divnom je mjestu. Kad iz jedaće sobe izidieš na terasu u bašči, duboko je pod tobom Vrbas, voda mu je od bliskih vodopada uvijek uzburkana. Suprotna je obala isprana u bizarnim oblicima. I ne slutimo, kako su čudne tvorevine pod nama, jer se terasa nalazi nad spiljom, što se od vodopada prostire lijevom obalom gotovo do mosta vrbaskoga.

Najznamenitija je prirodna ljepota u Jajcu pad Plive. Na starodrevnu travničku kapiju, odmah blizu hôtela, i preko dugačkoga drvenog mosta dolazimo u donju varoš, odakle je lijep pogled na vapnene tvorevine na obalama. Brzo zapaziš vodu, gdje kao oblak prašine leti uvis, a gromorno ti ori u ušima grmljavina od vode, što se tu slijeva. To je pad Plive u Vrbas. Pliva je stijenama, što iz nje izviruju i nad nju se sagibaju, razdijeljena u neko deset rukava; ruši se s visine od trideset metara zaglušnom bukom u Vrbas, koji je ondje duboko uvaljen, a iz uvale odskakuje opet bijela pjena od visoke stijene u visinu. Sva ta silna voda tutnji i pjeni se, a u divnim se bojama prelijeva, kad na nju sine sunce i bezbrojne kapljice, što kao rosa vise na travi, zasjaju kao tisuće i tisuće alemova i smaragda.

Na cesti, što se penje uz Vrbas, ima, kad prijeđeš rijeku drvenim mostom između mlinova, jedna terasa nešto nad vodopadom. To je najljepše mjesto na padu Plive. Ovdje iz blizine osobito se golemom čini sva ta sila vode, što se ruši i puši kao grmljavina. Sve se redom vidi, kako se voda obara, šumi, i kako se opet uzdiže kao stup i kao oblak prašine. Vidimo, kako udara divljom silom o golemu stijenu, što se, vele, pred nekoliko desetaka godina otkinula s visine, te kako od stijene opet odskakuje. Dolje k padu vodi dobar put, a za istočnim dijelom u prostranu pećinu. Zaglušnom se bukom pred nama ruši voda, a sa mašine, što prekriva pećinu kao prividna tapeta, neprestano sipi sitna kišica!

Drago mi je bilo, što sam vidio dolinu vrbasku, a i pad Plive u Vrbas. Ne čudim se ljudima, koji su vidjeli Alpe, Skandinaviju i koješta drugo, a onda, uočivši Plivu na njezinu slapu, priznali, da je to mnogo ljepše i romantičnije od svih onih krasota alpinskih i skandinavskih.

NA OBALAMA VLTAVE.

Moj pobratim i prijatelj profesor Antonin L. s prve češke gimnazije u Pragu čekao me na 2. srpnja u 3 sata poslijepodne na praškom državnom kolodvoru. Tako smo bili urekli, a ja sam održao riječ, i eto me u Pragu, u naručaju moga dragog profesora. Ostavismo zadimljeni kolodvor pa odosmo Havličkoga ulicom do Josefova trga. Tu mi se pokaza prvi put Prašná brana, sjajna građevina gotskoga sloga, koja te sjeća francuskih i engleskih gotskih zgrada. To su bila vrata u stari kraljevski dvor, — tako mi je pripovijedao moj prijatelj Antonin.

Ostavismo moje stvari u svratištu Pařižu pa odosmo dalje. Celetnom ulicom eto nas za čas na Velkom naměstju, gdje se diže »staroměstska radnice«, t. j. praški magistrat. Stara je to zgrada, crna, ali elegantna i sva od kamena. — To ti je djelo raznih vremena, ali se zna, da je taj čudni toranj već koncem XIV. vijeka prizidan staroj zgradi. Ovo je ovdje ura, znamenita po svem svijetu, a načinio ju je g. 1490. majstor Hanuš. Pokazuje ti satove od 1 do 24, dakle na način talijanski; opodne izlazi Krist i apostoli, pijevac kukuriječe, a smrt i skupac pogađaju se za kesu dukata.

Na suprotnoj strani stare vijećnice opazismo drevnu Týnsku crkvu, koja seže svakako u XII. stoljeće. Znamenita je crkva zato, što su u njoj imali dvjesta godina utrakvisti svoju službu. Tridesetgodišnji rat je prekinuo to bogoslužje. Kad smo ušli u crkvu, počne moj Antonini:

— Evo pogledaj, ovo je propelo iz g. 1350., ona stara krstionica iz početka XV. vijeka, to je grob slavnoga zvjezdara Danca Tycho de Brahe, . . .

Tako me je poučio Antonin o svemu i o svačemu. Kad smo opet izašli na trg pred vijećnicu, postavi mu se moj profesor na sredinu pa mi prišanu važno:

— Ovdje će dignuti spomenik magistru Janu Husu.

Na sjeveru opazismo veliko ugledno kube, koje su prekrili bakrom, te je on poprimio zelenkastu patinu, što mu je podavalo čudan, gotovo starinski vid.

— To ti je sveti Nikola. Bila je to nekad stara gotska crkva, ali su je primili početkom XVII. stoljeća isusovci i preudesili je na svoj, kako kažu, slog. Onda je izašla sjajna, prebogata crkva, a i sam ćeš to vidjeti.

I opet smo bili u crkvi, samo što je ona prva, Týnska, bila kao vrlo ozbiljna sa svojim starinama, dok je ova druga uređena preraskošno, kao uopće sve barokne građevine. Tu je svega i svačega, umjetnoga i pravoga mramora; tu je sjajnih freska, zlata, srebra, štuka i koješta drugoga. Svaka je stvar preobilna i preraskošna, ali ipak djeluje cjelokupni pogled ugodno. Moj me Antonin odvuče i za čas smo bili u vijećnici. On je hotio, da vidim kapelu svetoga Vavřinca, to je po naški Lovro, a pogotovo Brožikovu sliku »Osudu Husovu« i »Krunisanje Jiřiha Poděbrada«. Te su slike silno velike i lijepe, ali samo mi se čini, da je starinska dvorana u vijećnici za njih pretamna.

— Vidiš ove moderne ulice, poče moj drug, kad smo izašli iz vijećnice, — ovo je ulica Svatopluka Čecha i njemu posvećeni most. Tu smo na granici staroga židovskoga grada. Međutim je od toga grada ostala do danas samo stara zbornica i groblje, ali i ta je zbornica bila prije valjada katolička kapela. Drugi su cijeli židovski grad porušili, — to se kaže, da su asanirali mjesto. A to je i bila užasna stvar: posljednjih godina, a u naše vrijeme, nijesi mogao ondje prolaziti danju nesmetan, a noću — očuvaj te Bog! Koliko se toga našlo, kad su redom rušili one smrdljive kućice, koliko je ljudi nestalo preko noći pa našlo svoj tužni grob u kakvoj pivnici. Ali mi ćemo amo na zapad, tim malim uličicama, da te dovedu do nečega znamenitog.

I pođosmo pored velike neugledne zgrade do sjajnih gotskih vratiju.

— Evo, to ti je češko sveučilište, a to je »mostecka věž«.

I opet onaki silni, vrlo simpatični ures, i opet onaki zašiljeni krovovi, kakve ima Týnska crkva i Prašna brana. Týnska crkva i sve, što je u onom okolišu, napunja te poštovanjem prema starinama iz vremena Sigmundova ili čak Karlova, ali to, što sam ugledao sada, — to ne gledaš samo s poštovanjem nego s udivljenjem, jer je vrlo lijepo. Mislim, da nema svjedokâ ukusu i smislu, izuzevši Place de la Concorde i Canal Grande, nigdje na svijetu, kao upravo ovdje. Šest je stotina godina prošlo, što stoji taj Karlov most, što stoje ona sjajna vrata na jednoj i na drugoj strani toga mosta, što stoji napokon u pozadini gromoradni hram sv. Vida: od početka njihova do dana današnjega dodavali su, prigrađivali su, uvijek u slogu svojega doba, te su sveci na mostu barokni, a ipak sve skupa čini dojam jedinstva i ne odviše šarene ljepote.

— Kad je naš dobri »otac domovine« gradio taj most, morao je svaki prolaznik, koji je išao preko staroga drvenoga mosta, dati jedno jaje. Ta su jaja pomiješali s krečem, i tako sagradiše most, koji bi po njihovu računu morao stajati dovijeka. Žalibože bila je negdje devedesetih godina prošloga stoljeća ljuta zima, Vltava se smrznula, a kad dahnu toplina, zapliva silan led niz rijeku. Topovi su sa Višehrada udarali, da slome silne sante, ali toliko se nakrcalo leda pred tim starim mostom,

da je napokon popustio; tri, čini mi se, — tri luka odnio je led. Poslije su most ipak popravili, obnovili onako, kakav je bio prije sloma.

Lagano smo prolazili preko mosta, prođosmo ispod Malostranskih vrata; što leži na lijevoj obali Vltave, zove se većim dijelom Mala strana. To je vrlo stari dio grada, a vidi se to i po starinskim čudnim krovovima, po patiniranim kubetima i zvonicima, po tamnoj boji zgrada, uzahnim uličicama, starom pločniku, a bome i trgovine su nekud malene, stisnute, kao da su bar iz početka XVIII. stoljeća.

— Gledaj, druže, ono ti je Daliborka, užasni zatvor mnogoga jadnika, gdje je poznati češki vitez Dalibor proživio svoje mlade dane.

Pogledah uvis, kud mi pokaza Antonin. Tu je na šiljku obaju dvorova, Rudolfovskoga i Vladislavskoga, što se proteža na Hradčanima, starinska kula, koju drže s dvije strane silne strmine. Podigosmo se do Hradčana. Tu imaju češka gospoda svoje palače, tu je znameniti samostan, tu su na okupu kuće kneza nadbiskupa i njegovih kanonika. Tu se diže posred kraljevskih dvorova crkva sv. Vida. Započeo ju je graditi graditelj Karla IV. Matija od Arrasa iz Avignona g. 1344. Crkva je iznutra sjajno zasnovana. Veća je od mnogih katedrala, a valjada najveća u monarhiji. Vanjština, pogotovo visoki zvonik na kraju crkve, još nije gotova. Crkva ta ima svu silu zlata, srebra, mozajika, prekrasno vezenih stvari, umjetničkih kipova, vrijednih slika, divnih rezbarija, dragocjenih drvenih klupa i koješta drugo; ujedno se čuvaju ovdje insignije kraljevstva češkoga.

— Svaki je vladar u ovo šest stotina godina nešto poklonio toj crkvi. Najljepša je kapela Vaclavska. Osobito se istakoše kraljevi Vladislav II. i Rudolf II. Oni su pače sagradili oko crkve silnu kraljevsku palaču. Rudolf je živio više u Pragu nego igdje drugdje. Tu se on bavio svojom astrologijom, tu su bili njegovi savjetnici naučenjaci Kepler i Tycho de Brahe. Stari je kraljevski dvor do konca XV. stoljeća stajao dolje u Starom mjestu.

Zađosmo u dvor. Sva se sila soba prostirala u beskrajnom redu u dva sprata; nekoliko manjih i jedna veća vrijedne su, da se vide. Ona veća zove se »španjolska«, a potječe od Rudolfa II. Još su nedavno držali u njoj dvorske plesove. Mnogo je zanimljiviji Vladislavov dvor. Osobita je u njem »češka sala« s originalnim svodovima, kojima se šiljci sastaju u križu na sredini. Vrlo se rijetko vidi tolika građevina s takim stropom.

Ostavismo dvorove pa se spustismo opet na Malu stranu. Odanle vodi na jedno brdašce ponad grada vodena uspinjača. Na vrhu toga brda, koji se zove Petřin, stoji gvozdeni toranj »Eifelovka«, ali nije ni izdaleka onako visoka, kao pariski toranj; ima 25—30 m.

Uspesmo se. Sunce nam je iza leđa pa obasjava sa zapada čitavi grad svojim zlatnim zrakama. Stotine šiljaka, tornjeva, kubeta, dimnjaka, — sve se žuti na sunčanom zlatu, a sitna modrikava maglica prekrila sve, kao da želi ublažiti prejake boje i podati gledaocu ugodniji vidik. Sad sam vidio čitavi Prag, uistinu »Zlatnu Prahu«. Na sjeveru se ljeskaju Hradčani i sv. Vid crvenožuto, a u sjeni tamnoljubičasto. Mala strana leži već u potpunoj sjeni; Karlov je most rasvijetljen tek jednom sunčanom zrakom, koja se dokrala izmeđ Hradčana i Petřina. U Starom se mjestu ljeskaju tornjevi Týnski i Mikulašski, u Žižkovu gleda čitavi roj zlatnih, žutih pruga prema nebu: to su dimnjaci bezbrojnih tvornica. U Novom mjestu opet ima sva sila šiljaka, što se izvijaju iz one maglice, a povrh svega toga diže se ponosno muzej kraljevstva češkoga. Posred tih hiljada nijansa od boja vijuga se srebropjena Vltava, optače svoja tri otoka, pada u pragovima, a preko nje vodi jedno osam velikih mostova. Gore nad mostom stoje parobrodi pa čekaju određeni sat, da otplove na jug uz Vltavu.

— To ti je Praha, caput regni, oduševljeno će moj profesor.

Na jugu ističe se na desnoj obali Vltave starinski Višehrad, a visoko nad njim grad za sebe, Kralovski Vinohradi.

— Gle, tu ti je Žižkov i Karlin, ondje Smichov i Vinohradi, — to su sve mjesta, što nijesu združena s Pragom, a pripadaju mu sasvim.

Spustismo se na Vltavu pa zađosmo prema jugu do Františkova mosta. Kad smo prešli preko Vltave, zaustavi se moj drug pa će mi pokazati lijepu kazališnu zgradu, što stoji na desnu ruku.

— Eto, vidiš, tu su ti slavili svoje slavlje svi češki skladatelji, počevši od staroga kompozitera popijevke »Gdě domův

moj« pa sve do Smetane, Antonina Dvořaka, Fibicha i Nedbala. To ti je areopag umjetnosti i akropola češke ideje. Narod je to kazalište podigao svojim novcem. Jedne večeri g. 1881. zapali se kazalište i izgori. Ja se toga sjećam. Plakao sam kao malo dijete, kakogod sam bio već suplenat na gimnaziji. He, pa smo iza tri godine vidjeli najednom na tom istom mjestu sasma novo novcato kazalište. Česi su htjeli imati svoje kazalište pa su ga imali.

Ferdinandova ulica i Přikopi najznatnije su ulice u Pragu; vežu Vltavu s Prašnom branom. Tu ima velegradskoga života, ima sjajnih palača, bogatih trgovina, raskošnih banka i štedionica, a ljudi —, da ne znaš, otkle dolaze. Napo puta dokončavaju se Vaclavske naměsti. Široki trg, koji stoji isprva u razini onih ulica, ali se pomalo diže, rese sjajne građevine s jedne i s druge strane, četiri reda svjetiljaka idu do kraja, a ondje na vrhu stoji muzej kraljevstva češkoga, impozantna i prekrasna građevina, ozbiljna, ali baš zato i lijepa.

Sada je sunce zapadalo, te je svojim grimiznim zrakama rasvijetlilo metalno kube na muzeju, dok se na samom trgu počele paliti svjetiljke.

Tko je po prvi put vidio u takoj prilici Vaclavske naměsti, ne će ih nikad zaboraviti.

Večer se razastrla gradom. Osjetih umor, pa kad to rekoh mome prijanu, on predloži, da pođemo večerati, a našli smo brzo tiho mjestance u maloj gostionici. Tu mi je nastavio moj prijatelj pripovijedati o starini i slavi češkoj.

POD ORTLEROM.

Tek oko jedan sat o podne doveze nas naš lagani automobil u Bormio. Kakogod leži to mjesto visoko, t. j. 1225 m, ipak nosi na sebi sva obilježja maloga talijanskoga gradića. Jedino, što mu podaje značaj srednjeevropski, jest to, što je pun kojekakih tornjića, koji su dakako napo razrušeni. Ogledasmo se časak po gradiću, a onda se uzesmo uspinjati prema kupalištu, koje leži koju stotinu metara više, a na zapad. Odavde zakreće prva serpentina Stelvijskoga puta na sjever. Sve nam se više udaljuje brza Adda, sve se više dižemo. Nebo se nekako naoblačilo. Monte delle Scale diže se 1000 m više od nas; brdo se izvuklo strmo, gotovo okomito iz same doline. Najednom se naša cesta gubi, ne vidimo joj nastavka. Ali za jednom stijenom ukaza nam se ulaz u tunel, koji se zove Galleria dei Bagni, po starom zapuštenom kupalištu, koje je duboko u dolini između Stelvijske ceste i Monte delle Scale.

Postaje hladno. Kad smo prošli kroz onaj tunel, koji nije ni najmanje mio, a dosta dug, okrenusmo prema sjeveroistoku. Rašća je bivalo sve manje, premda je bio tek konac srpnja. Sa zapada ruši se Adda iz Val Faele, a sa sjevera prima Braulio, koji se pripaja Addi, pjeneći se s 2980 m visokoga Monte Braulio. Tu je znameniti »il Diroccamento« ili, kako ga zovu Nijemci, »Wormser Loch«. Kad zimi zahuji bura s visokih brda na sjeveroistoku, kad donosi sa sobom silan snijeg, kad se usovi gromorno spuštaju baš na tom mjestu, onda bi otišla cesta i njezina jaka podgradnja za čas u Braulio, da nema velikih brana od kamena i drva, podgradnja svake vrste, galerija, pa da nije cesta nekoliko puta uklesana upravo u sam živac kamen.

Minusmo pazitelja ceste, — njegova se kuća zove »Seconda Cantoniera«. Neki se potok ruši strmo na našoj strani. Preko njega prelazi dosta širok most, znak, da taj potok zna jako narasti. Sva se sila okuči pokaza, kad smo došli do »Cantoniere«, koja se zove »Spondalunga«. Okreneš li glavu natrag, vidiš i opet Monte Braulio, ali se začudo snizio, jer smo se mi popeli do visine od 2200 m. Još se i danas živo sjećam, kako smo, ostavivši nalijevo potok Braulio, izašli po onim silnim okučima na travnjak, na kom stoji neka jadna kapela, a pokraj nje »Terza Cantoniera«, zapuštena. Nigdje ni živa stvora. Tako je tiho ondje, — samo što se nešto čulo izdaleka ili izvisoka, a činilo se kao daleko zavijanje psa, ali nije, nego to gospoduje vjetar u visinama, pa te spopada neko neodređeno čuvstvo, koje je vrlo blizu strahu. Ona monotonija još se upotpunjuje sivim jesenskim nebom, sivim kamenom, a samo bijela cesta i zelena livada kao da hoće da je prekinu, ali im gotovo ne uspijeva. Najprije hladan zrak, a onda gotov vjetar udari sa sjevera. Četrnaest kilometara od Bormia eto raskršća. Nalijevo, bolje na sjever, odvaja se

nova Umbrailska cesta, koja vodi u dolinu Adige, a mi smo okrenuli lice jugoistoku, gdje se dizahu najviši vrhovi: snježni, bijeli Naglerspitz i golemi Ortler. Onamo krenusmo, a za nama osta Quarta Cantoniera. I još samo malo, pa ćemo se vinuti do najvišega mjesta. U zavoju jedne okuči pokaza se debeli snijeg, pod jednom stijenom zacvrkuta nekoliko bijelih ptičica, sličnih našoj pjenici. Stadosmo časak pa se zamotasmo.

Sav se zapad pričinjao kao zeleno izorano polje, što su ga morali orati dakako silni Kiklopi. Bili smo vrlo visoko; Quarta Cantoniera ili Santa Maria bila je već znatno ispod nas. Na onim rasijanim vrhovima pokazao bi se tu i tamo snijeg, a sjeverozapad zapremaju velike gromade Silvrette i Piz Buina, koji se dižu preko 3300 m.

Okrenusmo se opet uz brdo. U Ortlerovoj skupini vidjesmo sada veliki ledenjak Ebben, ali vrhovi, što su bili uza nj, sakrili se u gustom, bijelom oblačju. Posljednju okuč prevalismo sretno, a pred nama se otvori pogled na usku strmu dolinu s onu stranu visoke presrti. To je Giogo dello Stelvio ili njemački Stilfser Joch, 2758 m visok. Na samom sedlu stajao je onda ugledni hôtel Ferdinandshöhe, a nalijevo, nešto uzbrdo hôtel Dreisprachenspitze, koji je neko 100 m viši.

Zavukosmo se u svratište na sedlu, da se odmorimo i da što založimo. Unutra je bilo krasno toplo, — u peći je plamsala vesela vatra; naručismo nešto da jedemo, a onda najednom moj suputnik izlane posve u čudu:

— Koji je danas?

— Trideseti srpnja.

— Gledaj napolje!

Pogledam napolje, a ono se zapušio zrak od snježnih pahuljica. Nijesmo pravo ni vidjeli ceste. Za čas je bilo snijega za stopu visoko na cesti. Zna biti godina, koje su hladne, pa čitavog ljeta ne ostavlja snijeg toga sedla.

Čudno je moralo biti na pogled, kad su g. 1820. do g. 1825. gradili tu još i danas najvišu cestu u Evropi. Koliko je bilo neprilika, dok su načinili sve one prolaze i galerije, dok su doznali, na kojem mjestu najviše udaraju usovi, gdje se spuštaju planinske brzice, S koliko je muke bila spojena gradnja onih trideset i tri okuči do Trafoja! Danas je vrlo malo prometa, koji bi podavao kamate za silnu uloženu glavnicu. Ljudi i turisti dolaze, stanuju možda u donjem svratištu ili se popnu na razmeđu triju jezika i onda odu.

Bilo je pet sati, kad zaputismo dalje. Kakogod je bilo dosta snijega, to smo ipak vidjeli pred sobom sjajnu cestu, koja se savijala u nebrojene okuči, usječena u škriljevac. Na desnu ruku vidjesmo sada na vedrom nebu sjajne vrhove i ledenjake, upravo kao da ćeš ih rukom dohvatiti. Crvenili su se od sunca na zapadu; tu je silni Madatsch, a iza njega sasma bijeli Ortler kao da se pomicao sve bliže k nama. Samo sedam kilometara, i mi nađosmo na visini od 2100 m naše noćište u svratištu Franzenshöhe. Još smo dugo sjedjeli na cesti pa smo gledali u tamnorumene vrhove, koji su malo pomalo zamirali, kao da zalaze tri sunca na istoku.

Drugo smo jutro krenuli rano. Napo puta do Trafoja ima uz cestu duboka dolina, a na istok od nje silni Madatschferner. Kako je bio taj gorostas sjajno rasvijetljen! Stadosmo. Ne možeš da nasitiš oči. Najednom nas probudi iz našega sna na javi silan prasak. Komad se leda otrgnuo na pročelju ledenjaka, a u spilji, što ju je stvorio led, pa je silnom tutnjavom poletio u dolinu, gdje ga ogrliše sunčane zrake, te ga je za malo vrijeme nestalo.

Bez prestanka smo se spuštali. Trafoj sa sjajnim svratištem ostavismo za sobom, a za dva sata dobra hoda eto nas u dolini Adige, u kojoj smo od silna sunca i prašine mogli ćutjeti, da je zaista posljednji srpnja.

ENGADIN.

Kantonu Graubündenu, što ga zovu Talijani Grisoni, pravo je starinsko ime Grischun. Romanizirani Reti, koji su se pomiješali s Romanima, pa otale im ime Reto-Romani, stanuju po svem Engadinu sve do Maloje pa na Stražnjem i Prednjem Rheinu, a samo tragova ima u Italiji na jugu Nufenemi.

Dovezosmo se iz Landecka pa kod Martinsbrucka ostavismo monarhiju za leđima i otisnusmo se »ut prisca gens mortalium« u Švajcarsku »per pedes apostolorum«.

Rijetki se oblaci nadvili nad Engadin; daleko na jugozapadu slabo se ističe Piz Ayüz, sav u ledu; neka crvenkasta sjena pokrila njegove istočne obronke, oblaci su žuti, tamno zelenilo ima ljubičaste i ljubičastocrvene sjene. Sve se to posulo sitnom, sićušnom maglom od prašine, što se diže sa ceste. Neka stara ruševina javila se na cesti. Pođosmo. Dolinske su strane manje strme nego dolje na austrijskoj strani, — dva tri mjesta, pored kojih prođosmo, neznatna su, jadna, ali već romanska. Uvjerio nas o tom natpis na jednoj zidanici — »scola«. Prvo je veće mjesto, što smo ga vidjeli, Ramousch na lijevoj obali Ena — tako zovu Inn. Obale se drži naša cesta neprestano. Nešto više od toga mjesta dokončava se Val Sinistra, zatvorena uskim prolomom; na strmoj se stijeni — ne znaš, kuda je pristup — diže crna gradina Tschanuf. Uz Val Sinistra, u kome je milina pogledati visoko seoce Oná, ide put u južni Vorarlberg sedlom, što ga domaći ljudi zovu Coulmen Fenga.

Ravno na jugozapad prikaza nam se jednako kroz maglu neko mjesto, — sjajna kubeta liješte se o suncu, vitki tornjevi blistaju, velebne se zgrade koče ušir i udulj, a mi zakoračasmo jače. Do današnjega našeg cilja prevalismo tek po puta. Izdaleka su nam sjali oni tornjevi i ona kubeta, ali mi se nikako ne dokopasmo njih. Vidjeli smo Lischanu, silnu, maglovitu, gledali smo En sve niže i niže, — ali nikako da dođemo do onoga mjesta. Cesta, slijedeći svaku dolinu, ostaje jednako visoko, ali zato ulazi u svaku od njih. Napokon iza tri sata dobra hoda eto nas na cilju. Pred nama se stvori Scuol pa Vulpera i niže Tarasp sa starim, prekrasnim gradom. Sve to leži 1250 m visoko, koliko otprilike najviši vrh Male Kapele. I jedno i drugo, a i treće znamenita su i po svem svijetu poznata kupališta. Odlučismo noćiti u Scuolu pa se spremismo »K medvjedu«, a onda da pogledamo mjesto.

Na položitom obronku Motta Natunsa pružilo se to mjesto s neko sto lijepih vila, zgodnih kuća za stanovanje, a nad mjestom je toplo vrelo pa neke tvorevine siga. Nešto ispod Scuola digla se crkva, čini mi se protestantska — engleska sa sjajnim, silno vitim zvonikom. Taj nas je zvonik dugo prije našega dolaska vabio. Posred Pošte, Jelena, Beau Rivage, Continentala, Terminusa, Bristola, Orla, Zelenoga mačka i kako se zovu sve te penzije, svratišta i gostionice, dođosmo do na čelo mosta, neke vrste »pont suspendu«, što se jedno četrdeset metara diže ponad Ena. Prema jugoistoku otvorio se prekrasan pogled u večernjem rumenilu. Široka Lischana prelijeva se u stotini crvenih nijansa, a pod njom tamnila se šuma nešto ponad nas. Tu se podigoše sjajne palače, vile i svratišta kupališta Vulpere. Pod nama rušio se En, divlja i prpošna rijeka, u duboku guduru, preko koje vodi elegantan, vitak most. Prijeđosmo most pa okrenusmo šarolikim putem uz En. Sve se više spušta taj put, sve se više pokazuju umjetni nasadi, ali i publika je do skrajnosti umjetna i fina. Nakon po sata krivudanja i vrludanja približismo se kupališnoj zgradi u Taraspu. Tu se uz En prostrla velika zgrada — visoko prizemlje čini se da je netko pokušao graditi u slogu »Louis XV.«, — ali svakako je zidano posljednjih decenija XIX. stoljeća. Tri slana vrela, poput onih u Karlsbadu, izlaze u toj zgradi, a nose imena triju svetaca: Lucius, Emerita i Bonifacius.

Proturasmo se posred vreve kupališnih gostiju, pa nas eto na niskom mostu, što vodi preko Ena. Gore visoko iznad izvora, jedno sedamdeset metara, diže se Vulpera na strmoj obali, a na drugoj strani rijeke diglo se na samom žalu prekrasno svratište Tarasp. Sve je tu šišano i ostriženo, glatko i izravnano, nigdje ni trunka smeća, nikakove neskladnosti. Običan čovjek tek izvana pogleda sa strahopočitanjem to čudo pa se pokupi. Omnibusom dovezosmo se u Scuol, kad je već sva Vulpera bila u svijetlu. Milijun malih svjetiljaka igralo se u jednoj crti, a ispod njih bubnjao En s obale na obalu, kipio i lomio se, kao da želi iskočiti iz korita, koje je sam iskopao.

U »Medvjedu« sjedosmo da večeramo. Dok smo mi izabirali i klasificirali jestive zalogaje od nejestivih, dotle su za drugim stolom počeli domaći ljudi da se razgovaraju romanski. Taj jezik kao da je složen od samih jednosložnih riječi, »š« zapremao je glavno mjesto, a sa »č« završavala se svaka druga riječ. Čini mi se, da Romani uz nespretan njemački pravopis rabe za taj »č« znak »tg«, dakle otprilike kao u engleskom.

Drugi smo dan ujutro sjedjeli na električnoj željeznici, koja ide prema jugozapadu. Već se na taraspskim vrelima pokazaše silne galerije, vijadukti i prorovi, kojim obiluje ta željeznica. Valja reći: žalibože obiluje, jer ima tih prorova i tunela toliko, da čovjek jedva uhvati lijepu sliku, — i opet juriš pod zemljom. Malo iznad postaje Scuol pokaza se na čas grad Tarasp, a nešto podalje Val Plana i dva vrha s dvije strane te doline, Plana dedaina i Plana dadora, svaki od njih preko 3000 m visok. Jurimo dalje, — dižemo se. Pruzi nadesno javlja se Ardez; otkako polazi željeznica u Scuol — tomu je nekoliko godina, — to se mjesto diglo do ljetovališta, igrališta; na strmim alpinskim obroncima načinjena su umjetna sanjkališta. Tek što smo mogli da pogledamo mrvu toga kraja, javlja se drugi. Postaja se zove Lavin (1430 m); odavle polaze turisti na vrhunac Silvrette i Piz Linard, opet do 3500 m visok, a onda se dolina širi, En čini veliki zavoj, krivuda se jače. Minusmo Susch, kod koga se svršuje Flüela — cesta, što vodi u Davos, a onda Zernez, gdje se opet odvaja cesta na istok preko sedla Sü Som u dolinu Val Müstair. Već se digosmo do visine od 1500 m. Prijeđosmo na drugu stranu Ena. Čas smo jurili gustom šumom samoga ariša; što se više dizasmo, to se niže spuštala magla. Bilo je osjetljivo hladno. Dođosmo u Zuz, malo mjestance sa starim tornjem, što ga zovu »Tuor«, a ima o njemu kojekakih priča. Nešto dalje pružilo se već na polju mjesto Bevers, koje je postalo znamenito, otkad ide željeznica ispod Albule; polje, na kom leži Bevers, visoko je nešto preko 1700 m, dakle nešto niže od najviših vrhova u Velebitu.

Izađosmo. Valjalo je promijeniti vlak.

Retijska željeznica, što ide od Beversa do Davosa i Tusauna — Nijemci zovu to selo Thusis — uskotračna je te se diže najviše trideset i pet metara na kilometar. To se odmah opazi, kad ostavi čovjek stanicu Bevers pa se zaleti u lijepom vagonu u beversku dolinu. Put vodi najprije visokim nasipom, onda se zabode u goru nešto na jugozapad od sedla Albule, koji se diže tek neko šest stotina metara više. Pet kilometara dugi tunel pripada u red velikih tunela evropskih. Temperatura u tunelu iznosi 15° C, ali nama bude toplo; uostalom to može biti, jer smo došli najednom od prilične zime u znatno topliju zonu.

Iskopasmo se iz brda negdje na visini od 1800 m, prođosmo jednu malu stanicu, a onda nam se pruži čudan pogled u dolinu. Pokazuju se tri, četiri komada tračnica, sve niže i niže, jedan komad povrh drugoga, onda se jedan križa s drugim, dakako opet jedan poviše drugoga, a ostatak, što ga ne vidiš, prevaljuje željeznica u utrobi zemlje. Dva tri puta okrene se sama oko sebe — tako se barem pričinja putniku, — onda leti nizbrdice, visi gotovo u zraku nad bijelim potokom Albulom, a onda se opet zarije u zemlju pa izađe mnogo niže; onaj vijadukt vidiš visoko nad sobom. Kraj tih tehničkih majstorija jednoga stoljeća zaboravljaš sasma na velikane, što milije gledaju sa svojih bijelih visova; granitne glave Piz Uertscha, Piz Ragnuxa i Piz Vallunga gledaju mrave, koji su prorovali tek mrvicu, a misle, da su učinili velebno djelo.

Istom kod Bravougne smirila se željeznica. Bravougna je lijepo mjestance. U novije vrijeme dolaze onamo mnogi bolesnici, jer ima neka ljekovita voda; a zimi javljaju se sanjkaši i skijaši, te onda čitav kraj ponovno oživi. Još jedan kratki kružni tunel — pa eto nas u Filisuru. Visokim zakrenutim vijaduktom odvezosmo se prema zapadu. Za malo vremena eto nas u Alvangu, već ispod tisuću metara. Tu ima znamenito sumporno kupalište, te je i opet puno i prepuno zdravih i nezdravih ljudi. Nešto dalje zaustavi se vlak u Casti; tu je znamenita željezna kiselica i izlazište ceste, što vodi preko Giulia (Julier) u Silvaplanu u Gornjem Engadinu. Prešavši opet jedan silni vijadukt kod Solisa, zađosmo u sutjesku Schyn, koju je usjekla Albula, a onda se otvori dolina, široka, lijepa, a na zapadnoj strani njezinoj položio se Tusaun.

Izađosmo. Mjesto, koje tvori u glavnom jedna lijepa ulica, nije teško pregledati: nekoliko udobnih svratišta, nešto originalnih trgovina pa prekrasna panorama na željezničku stanicu. Dan smo proveli u Tusaunu, a onda odosmo preko Mustéra u Andermatt, ispod Gottharda u Lugano; pregledavši lijepa gornjo-italska jezera, nađosmo se na Maloji.

Rijeka Mera nas ostavlja na visini od 1500 m. Nju slijedi i Septimer, dok se naša cesta zakreće nešto na sjeverozapad uz plahi potok Ordlegno. Na rubu, što ograđuje malojsku kotlinu, vidi se Belveder, nekada grad nekoga belgijskoga grofa, a sada

svratište — jedna od najsjajnijih pozicija u Alpama. Neko deset serpetina vodi nas čvrsto uz brdo, a napokon eto nas na sedlu Maloji 1800 m visoko. Ljut je sjeveroistočnjak udario iz Engadina. Tu puca krasan pogled natrag na selo Vico Soprano, u kojem je u protestantsko doba bio propovjednik koparski biskup Petar Pavao Vergerij, jedan od prvih pristaša nove vjere, te na Monte Zocca, a na sjeveroistoku javlja se Engadin hladan, gotovo neprijatan. Odmakosmo od vjetrovita bila pa uzesmo kočati prema sjeveru. Tu se prostrla dva tri fashionable hôtela, — napokon se pomolilo i malo groblje. Uđosmo. Tu se krije grob velikoga umjetnika i otadžbenika engadinskoga. Segantini leži ovdje u genijalno zapuštenu grobu, što ga kiti svaki dan neznano čeljade bjelolistom i alpinskom ružicom. Isprva lagano svedene livade, a dalje golemi divovi, što okružuju Gornji Engadin, dižući ponosno svoje bijele glave, čine baš segantinsku pozadinu skromnomu grobu.

Ulovismo se južne strane Silskoga jezera, a onda sa sjeverne strane Silvaplanskoga jezera pa uđosmo duž njega. Tu se zadivismo divljemu, tamnomu Piz Corvatsch. U malom svratištu u Silvaplani ručasmo pa onda dalje. Nebo se bilo naoblačilo pa nas još jače potjeralo. Sad smo išli neprestano uz En, koji protječe spomenuta jezera i jezero Campfer. Napokon spazismo na istoku Piz Surley, a na sjeveru kupalište San Murezzan.

I kupalište i mjesto spojilo se u jedno; elegantan grad, živ, sa bezbroj vrlo finih svratišta, internacionalan, koliko je samo moguće, pruža putniku sve, što samo zaželi. Čitav niz najelegantnijih prodavaonica starinâ, trgovina modne robe, dragulja i igračaka, tako je ukusno složen, da su dva oka premalo.

Svakoga sata dolazi vlak iz Davosa, Tusauna, Scuola ili sa Bernine pa baca iz sebe stranaca napretek. Nama su rekli, da je posljednjih dana ostavilo mnogo ljudi San Murezzan, a mi toga nijesmo opazili. Na šumskom putu, s koga je divan pogled na mjesto i na jezero pa na Piz Languard — to je pozadina, — stvorio se spomenik Segantiniju od Bistolfija; lijep je i lijepo pada na onu prekrasnu pozadinu, svakako ljepši nego muzej Segantini, koji mu stoji nasuprot. To je više grobnica s onim tamnim hodnicima nego muzej slikara bujnoga rumenog prozorja i vedroga božjega dana.

U San Murezzanu iščezava posve retoromanština, — čovjek naprosto ne vidi i ne čuje nikoga od prastanovnika; tek brda zadržaše retoromanska imena.

Dva smo dana obilazili po San Murezzanu, a rano trećega dana sjedosmo u vagon električne željeznice, što ide na Berninu. Isprva smo se vozili u magli, a to nije ni najmanje ugodno, kad čovjek hoće da žrtvuje dan prirodnim ljepotama. U Pontresini, na visini od gotovo 1800 m, poče se magla razilaziti ili bolje, mi smo je ostavili u dolini. Željeznica se poče strmo dizati. S jedne i druge strane podigle se silne stijene pa tek kadikad dopuštaju, da vidiš orijaše, što se odjenuše u posve bijelo odijelo. Kod stanice Sanssouci najednom se nešto otvori jug. Još jedna stanica, — a oči te zabole od silnoga sjaja. To je jutarnje sunce, što se upire o silnu ledenu rijeku. To je znameniti, svemu svijetu poznati ledenjak Morteratsch. Iznad njega podigli se bijeli bjelcati Piz Palü, Casta Güzza i napokon Piz Bernina, koji se diže tek pedeset i pet metara iznad četiri tisuće.

Željeznica potrči pokraj Berninskih jezera; ide i mnogo pod zemljom. Divan se pogled pruža sa stanice Alp Grüm; nad nama se gotovo okomito dižu oni snježni vrhovi i ledena polja, a pred nama je — gotovo opet okomito — zelena dolina sa stotinom kojekakih uvalina; lijepim brojem bijelih mjesta vije se berninska cesta, a dolje duboko zatvara prijatan gradić Poschiavo dolinu prema Italiji.

SIMPLON.

Upravo je dobro minula stotina godina, što su graditelji velikoga Bonaparta, gradeći težak put iz doline Rhône u dolinu Toce, došli do vrba sedla Simplona (2010 m).

Ta cesta spada med najznatnije alpske prevale, pa je baš njezin zgodni smještaj sklonila cara francuskoga, da sagradi ondje prometno sredstvo prvoga reda. Već g. 1799. bilo se nekoliko bitaka na starom putu, koji je bio nešto bolji od kakova puteljka. Tu je g. 1800. prešao teško prolazno sedlo general Bethencourt s tisuću momaka, bijući se neprestano.

Opazivši stratešku znamenitost Simplona, odluči Napoleon da sagradi na tome mjestu cestu, koja će najbrže spajati Francusku sa sjevernom Italijom. Bernardinske ceste, Col de Fréjus pa primorski put bili su za grad Pariz suviše na jugu. Po odredbi carevoj određena bi svota od osamnaest milijuna franaka, i već g. 1801. započeše francuski vojnici sa svojim poslom. Šest je godina trebalo, da se to silno poduzeće dovrši. Cijela duljina od Briega do Domo d'Ossola iznosi 65 km. Cesta je osam metara široka; počinje se dizati na strani švajcarskoj kod Briega (675 m), a završuje se u dolini Toce (278 m).

Kad je trasa bila gotova, pošalje Napoleon vrsne mjernike Tearda i Gianellu, da se uistinu late posla. Na čitavoj su cesti dvadeset i dva mosta, sedam je galerija usječeno u živac kamen, a sama galerija de Gondo duga je 223 m. Tu stoji ploča s natpisom »Aere italico: MDCCCV.« Na više je mjesta cesta umjetno podgrađena, a na putu ima do dvadeset utočišta za putnike. Na samom sedlu stajao je negda visoki krst; nedaleko odanle sagrađen je na visini od 2003 m t. zv. Ospizio, samostan, koji je dovršen istom iza Napoleonova pada, t. j. istom g. 1825. Braća bernardinci, koji već od davnih vremena (St. Bernard iz Mentone g. 962.) vrše službu pazitelja, čuvara i spasitelja na Velikom (2472 m) i Malom St. Bernardu (2188 m), primiše Simplonsko utočište u svoje ruke, te je mnogi putnik, zakasnivši u tamnoj noći ili zatečen od ljute snježne mećave, oćutio pomoć vrijedne braće i njihovih dobrih pasa.

Sasma se slučajno dogodilo, te je Simplonska cesta služila ravno jedno stoljeće. Kako je opustjela naša Lujzinska cesta, Semmering, Brenner, Arlberg, Col de Fréjus, a posljednjih godina i Gotthard, — opustjet će i Simplon. Nestat će malo pomalo onih starinskih diližansa, nestat će silne kolije, što se mučno uspinje uza silne simplonske okuči. Gdjekoji će siromašak, putujući pješice, zaći gostoprimnoj braći na konak, ili će koji bogataš na svom automobilu zaći u te strane da vidi ono, čega ne može vidjeti iz utrobe zemaljske, zatvoren u elegantnom »dining caru«.

Danas je Simplon probušen. Gotovo dvadeset kilometara dugi tunel vodi kroz silni peninski i lepontinski masiv centralnih Alpi. Obje se vlade, švajcarska i talijanska, u glavnom složiše

u pitanju gradnje, ali i prije same gradnje, i dok se gradilo, dođe do oštrih opreka i u pitanjima financijalnim i u pitanjima uprave. Jedino mir i razbor švajcarskoga saveznoga vijeća ukloni sve takve neprilike.

Švajcarsko-njemačka firma Brandt-Brandau & Co. sklopi s obje vlade g. 1897. ugovor, prema kojemu će predati tunel prometu do 13. svibnja g. 1904. Poduzetnici računali su s poteškoćama kod bušenja, kake su bile na Mont Cenisu, Gotthardu i Albuli. Duljina je novoga tunela bila proračunana na 19.728·71 m, dakle pet tisuća metara više od Gottharda. Predradnje geologa i mjernika nijesu dašto bile lagane. Vrlo oprezno valjalo je mjeriti preko snježnih polja, da se nađe prava duljina; teško je bilo odrediti točno smjer bušenja, t. zv. os tunela. Kako kod svih pređašnjih bušenja, tako se i ovdje počelo s dvije strane. Neznatna pogrješka u određenom pravcu bušenja može da ima na mjestu, gdje se u brdu sastaju smjerovi, silnu pogrješku, — mogu se pače minuti galerije. Sve je to dakle valjalo natanko odrediti i izmjeriti, a kako pokazaše rezultati, pogrješka nije iznosila na dvadeset kilometara duljine ni čitav metar.

Sasma je nova ideja Lommela, koji predloži, da se buše dva tunela naporedo. Svaki od tih tunela ima biti širok pet metara i po, a čitava širina obaju rovova iznosit će oko sedamnaest metara. To je učinjeno zaradi sigurnosti, a i praktičnije je, jer vlakovi mogu ulaziti iz tunela u tunel nesmetani, držeći se uvijek desne strane. Od dvjesta do dvjesta metara bit će probite spojne galerije za lakše općenje službenika, a i za slučaj nezgode. U sredini tunela, kod desetoga kilometra, bit će stanica Simplon.

Kad su se započele prve radnje u kolovozu g. 1898., pokaza se prva neprilika. Na sjevernom ulazu kod Briega porodi se tifozna epidemija radi nevaljale vode, te je trebalo u prvom redu načiniti vodovod. Za onu silnu masu radnika, što kopaju rovove i služe kod strojeva, valjalo je posagraditi stanove. Tu se javi nova ideja. Ulaz u rov spojiše posve zatvorenim hodnikom sa stanovima radničkim, tako, da radnik nije bio izvrgnut nagloj promjeni temperature. Broj bolesnika bio je relativno mnogo manji nego kod gradnje Gottharda, kakogod su ovdje prilike bile mnogo teže. Napokon je na obje strane tunela trebalo sagraditi velike strojarnice, silne brusionice i smjestiti ve-

like hidrauličke strojeve po sustavu A. Brandta, koji će kretati bušila, svom snagom otplavljivati izbačeni materijal, ventilirati i hladiti rovove.

Sjeverni rov je napredovao u prvom početku znatnije od južnoga. Tu su u početku radnje napredovali, radeći dan i noć kroz čitava tri mjeseca, samo za četiri metra. Razlog je tomu bio vrlo krhak škriljevac, te je trebalo podgrađivati svaki decimetar. Znajući, da će u utrobi brda naći izobila vode, mjernici udesiše bušenje tako, da se oba rova dižu prema sredini, te će voda lakše otjecati na jednu i drugu stranu.

Radilo se u tunelu dan i noć. Iz radničkih stanova ulazili su radnici, uvijek po 250 na broj, već spominjanim hodnikom na ulaz. Tu bi se ukrcali u vagone, pa bi ih onda odvezla obična lokomotiva do blizu kraja rova. Tamo, gdje je počeo odio, u kom se radilo, ukrcali su se radnici na male vagonete, koje je vozila posebno konstruirana lokomotiva, tjerana komprimiranim zrakom. Ovo je posljednje učinjeno zato, što bi obična lokomotiva prejako zadimila prostor, koji je i onako od časa do časa obilovao dimom od ispaljenih mina.

Na mjestu bušenja iskopali bi najprije maleni rov, koji su zvali »la galerie de l' avancement«. Ta je galerija visoka dva metra i po, a široka tri i po. Tu su radili strojevi, koje tjera komprimirani zrak i voda. Na vrhu bušila nalazi se dijamant i naokolo njega vrlo oštra dlijeta od tvrdog engleskog ocala. U bušene škulje metali bi radnici onda dinamitne patrone pa bi ih zapalili. Gibljive ili krhke komade od piljenja uklonili bi budakom, a iskopani materijal otplavila bi voda svojim silno jakim mlazom u kolica, što su ih onda vozile iz rova male lokomotive. Brusionice i radionice na oba ulaza u tunel morale su brusiti i popravljati svaki dan tisuću i trista gvozdenih svrdlova. Na taj način, već prema vrsti kamena, u kome su bušili strojevi, napredovalo svaki dan četiri do devet metara. Kad bi bio prvi rov dosta širok, onda bi u nj ušlo više radnika pa bi ga proširili i izradili do normalne širine. Na mnoga mjesta trebalo je stavljati jake potpore, trebalo je i sasma podgraditi svod. Od početka bušenja pa do konca, dakle u nešto manje od sedam godina, ispalilo se u tunelu milijun i šest stotina dinamitskih mina. Uza sve neprilike je bušenje napredovalo gotovo dvaput brže nego kod

Gottharda, a zasluga je to Brandtova novog hidrauličkog sustava; petnaest su kilometara gotthardskih bušili preko deset godina, dok je dvadeset kilometara simplonskih probušeno za sedam godina.

Već je u prvom početku došao Brandt na misao, da uz glavni rov buši jednu malu pokrajnu nižu galeriju, koja će služiti, da propuhom, koji nastaje, očisti zrak i odvodi vodu pa da radnici ne moraju raditi u blatu i vodi.

Svako je odjeljenje radnika radilo osam sati, i to prvo od šest sati ujutro do dva sata poslijepodne, drugo od dva do deset navečer, a treće od deset do šest ujutro.

Već poslije petoga kilometra u sjevernom rovu poskoči temperatura iznenada na 30° C. Valjalo je zato pomišljati na novi način, kako će se ohlađivati zrak u rovu. Brandtu posluže tri sredstva. Ponajprije dade voziti u rov svaki dan leda, koji je hladio zrak. Kad je temperatura međutim neprestano rasla, namjestiše silnu zračnu sisaljku, koja je bacala u rov svaku sekundu podrug kubičnoga metra svježega alpinskog zraka, dakle na dan oko 3,000.000 m³. Kakom je silom ulazio zrak u tunel, vidi se iz dva, tri slučaja, što se pominju. Sve, što se nalazilo uz silni otvor, u koji je sisaljka primala zrak, da ga odvede u rov, lišće, papir i koješta drugo, ponio je zrak sa sobom; jednom se dogodilo, te je na ventilator u rovu izletjela ptica, a jednom radnička kapa. Pa ipak je i taj silni ventilator slabo pomogao, kad je u osmom sjevernom kilometru termometar najedared pokazao + 55° C. I na to je bio Brandt spreman, te je konstruirao hidrauličke lepeze. Velika se cijev na svom kraju splošnjuje u podobi lepeze; na oštrom bridu ponamješten je čitav niz rupica. Silom vode giba se kraj cijevi poput lepeze, a na one rupice izlazi svom silom hladna voda u sitnim mlazovima, te znatno rashlađuje zrak. Taj je stroj, kad je radio, bio priličan silnoj vodenoj lepezi s podrug metra dugim pruživim krilima; bilo ih je četrdeset u tunelu, a za sekundu izlazilo bi iz take lepeze dvadeset litara vode.

Još je veća neprilika nastala, kad dođoše strojevi na vodene žile. Svaki put, kad bi mine proširile stijenu, javilo bi se novo vrelo. U drugoj polovici g. 1902. nabasaše na vrelo, koje je za ciglu jednu sekundu bacilo tisuću dvjesta litara vode, a u če-

*

tvrtom su južnom kilometru došli u slojeve, u kojima je na sto metara izlazilo četrdeset vrela. Nad samim tunelom leži planinsko jezero Avino, te su u početku mislili, da to jezero provaljuje u tunel; točna opažanja na jezeru samom pokazaše međutim, da nije ni u kakoj vezi s podzemnim vodenim žilama. Već u prvi čas opaziše, da ima trojakih vrela: jedna, hladna dolaze odozgo, mlaka se vrela nalaze u ravnim slojevima, a vruća vrela pište odozdo. Schardt, simplonski geolog, učinio je onda pokus, te je bojadisao intenzivno crvenim fluorescinom vodu potoka Cairasca, koji teče iznad jednoga dijela tunela, i za dva dana doprla je hladna crvena voda u tunel. Velike su muke zadavala radnicima vruća vrela. Polovicom g. 1904. namjere se radnici na vrela, koja su zaprijetila daljoj radnji. Jedno je vrelo za sekundu bacalo sto litara + 40° C vruće vode, a u rujnu iste godine naiđoše na južnoj strani na jednako jako vrelo od + 46° C.

U takim je prilikama bio rad vrlo mučan. Za dobar dan mogao je radnik otkopati tek po metra stijene. Napokon se radnici sjevernoga rova dokopaše sredine tunela i počeše bušiti niz brdo, prema južnom rovu. Tu je bilo mnogo teže, jer voda sada nije mogla otjecati, nego se držala u rovu. Kad se otvorilo jako vrelo od + 48° C, onda se morao prekinuti svaki posao u sjevernom rovu. Tu se nakupilo toliko blata, da strojevi nijesu mogli stajati na čvrstoj podlozi. Geolog je Schardt proračunao, da voda iz vrela simplonskih nosi na godinu deset tisuća kubičnih metara same sadre, ne računajući sve druge vrsti kamenja i zemljane primjese. Pored tih neprilika nađe se jedna nova. Radnici nijesu mogli više da rade osam sati u onoj vlažnoj vrućini, gdje je bio zrak prepun kojekakih plinova iz gorskih žila, od vruće vode i mina. Valjalo je smanjiti broj radnih sati i povećati plaću.

Dogodi se, te je sam Alfred Brandt, koji je bio duša čitavomu poduzeću, naglo umr'o od kapi. Čudna li slučaja! Graditelj i osnivač gotthardskoga tunela, Louis Favre, umr'o je na sličan način. Kad je umr'o Brandt, koji je znao svojom odrješitošću i blagošću pridobiti za se sve, nastaše u tunelu tužni dani. Sjeverni je dio, napunjen vodom, bio gotovo sasma zapušten. Sto četrdeset i dva topla vrela lijevala su neprestano svoju vodu u sjeverni otvor, dok se u južnom našlo već osamdeset i šest. Vlada je sklopila s poduzećem ugovor, po kojem mora biti tunel gotov već 13. svibnja 1904. Rok se primakao, a radnje su morale biti obustavljene radi silne vode. Ugovor bi dakle produljen do 30. travnja 1905., a glavnica povišena na sedamdeset i osam milijuna franaka. Ako se tunel probije prije toga roka, dobit će poduzetništvo za svaki dan prije roka nagradu od 2000 franaka, ako premaši, plaćat će poduzeće za svaki prekoredni dan jednaku kaznu. S društvom Jura-Simplon sklopila je švajcarska vlada ugovor, po kojem sve pruge toga društva prelaze u državne ruke poslije otvorenja simplonskoga tunela.

Brandtovi nasljednici, mjernici L. Locher iz Züricha i K. Brandau iz Kassela, podvostručiše sada radne sile. Bilo je mučna posla u mjesecu listopadu, a evropske su novine sa strahom čekale, da će se jednoga dana obustaviti posao u Simplonu. Napokon na 24. veljače one godine, poslije sedam i po ujutro pozvoni telefonsko zvonce u stanu tehničkoga ravnatelja Sulzera-Zieglera, koji je stanovao kod južnoga otvora u Iselle.

— Tunel probušen, sedam sati dvadeset minuta. — Chef-mineur, mjernik Bedassa, toga je jutra zapalio posljednjih dvadeset mina, i čas poslije rasprsnuća izlije se sa strane jako vrelo od + 41° C. Nije tu bilo onoga veselja, kako se pokazalo kod Gottharda, kad su južni radnici čuli lupanje svojih drugova na sjevernoj strani. Smjer je bio točno označen, južni se rov sastao sa sjevernim gotovo u osi. Ali kad je pala posljednja stijena, izmeđ zapuštenoga sjevernoga i južnog rova, navali tolika vruća voda u južni rov, da je stajala osamdeset centimetara visoko. Ravnatelj Sulzer-Ziegler spremi odmah lokomotivu i uđe u tunel. Međutim već na putu nađe radnike, koji su se naglo vraćali uplašeni. Vruća ih voda, a što je još gore, teški, otrovni plinovi, koji se nakupiše u posljednje vrijeme u sjevernom rovu, navale svom silom na južni ulaz. Neki su radnici bili već posve omamljeni, a teškom ih je mukom sklonio ravnatelj, da pođu dalje i da ne sjedaju, jer bi to bila sigurna smrt u ugljičnom dvokisu. Ipak je ugrabio Simplon dvije nove žrtve. Mjernici Gressi i Bianco zaglaviše u tunelu od otrovnih plinova.

Čim je nestalo vode iz sjevernoga prorova, nasta jak propuh, nesta otrovnih plinova, a nesta i nesnosne temperature. Jaki žljebovi odvedoše vodu tunelom u potok Diverin, a jednu simplonsku galeriju gotovo sasma podgradiše.

»Zamislite«, veli princ Roland Bonaparte, opisujući Simplon, »zamislite dvije dvadeset metara dugačke usporedne cijevi, od kojih ima svaka promjer tek od šest milimetara, naslažite na njih kamenje tako, da naslaga segne u sredini nešto preko dva metra, i eto vam »en miniature« slike simplonskoga tunela«.

Prošlo je to vrijeme, i sada prevaljuje bezbrižni putnik u kakom krasnom vagonu ekspresnoga vlaka onih dvadeset kilometara za jedno trideset minuta, za koje su tisuće ruka trebale punih sedam godina da ih probiju.

VENECIJA.

Rano je bilo. Velika sunčana ploča ostavila je purpurno more. Na zapadu pokazivali nam se neki komadići obale, za koje još nijesam pravo znao, je li obala, ili su oblačići, što ginu na obzorju. Za čas je jasniji postajao kraj, zelenio se žal, već smo mogli razabrati kamenje, što je nabacano na lidima. Sve se zacrvenilo od krvavoga sunca. Još smo prošli pokraj jednoga lida, onda nam se otvori sjajan vidik. Sve je crveno, kao da je od užarenoga bakra. Kampanile sv. Marka strši uvis kao ognjena igla. Duždeva palača, Markova crkva, magistrat, Santa Maria dellaSalute, sve je to zaliveno grimizom, sve se jasno zrcali u krvavom tamnom moru; tek pozadina je mirna, sivoljubičasta. Tu i tamo prhne nečujno crna gondola po uspavanom kanalu, a jato ružičastih galeba uznemiruje tu prekrasnu sliku. Ovaj znameniti profil staroga slavnoga grada, koji se toliko puta slikao, uvijek je lijep, a za onoga, koji ga vidi prvi put svojim očima, nešto novo, neviđeno ni na javi ni u snu, ni u misli ni u mašti.

Pomalo blijedi lagunski grad. One se divne crvene stijene pretvaraju u kamena pročelja neke sure boje; krovovi, koji su čas prije sjali u grimizu, sada su nekako zelenkastosmeđi, palače, što stoje u moru, zamazane su od crne, boćate vode, od mulja, što donosi lijena Brenta. Kao da ti je netko gromornim glasom doviknuo: stoj, ne dalje!

Oči su se tvoje nasitile. Onaj prvi sjajni podražaj pomalo gine, ali su dobila zato druga tvoja ćutila dovoljno zabave. Ljudi se okupili oko lađe u gondolama, tragetima, barkama i barčicama, financa ulazi i pregledava robu, fakini se tuku za jedan kovčeg, dvojica sjede u traljavoj barčici pa pjevaju neku venecijansku pjesmu uz pratnju gitare; jedna matora žena s čudno počešljanom kosom nuđa nekakoga voća, narandže, jabuke, što li. To se sve miješa, viče, da te uši zabole, a tek nos! Kaki je akord mirisa! To je čitava ouvertura — dakako ne uvijek skladna: miriše po moru, ugljenu, ribamá, dimu, voću, po teškim uspomenama prošle probdjevene noći, po smoli, po ljudima, — sve se to miješa, sve to daje Veneciji poseban značaj, po kojem će ga gluhi slijepac prepoznati između stotine i stotine gradova.

Izađosmo na Riva degli Schiavoni. Tu ti se podigoše dva starinska stupa, na jednome stoji sv. Teodor, a na drugom otpočiva stari mletački lav. S desne strane duždeva palača čeka uzalud dolazak novoga dužda, s lijeve »loggetta«, obnovljeno djelo renesanse, što ga je pokrila gomila opeka, kad se srušio kampanile.

Eto nas na Markovu trgu. Kako je jutro bilo, sve se to svježe odjenulo, sve se čini nekud svečano. Bazilika sv. Marka prelijeva se svojim zelenkastim kubetima, svojim crvenim pročeljem, na kojem se skupile stotine tornjića i šiljaka. Kampanile se zarumenio; ponosno gleda na more, ali je to samo imitacija staroga ponosa drevnoga tornja, koji se negdje devetstotih godina srušio sam od sebe; on je mogao gledati ponosito, jer je vidio Veneciju, republiku »de sette bandiere«, u njezinoj veličini, jer je i sam veliki Korsikanac gledao s njega pokorni grad i palu republiku.

Nove i stare prokuracije zatvaraju tri strane velikoga trga. Ispod arkada hodnika vrze se domaći narod, ali ima i sva sila stranaca. Tu je dućan uz dućan, kavana uz kavanu; tu ćeš se obući, nakititi, nakupovati knjiga, starina, vaza, stakla, putnih karata, najest ćeš se i napiti, ali ćeš svaki put biti prevaren za pet centesima. Usred trga prodavaju ljudi razglednice i nacrte gradske, prodavaju neko izmiješano žito za golubove sv. Marka; dobri ljudi, kaki stari njemački profesor, kaka čudno odjevena En-

gleskinja pokupovaše toga svu silu, a golubovi se vesele nešto manje od samih prodavača.

Na koju stranu da se okreneš?

Duždeva je palača pred nama. Nekoliko koračaja, i mi se nađosmo u dvorištu pred stubama, koje zovu od pamtivijeka: Scala dei Giganti. Dvorište se te palače, osobito kad ga čovjek pogleda s onih stuba, nekud doima više nego samo pročelje palače. Sve je od kamena. Oblici su skroz razmjerni, dok se kod pročelja bar meni čini, da palači nečega ponestaje na niskim stupovima u prizemlju. Pođeš li hodnikom, opazit ćeš najednom lavlju glavu s otvorenim raljama. »Sbiri«, doušnici su osumnjičivali nedužne ljude pa bacali u lavlje ralje svoje optužbe. Taki optuženi jadnik bi doveden u dvoranu, kamo sada stupamo. To je dvorana »del Consiglio dei X«, desetorice, koja su imala na licu crnu obrazinu te sudili optuženiku. Kraj te dvorane, koja nema nikakova uresa, ima još jedna manja, koja nosi kobno ime »del Consiglio dei III«; tu su sudili državnim dostojanstvenicima, ako se vidjelo, da rade što na štetu države. Sudilo se tiho, mirno. Nitko u gradu nije znao, tek je jednoga dana nekoga gospodina nestalo, pa Bog i mir.

Velika dvorana, gdje su vijećali senatori o dobrobiti republike, nosila je ime »Scala del Consiglio maggiore«. To je dvorana, okrenuta prema »Canal di S. Marco«. Na stropu je silna slika Tintorettova, koja predočuje raj, a oko nje se poređala sva sila slika duždeva mletačkih. Samo je jedno mjesto prazno; hic est locus Marini Falieri decapitati pro criminibus, upisano je mjesto slike. Tu bi imala biti slika dužda Marina Faliera, ali se on ogriješi o zakone republikanske pa ga »Consiglio dei III« odsudi, da gubi glavu.

Prođosmo svu silu dvorana i soba, a onda nas naš vodič, koga zovu u Italiji cicerone, odvede preko prekritoga mosta u zatvore. Taj se most zove »ponte dei sospiri«, most uzdisaja, jer su ovuda vodili osuđenike iz palače u zloglasne zatvore i na stratište. Na tom je mostu jadnik mogao posljednji put zagledati nebesku modrinu.

Počesmo se spuštati u vrlo duboku državnu tamnicu; tu su »pozzi«, zdenci, grozne škulje, gdje je čovjek jedva čučao zguren. Na kraju uzahnoga hodnika odsjekli bi osuđeniku glavu, tijelo bi onda u vreći, o koju bi svezali kamen, odvezli do otočića San Lazaro pa bi ga utopili u moru. Znameniti engleski pjesnik lord Byron dao se zatvoriti u taki jedan »pozzo, kad je pisao tragediju »Marino Faliero«, da vidi, kako je bilo staromu duždu pri duši u tom groznom zatvoru.

Vratismo se u duždevu palaču, a onda nas cicerone odvede na krov stolne crkve i pokaže mjesto, gdje su nekad bili »piombi«, olovni krovovi, pod koje bi osuđenika svezali tako, da mu se glava dirala olovnoga krova, onda bi ugrijali krov žeravicom, ili bi to učinilo samo vruće sunce, a jadnik bi uginuo u najvećim mukama pod onim užarenim krovom.

Spustismo se napokon u samu crkvu. Čudna je, starinska. Ima nešto skroz istočnjačko, bizantinsko; niža je od Markova trga, pa je more negdje u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća silno naraslo, te se mletačka katedrala napunila vode. Vidi se još dobro, kako je poremećen tarac od katedrale, a Bog zna, ne čeka li i nju sudbina staroga tornja.

Zaputismo na Riva degli Schiavoni pa uzesmo gondolu. Gondole moraju biti sve crne, otkada su mletačka gospoda u XVI. stoljeću tjerala silnu raskoš, kiteći i urešujući svoje gondole. Povezosmo se znamenitim S, koji je glavni ventilator Venecije, a zove se Canal grande. Nalijevo propela se u zrak lijepa kapela Santa Maria della Salute. Od kraljevske se palače, što stoji uz trg sv. Marka, s jedne i druge strane kanala ređaju palače, silni svjedoci nekadašnjega sjaja i bogatstva republike sv. Marka. Tu su sjajne zgrade, koje nose zvučna imena, kao Dandolo, Contarini, Tiepolo, Guistiniani, Venier-Loredan, Rezonico, Focsari, Grimani, Corner, Mocenigo pa »palazzo Manin«, sijelo posljednjega dužda mletačkoga. U tim su palačama danas smješteni ili konsulati stranih vlasti, ili su pretvorene u lijepa svratišta. Iza dugoga tumačenja i pregovaranja sklonismo našega cicerona, te nas nije uveo u galeriju slika, koja nosi ponosito ime »Accademia delle belle arti«, nego se povezosmo dalje. Najednom eto nas na mjestu, gdje se vidi i opet jedna osebina mletačka: pons in rivo altus — Ponte Rialto; spaja dva dijela grada, ili da bolje kažem, dva otoka. To je most na visokom luku. S jedne su i druge strane znatne trgovine, te čovjek, prelazeći preko mosta, zapravo i ne vidi kanala. Vika i

buka s mosta dopirala nam do ušiju, ali mi pođosmo dalje našim lagodnim putem. Na desnu stranu opazismo domala palaču, koja je pravi tip venecijanske gradnje; ima tu lijepih stupova, čudnih, uzahnih prozora, odozdo bijela loggeta, kao da je napravljena od šećera, a pred njom sva sila velikih bojadisanih stupova, za koje se vežu gondole. Sve je to načinjeno tako nježno i fino, kao da je to radio vješt slastičar, a ne graditelj. To je »palazzo Cà Doro«. Iza neko desetak kuća i palača ukaza nam se ozbiljna zgrada kasne renesanse; to je palača Vendramin-Calegri, gdje je živio i umr'o Richard Wagner, najznamenitiji njemački skladatelj.

Još čas, i mi se stvorismo pred željezničkom stanicom. Odanle nas vodi put u male kanale. Kako je čudno vidjeti taj unutarnji intimni život venecijanski! Kuće visoke, smeđe i sive, dimnjaci golemi. Tu i tamo jedan visoki mostić, a ima u Veneciji do četiri stotine. Ovdje opet kaki starinski balkon, ondje prepeli motku preko uzahnoga kanala, te se na njoj suši koječkako rublje. Tu se na srijedi malena trga postavio star zdenac, oko njega se skupile crnooke, crnokose žene pa ćeretaju svojim venecijanskim narječjem, a neka ga Bog razumije. Kad se gondola primakne kakom uglu, gondolijer povikne lagano: ahoo! A nađe li se s druge strane gondola, tako se lako ugiba jedna drugoj, kao da su na otvorenom moru. Ondje sve pjeva ili svira kaki instrumenat ili bar deklamira. Provezosmo se kraj nekih crkava, — ima ih do šezdeset u Veneciji! Križasmo po Canalu grande, i eto nas doskora na Markovu trgu. Izmoreni, izmučeni zađosmo u jednu gostionicu da objedujemo; naš nas cicerone upozori, da će doći u pola tri poslijepodne, da nam pokaže općinski vrt »giardino publico«, da nas povede u neke crkve i arsenal, gdje ćemo vidjeti model znamenitoga »Bucintora«, na kome je dužd vjenčao svoj rodni grad s modrom Adrijom; a onda će nas povesti u Murano, gdje ćemo vidjeti tvornicu staklene robe, jednu od prvih na svijetu.

Smirismo se, da prođemo u mislima sve, što smo danas vidjeli, pa da se spremimo na dalji put.

NA SICILIJI.

Nešto pred podne dođosmo u Messinu. Sjećam se dobro toga veselog grada od g. 1900., dakle prije potresa. Sjećam se znamenitoga Municipija sa silnim arkadama, visokim stupovima, kako se položio na širokoj obali; pod njegovim lukovima sastajahu se trgovci, piljarice prodavale smokve, rožiće i narandže, dječaci nudili u kovnim ibricima limonadu, a sve je bilo veselo i živo. Sjećam se i sjajne starinske stolne crkve i one sunčane ure na njezinu podu, koja je pokazivala, koliko je sati i koji je dan, čim su se vrata otvorila. Kako smo blaženo sjedjeli poslije prohodana dana u onom kazalištu pa slušali Rossinijeva »Barbiere«! Sjećam se mnogo toga, — a danas? Danas je to hrpa kamenja, grozna hrpa, visoka, koja krije pod sobom još mnogoga nesretnika, premda je prošlo od one nesreće već više od po decenija. Lijepi se Municipio rasklimao, stupovi se srušili, tek pod jednim lukom stoji nekaka pisarnica, ali ja ne bih istrajao u njoj ni čitav sat. Drugoga sprata uopće više nema. Stolna crkva, koja je odoljela vijekovima, srušila se posve; zvoniku nema ni traga. Svetište se srušilo u se, dok je ostali dio prekrio veliki svod pod teretom kamenja od zvonika. Kazalište čini se kao zgrada, koju su razrušili najprije topovi, a onda je izgorjela. A tek kuće! Osim napo razrušenoga kaštela, koji još nosi formu tvrđave, sve je drugo kup kamenja, opeka, greda, vapna i koječesa; istrošeno još više s nemarnosti i vremena na oko je kao silno smetište. Sada nema ni velebnih lukova ni sjajnih zgrada pa ni skladišta za ugljen, jer se i ono srušilo u more. Sve je to prošlo, a ispod porušenih lukova zjaju u nas prašni prozori kao slijepčeve oči. Sve je to tek bilo, a nije više. 270.000 ljudi stanuje još u drvenim kolibama, što su sagradili vojnici u prvi mah.

Evropa se smilova bijednici Messini, dade joj obilne pomoći: napuljski se bogataši, rimski plemići i milanski veliki trgovci natjecahu, tko će se pokazati zaslužniji, podupirući tu sirotu, te dadoše zlatni obol, da se izliječi rana na grudima njihove Italije. Kralj talijanski i drugi vladari dadoše svoju potporu. Već je prošlo više od po decenija, otkad ono jadno pučanstvo kutri u drvenjarama, a pomoći nema.

Ostavismo jadnu Messinu, minusmo Faro, sjeveroistočni rt Sicilije pa uzesmo ploviti sjevernom obalom njezinom. Nastavci se kalabreskoga Aspromonta drže te sjeverne obale; to su sicilski Apenini. Jednovita je to kosa, zelena, bijel se gradić ređa do gradića, dašto bijel u nekoj daljini. Tu su napokon i Monti Peloritani, a kraj njih smo plovili do navečer. Prema sjeveru je puklo more, sunce tone pred nama, stvarajući na brdima, što su se protegnula na jugu, jake razlike: sasma svježe zelenilo, tek prolistalo drveće i duboki ljubičasti tonovi u sjeni. Lagano ulazimo u prostranu luku, gdje ćemo uzeti ugljena, gdje ćemo noćiti; na kraju se luke utisnulo mjesto, a od njega na sjever podigla se stara tvrđa Milazzo, stare »Mylae«.

Večer je. Sjedjeli smo mirno na krmi, rijetko bi koji progovorio riječ. S istoka se podigao pun mjesec pa se odrazuje gotovo čitav u moru. Na jednom velikom parobrodu negdje u blizini začujemo pjesmu. Prati je mandolina i gitara. Samo me na časak prenesu misli u vrijeme, kad je Goethe prolazio onuda, te požalim za onim doba.

Proljetni je dan u punom jeku. Ostavismo naš parobrod, povezosmo se kroz vrevu crnih radnika, što nose od rana jutra na parobrode ugljen, pa se dokopasmo gradića. Nema u njem ništa osobito; jedan talijanski gradić, kao drugi, — svagdje jednaka vika, jednaki makaroni, jednaki pomidori, jednake ljepotice s raščupanom kosom, crnim očima i tamnom kožom, da ne znaš, je li to od prirode tako, ili je zamazano ili jedno i drugo. Pođosmo na drugu stranu mora, jer gradić leži na vrlo niskoj prevlaci, koja spaja nekadašnji otok s kopnom. Ovdje se prostr'o fini, čisti prud, te je sve kao stvoreno za kupalište. Kad smo se vraćali, zaustavi nas jedan veturin, — tako zovu Talijani vozača. Ponudi nam, da će nas odvesti za franak na Capo di Milazzo. Pristadosmo od znaličnosti, kake su te Mylae, kakvo je more, to poprište velike bitke. Vozili smo se valjada sat, onda nas uputi naš »auriga«, kako put ide dalje samo za pješake, a on će nas pričekati ondje, gdje smo sada. Dosad smo prolazili cestom, što ide sljemenom visokoga poluotoka .S desne su i s lijeve strane zaredali zaseoci i vile messinskih bogataša, gdjekoja kućica s malim vrtom ili naprosto visoke stijene. Tu dođosmo na kraj kolniku, pa nam se trebalo uspinjati pješice. Kao

u tunel uđosmo u opunciju. Poput velikih zelenih hljebova kruha niže se jedan komad do drugoga pa stvara 4—5 m visoku, a silno trnovitu ogradu s obje strane ceste. Čudna ta biljka sa crvenim cvjetovima poput krvi pa tamnomodro nebo, — sve je to podavalo sliku, koja se vidi rijetko. Podrug metra široki put uspinje se lagano, zakreće pomalo, te nijesmo mogli vidjeti, gdje se svršuje. Što mi dalje, to je gušća bila ograda tih bodljikavih kaktusa, — napokon eto nas na jednom zakretu...

Posred onoga tamnog zelenila ukaza se slika, koju ću zapamtiti, dok budem živ. Kad sam zle volje, kad me nešto ljuti ili žalosti, tada se sjetim onoga bijelog, tanahnog svjetionika sa finom ružičastom krunicom, kako se prekrasno ističe na tamnom nebu; tada se sjetim onih dugih crvenih stijena, koje se strmo dižu nad bljeskavim morem, što se duboko uvalilo i prostrlo pod nama; tada se sjetim napokon one lagane slike, koja mi se pričinila onda kao lijep san, — Stromboli sa svojom vječnom, snijegu sličnom pinijom od dima, i onda me mine zlovolja; ja se udobrovoljim, zaboravljam tugu i žalost uz tako krasan spomen.

Tu je Gajo Duilije smlavio kartaške brodove svojim »željeznim pandžama« — manus ferrea.

Gledali smo one liparske otoke, glédali smo azurni Vulcano, a nikomu od nas nije bilo ni nakraj pameti, da ustvrdi, kako je to lijepo. Za leđima nam se podigli vrhovi Peloritanski i Nebrodski, a među njima sijevala o proljetnom suncu orijaška snježna kapa Monte Gibela, — tako zovu domaći ljudi Etnu.

Kad smo navečer plovili pokraj svjetionika od Milazza, bilo mi je žao, što nijesmo mogli s kopna gledati taj prizor na mjesečini.

Noć provedosmo na moru vozeći se, a drugi dan rano javi nam se čudno četverokutno brdo Monte Pelegrino nad Palermom. Iskrcasmo se. Pred nama stvori se krasna dolina, široka, koja se završuje na moru; to je »Conca d'Oro« ili zlatna školjka; tako zovu mjesto sretnoga Palerma, staroga Panorma.

Brda, što ga ograđuju s tri strane, dosta su visoka, prelaze 1100 m. Iskrcasmo se. Četiri glavne ulice vode uporedo prema Palazzo Reale, a jedna, Via Macqueda, siječe ih pravokutno. U sredini izmed tih ulica sva je sila malih krivudastih, strmih

i kojekakih uličica, viala, strada, corsa, via, piazza i piazzetta. Nijesu te uličice ni najmanje lijepe, čine se starinske, zamazane. Dohvatismo se jedne, koja ide prema Palazzu, razmjerno široke, Via Casaro, koja je na početku vlade kralja Vittoria Emanuela dobila njegovo ime. Tom smo cestom pošli pa došli do Quatro Conti, gdje se križa s Via Macqueda. Odanle prema jugoistoku ređaju se sve do kraljevske palače crkve, liceji, biblioteke, palače; postavila se ondje prefektura, a napokon eto nas pred katedralom l' Assunta.

Koliko li je stoljeća ta drevna katedrala proživjela, koliko se pozna tragova raznim graditeljima, raznim ispravljačima! Ta je stara crkva bila još prije, nego su Arapi zauzeli Siciliju; onda je okrenuše u mošeju, a kad su oni ostavili Siciliju, mošeja se opet provrgne crkvom. Tako ima na sebi tragova stare, valjada romanske gradnje, onda vrlo mnogo maurskoga sloga, onda opet izbija romanski; u XV. stoljeću ostavila je sjajne tragove renesansa, i tako dalje do današnjega dana. Ipak izbija najviše značaj maurski. U njoj su znameniti grobovi kraljevski: Ruggiero, Enrico VI., Federigo II. sa ženom Konstancom; onda je obaška sjajni grob »Svete Rozalije, divice panormitanske«, poznate po pjesmi našega Kanižlića.

Nedaleko stolne crkve gleda prema moru starinski Palazzo Reale. I opet su bili Arapi, koji udarili temelje toj lijepoj imponzantnoj zgradi. Robert Guiscard, Ruggiero, Federico II. i Manfredo dodali su svaki po komad, a poznija vremena nijesu poštedjela građevine, pa zato nas sam toranj Santa Ninfa sjeća staroga normanskog načina gradnje. Sasma je prirodno, da je taj palazzo imao biti utvrda. Danas je unutrašnjost posve preuređena i nanovo pregrađena; samo je Capella Palatina u njoj zadržala svoj predašnji oblik. Kralj je Ruggiero II. sagradi u arapsko-normanskom slogu, a posveti je sv. Petru. Ukrasio je kapelu mozajikom, te je tako ta kapela znamenita nesamo radi svoje starine, nego je valjada i najljepše sredovječno djelo, što ga ima. U portiku nalaze se stupovi od egipatskoga granita, mozajikom obiluju sve stijene, unutrašnjost je i opet puna sjajna mozajika s arapskim lukovima, sa silnim granitnim stupovima. Više od 18 m visoko kube ima duge uske prozore s grčkim natpisima. Drveni strop je najvredniji u toj kapeli; to su neki

natpisi kufski, staroevropski. Malo te neobično čuvstvo popada, kad gledaš one stare mozajike, one nerazumljive natpise, istočnjački način gradnje, gdje se veže istok sa krajnjim zapadom; tu te popada strah od silnoga vremena, koje je odonda prošlo, kad su udareni temelji toj kapeli. To je bilo g. 1132.!

Kad ostavismo Palazzo Reale, pričini nam se nekako nedostojno, kad spazismo električni tramvaj. Ipak uđosmo pa se odvezosmo do sela Rocca. Onda nas preuzme parna uspinjača, te se njom digosmo jedno 300 m više. Tu je znameniti benediktovski samostan Monreale s prekrasnom starom katedralom. I ta građevina potječe iz posljednjih godina XII. stoljeća, a začudo sasma je sačuvana. Osamnaest velikih granitnih stupova nosi čitavu crkvu, kojoj nema premca na svijetu sa mnoštva uvijek krasnoga mozajika. Zanimljiva su crkvena vrata od mjedi s prizorima iz biblijske povijesti. Uz crkvu stoji samostan s redovima prekrasnih stupova; ima ih u svemu 216, a nijedna glavica nije ista, kao druga. Sad nas povede stari čuvar crkvi na krov. Čovjek još sav živi u onim mozajicima, rezbarijama i kapitelima, kad najednom dođeš na krov pa zaboraviš i crkvu i samostan i sve krasote, što si vidio ondje. Sjajan se vidik pruža gledaocu odavde na sve strane. Na jug se postavio nešto podalje od mora Monte Grifone s čudno odrubljenim stranama, onda dolazi zelena, sretna Conca d' Oro, što se spušta sasma lagano prema sjeveru, a dijeli je od azurnoga mora primorska nizina, na kojoj se prostr'o Palermo i čudnovati, kvadratični Monte Pelegrino. Stajali smo šuteći, a kraj mene zagledao se u daljinu stari gospodin posve bijele brade. Gledao i gledao, a napokon se okrene k nama pa reče njemački:

— Ako nijeste bili u Napulju i na Vezuvu, ne idite onamo, jer je ovo tisuću puta ljepše od svega Napulja.

Sađosmo s katedrale, a za čas i s Monreala. Na električnom tramvaju upozori nas kondukter, neka pogledamo grobnicu u kapucinskom samostanu. Pristadosmo pa se zaustavismo kod samostana, koji je nešto izvan grada. To je posve jednostavna zgrada, obična crkva, ali mi je bilo vrlo čudno, kad nas neki kapucin pusti u t. zv. grobove. To su široki dugi hodnici, ne duboko pod zemljom, jer potpuno svijetlo dolazi uskim dugim prozorima pa rasvjetljuje čudo Božje; čitave su stijene pune

mrtvaca, koji su privezani sitnim užetima. Njihova je koža sasvim sačuvana, nemaju ni najmanjega zadaha, a stoje jedan do drugoga nepregledno daleko. Prođosmo tim čudnim grobljem, a kapucin, što nas je pratio, pripovijedao nam je, da su do g. 1888. sahranjivali ovdje sve građane palermitanske, koji su imali nešto imutka. U njihovu samostanu da ima soba, u kojoj se sve neobično brzo suši, štogod dođe u nju.

Oprostismo se s tim slabo simpatičnim mjestom pa odosmo u Orto Botanico. Tu je bio pod onim toplim nebom sjajan život, baš prava opreka onomu, gdje smo bili do čas prije. Kakovo je to rašće, kavo drveće fikusa, kakove datuljne paome, aloje, zatim jedina evropska paoma Chamerops pa prekrasna Bougainvillia, što se vere po stijenama staklenika sa svojim crvenim i ljubičastim cvijetom.

Još smo pohodili sveučilište, gdje nam pokazaše lijepu zbirku kamena i lave s Etne, a podvečer ukrcasmo se da ostavimo Palermo pa da se drugoga jutra nađemo pod strmenitim Capri.

ALHAMBRA.

Washington Irving.

Jutro je vedro i lijepo. Sunce još nije došlo do jakosti, da uništi jutarnju svježinu. Popet ćemo se na vrh tornja »des Comares« da pregledamo Granadu i njezin okoliš s onoga ptičjega vidika. Hajde, vrijedni čitaoče, slijedi me u bogato urešeno predvorje, koje vodi u dvoranu poslaničku. Mi ne ćemo pohoditi dvorane, nego ćemo skrenuti nalijevo, gdje se otvaraju u zidu malješna vratašca. Čuvaj se! Ovdje su strme zavojite stube, a samo malo svijetla; a opet su se po tim uskim, tamnim, zavojitim stubama uspinjali vladari granadski, a i vladarice njezine do prsobrana kula da pogledaju, kako se primiče kršćanska vojska, ili da vide, kako se bojak bije u ravnici.

Evo nas napokon na krovu altane, da odahnemo čas pa da pregledamo sjajnu panoramu grada i zemlje, kamene bregove,

zelene doline, plodne ravnice, da uočimo cijeli taj dvor, stolnu crkvu, maurske tornjeve, gotske domove, razrušene građevine i cvatuće gajeve.

Stupi, druže, do prsobrana pa pogledaj u dubinu. Gle! Ovdje je pod nama čitavi nacrt Alhambre; možemo da pogledamo u njezina dvorišta i u njezine vrtove. Eto tu do samoga tornja jest dvorište Alberce s malim, ružom ovjenčanim ribnjacima, ondje lavlje dvorište sa znamenitim vodoskocima i lagano građenim maurskim arkadama. U sredini svega toga, svih tih zgrada, maleni je vrt Lindaraxa; sakrit je unutra u dvoru, a vjenčaju ga ruže i citrone i poput smaragda zeleno grmlje.

Onaj ograđeni pas, što se proteže uz rub čitave visočine, vanjska je granica tvrđe. Neki su se tornjevi, kako ćeš sam opaziti, srušili, a među njihovim masivnim komadima raste vinova loza, smokva i aloja.

Daj, da pogledamo s tornja na sjevernu stranu! Silna je to visina. Temelji se našega tornja dižu nad gajevima, upravo na najstrmijem dijelu brda. Gledaj! Duga pukotina u silnom zidu pokazuje, da je toranj bio razderan od potresa, koji još i sada gone u strah svu Granadu i koji će od svega toga danas sjutra načiniti samo hrpu kamenja i ruševina. Duga uzahna gudura, što se otvara pod nama malo pomalo, dolina je Darra; opazit ćeš malu rječicu, kako se vrze pod sjenotivim terasama, med cvjetnjacima i voćnjacima. Znamenit je bio Darro u staro vrijeme radi svoga bogatstva zlatom, a i danas se pretražuje njegov pijesak radi toga dragocjenoga kova. Jedan od onih bijelih paviljona, što se ljeskaju između šumica i vinograda, bio je seoski zaklon Maurima, gdje su uživali svježinu svojih vrtova.

Visoka palača sa vitim bijelim tornjevima i dugim arkadama, što se priljubila uz brdo, med krasnim gajevima i visećim vrtovima, Generalife, bila je ljetna palača maurskih kraljeva, kamo su se zatekli za sparnih mjeseci, da se nažiju još svježijega zraka, nego je u Alhambri. Goli vrhunac na visini nasuprot nama, gdje vidiš tek nekoliko ruševina bez pravoga oblika, jest Silla del Moro ili maursko sjedište, tako prozvano, jer je onamo pobjegao nesretni Boabdil, kad je planuo ustanak, te je odande gledao na razvaljeni grad.

Od časa do časa podiže se iz doline mukli žubor vode. To je od vodovoda onoga maurskoga mlina, koji stoji na podnožju brda. Drvored na onoj strani zove se Alameda. Ide niz obalu Darra; ondje se rado sastaju navečer ljudi iz Granade, te ćeš u kasno doba noći ondje čuti ljupku svirku gitare. Eto sada vidite nekoliko samostanaca i skup vodonoša kod avellanskoga zdenca.

Strah vas popada! Nije drugo nego kobac, koga smo potjerali iz gnijezda njegova. Taj je stari toranj utočište raznim pticama. Laste su u svakoj pukotini, u svakom razvoru, pa čitav dan lijeću amo tamo, a noću, kad su sve ptice pošle na počinak, izlazi sanena sova iz svojega skrovišta, te se onda čuje njezin kobni krič. Gledajte, kako kobac, koga smo prestrašili, plovi pod nama nad krošnjama drveća i opet k ruševinama iznad Generalife.

Ostavimo tu stranu tornja pa se krenimo prema zapadu! Tu se u daljini vide brda, što ograničuju Vegu; stara je to granica izmed muhamedovske Granade i zemlje kršćana. Po njezinim visinama možete razabrati još uvijek bojne tornjeve, koji su kao srasli sa stijenama, na kojima su sazidani; a opet tu i tamo vidite samotnu Atalayu, pazitoranj, koji sa svoje stijene gleda jednako u oblake i u doline. Kroz gudure toga brda pa kroz sedlo Lope dolazila je kršćanska vojska u Vegu. Upravo ondje na podnožju sivoga, gologa, gotovo sasma osamljenoga gorja pa dovle u ravnicu spuštali su se bojni redovi sa razvitim zastavama uz jeku trubalja i bubnjeva. Kolike li razlike odonda! Namjesto da vidite sjajne redove oklopljenih bojnika, ukazuje vam se sada povorka strpljivih, izmorenih mazgara, koji se lagano vuku na podnožju gore. Iza onoga kuka leži znameniti most Pinos, koji je poznat radi mnogoga krvavog boja izmed Maura i kršćana, ali još poznatiji, jer su poslanici kraljice Isabelle stigli baš na onom mjestu Columba, da ga pozovu natrag, upravo ončas, kad je htio očajan otputovati pa predložiti osnovu svoga obretnog putovanja francuskomu dvoru.

Eto još jednoga mjesta, koje je znamenito u obretnikovoj historiji. Ona crta zidova i vrata, što se ljeska na jutarnjem suncu, a upravo na sredini Vege, grad je Santa Fé, što su ga katolički vladari sagradili za podsjedanje Granade, kad im je izgorio tabor. Onamo pozva junakinja-kraljica Columba pa uglavi s njim ugovor, koji je poslije vodio do otkrića zapadnoga svijeta.

Tu, prema jugu, gubi se oko u sjajnim dražestima Vege, u cvatućoj divljači gajeva, u plodnim voćnjacima; tu je Xenil, koji se poput srebrne vrpce kroz njih provija pa prima nebrojene potočiće, koje mu dovode stari maurski kanali; ti su kanali učinili, da je čitav kraj neprestano zelen. Tu su ljupke sjenice i vrtovi, tu su seoska utočišta, za koja su se borili Mauri s očajnom srčanošću i junaštvom. Pa i same gospodarske zgrade, u kojima prebivaju sad seljaci, zadržaše tragove arabeska i drugih ukusnih uresa, koji dokazuju, da su to nekada bili elegantni ljetnikovci. S onu stranu sjenovitoga dijela Vege vidite prema jugu opustjele humove, na kojima se lagano pomiče red mazga. S vrha jednoga huma ugledao je nesretni Boabdil posljednji put Granadu; tu je pretrpio svoju posljednju duševnu borbu. To je mjesto znamenito u pjesmi i pripovijesti pod imenom »Zadnji uzdah Maura«.

A sad podignite oči do snježnih vrhova onoga gorja, koje se svijetli na modrom nebu kao bijeli ljetni oblak. To je Sierra Nevada, ponos i milje Granade, vrelo hlađanih vjetrova i vječnoga zelenila, žubor-zdenaca i nepresušnih rijeka. To sjajno gorje čini, da je Granada, grad juga, spojila u sebi rijetke prednosti; svježe rašće umjerenoga zraka nešto sjevernijega podneblja spaja se sa živom žegom tropskoga sunca na bezoblačnoj modrini južnoga neba. Ondje je eterično blago snježno, koje šalje u svaku guduru, u svaku dolinu Alpuxarre po koji potok ili rijeku pa stvara smaragdno zelenilo i plodnost u odijeljenim sretnim dolinama.

One se gore mogu s pravom zvati ponosom Granade. One vladaju Andalusijom pa mogu da se vide iz najdaljih dolina. Mazgar ih sav sretan pozdravlja, kad spazi ledene vrhove Sierre Nevade sa svoje sparne ravnice; španjolski mornar daleko na svojoj barci u krilu modroga Sredozemnoga mora gleda ih sanjarskim okom, sjeća se blažene Granade pa pjeva tihim glasom kaku prastaru romancu o Maurima.

Ali dosta. Sunce već visoko nad brdima izlijeva na naše glave svoj puni žar. Već je i terasi slični krov tornja pod našim nogama vruć. Siđimo pa se osvježimo malo pod lakim arkadama lavljega zdenca!

*

RIVIERA DI PONENTE.

Do francuske granice došli smo do desete ujutro. U San Remu i Bordigheri pozdravile nas tisuće istom rascvalih ruža, stotine i stotine busena karamfila svake vrste i svake boje; pored svega zaudaranja lokomotive sav je zrak mirisao u jednu ruku od silna cvijeća, koje su donosili u bezbrojnim košarama na kolodvor, da ga šalju u daleki svijet, a u drugu ruku od tamnoga mora, koje, kao da zna, što je, udara ponosito o strmu obalu pa se vraća, stvarajući na vrhu modra vala mali čisti rub od pjene. Uzmite uzato, da vam je ono silno cvijeće poraslo po zelenim tratinama, što su isprekidane žutim stijenjem, onda će vas popasti sumnja, je li uistinu sve tako lijepo, ili smo mi — i nesvijesno — proglasili sklad tih boja prekrasnim. Svejedno. Od francuske mi se granice obala pričinila strmijom; nad nama iskočile zapadne Alpe do visine od 1600 m, na njihovim se strminama i dolovima još vidi snijeg, jer je rano proljeće, ali u Mentoni cvatu na terasama četruni, ljudi šeću u bijelim laganim odijelima, kao kod nas u srpnju. To sam vidio, ali me nesmiljeni vlak potegnu, sve se izgubi, i mi se nađosmo u tunelu. To je slika Riviere, kad je gledaš iz željeznice: prekrasan kraj, otmjene palače, elegantna svratišta, sjajni vrtovi s divnom florom, — pa kad si se snašao u tom sjajnom metežu, onda zvižduk, lokomotiva potegne, i ti se izgubiš negdje u utrobi kakova brda. Kad si napokon izašao, počinje se sve iznova. Meni je žao, što nijesmo stali u Mentoni, da pogledamo Cap Martin. Čovjek bi morao zaista pješice da prođe sve te krasne krajeve. Osobito to vrijedi za Rivieru di Levante između Genove i Livorna: tamo ima na putu od dva sata čitavih devedeset i pet tunela.

Minusmo tunel na Cap Martinu; za čas se zaleti naš vlak, koji se sakriva između kuća, u stanicu Monte Carlo. Tu je trebalo izaći. Nađemo brzo mjesto u svratištu, a onda da vidimo to po svem svijetu znamenito mjesto. Luka Monte Carla i Monaca, drugim riječima, sva kneževina Monaco, čini polukrug; na kopnenoj je strani igračnica s elegantnim i silno raskošnim svratištima, a s morske strane na strmom poluotoku postavila se stara, ali vrlo čista varošica Monaco. Tu je kneževska palača. U Monte Carlo dolaze godimice tisuće i tisuće stranaca da pokušaju sreću, ali se rijetko komu nasmiješi varalica Fortuna. Za te je ljude učinjeno sve, štogod može zamisliti prepredena pamet čovječja. Tu je »casino«, elegantna i raskošna palača, što se postavila na povišeno mjesto, tako da s terase pred njom puca prekrasan vidik. Sva je ta palača utonula u silnom cvijeću, u najeksotičnijim paomama i drugom drveću. Uz nju se ređa svratište za svratištem, jedno raskošnije, ali i skuplje od drugoga.

Život se počinje oko jedanaest i po prijepodne. Pred jednim svratištem stoji četveropreg: mlad kavalir izlazi, prati ga silno elegantna žena, sluge otvaraju kola, klanjaju se gospodinu markizu; on i ona uđu, on zamahne bičem, pa odlete kao vile put Mentone. Pred drugim svratištem čeka tamna kočija s dva jogunasta vranca. Neki španjolski bogataš sjeda u nju, uza nj su dvije njegove kćeri, španjolske ljepote prvoga reda; ciganin Morisco, ostatak starih Arapa, hvata uzde pa goni put Nice. Najednom se okrenu sve oči u luku: Mr. Webster, bogataš američki, diže se u svom hidroplanu pa će da pogleda Rivieru s visine. Čitava se vojska automobila okupila pred raznim svratištima i penzijama, te čeka svoju gospodu; ima tu bogatih Engleza, ima Rusa, koji dođoše amo da se dosađuju; ima Nijemaca, što gledaju kroz očale sve to, pa pripovijedaju kaku pošalicu. Ima i drugih narodnosti, raznih boja, svih mogućih vjera; tu je lijepa Kavkaskinja, bogati Kitajac, crni elegantni Tahićanin, kome je koža nalik na finu čokoladu. Ima tu bogataša, koji bi svojim imutkom mogli hraniti mali gradić i njegove stanare čitavo stoljeće; ima i bogac, koji je došao amo da s ostatkom pokrpa svoje prnjave džepove; ima znamenitih ljudi, prvih diplomata, naučenjaka, poznatih po svem svijetu; ima znamenitih glazbenika, čuvenih slikara, ali ima i »filozofa«, ima i »Grka«, — tako Francuzi zovu one poštenjakoviće, koji se okorišćuju tuđom nespretnošću ili nepazljivošću na nedopušteni način. Najljepše je vidjeti, kad policijski konstabler dođe učtivo do takoga gospodina pa ga moli, neka smjesta ostavi kneževinu Monaco i da se više ne vrati. Ti dobrijani uopće ne uzimaju stana u Monacu ni Monte Carlu nego u republici Francuskoj,

a to je u samom Mante Carlu preko jedne ulice, u kojoj pripada južna strana kneževini, a sjeverna republici. Naći će se kadikad i francuski policist uz monacoskoga, ali onda ne svjetuju takovu filozofu, da se ukloni, nego ga sami pozovu u goste.

Prijepodne vlada vreva i komešanje, glazba, vika, automobili, pjevanje, — čovjek, koji nije vičan slušati to svaki dan, oboljet će. Pa te boje! I casino i svratišta i cvijeće — sve ima žive, jasne boje. Onda zamislite one silne ženske haljine od najšarenijih i najskupocjenijih tkanina i najmodernijega kroja, uzmite uniforme, razne nošnje, pa će vam stati pamet!

U jedan sat poslijepodne otvara se casino. U samoj zgradi ima pet do šest silnih dvorana; u njima su stolovi poput naših billarda, na svakom stolu po jedan vrtuljak s crvenim i crnim pretincima, a stol je razdijeljen na crna i crvena polja. Čim se dvorane otvore, nagrnu domaće žene pa zauzmu mjesta uz one stolove. One će gledati. Onda dolaze igrači pa se pogađaju s onim ženama za mjesta; prema sezoni raste i pada cijena mjesta, ali se plaćalo za mjesto i zlatnik od dvadeset franaka. Dolazi »croupier«, zastupnik banke, sjeda na svoj uzvišeni stolac, izvadi novce pa dosadno zaokrene vrtuljak. Mala kuglica skače od pretinca do pretinca, naizmjence iz crnoga u crveni; na kojoj boji stane, ona je boja dobila. Onima, koji su stavili na onu boju na stolu, pokriva croupier novac njihov dvostrukom svotom, a novac onih, što su stavili na protivnu boju, poteže croupier malim grabljicama u bankovnu blagajnicu, jer ga je stranka izgubila. Sva se sila novaca zna nakupiti na takvu stolu. Banka daje na jedan stol za jedno poslijepodne pedeset tisuća franaka; ako croupier tu svotu izgubi, onda se digne, te onaj stol više ne igra onoga dana. Bjelodano je, da banka uvijek dobiva. Jedan ili dvojica dobivaju veće svote, ali sva sila malih svota dolazi za jedan dan u banku. Najčudnije je vidjeti kakoga gospodina ili pogotovo gospođu, gdje računa računom vjerojatnosti, kako će dobiti. Uostalom, da to nije unosan posao za banku, te bi igračnice odavna prestale, a ne bi ih bilo sve više i više. U manjim se dvoranama casina kartaju, ali i to za velike svote.

Iz casina vodi ravno jedan hodnik u veliku operu. Onamo se zavukosmo, kad nam je bilo dozlogrdilo gledati očajna lica

onih, što su gubili. Pjevala se one večeri divna Verdijeva »Aïda«; pjevali su je prvi svjetski pjevači, ali ja ne znam, jesmo li više slušali operu ili gledali ono bogatstvo, one dragocjenosti, onu ljepotu, onu eleganciju, što je razasuta po gledalištu. Kasno navečer, kad je u Monte Carlu mirno sve spavalo, nađosmo nemiran i plah san u našem svratištu.

Sjutradan ujutro eto nas u Monacu, da pogledamo jednu znamenitost posve druge vrste, nego je igračnica u Monte Carlu. Knez, vladar u Monacu, Albert I. iz kuće Grimaldi, jedan je od najznatnijih živih istraživača mora. On je kao oceanograf proputovao na svom parobrodu sav Atlantik, mjerio dubine, mjerio toplinu vode u raznim dubinama oceana, on je sa svojim drugovima izmišljao sprave, kojima se vade životinje i materijal s dna, — jednom riječju on se bavi tim već jedno trideset godina, te je napisao lijep broj knjiga. On ima velik ugled kao oceanograf. Dugim nizom godina sabrao je knez Albert koješta — sprave, nacrte, komade morskoga dna, dubinske životinje pa je sve to skupio u zbirku, koja se zove oceanografski muzej. To je jedna od najsjajnijih zbiraka svoje vrste na zemlji. Sjećam se dobro neke ribice, — neznatna je, suha, ali nosi ponosito ime Grimaldichtys profundissima; to je riba, koju je ulovila sprava negdje u dubini od 6000 m, dakle dosada riba, koja živi najdublje. Takih je stvari pun taj muzej. Od jutra do podne mi smo tuda hodali, pregledali sve, pobilježili koješta, a poslije objeda eto nas na uspinjači, što se penje strmo prema La Turbie.

Dvadeset minuta uspinje se ta željeznica, stoji na jednoj stanici, a onda nas izbaci na cesti, koja nosi ime Route de la Corniche. Tu je glasovita La Turbie s krasnim casinima i prekrasnim pogledom. Sve onamo od Ventimiglie, od francuske granice, pružila se pod tvojim nogama prelijepa mjestanca posred tamnoga zelenila, pod crvenim plosnim krovovima bijele se zgrade kao igračke. Luka u Monacu dobro se razabira, — vidi se svaki brodić, što plovi uz obalu, svaka barka, što ostavlja iza sebe modri široki trag. Pa i po koji trgovački brod, što ide podalje obale iz Genove u Marseille, jasno se vidi. A onda visoke gore, gotovo upo neba neizmjerni pravac, na kome se ljube safirno more i azurno nebo; ali nije, — prema jugoistoku ta je crta prekinuta. Tu se diže nešto kao otok ili visoko brdo.

To je 2700 m visoki Monte Cinto i Monte Rotondo na Corsici, pouči nas jedan gospodin.

Nijesmo mogli da se nagledamo prekrasna vidika. Već se sunce počelo spremati na počinak, kad se vratismo u Monte Carlo. Drugi se dan oprostismo s Monacom. Lijepo je jutro bilo, a mi u električki tramvaj pa cestom u Nicu. Ta se cesta vije i vrze, prebacuje i sakriva, da je čudo pogledati. Pod starim gusarskim gnijezdom Eze, što se kao zaklonište jastrebova smjestilo na strašnim klisurama, sakriva se cesta; ne znaš, kuda ćeš, sasma uzahni zavoj nad silnim stijenama, a ponad mora, — i opet ide slobodno. Tu ti se pružilo do mora čarobno mjesto Beaulieu. Puno je vila, što su se kao svečano okružile crvenim i bijelim ružama, tamnim ljubičastim pawlonijama; ondje se prostrle čitave šume oleandera, sve je puno karamfila, a posred guste česvine, velikoga bršljana i tanahnoga lovora javlja se tu i tamo ponosito koja paoma ili pinija.

Tramvaj juri niz brdo. Tu je malena luka Villefranche; ima u njoj uvijek po koji ratni brod. Još čas, i prođosmo Cimiez, luku grada Nice i onda se zaustavismo u Nici. Nice broji danas valjada 150.000 stanovnika, te je po broju žiteljstva deveti grad u republici. Žiteljstvo je preko polovice talijansko, te su Talijani zamjerili ministru Cavouru, što nije g. 1866. tražio od Francuske, da Nicu preda Italiji.

Stadosmo na Square Massena. To je velik trg, okružen palačama, trgovinama; ima sjajni »Casino municipale«, u kom ćeš naći sve moguće zabave, što uopće možeš zaželjeti. Od toga trga ide prema sjeveru »Boulevard du Midi« s kavanama, trgovinama, kakih ne vidiš u našim stranama. Na južnu stranu Squarea vodi put do široke, visoke obale, na kojoj je svemu svijetu poznata »Promenade des Anglais« sa svojim sjajnim drvoredima od paoma. Tu se nakrcalo svijeta sa svih pet kontinenata te se sunča na blaženom toplom sunašcu i gleda u velebni »Baie des Anges«.

Jedan smo dan ostali u Nici. Čitavi taj dan nijesmo radili upravo ništa, nego smo gledali i šetali, šetali i gledali.

Navečer pođosmo u operu. Davala se Bizetova »Carmen«. Sjutrašnji nas dan nađe u eukaliptovoj šumici u elegantnom Cannesu, a slijedeći u bučnom Marseilleu.

PARIZ.

Eto nas, druže moj, na pragu grada, u kom je usredotočen čitav svijet sadašnjega doba i prošlih stoljeća. Sve su tuge i sve zlo, što ga je pretrpjelo čovječanstvo, kriknule na tom mjestu svojim najočajnijim krikom, ali su našle i svoju najbolju utjehu. Sve su najduhovitije misli svijeta našle na tom mjestu najveće utočište, — sve, što je dobro, lijepo i istinito, našlo je tu odziva, te se pokazuje svijetu u svim mogućim oblicima, od posve negativnoga do savršenoga oblika starih klasika.

Prvi te pozdravlja u najvećem gradu evropskoga kopna Gare de l' Est, istočni kolodvor. Čudna te sila tjera, da ustaneš u vagonu, da pogledaš kroz prozor, premda nema još ništa, čemu bi se divio. Kolodvor je veoma dug; treba da se do stanice voziš gotovo po sata u prorovima pod gradom, preko mostova nad kućama. Stotina se i stotina tračnica spaja s tvojim putem, a stotina se odvaja, da odnese putnike u široki svijet. To su žile, što prolaze prosvijetljenom Evropom, a sastaju se u srcu njezinu, u Parizu.

Napokon se vlak zaustavi. Navali rulja. Vlak izbaci podrug stotine strpanih putnika, što su od međe švajcarske mirno podnosili drndanje brzoga vlaka, pepeo i prašinu nevaljala ugljena, a valjada i dosadno čavrljanje svojih besanih suputnika. Velikom se dvoranom proturaš do hodnika, što vodi na cestu. Silan je to kolodvor, ali Pariz ima pet još većih: sjeverni, novi lyonski, lijepi orleanski i dva zapadna, Saint Lazare i Montparnasse, i desetak manjih. Čitav je grad opasan zidom, enceinteom, a oko grada vodi željeznica, što spaja sve kolodvore.

Na izvanjoj strani velikoga zida poređale se u znatnom razmaku male tvrđice, što sprečavaju put do Pariza, koji se g. 1871. u njemačkom ratu pokazao kao dobra tvrđa.

Na vratima istočnoga kolodvora odmah ćeš opaziti, koliko života ima u tom srcu Francuske. Čovjek, koji nije vičan onoj buci, onom topotu kopita, škripi točkova, vici raznosača novina, prodavača povrća i kojekakih drugih stvari pa neprestanoj zvonjavi omnibusa, trubljenju tramvaja i autobusa,

silnom zvižduku lokomotiva s istočnoga i sjevernoga kolodvora, muklom udaranju vagona, taj će u prvi čas stati na jednima od onih silnih vrata kolodvorskih, zagledat će se u čudnovate peterokatne i šesterokatne kućetine, što ih oličiše raznim zagasitim bojama, ali su s vremenom ipak primile na se dim i prašinu; bit će mu, kao da ga je nešto oko vrata stisnulo, kao da mu je na grudi legla mora. Zagledat će se jadnik, koji prvi put zaviri u taj moderni Babilon, u svu silu teretnih kola, tramvaja, automobila; zagledat će se boulevardu u daljinu, kako se gubi, sve dalje i dalje. Kuće se smanjuju u daljinu, ulica se crni od ljudi, kao mravinjak od mravi, a to je tek jedan dio ulice, tek jedan neznatni komadićak silnoga grada.

Ulaziš u kola, što ih vozi jedno suho konjče, a upravlja kočijaš u bijelu, laštenu cilindru. Više čela mu je upisana tvrtka kakoga pariskoga zubara, koji za pet sousa vadi zub, a iznad zatiljka stoji, gdje se dobiva najbolji cognac s crnom kavom. Ima kočijaša sa zelenim i modrim cilindrima, a ima bome i sa zlatnim, gdje je velikim slovom upisano ime klobučara umjetnika, koji pravi fine šešire.

Voziš se beskrajnim boulevardima pa pitaš i sam sebe, hoće li već jednom ta vreva ljudi da jenja.

Već je i podne prošlo, a ti ljudi kao da i ne ručaju. Tko je imao što da zagrize, taj je oko jedanaest sati uzeo svoj déjeuner, tako zovu Parižlije doručak. Od jedanaest do šest je vrijeme radu. Pariz je sličan onda silnoj radionici. Oko šest sati i po objeduju Parižlije, a zovu taj objed diner. Od sedme dalje ne rade ništa, već se zabavljaju do pod noć. Onda se rasvijetle boulevardi dugim četverostrukim nizom električnih ili plinskih svjetiljaka, prekrasni izlozi svake ruke — i draguljara i knjižara i prodavača ulja, koji su postavili u svoje izloge velike boce žutoga ulja, i zlatara; silan broj ukusnih gostionica sine pred tvojim očima. Kako ne bi? Ta kad bi se sve plinske cijevi, što su zakopane u pariskim ulicama, rastegnule, segle bi baš od Pariza do Zagreba. Podzemna željeznica Metropolitaine, što juri gotovo pod svakim većim boulevardom, a spaja sjeverni dio grada s južnim ispod Seine, vozi kući iz tvornice radnike, iz ureda činovnike, iz trgovina trgovce i njihove pomoćnike, a vozi i one radoznale tuđince, koji bi za jeftin novac radi brzo došli u koje udaljeno kazalište.

Čitav se roj kola kreće prema tim bajno rasvijetljenim kazalištima, — ima ih jedno dvadeset i pet u Parizu. Širokom ulicom jaše četa konjanika, na čelu joj konjanička glazba, — svuda vika i žamor, još se uvijek trguje i kupuje u velikim magazinima. Da se čovjek nađe go s dobrom svotom novca u ruci u takom pariskom magazinu, recimo u Bon marchéu, Louvreu, u Belle Jardiniere, u Printempsu, ili u Dufayelu, mogao bi se obući, najesti, zabavljati se do mile volje, opremiti sebi prekrasan stan i odvesti se svojim konjima u Longchamps na znamenitu parisku utrku.

Tek oko dva sata poslije ponoći smiri se grad. Onda se nađu po zamrlom gradu jadnici ljudi s koševima na leđima, a na palici, što drže u rukama, imadu šiljak, na koji nabadaju beskrajne mase papira, što su kroz dan i navečer podijelili među prolaznike raznosači reklama. Taj se papir vraća u tvornice papira za jeftine novce.

Već oko četiri sata ujutro počinje se život nanovo. Prodavači povrća i živeža iz okoline pariske voze svoju prekrasno složenu robu u velike prekrite prodavaonice — Halles centrales. U rano je jutro onamo dovezla željeznica živež s juga grada. Tu ima svega, što će grad od skoro 3 milijuna stanovnika pojesti preko dana.

Jutarnje sunce onda rasvijetli kube i starinske tornjeve sredovječnih crkava. Ako je nedjelja, onda svijet nagrne u silnu parisku katedralu Notre Dame. S prekrasna dva zvonika toga veličajnog gospodnjeg hrama, koji je kroz devet stoljeća gledao svu sreću i nesreću naroda francuskoga, ozvanja »la grande Marie« svojim silnim glasom; orijaški se zvuci orgulja razliježu drevnim gotskim lađama, a sunčane se zrake, obojadisane šarenim prozorima, rasipaju po vjernom narodu. Tik uz vrata stoji kaka koludrica pa moli tihim glasom: Pour les pauvres de la ville de Paris.

Duž Seine, koja dijeli grad na dvoje, prostiru se lijepe ceste. Na sjevernoj obali njezinoj pružio se po svem svijetu znameniti muzej Louvre, u kojem ćeš naći spomenika ljudske umjetnosti i vještine, sve od pradavnih vremena starih Nabubalusura i Ramesua pa do najnovijih slikara. Tu se pokazuju prekrasna djela helenskoga kiparstva, ondje divotne slike Rafaela i Rubensa.

Širokim se kamenim stubama uspinješ u prvi sprat, dolaziš do maloga kabineta, otkle se onda otvara pogled u veliku krasnu dvoranu, koja je parketirana starim parketama čudnoga oblika. Visoki prozori propuštaju obilno svijetla pa rasvjetljuju slike, remek-djela velikih umjetnika, koje su vladari francuski znali oko sebe okupiti. Dvorana se ređa za dvoranom, a najsjajniji je Rubens, koji je kistom svojim uzveličao rođenje i odgoju Marije Medici. U drugom se spratu te silne zgrade nalazi stalna, neprestana izložba mornarskih sprema, — mali modeli ratnih brodova, nacrti i modeli luka. Sve se to tiče Francuske i njezinih kolonija. U novom krilu izložba je XVIII. stoljeća, nazvana »rococo«. Tu ima jedno dvadeset soba, koje su zapravo dijelovi velike dvorane, a u njima se desi posoblje, knjige, slike, pače i ljudi, sve u nošnjama XVIII. stoljeća. Ima tu privatnih soba, ima pisarnica, ima trgovina, ima radionica »marchande de mode«, ima stanova liječničkih, ljekarnica, kavana, a ima i gostionica, dakle čitavi javni i privatni život onoga čudnoga doba posljednjih godina staroga kraljevstva.

Na Louvre vezale se do g. 1870. Tuilleries, gdje je stanovao car Napoleon. Kad je buknula buna komune, spalili su Tuilleries, a danas stoji na onom mjestu vrt, koji nosi ime njihovo. Prekrasna se panorama pruža odavde preko silnoga Place de la Concorde, na kojem se diže luksorski obelisk. Tu se u daljinu gubi uzlazeći aleja elegantne i bogate Avenue des Champs Elysées, a završuje se skladno sa slavolukom Napoleonovim Arc de Triomph. Postaviš li se na sredinu Place de la Concorde uz spomenuti luksorski obelisk, pruža ti se prema jugu Pont de la Concorde, a za njim starinski Palais Bourbon, današnji parlamenat francuski, dok ti se na sjever otvara prava slika »empira«, otmjena Rue Royal, s obje strane obrubljena silnim zgradama, koje se kite starogrčkim slogom, a u pozadini podigla se znatno više La Madelaine, crkva u slogu velikoga grčkog hrama. Place de la Concorde klasično je mjesto parisko, što su ga kroz četiri stotine godina gradili prerazni graditelji u raznim slogovima, ali opet podaje taku jedinstvenu i savršeno lijepu sliku, da joj nema premca valjada ni u jednoj prijestolnici evropskoj.

La Madelaine je granica staroga Pariza. Tu su bile prve utvrde, od kojih su nastali današnji boulevardi. Čitav se niz tih elegantnih i živih ulica proteže oko Pariza. Tu je boulevard de la Madelaine, des Capucines s velikom operom, gdje se svršuje elegantna Avenue de l' Opera, dalje boulevard des Italiens, Montmartre, Saint Dénis, koji prelazi u istočni dio grada; čitav se taj niz nastavlja s onu stranu Seine s dugim, aristokratskim boulevardom Saint Germain, koji završuje krug na Place de la Concorde.

Sedam lijepih kamenih mostova spaja sjeverni dio grada s južnim. Dva otoka nalaze se na Seini: na većem, Ile de la Cité, bijaše u prastaro galsko vrijeme mjesto Lutetia Parisiorum, a poslije Cezarovih vremena osvane kolonija rimska. To je najstariji dio, gotovo srce Pariza. S istočnoga rta otoka pokazuje se tvojim očima posred zelenih drvoreda, kojih ima veoma mnogo u Parizu, Hôtel de Ville, gradska kuća; ponosno se zrcali u Seini sa svoja četiri tornja i jednim zvonikom. Na južnoj strani opazit ćeš čudno kube Panthéona; nekad je to bila crkva Sainte Geneviève, a poslije je uzeli da u njezinim širokim rakama sahranjuju glasovite Francuze. Mirna unutrašnjost toga narodnog hrama napunja te nekim tajanstvenim čuvstvom još i više, kad ostaviš za sobom onaj bučni život pariskih ulica. Otmjeni boulevard Saint Germain povest će te na zapad. Na sunčanim se zrakama ljeska obli pozlaćeni toranj od Dôme des Invalides, grobnice velikoga francuskoga cara Napoleona Bonaparta, što je vladao početkom prošloga stoljeća polovicom Evrope. Silni je car umr'o na otoku Sv. Helene, pa ga tek četrdesetih godina prenijeSe u Pariz i sahraniše u velebnoj zgradi, koju je car sam podignuo za nemoćne vojnike.

Nešto dalje, baš uza samu Seinu, diže se nebu pod oblake Eiffelov toranj od 300 m. Ta čudna gvozdena građevina načinjena je za izložbu g. 1889. na tri sprata. Čudno te čuvstvo popada, kad se podigneš uspinjačom do velike, staklom oklopljene dvorane u trećem spratu. Čovjek, što stoji pod tornjem, čini ti se kao malen kukčić. Čitavi se silni Pariz prostr'o pod tvojim nogama; sve one silne, visoke zgrade, svi nebotični tornjevi daleko su ispod tebe. Pa ipak, obazri se, kuda ti drago, od kamenoga Sacre Coeura na Montmartreu pa do Observatoira,

od znamenitoga groblja Pere Lachaise do zelenoga Bois de Boulogne, na kojugođer stranu, svuda more kuća, a tek po gdjekoji vrt ili perivoj. Tek na obzoru pokazuju se one male tvrđice, a i do tih je Pariz već došao. Daleko na jugu opazit ćeš usred lijepa perivoja palaču Luxembourg, gdje se izlažu moderne slike i kipovi. A dalje vidiš znameniti pariski opservatorij. Na zapadnoj strani položila se gotovo pod sam Eiffelov toranj palača Trocadero s dva visoka tornja. U njoj su najveće orgulje, što ih uopće ima: nekoliko ljudi je zabavljeno oko tih orgulja, kad treba da sviraju, a dvije parne makine tjeraju mjehove. Na zapad Trocadera stere se po svem svijetu poznati Bois de Boulogne — prekrasan perivoj sa zelenim zakucima, zavojitim putovima, bistrim jezerima pa znamenitim zoološkim vrtom Jardin d' acclimatation, gdje ćeš naći najrazličitije životinje toga svijeta.

U okolici pariskoj naći ćeš prekrasne dvorove nekadašnjih francuskih kraljeva. Taki je dvor Versailles s prekrasnom palačom, zbirkom starinskih i novijih slika, s kipovima francuskih vladara, sve od prvih Capetinga, pa s divnim vodoskocima, umjetnim kaskadama i ravno striženim drvećem i grmljem. Nedaleko od Versaillesa je grad Sevres s najglasovitijim tvornicama finoga porculana pa Saint Dénis s grobnicama starih francuskih kraljeva i Fontainebleau s dvorom iz doba Napoleonova.

Život je u Parizu silan, ali će se još više razmahati, kad Pariz postane morskom lukom, što će biti vrlo skoro, jer se dovršuje prokop izmed ušća Seine i grada.

AMSTERDAM.

Jednoga jutra — bilo je vraški mliječno jutro, s onom sitnom holandijskom maglicom, koja se kod nas javlja za lijepih veljačkih jutara — prolazili smo zelenom, većim i manjim kanalima isprepletenom ravnicom. Tu i tamo javio bi se kaki parobrod, turajući se polako po vodi, a izdaleka se to pričinjalo, kao da se brod miče po zelenoj travi. Onda bi nam se i opet javila velika lađa, t. zv. »treckshuyt«; koječim je nakrcana, a konji je vuku lagano uz obalu. Usto se javljaju dugokrile vjetrenjače, jedini stvorovi, što imaju u Holandiji nešto živa temperamenta, jer uvijek vjetar puše. Nekoliko se holandijskih krava s obligatnim bijelim pjegama na crnoj koži raspršalo po travniku.

Prođosmo Leiden pa zađosmo u zanimljivu nizinu, koju zovu Haarlemer Polder, gdje se nekad steralo Haarlemsko more. Sva je ta nizina znatno niža od susjednoga mora. Veliki nasipi, nebrojeni kanali s čitavim nizom zapora presijecaju tu nizinu. Mjesta se većim dijelom ponamjestiše po visinama. Na nasipima ima čitava regimenta velikih vjetrenjača, koje nemaju druge svrhe, nego da dan i noć sa svojim silnim sisaljkama uklanjaju vodu iz nizine. Vrlo su zanimljivo Holandijci upotrijebili veliku razliku plime i osjeke u susjednom moru. Za jake se osjeke otvaraju zapori, a voda odlazi kanalima u more, a kad nastaje plima, onda se zapori zatvaraju. Nešto nalik rade Rusi, kad čiste sajmište u Nižnjem Novgorodu.

Čudom se začudismo, — nijesmo vjerovali svojim očima. Polje je crveno kao krv. Širilo se unedogled. Na stotine, tisuće tulipana i drugoga cvijeća čeka, da ga marljivi haarlemski vrtlari otpreme preko granice u drugu Evropu, a i preko mora u Ameriku.

Tek malo vrijeme ostadosmo u Haarlemu, a onda nas odveze brzi vlak, kad se krasna večer spustila nad Zuiderzee, u sjevernu Veneciju, u Amsterdam. To ime zaslužuje svakako Amsterdam i zato, što je pola na kopnu, pola na moru, i radi umjetnosti, a valja reći, i radi mirisa.

Kao što u Veneciji tvori Canal grande onaj veliki S, što dijeli grad na dva dijela, baš tako tvori i u Amsterdamu rijeka Amstel veliku zavojnicu, koju su međutim na mnogo mjesta zasipali ili presvodili, — to oni zovu »gedempt«, te se tako stvorio čitav niz novih trgova i širokih boulevarda. Plan je grada Amsterdama sličan otvorenoj lepezi, koja se raskrilila prema jugu, a na onom mjestu, gdje se sastaju krila, postavila se »Central-Spoorweg-Station«, glavni kolodvor. Tu ulazi deset velikih basena, a i Amstel u zaton »het Y«, koji je najjužniji dio velikoga, a plitkoga Zuiderzeea.

»Het Y« spaja sa Sjevernim morem »Noordzee-Kanaal«. Silna svota od 80,000.000 K, koja je bila potrebna za gradnju toga 25 km dugoga prokopa, skupila se od onoga novca, što su ga plaćali privatnici za zemljišta, dobivena sušenjem nekih dijelova Zuiderzeea. Plaćali su za hektar preko 6.000 K. Upravo se od g. 1876., kad je taj kanal prokopan, Amsterdam počeo silno dizati, jer je postao prava pomorska luka prvoga reda.

Od ušća amstelskoga u »het Y« idu ulice amsterdamske jedne poput zraka na sve strane, slične pariskim avenue, dok koncentrične podsjećaju na pariske boulevarde. Amsterdamska je ulica široka. Sredinom gotovo svake ulice ide veći ili manji kanal, zovu ih »Grachte«, a obje su obale spojene svom silom većih i manjih pomičnih mostova. Tako je sastavljen Amsterdam od neko 100 otoka, koji su međusobno spojeni s preko trista mostova. U većim ulicama idu uz »Grachte« drvoredi od lipe i topole; u starim su dijelovima grada kuće sagrađene upravo onako, kao u starom Rotterdammu, t. j. sa zabatom prema cesti; ima ih nešto od kamena, ali je većina od tamne opeke s drvenom prigradnjom na krovu, gdje su se redovno nalazila skladišta. Robu, što bi se dovezla »Grachtom«, iskrcali bi na obalu, pa bi je s pomoću koloturnika digli do pod krov.

Da se voda u prokopima ne ustoji, nego da se tekući mijenja, načinjeni su na svim okrajcima, a i na samom »Yu« zapori, koje Holandijci zovu »sluize«. I sam je Noordzee-Kanaal zatvoren, da more ne navri za velike plime i da ne odnese veliki komad kopna, kako je to načinilo na južnoj međi Holandije kod Holandsch Diep.

Kako je mjesto, taki su i ljudi. Mirni su, ali štono vele, do ekscesa tvrdoglavci, ponosni sobom i svojom zemljom, a pristaje im više nego ikomu engleska riječ: Self mademan. I sama je Holandija takova: gotovo je stotinu godina trebalo, da evropske velevlasti priznadu Holandiju samostalnom, — a ona je bila već davno samosvojna, i to samo svojom zaslugom.

Sve neprilike, što bješe Amsterdamu proživjeti kroz vijekove od Španjolaca, Francuza, Engleza pa od velikoga kontinentskoga tiranina, — sve je Amsterdam, hvala njegovoj vanrednoj poziciji, mirno pretrpio, te je tako od neznatna dvorca jednoga amstelskoga grofa danas izašao grad od preko po milijuna žitelja s lukom, koja godimice prima preko dvije tisuće brodova s više od tri i po milijuna tona.

U jednu ruku holandijske kolonije u Aziji, Australiji i Južnoj Americi, držeći se ekvatora, pripadaju među najplodnije i najblagoslovenije krajeve na zemlji, u drugu ruku opet silne rijeke, što kroz samu Holandiju ulaze u more, a izvori im sežu u Francusku, Belgiju, Njemačku i Austro-Ugarsku, učiniše, te se Holandija u trgovini digla nad mnogu državu evropsku.

Prvo, na što se namjerismo, bijaše »het Paleis«, kraljevska palača. Kakogod je Amsterdam glavni, a s' Gravenshage prijestolni grad kraljeva holandijskih, ipak ima kralj svoju palaču u Amsterdamu, te se kruni u nasprotnoj Nieuwe Kerk. Kraljevska palača, nekad magistrat amsterdamski, ima jedno trideset dvorana, od kojih je najveća 32 m duga.

Zaređale se tu dakako holandijske slike i skulpture u izobilju. Poglavita je zasluga kipara Quellinnsa, što je čitavi dvor urešen ukusnim kipovima.

U Nieuwe Kerk vidjeli smo zanimljive spomenike znamenitih holandijskih admirala, poglavito onaj Michiela Adriaanszoona de Ruytera, zakletoga neprijatelja Engleza, kojemu su još za života dali časni naslov »immensi tremor Oceani«, pa Maartena Harpertszoona Trompa, koji je potjerao engleskoga admirala Blakea pa je, vraćajući se pobjedonosno, okitio svoj prvi jarbol metlom u znak, da je more očistio od Engleza.

Zaputismo u Varmoes-Straat, jednu od najživahnijih ulica amsterdamskih. Tu brzo nađosmo kavanu Krasnopolsky, najveću u Evropi. To je čitava jedna kućetina s dva silna dvorišta, s nekoliko dvorana i restauranata i s nebrojenim kabinetima. Gostionički i kavanski život je u Holandiji neobično razvijen, a živi se u tim kavanama na parisku.

Okrijepismo se pa nađosmo poslije objeda kraj centralnoga kolodvora parobrodić, koji nas za sat baci preko Ya na ono mjesto, gdje se sastaju Noord-Holandsch-Kanaal i Noord-Zee-Kanaal. Voda, ne može se reći more, bila je tu prozirnozelene boje, nebo blijedomodro, obzor prekrit tanahnom maglom. Vrlo niske zelene obale prekrite su tu i tamo skupovima prastarih topola i primorskih borova. Najčudnije se ipak doima onaj silni nemir na obzorju. U prvi mah ne ćeš raspoznati, što je, ali kad

se brodom primakneš čistomu Zaandamu, onda vidiš, da to nijesu morski valovi ni krošnje šumske, što ih je bijesni vihor zanjihao; ima tu pet stotina velikih vjetrenjača, a te rade dan i noć, sišu vodu iz Zuider-Zeea. Te su vjetrenjače vrlo karakteristične za sjevernu Holandiju. Osim toga što crpu vodu iz onih dijelova jezera, koje valja pretvoriti u plodno polje, one pile drvo, tiješte ulje, grade papir, melju žito i duhan, prave škrob, tuku cement, miješaju ljepivo i mijese dvopek, kako se upotrebljava na brodovima. One podavaju bar nešto života onoj monotonoj okolini, koja nema nigda jake razlike svijetla i sjene, nego vam se pričinja, kao da je gledate kroz tanahno, mliječno opalno staklo. Zaseoci i kuće niski su, tek tu i tamo na sprat zidani; ima ih od crvene tamne opeke, a većinom su zeleno obojeni, da posred onoga beskrajnoga zelenila monotonija bude još veća. Za ta sela ne može ni najfantastičniji pjesnik reći, da su bijela.

Sam se gradić dijeli na dvoje: na pravi Zaandam s nekoliko uglednih zgrada, u kojima ljetuju amsterdamski bogataši, i na Krimp, gdje obitava sirotinja. Čini se u prvi mah, kao da je to mjesto izumrlo. Ti se ljudi ne bave mnogo ni stočarstvom ni obrtom, to su sami spekulanti, koji igraju na diferencije u cijeni ulja. Ali radi toga ne dolaze stranci u Zaandam, — glavno, što vuče stranca u taj gradić, jest malena drvena koliba, u kojoj je ruski car Petar Veliki g. 1697. stanovao pod krivim imenom Petra Mihajlova. Došao je u Amsterdam Petru Bassu, a onda u Zaandam graditelju brodova Kalfu, da nauči, kako se grade brodovi. Kraljica regentkinja poklonila je kolibicu caru Nikolaju II. za krunidbe njegove g. 1896.; tako je on sada u zaandamskom magistratu unesen u popis kuće vlasnika. Kako je ta kolibica već dvjesta godina stara i trošna, to je njezin gospodar dao učiniti štit: sada ona stoji u većoj željeznoj kolibi, koja ima svud naokolo staklene prozore.

Uđosmo dakle u malu kolibicu. Niska soba s vrlo malim prozorčićima, težak četverouglasti stol, pred njim neki vrlo smiješni trouglasti naslonjač, — eto to je sve pokućtvo. Još podigoše neko krilo u stijeni, koje je zatvaralo udubinu, kako se zatvaraju naše krmeće staje. Tu je spavao silni samodržac svih Rusa. Pred kolibom pokazaše nam vrlo staru knjigu spomenicu, koju metnuše onamo prije sto i više godina.

Domala smo se po oštrom vjetru vraćali u Amsterdam.

Drugi dan zaputismo i pregledasmo lijepi »hortus botanicus«, a poslije toga počesmo stupati živim amsterdamskim ulicama. Zalutasmo u Muider-Straat i Joden-Straat, to je židovski dio grada, naseljen onda, kad su Španjolci u XVI. vijeku progonili židove. Komu je stalo, da vidi vrlo značajan dio Amsterdama, neka ne propusti poći ovamo. To je koncerat, što ga ne ćete zaboraviti za svega svoga vijeka. Simfonija se započinje s drekom male djece, što leže pred kućnim vratima, odjevena, kao ljeti. Pred kućom pripravljaju marne domaćice sve, što je potrebno za objed, — čiste ribu, češljaju glavu svojim kuštravim potomcima, tuku meso, što će biti za objed, a uz put lemaju dijete, odlaze do Grachta da isperu posudu neodređena oblika, gdje će se kuhati obiteljska juha. Muškarci stoje pred svojim trgovinama, viču u sav glas, pozivajući prolaznike, a oni, što su ulovili kaku mušteriju, cjenkaju se i patetski deklamiraju. Djevojčice i dječaci, što prijeđoše desetu, posvetiše se gusarstvu. Naša ciganska djeca na državnim cestama pravi su anđelići prema tim amsterdamskim komarcima: mole, jadikuju, plaču, deru se, klanjaju se, hvataju za kaput, vuku za suknju, ljube ruku, kleče pred jadnim prolaznikom, dogod im ne poda što.

Makosmo se iz te babilonske kule, a moj se drug čudno izrazi o tim ljudima, kad mu je neki stari židov, koji je valjada po licu razumio njegovo nezadovoljstvo, odbrusio začudo frizijski:

— Aâde hônnen is kveâ byljen tou leeren! — staro je pseto teško naučiti lajati.

Požurismo se do Rijks-Museuma. Izgubismo se u tom labirintu dvorana, galerija, hodnika i kabineta. Zagledate li se u jednu dvoranu, tu su sami ratni trofeji, što su ih ustrajni Holandijci posabrali za tri posljednja stoljeća na bojnim poljima; u drugoj nas dočeka kolonijalna izložba svega mogućega, što su smioni mornari posakupili u sadašnjim i u bivšim kolonijama. Onda vam se prikaže u trećoj dvorani posve sistematska izložba holandijskih nošnja, a kraj toga odmah zbirka, koja predočuje razvoj oružja. Zatim se ređa nekoliko kabineta sa starim pokućtvom, onda ormarić s ostacima nesretne ekspedicije Barendtsa i Heemskercka, koji su koncem XVI. stoljeća, tražeći sjeveroistočni put u Kinu, obreli Novu Zemlju i ondje izginuli. Za-

*

dosmo u dvorane, gdje je bilo nakrcano prekomjerno obilje kojekakih prekrasnih radnja od porcelana, od kova, kože, divotne imitacije venecijanskoga stakla i napokon stvari od srebra i zlata. To je prava riznica, osobito onaj dio, koji pripada gradu Amsterdamu.

A tek prvi sprat! Beskrajna je to galerija slika, većinom holandijskih slikara. Znam, da nema znamenitijega imena u indeksu holandijske umjetnosti, koje ne bi bilo ovdje zastupano, i to baš najznatnijim djelima. Tu smo mi pored svih tih Rembrandta, Halsa, Rubensa i njihovih drugova učinili tek jednu promenadu.

Moj se suputnik bio zasitio muzeja, a kad nam jedan vodič spomene, da bismo morali pogledati još Stedelijk-Museum, onda Siseov muzej, Fodorov muzej, Amstelkrink-Museum pa brušenje dijamanta, koje već izdiše, odvrati moj prijatelj, da ćemo to pogledati, kad se iznova navratimo u Amsterdam.

U sedam sati i 15 minuta krene naš vlak, te se zabije opet u nepreglednu zelenu nizinu, što se pruža prema Utrechtu.

LONDON.

Edmondo de Amicis.

Daždjelo je, more uzburkano, lađa je naša po njem plesala kao barčica. Sat je, što smo izašli iz Dieppa. Ja iskusih po prvi put u mom životu morsku bolest. Bilo je dosta gospođa na brodu, najviše Engleskinja; one su veselo jele sira i pršuta, a nijesu ni najmanje pokazivale, kao mi ostali, da će preko naših usana prijeći više od same tužaljke. Da! Nije vjerojatno, a ipak mislim, da ću umrijeti. Ostat ću u Engleskoj! Potražit ću kaku službu, da ostanem u Londonu. Kad kucne čas moje smrti, dobro, umrijet ću, ali čemu te boli.

Malo sam sati poslije toga mirno večerao u Brigtonu, te sam sâm sebi opozvao sve, što sam prije snovao, kako ću ostati u Londonu. Hvatala se noć, kad krenuh željeznicom. Stisnut u vagonu zabavljah se divnom mišlju, da ću skoro zagledati London. London! Često sam ponavljao slatko ime, koje mi je godilo duši, kao zveka zlatnoga novca. London! Ne znam, što me je gonilo, da sam sebi kazujem, kaka je to grdosija, pravo more, Babylon, kaos, čudo od grada. Pomislih, da je to najveći grad na svijetu, a nešto slično ne može se reći ni o kojem gradu. Ima gradova ljepših od Londona, ali reci mi grad, za koji ćeš kazati: to je najljepši grad na svijetu. Zatim sam se radovao, što putujem u London sam samcat, bez poznanika, bez preporuka, pa ću moći oćutjeti, kako se gubim u tom oceanu; moći ću osjetiti onaj osjećaj nekoga straha, što ga ulijeva golem, nepoznat prostor. Da ukratko kažem, samo tako ostat će mi u duši slika toga grada, kako se pokazuje duši strana čovjeka. Osim toga uzmi, da nijesam znao ni za lijek engleski, u džepu malo para, traljav kovčežić u ruci, pa ćeš vidjeti, da je u mene bilo svega, što čovjeka čini malenim, jadnim u velikom, nepoznatom gradu. Promislih sve to, zamahnuh nehajno rukom pa rekoh: Londone, eto me!

Bila je tamna noć, kad uđoh u grad. Pravo i ne osjetih, kad uđoh. Začudih se, kad mi dadoše znak, da siđem. Siđem i nađem se pod orijaškim svodom stanice Londonbridge, u moru svjetlosti, sred vreve kočija. Skočim u najbližu kočiju pa pružim kočijašu komadić hartije, na kojoj bijaše zapisano ime i ulica, gdje je ona gostiona, što su mi je preporučili u Parizu. Kočijaš pročita i dade znak, da je razumio, ali se ne miče naprijed. Namignem mu, da sjedim i da goni, ali on, ni da bi se makao s mjesta. Počnem ga grditi, ali on ne razumije ni bijele francuski, već se mirno naslonio na vratašca od kočije i stao sipati cijelu kišu engleskih riječi. Najzad izgubim strpljenje, skočim s kola, zatulim mu u uši, da je magarac, i odem. Poslije sam doznao, da me nije htio voziti u gostionicu, jer je bila odviše daleko. Pođem sam, ali kako i kuda da krenem? Priznajem, da sam u taj par izgubio srce. Silan prostor, u kojem nijesam našao izlaza stanici, pomisao, da ne znam, kamo da krenem, i onaj prvi nesretni susretaj, koji mi se činio zlim znakom, teški kovčeg, koji me je smetao u hodu, noć i smutnja, vlaga, koju oćutjeh na leđima, — sve me to shvati iznenada nekim čuvstvom tuge i straha. Lunjajući neko vrijeme, kamo su me vodile oči, nagazim na vrata i nađem se napolju. Kao da sam pao u kaos. Silan

glomot od kola, zviždak željeznica, a ne vidiš, gdje su, kuda prolaze; silna smjesa svjetlosti sa svih strana i krajeva. Magla, koja mi nije dala, da razaberem oblik i daljinu, napokon vreva i metež ljudi, koji kao da bježe amo tamo: to bijaše prvi prizor oku mojemu. Posrćući i hramljući pođoh komad puta kao lud, ne znajući, gdje mi je glava. Napokon stanem, jer mi je doteščao kovčeg; položim ga na zemlju. Sreća htjede, te opazih gostionicu s natpisom: on parle français. Uzdahnuh duboko pa uđoh. Jedna me gospođa primi — ne baš najljepše, pozove jednoga službenika, a ovaj mi reče, da ima sobu, ali da mi za nju valja platiti pet shillinga, pa me pogleda vrlo sumnjivo od glave do pete. Uistinu moje odijelo nije ni najmanje povjerenja pobuđivalo u tih ljudi. Bacih na stol funt sterlina, odoh u sobu pa legnem. Dugo nijesam mogao zaspati od silnoga žamora. Najzad usnem, a najčudnije me sanje na svijetu salete.

Ujutro izađem prije svanuća i krenem prema Thamesu. Eto me nedaleko od Londonbridgea u srcu City. Malo sam vidio naroda, grobna tišina, nebo sivo; bijaše hladno, a neka laka magla zastiraše sve predmete, te si ih samo nazirao. Pođoh brzo prema mostu znajući, da se s mosta može zahvatiti najveći dio Londona.

Došav nasred mosta, okružih okom i led me probije od glave do pete, te stadoh i ne makoh se. Iznenada mi sijevne u duši slika grada Pariza, kako se vidi s Pont Neufa, i pričini mi se neizmjerno malena. Naslonim se i gledam. Poda mnom Thames širok, silno širok, s jedne strane brodovi bez kraja, a s druge se strane nižu orijaški mostovi. Duž jedne i druge obale kućerine kao stare tvrđave, bez reda nagomilane na riječi. Malo dalje grdosije od kuća, neobične, neizmjerni svodovi željezničkih stanica, duge ravne crte kao od golemih bedema. A dalje smjesa poraskidanih kontura i nejasnih oblika, što se gube malo pomalo u pepeljastu smjesu boja, dok se napokon ne izgube u veličanstveni nered maglovitih profila od dimnjaka, tornjeva i kubeta. A još dalje kao da nazireš druge tajanstvene gradove; više ih nazireš, nego zaista gledaš. Na tim susjednim zgradama prosula se neka tamna radionička boja, kao da je to kaki otrcan, istrošen grad, sve nekako tužno, kao u gradu iza požara, prizor golem i sjetan.

Prijeđoh preko mosta i spustih se na trg, koji se otvara na lijevoj obali pa spazih jednu od neizmjernih ulica, što vode prema katedrali sv. Paula. Bila je pusta. Krenuh nadesno pa se nađoh nakon dva tri jaka zakretaja u ribarnici, u nekoj niskoj vlažnoj, crnoj ulici, koja je bila puna kola, puna ljudi, te im se nijesam mogao ugnuti. Prijeđoh na drugu stranu, a tu se širio silno oštar miris od haringe. Odoh u London-Tower. Šetah po unutrašnjosti njegovoj, gledajući sumnjivo njegove neugodne zidove, pa uminuh brzo u grad »dockova«; mislio sam se prošetati. Ulice su u tom dijelu grada duge, iskrivljene, sad uže, sad šire, ograđene visokim kamenim zidovima, bez vrata i prozora, sa zidovima kakoga zatvora. Na uglovima stoji po koja stotina nezaposlenih radnika, koji se mučke zavukoše u tamne kutove. Po sata je prošlo, i ja nijesam ništa drugo vidio. Pođoh dalje po tim jednoličnim ulicama, dosađujem se, neveseo, ne znajući, kud idem. Najednom mi se pričini, da se iza dugoga vrludanja vraćam na isto mjesto, i onda je trebalo tražiti druge i nove ceste, dok ne dođoh opet na pravi put. Ostavih za sobom dock sv. Katarine, te mi se učini, da imam pred sobom početak londonskoga docka, a odlučio sam poći do docka indijskoga. Zađoh na cestu, kojoj nijesam vidio kraja, zatvorena zdesna zidovima dockova, a slijeva malim kućama, med kojima se produljiše duge uske ulice. Te su ulice prekinute vratima dućanskim, zidovima magazina i kupovima gada i smrada; i tako sam išao i išao, a sve mi je bilo, kao da se ne udaljujem od Londona, nego se pače približujem. Pun povjerenja u svoje dobre noge pa uzdajući se u iskustvo pariško, gdje sam sve prošao pješice, počeh i ovdje hodati bez straha. Ipak mi se nekako vidjelo, da bi bilo dobro znati, gdje sam. Prolazeći načuknem, gdje jedan radnik govori francuski. Zaustavim se pa ga zapitam, je li ovdje dock indijski. Stane pa me pogleda, kao da sam poludio.

— Je li, nije li?

— Gospodine dragi, vama se vidi, da nemate pojma, što je London. Ovo je London-dock.

— Još London-dock, a već je po sata, što sam izašao gradskim vratima.

— Pa što onda? Ne znate li, da je sam odio za duhan na London-docku dug jednu englesku milju?

— A onda koliko treba, da čovjek dođe u indijski dock.

— Ha, kako ćete poći, parobrodom ili željeznicom?

— Pješice.

Pogleda moje noge.

— Ne znam, odvrati, ali mi se čini, da ima četiri do pet milja.

— A što je u ovo četiri pet milja?

— Kuće, dućani, dockovi, magazini, radionice.

— Bez prekida?

— Bez prekida.

— A kuda se ide u India-dock?

— U India-dock se ide preko Outer-docka.

— A koliko je do Outer-docka?

— He, ima neko pet milja.

— Uvijek među kućama i radionicama?

— Uvijek.

— Kuda se dolazi od Outer-docka?

— Od Outer-docka doći ćete baš nasuprot Greenwichu.

— A koliko ima donde?

— Tri milje.

— Uvijek nastanjeno?

— Uvijek.

— Od Greenwicha?

— Odanle u East India Import-dock.

Na moje pitanje, koliko ima od Greenwicha do toga docka, odvrati mi moj radnik: osam milja; i potvrdi, da se onamo ide među samim kućama. Pa kad ga napokon zapitah, gdje prestaju te kuće, reče:

— Tko zna.

Taj sam put i ja pogledao svoje noge. Oprostih se s radnikom, te se okrenuh pun razočaranja: i ti si, jadniče, svojim nogama htio da prođeš London.

Treba znati, da je London od istoka prema zapadu dug 26 km, a od sjevera prema jugu 19 km. Sam policijni distrikt ima 7¾ milijuna stanovnika i opasuje okrug, kojemu iznosi polumjer 24 km. Od samih londonskih sluga sastavit ćeš veću vojsku, nego je talijanska u mirno doba, a plamečcima od plina, što rasvjetljuju deset tisuća londonskih ulica, rasvijetlio bi put

od jedne četvrtine oboda zemaljskoga. Ako računamo, da pivopiji treba deset litara piva, da se opije, to bi se pivom, što se ispije svake godine u Londonu, dvaput opila vojska, kolika je njemačka u ratno doba. Da jedno za drugim poređaš sve poklano blago, što se izjede za godinu dana, dobio bi neprekidnu povorku od Gibraltarskoga tjesnaca do krajnjega sjevera u Rusiji. Mostom londonskim prolazi svaki dan dvadeset tisuća kola.

Pored veličine i bogatstva najviše se čovjek divi u Londonu uzornomu redu. Golemi taj grad uređen je kao holandijsko selo. Poslovi se neizmjernoga života u njem opravljaju točno, kao ura. Tuđinac, koji jedva natuca francuski, iskopat će se lijepo iz svake neprilike sam, ne gubeći pri tom ni časka vremena. Zidovi i kola s bezbrojnim natpisima postojani su mu vodiči svakim korakom. Netko će mu turiti u ruku štampani oglas, koji ga poučuje i obavješćuje. Ma gdje zalutao u Londonu, valja ti poći smjerom prvoga vlaka nad krovovima, metropolitan railway, i vlak će te dovesti u stanicu, gdje ćeš na zidovima naći upute, kako ćeš se vratiti kući.

ZIMA NA FÄR ÖERIMA.

J. F. Rönne.

Bilo je to godine 1895. Župnik Frederik Petersen u Suder-Ö, koji je sada prepošt u Fär-Öer, boravio je kao saborski poslanik u Danskoj, a mene je zapala dužnost, da ga zastupam u njegovoj župi. Dakako nije to šala na Fär-Öeru biti župnik susjed. Između Sand-Ö, gdje sam stanovao, i Suder-Ö, kojim sam imao upravljati, leži nekoliko milja otvorenoga Atlanskoga oceana. To bi bilo ravno izmjereno, ali se radi struja, kojima valja izbjeći, putuje mnogo dalje. Onda još nije bilo redovne veze između pojedinih otoka, a ma ni motornim čamcem. Kad je trebalo s jednoga otoka na drugi, morao je čovjek obično barkom.

Neko sam vrijeme bio na Suder-Ö, obavio sam svoj posao, te me je srce vuklo, da pođem kući. Bilo je u siječnju. Nekoliko je dana duhao sjeveroistok, sada će zavladati mir dulje vremena, dok se opet ne nađe koja druga bura.

Čekao sam na Kvalb-Öu. Napokon na večer pokaza se vrijeme najbolje, te sam odlučio da drugi dan putujem. Rano me ujutro probude, i ja se obukoh.

Dolje na obali izvukli su bili veliku barku iz njezine kućice, pa je spremna čekala; kroz maglu vidjeh ljude, koji su bježali amo tamo da spreme sve, što je potrebno.

Za čas ostavismo Kvalböfjord. Moji su mornari skinuli kape, zapjevali pobožnu pjesmu. Jedra se nadmu; pod silnim stijenama, pod strašnim kamenjem držasmo se napo u tmini smjera prema otvorenom moru. Fjordu na ulazu počinje se svitati. Hladno, prigušeno svijetlo pokaza nam talase sjevernoga Atlantika, koji nam je kao ususret dolazio crn, težak, lijen, kao da je izmoren poslije burnih dana; na vrhovima valova pokazivao je pjenu kao janjiće. Vjetar nam nije prijao. Trebalo je veslati. Ono deset ljudi zapjeva drugu pjesmu pa udari veslati. Leđa su se njihova napinjala kao lukovi od nada, elastično se savijala vesla, te je brzo rezala vitka barka bregove i doline valovima. Nebo je postalo sve svjetlije i svjetlije. Napokon sine sunce, rasvijetli more i snijegom pokrivene vršiće.

O podne bijasmo ispod Store Dimona, koji je valjada najčudnovatiji otok čitave kraljevine Danske. Poput nepredobitne tvrđe leži on sa svojim kamenim stijenama u sjevernom Atlantiku, te se s jedne strane čini kao nadnaravna ratna lađa, koja svojom provom reže tamno more. Jedna jedina obitelj živi na tom otoku; od rujna do kasno u proljeće sasma je odrezana od vanjskoga svijeta, jer nema pristaništa. To je selo pripadalo mojoj župi. Jedan od mojih predšasnika, pastor Jensen, izvježban i čvrst planinar, godine je 1874. izgubio život ovdje, jer je pao sa stijene i sav se razbio. A nije on jedini, koji je ovdje dokončao život svoj.

Sad je ležao otok pred nama sa svojim tamnim stijenama. S njih su visjele ledene mase, a sunce je obasjavalo prigušeno ledene poljane i sante leda. Gore na otoku sve se bijelilo od snijega. Seljački stan pričinio nam se kao igračka. Na mje-

stu, kuda se silazilo, vidjeli smo crne točke — ljude, koji su stajali i čudili se, što se to zgađa, — barka pod otokom njihovim u zimsko vrijeme!

Veslali su moji ljudi na jug od otoka, gdje je uvijek kuhalo i pjenilo se more osim u ono nešto vremena, kad se mijenjala istočna i zapadna struja. Već smo prodrli daleko na istok, već se i gore Sand-Ö sve više i više dizale, i mi ćemo za dobar sat doći u Skuöfjord.

Najednom se stane nebo oblačiti. Snježna nam mećava bane upravo nad glavu — tako brzo, kako to može biti samo u sjevernim krajevima, a sa silom, što je poznaju samo polarna mora. Za čas se bilo nebo i more stopilo, a pod užasnim pritiskom vjetra pretvarali se valovi u brda. Kušali smo nešto jedrom, ali ono odleti u more. Onda je trebalo okrenuti pa prepustiti buri, neka nas vodi, kud hoće.

More je bilo crno, nebo tamno. U dolini vala činilo se more sasma mirno, ali gore, na vrhu tamnoga vodenoga brda bjesnio je vihor tako silno, da smo morali obuhvatiti rukama prikovane klupe za veslanje, da nas ne odnese ili ne baci iz barke. Rastepeno more, snježna mećava i ledena voda kao da će nam oduzeti dah. Sjedjeli smo mirno, svaki u svojim ozbiljnim mislima. Činilo se, kao da je naša sudbina gotova. Bit će, da će jedan val napuniti naš čamac, ili ako i to ne, a ono će ga bura tjerati amo tamo, dok nas napokon u potpunoj tami ne bace talasi pod Suder-Ö i razbiju o onim stijenama i badovima. Nitko ne će čuti naših posljednjih vapaja, nitko od naših dragih i ne će slutiti, gdje smo ostali; nitko ne će naših leševa naći niti ih pokopati. Smrt bliska učini nas šutljivima. Pa i ne bi ništa koristilo. Užasno zavijanje vihora i grmljavina valova ušutkali bi sve. Najednom — gledao sam u tamne snježne oblake, koji su se gonili sasma nisko na moru — pričini mi se, da vidim nešta crno nad sobom. Za čas posta to jasnije. Okrenem se kormilaru pa mu pokažem, a on mi povikne u uho: Store Dimon. I sad ga vidimo dobro. Prova onoga nadnaravnoga broda ističe se gigantski kroz snježnu mećavu. Talasi se prostiru daleko u more pjeneći se pa skaču valjada sto stopa visoko na silne stijene. Sjedim i gledam. Nikad nijesam tako gledao. U taj čas mune mi misao kroz pamet, kako bi bilo, da mi kroz te strujine vi-

rove i talasno more dođemo do otoka. Ne bi li bilo moguće, da se tako spasemo. Onda zabacim tu misao. Ali ona dolazi pa me progoni. Bolje će biti, ako napokon učinimo kraj. Smrt ovako ili onako; ovako dolazi prije, a ipak ima slabi tračak nade. Okrenem se dakle kormilaru pa ga zapitam pokazavši otok:

— Da kušamo?

— Pitaj druge, povikne mi u uho.

Jedan za drugim čuje pitanje, zamisli se, pa napokon kimne glavom, da pristaje. Kormilar prebaci kormilo, barka se okrene. Sad ćemo kušati: sad život ili smrt. Za čas smo bili u sredini vira. Što se zbiva dalje ne znam, ne mogu opisati.

U pjeni, u moru, u grmljavini valova, u groznoj ledenoj šikavici ostaviše nas ćutila, ostavi nas pamet, nijesmo znali, jesmo li u barci ili u vodi, jesmo li još u životu ili mrtvi; borimo se da se ne ugušimo.

Prvo, što sam vidio, kad sam se opet razabrao, bilo je to, da smo prošli. Okrenuh se. U isti čas podiže se vodena planina iza barke visoka i strašna. Vidio sam, kako se savija, kako se svojom neizmjernom težinom naprijed sagiba; vidio sam vodene mase, kako se prelijevaju preko ramena kormilarovih, kako si krče put ispod njegovih ruku, a onda sam ćutio, kako me samoga voda pograbila, kako me je pritisnula, te sam se svim silama morao odupirati, da me ne zdrobi. Onda je barka ležala mirno, puna vode, mrtva, nepomična, spremna da svaki čas propadne.

Nije došao novi val, a mi smo se tom mirnom sekundom svojski iskoristili. Sve, što smo imali, — sve smo upotrijebili, lopate za vodu, sanduke za provijant, uopće sve, u čem se mogla voda držati, crpli smo kao mahniti; napokon nam je uspjelo izbaciti toliko vode iz čamca, da je opet plivao i pokoravao se kormilu. Tu, pod Store Dimonom, bilo je more tiho, mirno, ali vihor jači nego vani. Deset ljudi, koji su od mladosti vični veslanju, napeše sve sile. Jedva smo mogli oteti barku. Nekoliko od njih odere za ono po sata veslanja svoju tvrdu, žuljavu ruku. Bilo je gotovo sasma tamno. Nikad ne ću zaboraviti, kakav je bio otok, — kao da nam prijeti. Manje gostoprimne zemlje nijesam nikad vidio, a ipak nas je struja nosila onamo. Mi smo se opirali, koliko smo mogli, ali smo bili svak čas bliže mjestu, gdje se moglo pristati samo za sasma mirnoga vremena. Jedini nam bješe spas, da se damo baciti ondje na kraj.

I napokon nam uspije. Dođosmo donde, vidjesmo silno stijenje, koje je razbacala orijaška ruka. Bacismo suvišno odijelo, čizme, vunene prsluke pa poletjesmo na leđima visokoga vala prema zemlji, gdje se naš čamac zaustavi među dvije silne stijene. Kao mačke skočismo iz barke, da je olakšamo, oćutimo pod nogama tvrdo kopno, za čas zgrabimo barku, da nam ne ode u more. Slijedeći se val ne prope do nas, te smo mogli barku izvući na kraj. Dok se momčad bavila veslima, otišao sam ja s jednim čovjekom nešto uz brdo. Kušali smo da se popnemo, ali se nije nikako moglo. Po cijelom komadu, kojim se uzlazilo na otok, rasprostrla se veoma kliska ledena plasina, te je posve prekrila uzahnu stazu.

Tu smo stajali, a malo je neugodno bilo po nas. Bili smo dođuše na zemlji, ali sasma mokri, umorni, ukočeni od zime, bez jela, a termometar je kazivao — 6 do — 8⁰ C. Stisnuli smo se pod nekaku stijenu, gdje nam nije toliko smetao vjetar; udarali smo rukom o ruku, da se ugrijemo, a napokon reče jedan:

— Tako ne ide dalje. Mnogi nas ne će preživjeti te noći. Ja ću kušati da se popnem. Ide li tko sa mnom?

Dvojica se javiše. Ta su tri čovjeka bila najčvršća, te su mogla ustrajati svu noć. Zato se javiše za to beznadno i smiono poduzeće, koje nas je imalo spasti. Podasmo mu ruke i rekosmo tiho: zbogom! Nijesmo mislili, da ćemo ih opet vidjeti. Oni uzmu malo jedro, uže i željeznu kuku pa odu.

Mi smo ostali u tami. Nijesmo mnogo govorili. Hodali smo, osluškivali smo zavijanje vjetra, udaranje mora, a mučila nas zima i glad. Tako je prošlo vrijeme, dugo vrijeme, — tako nam se bar činilo. Najednom skoči odozgora među nas čovjek, bio je to seljak s Dimona.

Ona su se trojica teškom mukom dovukla do gore. Stubu su za stubom uklesali u led: iza njih propast, a pred njima tama. Tako su pomalo uzlazili, dok nijesu sretno dospjeli do ruba silne stijene. Gore vitlao vihor, te bi svakoga, tko bi na rub došao, bacio u ponor. Ona su trojica stajala na malenom ledenom prostoru, stisnuvši se jedan k drugome; morali su čvrsto, sigurno stajati, jer i najmanja neoprezna kretnja, — i tamni ih je ponor progutao. Privezaše zatim jedro za pas trećega druga, čekali su, dok prođe udar vjetra, onda ga naglo dignuše na rub. On je gore zabio željeznu kuku pa se popeo preko ruba.

Čovjek mora upravo da se čudi, ako pomisli, koliko je sile, koliko spretnosti, koliko hladnokrvnosti i koliko smionosti za to trebalo. Ta su trojica bila vrijedna, da im se čudiš, jer nema mnogo ljudi, koji bi mogli isto učiniti.

U jednoj kući, koja je pripadala seljaku sa Store Dimona, sjedjeli su svi ukućani sabrani oko ognjišta. Nije ugodno na tom otoku za takve strašne noći. Naselje je kao tvrđa. Krov su učvrstili debelim užetima, a teško ih kamenje priteže. Svi su prozori zatvoreni kapcima, a sva vrata gvožđem zamandaljena. Kad bi se ona otvorila, mogla bi se dogoditi velika nesreća. Ono dvadeset ljudi, što je unutra, zna, da su sami, da ni otkud nema pomoći i da nitko ne će na njihova vrata pokucati i moliti pomoć.

Brat seljaka posjednika baš je pripovijedao o svom čudnom snu, kako je vidio jedan brod najprije s dva svijetla, a onda se vratio samo s jednim, a drugo je zamalo zatrnulo. U taj čas udari netko po kapcima na prozorima. Žene poviknuše od straha, a ljudi se kao ukočiše. Što je to? Da je čovjek kucao, nitko nije ni mislio. Seljak ustane, pođe na vrata; vani je bio čovjek, živi zdravi čovjek, koji je u siječanjskoj noći došao po užasnom snježnom vihoru na Store Dimon.

To se nije nikad dogodilo, otkad je otok nastanjen. Seljak se primi sa svojim slugama posla, a o ponoći sva smo dvanaestorica bili u kući, što više, dobili smo topla ležišta, a brinuli su se za nas upravo prijateljski.

Najčudnovatije je bilo, da smo dva dana poslije toga imali najsjajnije vrijeme, te smo mogli ostaviti sretni taj otok.

HAMMERFEST I NORDCAP.

A. Arstal.

Daleko na sjeveru Norveške dižu se strme stijene, prekrivene u svojim najvišim dijelovima snijegom, što ga domaći ljudi zovu »fjeld«, — tako je ravno to snježno polje. Voda se čini med sunovratnim žalima posve crna, obala je smeđa, rijetko se kad pokazuje mrva zakržljaloga zelenila. Gdjekad se vide male

glavice, što se dižu nad more, pače i neke uzahne ravnice između mora i gore. Tu se posred dugih otoka i dugih zaliva, fjordova, najednom postavio okrugli otok Kvalö, a na zapadnoj strani toga otoka skupio se u oblu dragu Hammerfest. To je najsjeverniji grad u Evropi, a i na čitavoj zemlji, jer blagi Golfstream, zatonska struja, ovdje ublažuje podneblje, dok druge kontinente, Aziju i Ameriku, plaču sa sjevera ledene polarne struje. Morsko tijesno od 1 km rastavlja otok od kopna. Tim gazom tjeraju ljudi na početku ljeta sobove na kopno, da se ondje pasu. Zato se zove to tijesno Strömmen, t. j. struje, te se to i zaista osjeća vrlo lijepo, kad navali plima, jer se more baca preko plićine poput jake brzice, a osjekom opet odlazi. To je mjesto pogibeljno za brodove uopće, a poglavito ga se čuvaju parobrodi. Nedaleko odavle stoji već spominjano mjesto Hammerfest.

Hammerfest je podignut na čast grada g. 1787. zajedno sa gradovima Tromsö i Vardö. Taj grad leži na 70° 40′, a ima neko 2700 žitelja. Znameniti njemački geolog Leopold v. Buch pohodio je taj »grad«, kad je imao samo 40 žitelja, te nije bilo ni najmanje nade, da će se tu štogod razviti. Evo što on veli:

»Hammerfest ne će nigda biti više, nego je sada; možda će ga i nestati, ako odu oni trgovci, koji sačinjavaju danas žiteljstvo, što stječe. Sam Kvalö ne proizvodi ništa, priroda ga je okovala u ledene lance, a zamotala u gustu maglu. Nema tu drveta, a uzalud se trude građani, da bar pred kućom stvore nekaki kukavi vrtić. Ništa ne će da raste. U dolinama ima nekoliko brezovih grmova, koji su kadikad puni, ali nikako se ne mogu razviti do drveta. Na St. Gotthardtu je upravo tako oskudna alpinska regija, kao što je ovdje polarna. Silna je razlika između podneblja ondje, gdje fjord prestaje, i između onoga otvorenoga mora! Sunce sije rijetko na otoku, ljeto je bez topline, a tek nekoliko jasnih dana razblažuje maglenu jednoličnost. Mjesto se razvilo ruskom trgovinom god. 1789., jer se Rusima tek pod konac XVIII. stoljeća dopustilo, da trguju ondje. Oni donose brašna, konoplje, lana, čvrstoga platna, čavala, željezne robe, a odnose ribu, kožu, perje i kolonijalnu robu. Najviše se trguje ribom, a treba dosta vremena, dok se čovjek priuči smradu od ribljega ulja«.

U svim tim sjevernim gradovima nalaze se mjesta, gdje se suši bakalar, a spojene su te sušionice s tvornicama ribljega ulja;

užasan smrad širi se posvuda. Najgadniji je vonj kita, koji uopće nikad ne miriše, kad se počinje rastvarati. Valja pomisliti, da se smrdljivi komadi, što leže po obali, sakupljaju, režu u male komadićke, te ih lagano kuhaju i peku. Svaki komadić ima neki pljesnivi, gnjili, odurno sladahni riblji miris, tako da svatko, tko je imao s tim posla, udara na kilometre.

Hammerfest znači pristanište na strmoj obali; sada je to jedan od najpoznatijih gradova na zemlji, jer je najbliži sjevernom polu. Položaj mu je značajan, kakogod je teško spaziti malu skupinu kuća, jer je iste boje, kao i njezina kamena pozadina. Taj je gradić poput gnijezda lastavičjega, ako ga isporedimo sa silnim kamenim stijenama i beskrajnim oceanom. Ima nešto, što čovjeka vuče k onim ljudima, koji junački podnose mukotrpne promjene oštroga podneblja. Luka je načinjena u polukružnom zatoniću, a zaklanja je od otvorena mora otok Sörö. Kuće većinom stoje na plosnom poluotoku na jugu same luke. Ima tu ulica, koje se sijeku u pravom kutu; široke su, a ima i trg s malim vodoskokom. U luci su velika skladišta sa zabatima prema moru okrenutim, a svaki ima na vrhu krova koloturnik. Tu se suši bakalar u zračnim dvoranama, i čeka se, dok ne dođe po nj ruska lađa, koja u zamjenu donosi brašna. Sivosmeđe kuće imaju nešto dosadno, jednolično, ali čisti veliki prozori, po koji cvijetak na njima odaju, da su ljudi imućni i da imaju ukusa. Sve su visoke sobe električki rasvijetljene; u samom gradu ima također električno svijetlo, a telefon spaja pojedine kuće i urede. Poslije požara g. 1890. digao se grad još ljepši iz svojega pepela.

Sjeverno od Hammerfesta, gdje leži maleno predgrađe Fuglenes, ima znamenito mjesto; dovle su mjerili g. 1816. do 1852. ruski i skandinavski zvjezdari veličinu stupnja. Njihovo je mjerenje počelo kod grada Ismaila na donjem Dunavu, a završilo se u Hammerfestu. Ima na tom mjestu spomenik: obli, olašteni stup od granita, na njem glavica od tuča, a na njoj kamena kugla zemaljska. Na oblom stupu čita se taj natpis:

Terminus septemtrionalis arcus meridiani 25⁰ 20', quem inde ab oceano arctico ad fluvium Danubium usque per Norvegiam, Sueciam et Rossiam jussu et auspiciis regis augustissimi Oscari primi et imperatorum augustissimorum Alexandri primi atque Nicolai primi annis 1816. ad 1852. continuo labore emensi sunt trium gentium geometrae. Latitudo 70⁰ 40' 11·3".

Vrhovni nadzor toga mjerenja imao je ruski zvjezdar Struve sa zvjezdarnice u Pulkovi.

Hammerfestu na sjever i na istok sve se više okoliš mijenja. Brda su sastavljena od pješčenjaka, uz kopno prostiru se visoki ravnjaci, a bokovi se vrlo strmo ruše u more. Kraj postaje sve pustiji i pustiji pa poprima posve arktičko lice.

Blizu Nordcapa, baš na 71⁰ sjeverne širine mali je otok Masö. Ima tamo jedna drvena crkvica, jedan propovjednik pa učitelj i nekoliko ljudi, koji stanuju ili u drvenjarama ili u zemljanim kolibama. More, nebo, snijeg, magla i kiša — jedno su. Sunca nema nigda, tek se kadikad poput duha javlja nad vječno nemirnim morem strma stijena otoka Magerö, a na njem Nordcap, najsjeverniji rt evropski. Tu prebivaju Norvežani u čudnim kolibama, koje su kao humci, prekriti mašinom, ali unutra imaju posve uređaj seljačke kuće. Velika je soba građena na gredama, u sredini stropa ima otvor, koji se noću zastire napetim ribljim mjehurom; tim otvorom ulazi svijetlo, i izlazi dim. U takoj se kući ne ćuti oštro podneblje, a ima ih i daleko od obale, gdje sobovi nalaze dosta paše. Ljeto je ovdje dosta kratko; počinje se u kolovozu, onda se termometar diže do + 15⁰ C. Čim se sunce sakrije, pada termometar na + 6⁰ do + 8⁰ C. Zime se ljudi ne boje radi studeni nego radi užasnih oluja, koje se ne daju opisati. Najsjevernijom točkom Evrope uzima se 307 m visoka škriljava stijena na Nordcapu, koja je s kopna kao kakav ravnjak, dok se strmo ruši prema sjeveru u more. Stijene imaju pukotine i žljebove, kojima se ruši kamenje u bučno more. Tuj i tamo ima tragova rašću na obali, ali začudo gore na ravnjaku nalazi se sredinom ljeta lijepo cvijeće. Života podaju svemu tome tisuće golubova i drugih ptica, što se na tim stijenama gnijezde i liježu oko njih.

Prema smjeru vjetra stoji parobrod, što vozi turiste, koji hoće da pohode sjeverni rt Evrope; uzahni put kreće čas amo, čas tamo. Tim se putem uspinje putnik, pa došavši na vrh, ulazi u drvenu kolibu, gdje čeka ponoćno sunce.

Od Nordcapa na istok još se proteže nekoliko fjordova; parobrod treba do 20 sati, dok prođe sve to. Na plosnoj kamenoj obali pomalja se po gdjekoja ribarska kolibica. Iza svega toga

prostiru se beskrajne ravni i pustinje, prekrite niskim stijenjem s nešto trave i mahovine.

Ipak je promet, osobito s Rusijom, dosta živ, jer se to more nigda ne smrzava.

U NOĆI I ZIMI.

Fritjof Nansen 1896.

Dan je bio tako pun sadržaja, te nijesam imao kada pisati. Treba da sada, kad se sve svršilo, i kad mi sunašce pod čador sije, sve to nadoknadim.

U petak, dne 12. lipnja, krenusmo oko četiri sata sa svojim saonicama na jedra. Smrzlo se, te je snijeg bio dosta dobar. U noći je bilo dosta vjetra, pa smo mislili, da ćemo toga dana obaviti mnogo. Jučer se bilo razvedrilo, te smo jasno mogli vidjeti zemlju oko nas. Mi smo sada znali, da treba ići na zapad. Napokon razabrasmo po zraku, da je na jugu otvoreno more, pa kad smo dalje pošli, začusmo na naše veselje mlatanje morsko. U šest smo sati stali da se odmorimo, a kad sam ja uzašao na jedan vršić, spazih uistinu nedaleko more. Brzo bijasmo na rubu ledene ploče pa gledasmo more, modro more, što se širilo pred nama.

Čas zatim svezali smo naše kajake, barčice, postavismo jedro i eto nas dvojice na moru. Nada nas nije prevarila. Čitavi smo dan lijepo jedrili. Kadikad bio je vjetar tako jak, da smo rezali morske valove, a oni su nas čudnovato i neugodno polijevali. Ali mi smo napredovali, te nam je svejedno bilo, iako smo se nešto smočili. Sada pođosmo pokraj rta Barentsa i ondje spazismo, da kopno ide na zapad. Sasma veselo razapesmo jedra pa pođosmo dalje na ledenom rubu. Napokon smo na jugu one zemlje, po kojoj smo se toliko potucali i u kojoj smo probavili dugu i oštru zimu. Navečer stadosmo na ledenom rubu, da se malo pružimo; kako smo čitavi dan zgrčeni sjedjeli u kajaku, bili smo posve odrvenjeli. Osim toga htjeli smo vidjeti, kako obala zakreće prema zapadu pa smo uzašli na neku uzvisinu. Vratismo se brzo. Dugo smo šetali blizu naših kajaka; vjetar je znatno popustio. Činilo se, da kreće na zapad, te nas osvoji sumnja, hoćemo li se i dalje služiti njim. I opet se podigosmo na hum, da razgledamo, kad najednom povikne Johansen:

— Čujte! Naši kajaci odlaze.

Bježali smo, koliko smo mogli niz brdo. Kajaci su bili već dosta daleko, a plovili su dosta brzo; uže, za koje smo ih vezali, popustilo je.

— Na ti moja ura!

To rekoh Johansenu, podah mu je — brzo, koliko se dalo; odbacim nešto odijela, da mogu lakše plivati. Svega nijesam htio odbaciti, jer sam se bojao grča. Skočio sam u vodu, ali je vjetar jednako lovio jedra naših kajaka, te su bili već daleko vani, a plovili su brzo. Voda je bila silno ledena. Teško mi je bilo plivati u odijelu, a naše su barke išle sve brže i brže. Sumnjao sam, hoću li ih dostignuti, ali ondje je sva naša nada. Sve, što smo posjedovali, bilo je ondje. Nijesmo imali ni noža kod sebe. Bilo je napokon svejedno, ulovi li me grč pa propadnem ili se vratim čitav bez kajaka. Zato napeh sve sile. Kad sam se umorio, okrenem se pa uzmem plivati na leđima. Onda sam spazio Johansena, kako obilazi nemirno po ledu. Siromah! Nije imao mira; a i bilo je strašno, što mi nije mogao nikako pomoći. Nije se nadao, da ću stići barke. Pa i ne bi bilo ništa koristilo, da se i on bacio u more. Poslije mi je rekao, da su to bili najgori časovi njegova života. Kad sam se okrenuo, opazih ipak, da sam se približio kajacima. Sada mi je nada porasla, a ja se još jače upeh. Ali pomalo oćutjeh, kako mi se drvene udi, kako više ne ćutim zime. Znao sam, da ih za kratak čas ne ću moći više gibati. Nije bilo daleko; da mogu izdržati samo još malo, i bit ćemo spaseni! I ja sam plivao dalje. Moji su zamašaji slabili, ali je i kraći postao razmak i napokon mogao sam zahvatiti okovanu obuću, što je visjela kajaku preko ruba. Primih je, potegoh se na kajak, — i mi smo bili izbavljeni. Htio sam da se dignem preko ruba, ali mi je cijelo tijelo bilo od zime ukočeno, te nijesam nikako mogao. Čas sam mislio, da je ipak prekasno. Do barke sam došao, ali u nju nikako. I opet za neko vrijeme prebacih nogu preko ruba saona, koje su le-

*

žale na kajaku, te se nekako sprtih gore. Veslati mi je bilo jako teško, jer sam morao prelaziti iz jednoga kajaka u drugi. Nikako nijesam mogao ni pomišljati na to, da rastavim barke pa da na jednoj veslam, a drugu da potežem za sobom. To nije nikako išlo. Kajaci su bili primrznuti jedan uz drugi. Zima je uopće mojemu tijelu oduzela svako čuvstvo, ali kad dođoše ledeni udari vjetra, onda mi se pričinilo, da ne prodiru samo kroz moju vunenu košulju nego i kroz mene samoga. Drhtao sam kao šiba na vodi, zubi su mi cvokotali, ali sam ipak radio veslom; bit će mi toplije, mislio sam, dok dođem do ledene ploče.

Napokon eto me ondje, na ledu. Johansen dođe, skoči u kajak, i mi smo za čas bili na našem mjestu. Bio sam izmoren do zla boga. Mogao sam se tek puzati po zemlji. Moj mi drug svuče mokro odijelo, dade mi nešto suhoga, koje smo vozili sa sobom kao rezervu. Zamotam se onda u krzno, i prospavamo dobro noć.

Drugo smo jutro rano pošli. Ćutjeli smo se sigurnima. Najednom opazimo, kako veliki mrož pliva oko naših kajaka. Johansen, koji ga je prije opazio, pobježe svojim kajakom na jednu santu, koja se spuštala u more. I ja sam hotio za njim. Bilo je međutim kasno. Mrož se baci sasma blizu mene u zrak, a odanle kajaku na rub. Jednom me je šapom hotio da prebaci, a svojim kljovama mislio je zadati jak udarac kajaku. Ja sam se držao, koliko je moguće, da me ne baci u vodu, pa sam mu zadao nekoliko jakih udaraca po glavi. On primi još jedamput kajak, te ga tako zanjiše, da je rub došao gotovo pod vodu. Onda ga ostavi pa se podigne opet uvis. Pograbih pušku, ali u taj se čas mrož okrenu i nestane ga tako brzo, kako je bio i osvanuo. Čitav prizor trajao je samo čas, a ja htjedoh reći Johansenu, kako smo sretno preturili pustolovinu, kad opazih, da su mi noge mokre, da kajak pušta vodu. Trebalo je svakako doći na led, jer je kajak tonuo. Teškom mukom izvuče ga Johansen iz vode na jednom niskom mjestu u ledu. Sve, štogod sam imao, plivalo je u kajaku mokro. Najviše me je boljelo, što mi je voda doprla u moj fotografski aparat.

Tako mi tu ležimo sa svim svojim dobrom, koje je nanizano, da se suši s kajakom, što ga valja zakrpati. Gotovo 15 cm. zaderao je mrož u kajak, a sreća je bila, da nije bilo gore. Lako mi je mogao ozlijediti svojim kljovama bedro.

Navečer toga dana pisao sam: »Danas sam zakrpao svoj kajak. Kajake smo namazali stearinom, pa mislim, da ćemo moći nastaviti put u njima. Međutim leže mroževi vani, nedaleko od nas, pa nas gledaju svojim velikim okruglim očima, rokću i pušu, popinju se uvijek na ledeni rub, kao da nas žele potjerati.

Utorak, 23. lipnja.

Do I sleep? do I dream?
Do I wonder and doubt?
Are things what they seem?
Or is visions about?

Što se dogodilo? Ne mogu da se snađem. Kolike su čudne promjene u tom patničkom životu. Tek pred nekoliko dana u vodi boreći se za jadni život, napadnut od mroževa, provodeći život kao divljak gotovo godinu dana, prolazeći kroz led po moru, kroz nepoznate polarne krajeve, a sada najednom živim kao civilizirani Evropljanin, okružen svime, što podaje luksus i civilizacija. Napretek ima vode, sapuna, ručnika, čista mekana pamučna odijela, knjiga — jednom riječju svega, što smo željkovali duge i duge mjesece.

S vrlo čudnim osjećajima prolazio sam jednoga dana u humlje u unutrašnjosti zemlje. Najednom mi se pričini, da čujem glas, neki tuđi glas, prvi nakon tri godine. Kako mi je tuklo srce, kako mi je navrela krv u glavu pa kako sam trčao na bliži brežuljak, kako sam vikao svom silom svojih pluća. Iza toga čovječjega glasa u toj ledenoj pustinji javljala mi se jedina spomen na domovinu i na one, koji su me čekali kod kuće. Drugo nijesam vidio, kad sam sebi krčio put kroz ledene sante i bregove. Za čas čuo sam opet, kako netko zove, i opazio kroz maglu tamnu podobu, koja od mene odmiče. Bio je to pas, — ali je dalje stajao još netko. Tko je to? Je li to Jackson ili jedan od njegovih prijatelja, možda i moj zemljak. Brzo se približismo jedan drugomu. Zamahnuo sam šeširom, on učini isto. Čuo sam, kako je govorio psetu. Bilo je engleski. Kad sam se približio, činilo mi se zbilja, da je Jackson. Sjećao sam se dobro lica njegova.

Skinuo sam šešir. Podali smo jedan drugomu ruku pa se zapitali: »Kako vam je?« Nad nama oblačno nebo i magla,

koja je sve naokolo kao zatvarala, pod našim nogama nepostojani pomični led. Straga neki trag od zemlje, — sve led, ledenjak i magla. Na jednoj strani civilizirani Evropljanin u kariranom engleskom odijelu sa visokim čizmama od gume, lijepo obrijan, počešljan, širi oko sebe miris parfimiranoga sapuna, što ga divljak odmah osjeća, a s druge strane ovaki divljak, odjeven u prnje zamazan od ulja i čađa, duge nečešljane kose, čupave brade, crn od dima, s lica mu je već davno utekla prirodna boja, a na plavu se kosu staložila debela naslaga čađa i masti, koju ćeš uzalud čistiti toplom vodom i svačim drugim, a možda i nožem, čitave zime. Nitko nije mogao ni pomisliti, tko je taj divljak i otkle je došao.

Napokon progovori Jackson:

— Vrlo me veseli, što vas vidim.

— Hvala, i mene osobito.

— Imate li brod?

— Ne, moga broda nema ovdje.

— Koliko vas ima?

— Imam još jednoga prijatelja vani na ledu.

Dok smo govorili, išli smo sve dalje od mora. Mislio sam, da me je prepoznao ili barem pogađa, tko sam; nijesam mogao ni pomisliti, da će sasvim tuđega čovjeka primiti tako gostoljubivo.

Najednom se Jackson zaustavi, pogleda me čvrsto u lice:

— Nijeste vi Nansen?

— Da, ja sam Nansen.

— By Jove, Boga mi, poludjet ću od veselja, što vas vidim.

Pa primi moju ruku, prodrma je još jednom, a lice mu se raširi od veselja. Iz tamnih očiju sjala mu je radost s toga nenadanoga sastanka.

— Otkle ste sada došli? upita.

— Ostavio sam svoj brod »Fram« na 84° sjeverne širine; dvije smo godine putovali po zaleđenim krajevima; došao sam do 86° 15′, gdje smo se okrenuli prema zemlji Franja Josipa. Morali smo negdje odavle na sjeveru prezimiti, a sada smo na putu prema Spitzbergima.

— Čestitam vam od svega srca. Vi ste učinili silan put, osobito me veseli, što sam ja prvi, koji vam mogu čestitati na sretnom povratku.

Još jednom primi moju ruku, pa se ljudski rukovasmo.

HELGOLAND.

Vozili smo se neko četiri sata parobrodom, kad nam se ukaza na sjevernom obzoru modrikasti četverokut. More je bilo svijetlomodro, mliječne boje, zrak također modar, ali nekako maglovit. Veliki — to jest dugi, a ne visoki valovi dolazili lijeno pa udarali o naš brod s boka, te se on lagano, lagano njihao s jedne strane na drugu. Malo nas je bilo putnika, moj se drug uhvatio prove, te gleda u ono modro na moru.

— Helgoland, poviknu kapetan sa svoga mosta, a svi se zagledaše na sjever.

Još smo plovili dobru uru, prije nego se primakosmo drvenomu pristaništu. Ondje je more bacalo jače, valovi se skratili, postali viši, primili tamnomodru i zelenu boju. Pred nama se razastr'o plosni pješčani prud — bijeli s čitavom hrpom bijelih kućica; iznad tih kućica podigla se okomita crvena stijena s bjelkastim, razitim prugama, a povrh svega toga prostrla se livada u podobi visokoga ravnjaka, — i opet hrpa kuća, onda crkva i dva svjetionika.

Eto to je Helgoland. Taj je otočić sličan istokračnomu trokutu, kome je veća stranica duga 1600 m, a osnovka samo 500 m, dakle otprilike koliko Gornji grad Zagreb. Jedino mjesto toga otoka dijeli se na dva dijela: na Unterland, to je dio grada, koji leži uz more na bijelom pješčanom prudu, i na Oberland, to je onaj dio, što leži 60 m nad Unterlandom na zelenom ravnjaku. Bili smo naručili sobe iz Norderneya, te nas naša nova gospodarica pričeka u pristaništu; uzme nam kovčege, pokaza nam, gdje stanujemo, — i mi smo bili slobodni. Uto dođe do nas neki starac pa nam spomene nešto nijemštinom, kake nijesam čuo za svoga života. Teškom se mukom dogovorismo, da ćemo poći na

jedro oko otoka. Ukrcasmo se i za čas smo jedrili živo po valovima Sjevernoga mora. Starac je bio privikao engleskomu gospodstvu, jer je Helgoland bio sve do g. 1890. u posjedu Velike Britanije, te nam je čudno pripovijedao, kako će otočani prvi put na stavnju. Morali smo vrlo paziti i pitati neprestano, jer je govorio za nas gotovo nerazumljivim narječjem.

Pođosmo zapadnom obalom Helgolanda, koja je razlokana od mora u stupove od crvenoga trijaskoga pješčenjaka, u slabo razvijene drage; ima tu konj, baba, fratar i koješta drugo, što je stvorilo divlje more od krhkoga pješčenjaka, a mašta je otočana našla sličnosti s realnim stvarima. Sva se sila alki i galebova podiže, kad je naš starac udario prakljačom po klupi. Sve je puno tih bijelih gosti, a baš je lijepo vidjeti tamno more i na njemu usred mliječnoga neba crvenu stijenu čudna, gotovo nevjerojatna oblika, a naokolo te stijene tisuće i tisuće bijelih ptica, gdje se vičući dižu pa se onda opet lagano spuštaju na svoja gnijezda.

— Vidite, kako je lijep Helgoland, poče starac, kad smo zaokrenuli oko sjevernoga rta, a ukaza nam se istočna obala.

— Grön is det Lunn,
Road is de Kant,
Wit is de Sunn
Deet is det Woapen,
Vun 't hillige Lunn!

Tako je govorio starac pa se zamisli. Mi smo šutjeli, barka je plesala s nama, čas na vrhu vala, čas mu se spustila lagano u dô. Najednom se starac prene pa će nam:

— Znate, gospodo, ne će dugo biti toga lijepoga otoka: gledajte, divlje more odnosi komad po komad; pripovijedaju, da je otok bio oko g. 1100. tri ili četiri puta tolik, kolik je danas; sve pomalo je razjareno more, koje hoće da sve izravna, odnosilo, drobilo, rušilo, potkapalo, te sada moraju ljudi, da očuvaju Oberland od očite propasti, podzidavati i okivati te silne crvene stijene.

I zbilja, na istočnoj strani, nešto više sela vidjesmo strašne gvozdene brane, koje čuvaju otok od morskoga nasrtaja. Starac se okrene prema istoku pa nam pokaza uzahan, sasma nizak pjeskovit otok, ili da bolje kažem, prudinu.

— To je pješčani prud, a zadnji ostatak lijepe velike luke. Eno od Helgolanda pa sve onamo preko do onoga pruda prostirala se kredna stijena i zaklanjala je more od lednoga sjevernjaka i ljutoga sjeverozapadnjaka. Ali se to malo pomalo rušilo; g. 1711. pade i posljednja stijena, a ostatak je danas samo Witte Klif, jedan greben između pješčanoga pruda i otoka, koji se međutim vidi samo za velike osjeke. I pruda nestaje pomalo, a pijesak i kamenje naplavljuje struja kod Unterlanda.

Još smo se časak razgovarali, koliko smo mogli, onda nas on pusti na obalu. Sad smo u Unterlandu u elegantnom dijelu otoka. Godimice dolazi onamo do dvije tisuće gosti; oni se većinom nastane po privatnim kućama, te svratišta zapravo nema. Glavna se prometna žila u donjem dijelu zove Falm, a tu su postavili Nijemci svoga guvernera, lijepe se zgrade ređaju s jedne i druge strane, a na kraju zapadnoga dijela stoji velika zgrada, morsko kupalište; većinom se ljudi kupaju na pješčanom prudu, prevezavši se onamo. Ali ako je gadno ili pogibeljno vrijeme, onda se kupaju na samom Helgolandu.

Na sjevernom kraju Unterlanda vode stube, koje su gotovo prilijepljene o stijenu, u Oberland; ima doduše jedna uspinjača, ali nju upotrebljavaju samo vojnici za teške terete. Popesmo se dakle u Oberland. On je svakako mnogo zanimljiviji od Unterlanda. Kućice su osobite. Svaka ima dva prozora u zabatu, koji je okrenut prema cesti, a pred kućom je mali vrtić. Nasred sela stoji stara crkva; da nije bilo unutra žrtvenika, ja bih se zakleo, da je kaka lađa. Zapadnim dijelom nije dopušteno prolaziti, jer su ondje utvrde. Tamo stoji stari svjetionik »Pharus«, kamo se može svatko popeti radi zanimljiva pogleda. Odanle se vidi tri, četiri puta više mora nego s Unterlanda, pa se čini gotovo, kao da Helgoland pliva na srijedi šuplje kugle.

Kad smo bili na »Pharusu«, spazismo na sjeverozapadu u daljini guste oblačine. Čuvar nam tornja javi sasma mirno, da će valjada još noćas ili najkasnije sjutra jaka kiša. Odosmo zatim na sjeverni rt pa vidjesmo dolje »fratra« svega prekrita gnijezdima galebljim; to se odozdo, s mora, nikako ne vidi. Vraćajući se u selo, uočismo dvije prikaze, koje su posve originalne za Oberland. Starica neka od 85 godina, a za čitavoga svoga vijeka nije ostavila Oberland, lijepo šetala pa se nama još na-

smijala — zacijelo je mislila, da smo došli upravo radi nje onamo; onda ima jedan stari konj, koji je uopće jedini konj na otoku.

Velika crvena sunčeva ploča zalazila lagano za niske, guste oblake. Lagano se krala večer na otok. Tumarajući amo tamo, namjerismo se na veliku dvoranu, u kojoj su dobri Helgolanđani provodili vrijeme uz čašu piva, dok su skrbne majčice gledale, kako im kćeri, sve punahne, ljepušne djevojke, plešu uz mornarsku glazbu, koja je pred dva dana došla iz Hamburga. Sjedosmo za jedan taki stol, naručismo večeru pa se zapletosmo u razgovor s domaćim ljudima. Kad je moj drug povečerao, ustade, pokloni se mladoj pristaloj djevojci, što je sjedjela za našim stolom uz oca i majku, predstavi se pa zapleše s njom. Ali nije došao daleko: neki derančić od osam godina zaleti se za mojim drugom, primi ga za haljetak pa zaviče:

— Ten penny, ten penny!

Poslije smo saznali, da se za svaki ples plaća u dobrotvornu svrhu deset pfeniga.

Ja sam sa starim ljudima rešetao povijest Helgolanda, a moj je drug zabavljao njihove mlade kćeri.

Drugi dan pozdravi nas magla. Ne vidiš ni prsta pred nosom. Trajalo je tako vrijeme do jedno deset sati, a onda se počela magla dizati, i najposlije je nebo bilo puno teških oblaka. Mi smo imali poslije podne oko dva sata otploviti u Bremerhaven. Odlučismo pohoditi još prijepodne onaj pješčani prud, te zađosmo u barku s nekoliko drugih ljudi, koji su išli da se okupaju. Mornari udariše veslati i za kratko smo vrijeme bili posve blizu pruda. Onaj se prud posve položito pruža u more, te je dosta teško pristati s većom barkom. Spretni mornari međutim nađoše, kako će pristati; zavezaše barku o nekako dugo drvo, koje je bilo u moru, pa kad je dobro sjela, skočiše u more u svojim silno visokim kožnatim čizmama pa uzeše ono drvo, zapravo ljestve na dva silna kotača, izvlačiti na suho. Ogledam se po dugom prudu. Sjeverozapadnjak je nemilo brijao; o kupanju ni govora. Stala padati sitna kiša ili magla, i mi se spremismo brzo natrag.

U dva sata ukrcasmo se u dosta veliki parobrod sjevernonjemačkoga Lloyda, a kiša stane padati mirno, jednovito, kao da je naručena. Sve veći i veći valovi javljaju se sa sjeverozapada, a jadni je naš parobrod, još vezan o kraj, stao plesati i nemilo se trzati.

NÜRNBERG.

Ostavismo monarhiju kod Cheba, i eto nas u kraljevini Bavarskoj. Brzi vlak malo se ugiba, a malo siječe u neznatnim tunelima položito humlje; iz rijetke šumice baca se na sočne travnike, prolazi pokraj starinskih gradova, i napokon dolaze mu kod Neuhausa upoprijeko ozbiljna brda. Dolina Pegnitza, koja je dosad bila široka, suzuje se; pokazuju se s jedne i druge strane strme stijene. Na visokom oštracu stoji stari Feldenstein poput jedinoga zuba; sad valja da sebi brzi vlak prokrči put kroz šest stotina metara visoko strmo gorje. Pet tunela slijedi jedan za drugim, a brzi Pegnitz slijedi željeznica sad na jednoj, sad na drugoj strani pa tako prelazi preko deset mostova. Na lijevoj obali diže se stara gradina Hartenstein, koju spominje Wolfram von Eschenbach u svom epu »Parcival«.

Sad smo u sredini nürnberške Švice. Rupprechtstegen je sredina njezina. Odavle prave turisti svoje ne baš osobito teške partije, a ima u blizini i kupalište. Dalje juri željeznica kroz dva tunela, prebacuje se i opet preko Pegnitza na pet mostova, prolazi pokraj mjesta Eschenbacha, po kome nosi ime znameniti pjesnik visoke srednje nijemštine iz XIII. stoljeća. Tu izlazi željeznica u širu dolinu, hvata se doskora druge jedne pruge, koja dolazi s juga, pa ulazi u centralni kolodvor u Nürnbergu.

Izađosmo. Čudom se čudiš, kad takvo moderno uređenje, kao što je željeznica, ima najednom kolodvor u posve gotskom slogu. Još se više diviš, kad se pred tvojim očima pokazuje silna

gradska utvrda s različno građenim kulama, s debelim zidovima, a pred njima teku grabe, koje su kadikad široke preko trideset metara. Preko njih vode moderni, ali u starom slogu građeni mostovi. Od svih gradova evropskih rijetko je koji zadržao na sebi od prvotnoga svog značaja toliko, koliko Nürnberg. Ako odbiješ nošnju, neke moderne trgovine i električnu željeznicu, Nürnberg je ostao taki, kakav je bio u vrijeme Dürerovo i Sachsovo.

Grad je sav zidan u gotsko-germanskom slogu. Rijeka Pegnitz, što nas je dovle pratila, protječe gradom pa dijeli grad u dvoje: na »Lorenzi« i »Sebaldi-Seite«. Ti se dijelovi zovu po dvjema glavnim crkvama.

Kolodvoru nasuprot ulazimo u grad »Frauentorom«. Odmah iza gradskih vrata pokazuje se ugledna Königstrasse. Čudne se kuće ređaju jedna za drugom. Prizemlje čine većinom niske široke arkade ili trgovine, koje su slične velikim vratima, od kojih se otvara jedna polovica kao ulaz, a druga služi izlogom. Nad vratima vise starinski cimeri. Prvi i drugi sprat kadikad su izbočeni, složeni od upoprijeko postavljenih drvenih greda, a krovovi su posve čudnovati, jer nema gotovo kuće, koja ne bi nosila na sebi bar po dva šiljata tornjića ili visoki pristošak, okrunjen šiljatom kapicom. I sve su kuće take — od najsiromašnije, koja ima samo visoki zabat okrenut prema cesti, pa do Rathausa i dvora. U Nürnbergu naprosto ne smije privatnik da gradi kuću po svojoj volji, već mu gradski građevni ured odredi, kako će graditi.

Prođosmo Königstrasse, i eto nas na Lorenzer Platzu. Tu se diže najveća crkva u Nürnbergu. Vrijedno je pogledati onaj silni portal pa veliku zvijezdu, koja se nad portalom rastegnula valjada neko deset metara; napokon valja pogledati u crkvi kućicu za sv. tijelo. To je umjetnina prvoga reda; dvadeset metara visoki tornjić zakriva kućicu. Sav je načinjen od kamena i urešen prekrasnim ornamentima.

Ostavismo »zdenac kreposti« i crkvu pa dođosmo do Pegnitza. Ta je rječica ograđena kućama, koje sežu do u njezino korito. Jedno četrnaest mostova spaja Lorenzov grad sa Sebaldovom stranom; ti su mostovi sasvim originalni, neki su pače i natkriti.

Na suprotnoj strani prva je Gospina crkva, koja se diže na Hauptmarktu. To je stara židovska zbornica, u XIV. stoljeću prenapravljena u crkvu. Silno se visoki nježni zabat završuje malim tornjićima; svu silu šiljaka i tornjića posazidaše na tom zabatu, a sprijeda je na njem predgrađe, gdje vode s tri strane vrata u crkvu. Iza crkve stoji znameniti zdenac »Gänsemännchen«, koji predočuje seljaka s dvije guske, što bacaju vodu iz kljuna. Pred crkvom je postavljen »divot-zdenac« — viti, visoki tornjić, koji podigoše već god. 1385. Devet junaka resi taj zdenac: car Karlo Veliki, Godefroi de Bouillon, Klodvig, Juda Makabejac, Jozua, David, Cezar, Aleksandar i Hektor. Tu je u blizini starinska kuća kosmografa, koji se naziva Martinus Bohemicus; on je negdje oko god. 1490. učinio prvi globus.

Kad staneš na sredini Hauptmarkta, prikažu ti se opet originalne građevine, kao što u Königstrasse. Sve su kuće okrenute svojom širinom, dakle zabatom prema trgu. Nad vratima se nalaze starinske uzidane ploče na spomen nekoga drevnog posjednika. Na uglovima stoje mali kipovi svetaca ili znamenitih ljudi, a nad njima opet visoki gotski tornjić. Žljebovi na krovovima urešeni su čudnim zmajskim glavama; na krovu nose tornjevi, poput gljivica izrasli, svu silu zastavica i šiljaka, pače starinski prozori imaju na sebi lećasto, zeleno staklo.

Od Hauptmarkta prema sjeveru leži Sebaldova crkva, neka mješavina romanskoga i gotskoga sloga. Unutra je znameniti grob sv. Sebalda, vrlo lijepo izrađen s prekrasnim bas-reljefima. Na jednom uglu, gdje se dijele ceste na dvoje, stoji kip Albrechta Dürera, jednoga od najznamenitijih slikara XVI. stoljeća ne samo u Njemačkoj nego i u svoj Evropi. Zanimljivo je znati, da je taj kip načinjen sredinom XIX. stoljeća, i to po nacrtima samoga Dürera. Nacrti su sada svojina dvorske knjižnice u Beču.

Cesta se diže pomalo. Iza široke kuće javi nam se starinski grad »Hohenzollern und Hohenstaufen«, sazidan na pješčini na sjevernoj strani grada. Kaštelan te vodi svim dvoranama i sobama, pokazuje ti staru lipu, kojoj bi sada moralo biti devet stotina godina; pokazuje ti sobu, gdje su noćili carevi Konrad

II. i Fridrik Barbarossa. Zagledat ćeš kapelu sv. Otmara i sv. Margarete, a napokon će te dovesti do »petokutoga tornja«, najstarijega djela u Nürnbergu. Tu ćeš vidjeti mučila svake vrsti, oruđe, koje je bilo potrebno, da se osuđenik iskuša vatrom i vodom, palčenice, kojima su trgali jadnicima nokte, španjolsku gvozdenu čizmu, kojom su čovjeku probijali gležnjeve, kolo, na koje su vezali tuženikė, pa ih lagano pekli; vidjet ćeš još mnogo toga, a najviše te dira strašna gvozdena djevica, ormar ljudskoga oblika, u koji može stati jedan čovjek, a strane tijesno pristaju uza nj. Osuđenika bi metnuli u taj ormar, zatvorili ga izvana, onda bi okrenuli neko kolo, a taj bi čas jadnika probola stotina bodeža. U posljednjem katu peterokutoga tornja, gdje je nekad boravila straža, koja je pazila, što se zbiva u gradu i okolici, ima kojekakih sačuvanih stvari. Dakako da je tu vrlo zanimljiv »nürnberški lijevak«, koji doduše nije služio, da se slaboumnim ljudima nalije pameti, nego se njim doglašivalo ljudima u gradu, ako je zaprijetila pogibao.

Vratismo se. Na zapad kolodvoru, a i unutar gradskoga zida stoji nekadašnji samostan kartuzijanski, sada germanski narodni muzej, koji predočuje njemačku kulturnu historiju u sve sitnice. Dva su sprata, svaki s 25 soba; isto je toliko i prizemlje. Sve je krcato uspomena od najstarijega, gotovo mitskoga doba i od prvoga vremena kršćanstva do polovice XIX. vijeka. Ima tu umjetnina, obrtnina, staroga oruđa, crkvenih haljina, porcelana, dragocjenosti od zlata i dragoga kamenja, finih staklenih čaša, uniforma najrazličitijih vijekova, starih žrtvenika, topova, pušaka, helebarda — uopće svega. Tu ćeš se izgubiti, a bit će ti žao, što ne možeš mirno gledati bar osam dana to nürnberško čudo.

Nedaleko od kapele sv. Mauricija stisnula se mala originalna kućica s velikim zvoncem. Ta se kućica zove »zum Bratwürstglöcklein«. Dvije uske sobice, dva metra široke, isto toliko visoke, a od jedno četiri metra dužine stisnule se iza uzahnih prozorčića; staronjemačke klupe sa starim stolovima zapremaju najviše mjesta. Tu ćemo dobiti za nekoliko pfeniga kobasicu, tanjurić kiseloga zelja, komad kruha i litru piva. Ovo je jedna od najstarijih gostionica u Evropi. Danas je isto tako uređena, kao što je bila potkraj srednjega vijeka. Tu ćeš naći

na zidovima slike i istinske slike slavnih kraljeva i vojvoda bavarskih; naći ćeš tu potpis Hansa Sachsa, Dürera, Vischera, Holbeina, slike s pravim potpisom Goethea, Schillera, Lamartinea, Bismarcka i mnogih drugih. Tu su se sastajali, kako se pripovijeda, poznati njemački pjesnici — zanatlije »die Meistersänger von Nürnberg« u prvoj polovici XIX. stoljeća, a predsjedao im je Hans Sachs, koji je u svakidašnjem životu pripadao poštovanom postolarskom cehu.

MOSKVA.

Oko dva sata poslijepodne sjedjeli smo u vagonu. Naš vlak juri nekim lijepo obrađenim humljem. Prema jugu zaredali gajići od breze, a tu i tamo podigao se koji dvorac. Provevezosmo se zloglasnim Hodinjskim poljem, koje je za krunidbe Nikolaja II. progutalo toliko žrtava. Netko reče:

— Moskva! —

Sunce se sa zapada bilo uprlo u moskovske tornjeve, obložene zlatnim, modrim i zelenim kovnim pločama. Nu mi smo vidjeli te tornjeve i kubeta iza nekih humaka, što se pružaju izmed željeznice i rječice Moskve.

Za četvrt sata naš se vlak zaleti u Brestovsko-Smoljenskij »voksal«, — tako zovu Rusi kolodvor. Oprostismo se s našim suputnicima pa uzesmo izvoščika. Dovezosmo se na Triumfalnaja vorota, otkle se pružila tri kilometra i po duga Tverskaja. Otale nas izvoščik odveze nekim malim ulicama do našega svratišta. Na vratima ne upita nas vratar, želimo li sobe, nego imamo li putnice; onda ih pokupi i odnese redarstvu.

Za čas kretali smo Velikom Lublankom i Nikolskajom na trg, koji nosi ime Krasnaja ploščad. Dosad nijesmo ni gledali, što se zbiva oko nas. Naše su oči bile uprte u nacrt Moskve. Sad, kad dođosmo na taj trg, — sad podigosmo oči.

Pred nama se stvori silni spomenik oslobodditelja Rusije Minina i Požarskoga, a za njima silne crvene stijene moskovskoga Kremlja; lijevo se ističe na jasnom obzoru najčudnova-

tija crkva ovoga svijeta — Vasilije Blaženi, a desno historijski muzej, i opet sav od crvene opeke. Nad kremaljskim zidovima ističu se krasno bijeli zvonici sa zlatnim kubetima, to je znameniti Ivan Veliki, i sva sila malih kubeta od modroga metala na Uspjenskom i Arhangelskom soboru, na Voznesenskom i Čudovom manastiru. Nikolskaja vorota vode na Kremalj. S jedne i s druge strane poređale se uz ta vrata legije prodavača. Sva sila kojekakoga svijeta prolazi trgom, ali kako je trg silnih dimenzija, ta se množina u njem gubi. Radnici u crvenim haljecima s ruskom kapom na glavi, u čizmama mirno prolaze; neki gospodar opasao svoj haljinac šarenim pasom, a makar da je baš toplo, navukao na se tešku šubaru; dva, tri ruska vojnika, pravi Bjelorusi, sa simpatičnim obrazima, plavi, modrooki, koračaju nehajno u svojim tananim bijelim bluzama; staračac neki u otrcanom kaftanu ulazi na kremaljska vrata, zastane, pokloni se, prekrsti se triput pa ulazi otkrite glave. Čudno debeli izvoščik tjera svoga konjića preko trga. Sve je to nekud čudnovato odjeveno, sve se odlikuje izvanrednim bizarnim bojama i oblicima.

To sve razabrasmo pravo istom onda, kad smo se postavili na jugoistočni ugao Kremlja. Pod našim nogama teče mala Moskva, pet lijepih mostova prelazi preko nje. Stotine i stotine šarenih kubeta primaju od zlatnih zraka sunčevih, što se naklonilo na zapad, neobične nijanse. One tamnocrvene kuće sa jasnozelenim krovovima primaju u daljini, osvijetljene suncem, neku ugodnu ljubičastu boju. Na istok gubi se sve u maglenim silhuetama. Još zablisne tu i tamo na suncu koji zlatni samostanski tornjić, baš poput zvijezde iza bijela dana. Za nama podigla se Granovitaja palata svijetlocrvenkasta, kao da je rasvijetljena žarom mladoga dana, a do nje tamno pročelje Arhangelskoga sobora pa pred njom silno zvono »car kolokol«.

Nas smo dvojica zastali neko vrijeme. Znam neugodno bi mi bilo, da mi je moj drug onaj čas ma samo riječcu rekao. Znam, da je i njemu tako bilo pri duši, — jer je skinuo šešir, naslonio se na branu jednoga kremaljskoga tornja, te je s onih visina kružio okom. Sunce još nije zapalo. Istočno obzorje ima u sebi sve boje od mliječnomodre do tamnoljubičaste. Poput putnika, koji treba da odmori umorne noge iza duga puta, zaklopismo i mi na čas oči. Previše je bilo tih boja. Sva se naša ćutila skupiše u očima. Divan mir, što vlada na kremaljskoj visini, još povećava utisak one raznobojnosti.

Na jugu zaustaviše se naše oči na Hramu Hrista Spasitelja. To je tuđinac u Moskvi. Nad svim tim čudnim šarenilom diže se taj hram stotinu metara visoko, nadvisuje sve ostalo svojim zlatnim kubetom, koje je poduprto silnim, krasnim mramornim stupovima. U jedan ćeš mah zahvatiti okom tu velebnu zgradu, a onda u isto vrijeme prema sjeveru Vasilija Blaženoga. Kolike li razlike za trista godina! Ondje najsmjelija bizarnost u slogu, najčudniji sastav boja, dok ovdje, s ovu stranu, na Hristu Spasitelju gledaš elegantno djelo moderne Evrope XIX. stoljeća. Nema u čitavoj Rusiji stvari, koje bi tako karakterizirale njezin razvitak, koliko baš one dvije građevine.

Nikako nije htjelo da se smrači. Okrenusmo uz mali dvorac do Spaskih vrata. Moj se drug još jednom okrenu, zagleda se u šarenu Moskvu pa zaklima glavom.

— Nema a ma baš ništa slično ovome. Čudno! —

I mi zađosmo u razgovoru pod vrata.

— Šljapu doloj! Židi! — doviknu nam najednom jedan bradati mužik, što je ondje stajao gologlav.

Sad se tek sjetim, da je tu slika Smolenskoga Spasitelja, što je car Mihajlo Aleksijević donio amo i zapovjedio, da svaki pravoslavni Rus pred njom skida kapu, jer je tu sliku naslikao sveti Luka.

Krenusmo na nešto niži trg, na Teatralnaju ploščad. Tu se dižu dva golema kazališta: Bolšoj i Malij teater. Sazidaše ih polovicom XIX. stoljeća; u prvo staje 4000 gledalaca, a u drugo 1000.

Počeše uto paliti svijeće, ako se i nije noć spustila. Sada se razmahao pravi moskovski život. Glavna je žila toga života ona, koja ide preko Lubjanke i Iljinke do Moskvoreckoga mosta. Dućana ima svake ruke; ima ih uređenih na način zapadnoevropskih gradova, a ima ih i posve čudnovatih. Nanizali se jedan do drugoga, zašli u pokrajne uske uličice, a nakupilo se svijeta, kao da su se ljudi sada oda sna prenuli. Gospodski lagano korača kaki bogati trgovac, za čas, dva zastane, govori nešto znamenito svomu pratiocu, gleda svoje ulaštene čizme,

gladi dugu bradu, a nađe li se uz put kaka kapela, a tih ima dobra hiljada u Moskvi, on se duboko sagne, udara se o prsi, s tri se prsta krsti, a onda kreće dalje da gdjegod u kakom »traktiru« popije svoj čaj i da se dogovori, kako li će sjutra učiniti kaku unosnu trgovinu. Gospođe su dvovrsne: ima ih, koje su zadržale starinsku rusku nošnju — sa biserom proši-vene kape, šarene sarafane, a opet ćeš vidjeti uza njih dámu po najnovijoj modi pariskoj s nojevim perjem, modernim lor-njonom i t. d. Sve se to druži i razgovara među sobom. U tom je Moskva sasvim poseban grad, što je zadržao starinski tip. Ne može se reći, da Rus viče, a ipak je do u kasnu noć sve tako bučno i glasno, te će te zaboljeti glava, ako brzo ne priklikneš.

Mome se drugu dalo nažao, što Gorodskaju, t. j. srce Moskve, nijesu drukčije popločali nego oblim komadima ka-menja. Nijesmo bili tomu vični pa odosmo u svoje svratište, gdje su nas podvorili gospodski, ali vrlo čudno. Najprije dođeš do buffeta; tu ti je prosto, — jedi, što te volja i koliko te volja. Onda sjedneš k stolu, a »čelovjek«, što znači konobar, donosi »šči«, originalnu rusku čorbu, koju Rusi jedu obično s kiselim skorupom. Bijeli kuhač šeće dvoranom, nosi veliki drveni pla-danj, a na njem se pruža silna goveđa butina od dobra po me-tra dužine. Međutim me je jedan mali počastio »stakanom« piva, a moga druga čašom čaja. Poslije svakoga jela se puši »papiros«, cigareta, a na koncu daju još čašicu votke, koja je užasno jaka.

Drugi je dan osvanuo prekrasno vedar. Uz Suharevljevu bašnju, gdje su rezervoari za 80.000 hl vode, odosmo u bota-nički vrt. Čudnih je stvari ovdje: svijetložuti mak, bijele bilj-čice, koje su jedva pomolile iz zemlje svoje glavice, pa onda neki zakržljali drač, na svem tom je bilo napisano »sibiriacum« ili Altai ili Geoktepe. Zađosmo i opet na Sadovaje, — to su gromoradni moskovski boulevardi. Tu je Samotecnaja, Trium-falnaja i Kudrinskaja, — grozne ceste! Široke, s nešto zelenila, prašne, silno žive; na kraju vidiš šarenu lukovicu kojega ma-nastira ili crkve, — a ne možeš doći do nje. To se vuče bez konca i kraja. Noge gore, podvijaju se na onom isprerovanom kamenu, čudni se mirisi javljaju, lagana maglica od praha po-kriva sve, te se drži i u zraku. Naše su se stope poznale u

asfaltu, jer se smekšao od velike vrućine. Sunce udarilo da ne-smiljeno šiba svojim žarkim zrakama, kao da će reći: malo mi ostaje vremena, majčice gradova, da te grijem, pa ću te dobro ugrijati, jer su tvoje dugačke zimske noći grozno hladne.

Moskovska je vrućina suha, strašna. I kamen i drvo i prah na cesti — sve se to ugrije, sve se žari od vrućine. Kad mine podne, onda se vreva nešto stiša, jer dolazi lagacni popodnevni san. Onda sve drijema, mirno se povlači po cestama ili zastaje na klupama. Sad ja istom razumijem ono spavaćivo selo Oblo-mova ili onoga Turgenjevljeva mužika, što o podne potrbuške hrče. Samo izvoščik, to čudo moskovsko, zagrnuo se u svoj silni, debeli zimski kaftan, s lakovanim cilindrom na glavi, pa stao na suncu te čeka, — čeka. Poslije objeda uzesmo opet ko-račati. Prođosmo sjajni »zoologičeskij sad«, a onda opet do bou-levarda, koji se zove Kalužskaja. Tu smo prolazili pokraj zname-nitih moskovskih hospitala, kojima valjda nema na svijetu para. Napokon eto nas u historijskom »Neskušnem sadu«. Gustu šumu debelih breza i vite crnogorice isprekrižaše putovima. Tu se posred one tišine pružilo jezerce, obale mu zarasle trskom i lopočem, lišće od tri godine leži po šumi, divlja se vegetacija razbujala. Između granatih jela zagledat ćeš preko rijeke Moskve Djevičji manastir; kroz neku čistinu, okruženu strmogledom i jelom, pokazuju se u daljini tamnocrvene kremaljske zidine, a na posve modrom nebu blistaju kubeta Hrista Spasitelja i bije-loga Ivana Velikoga. Ovdje je znala u polovici XVIII. stoljeća proboraviti »vojnička carica« Jelisaveta Petrovna, kći Petra Velikoga, svoje rijetko mirne časove.

Odosmo u grad pa se opet zaustavismo na Kremlju. Silna se matjuška Moskva, mlada i živa, prostrla pod našim nogama. Tu sam tek opazio, kako je Moskva zelena. Svaka kuća sve do velikih boulevarda ima bar po jednu kvadratnu stopu vrtića. Po dugim, prostranim ulicama opet onaka vreva, kao i jučer; mostovi su na Moskvi puni kolije, neki se mali brodići kližu po vodi. Hiljade šarenih lukovica uprlo svoje šiljke prema pla-vetnom nebu, a Vasilije Blaženi skutrio se na Krasnoj ploščadi pa drijema baš kao kaka šarena okamenjena ptica.

Čas izatoga stojasmo pred starcem invalidom, koji je još prije rata zadobio ljutih rana. To je »car-kolokol«, naj-

veće zvono na svijetu. »Parturinut montes« a rodi se nijemo zvono, koje se nikad nije oglasilo glasom. Kad mu je stalak izgorio, pade pa se okrha; ona krhotina, što stoji uza nj, visoka je gotovo kao čovjek.

Nad Ivanom Velikim zasjao veliki zlatni krst; vele, da je silni Napoleon htio sa sobom ponijeti taj krst u Pariz kao uspomenu na Moskvu, baš kao što je konje s Markove crkve prenio iz Venecije. Nu nije bilo čovjeka, koji bi ga skinuo, a nije ni lagan posao, jer je krst 16 m visok. Nađe se ipak neki mužik, koji ga skine. Napoleon ga najprije nagradi, a onda ga dade ustrijeliti. Vele, da je onda izrekao ove znamenite riječi:

— «J' aime la trahison, mais je déteste le traitre«.

Stadosmo obilaziti po kremaljskim crkvama. Značajan je za ruski slog »Uspenskij sobor«. Tu je crkvu, kako vele, gradio Talijan Aristotile Fioraventi, te su ga za tu čudnu gradnju nagradili tim, što su mu iskopali oči, da ne sagradi drugdje takove crkve. Unutrašnjost toga prvoga moskovskoga hrama nalik je na rusku djevojku, kad se uparadi, kad ima na njoj bezbroj boja, biserja i trakova. To je pravo pravcato ogledalo same Moskve, bogatstvo u svakom kutu, bizarni sastav boja, čudan slog, neka sredina izmeđ staroga bizantskog i ruskog narodnog sloga s primjesama svake vrste.

Pođemo dalje. Pred Arsenalom stvori se najednom čudna gvozdena vojska, sami topovi, što ih je Rusija zaplijenila u bogzna kakim ratovima. Na čelu tih cjevčica zinuo je u svijet golem top, »car-puška«, pravi pravcati bratac »car-kolokolu«. Salili ga g. 1586. od 40.000 kg kova. Dug je pet metara i po, stoji na gvozdenom stalku od 39.000 kg, a nesuđena kuglica, što je imala da začepi metar široke ralje toj nemani, teži 2.000 kg. — svega skupa nešto manje od 100.000 kg. Čudne li sudbine! Kako je »car-kolokol« sav svoj vijek šutio, tako nije ni taj artilerijski kuriozum nikad riknuo na svoje gromko ždrijelo. Jednom ga izvukli na Krasnu ploščad, da za neke bune biju Kremalj, ali se predomislili. Do danas se još ne zna, kako da nijesu pucali.

Spustismo se do Moskve pa zađosmo velikim stubama u hram Hrista Spasitelja. Crkva, kako je velika, bijaše gotovo prazna. Srednje je kube široko trideset metara, a visoko jedno

devedeset. Silnom elegancijom ističe se ta crkva nada sve drugo u Moskvi. Poput oaza u pustinji pričinile mi se slike Vjereščagina i Sjemiradskoga iza onih drvenih slika u Uspenskom soboru. Zraka sunčanoga svijetla pala na ikonostas, te ga razsvijetlila. Prizor prekrasan. Najednom zapjeva svećenik jakim, čistim grlom, a onda počeše crkveni pjevači s desne strane. Duboki se glasovi razlijegali pod onim kubetima poput grmljavine, a onda se miješali s dječjim glasovima. Puni se prekrasni akord razlije svim onim silnim prostorom, onda pojanje postane slabije, još se troje dječice i basovi jedva čuju. Zvuci zamiru, kao da su usred tihe noći pošli lađom niz Moskvu u nedoglednu gluhu daljinu. U tom kao da se ogleda silna široka stepa, čitava Rusija.

SAJAM U NIŽNJEM NOVGORODU.

I.

Negdje oko godine 1212. utemelji ruski veliki knez Juraj Vsevolodovič na utoku Oke u Volgu »Novi Gorod Nižnji«. U gradu sazida drvenu crkvu na čast arhanđelu Mihajlu. To pripovijeda stara ruska kronika o utemeljenju Nižnjega. Zemlja, gdje je veliki knez osnovao novi grad, pripadala je finskomu plemenu Mordvínâ; te su prvi dani novoga grada bili veoma žalosni radi neprestanih navala i bojeva.

Priča pripovijeda, da je krajem novoga grada nekada vladao mordvinski vladar Škvorec sa svojih sedamdeset sinova; prijatelji Škvorčevi bijahu znameniti razbojnik Solovej i čarobnjak Djatelj. Čarobnjak proreče vladaru, da će mu biti zemlja slavna, ostanu li njegovi sini složni, a propast će mu država, ako se posvade. To se proroštvo uistinu ispuni. Sinovi se posvadiše, a ruski veliki knez podigne u zemlji njihovoj tvrdi Novgorod.

Kakogod su se Novgorođani kroz vijekove imali boriti čas sa Mordvinima, čas s Tatarima i drugim nomadskim plemenima, koja obitavahu s onu stranu Volge, ipak je Novgorod uznapredovao radi samoga svoga položaja.

U široku Volgu utječu plovka Oka, koja prima nešto više Nižnjega*) Kljazmu i Moskvu. Vodeni put vodi od Nižnjega do Kazanja, gdje se u Volgu s Urala slijeva Kama, a dalje mogu dolaziti brodovi do Astrahana i u Kaspijsko more. S toga se zgodnog položaja novo osnovani grad brzo uspeo do znamenita tržišta — do »luke srednje Rusije«.

Danas se Nižnji dijeli na tri dijela: na pravi grad, koji stoji na desnoj obali Oke, baš na onom mjestu, gdje ona ulazi u Volgu; uz ravnu se obalu dalje pružio Nižnji gorod, donji grad, sa svojim do 4 km dugim ulicama, koje su uređene posve evropski; na strmom se usponku više donjega grada podigao Verhnji gorod ili gornji grad. U gornjem se gradu diže u povijesti Nižnjega toliko znamenita tvrđa Kremalj. Obale se strmo ruše do Oke i Volge, te ih Rusi zovu »obriv« ili »otkos«. Dvije, tri duboko usječene jaruge »ovragi« zadiru se duboko u strmu obalu.

Posve je drukčija lijeva obala Oke i sjeverna obala Volge. Široke plosne ravnice, koje se ispinju tek metar ili dva više razine Volgine, prostiru se k zapadu do gradova Vladimira i Moskve, a k sjeveru do Pustoga Urala i Bijeloga mora.

Na niskom šiljatom rtu »Strelki« prema samomu gradu prostrla se »Jarmarka«, t. j. mjesto, gdje se drže silni sajmovi. Od polovine prošloga stoljeća skuplja se na tom mjestu u dva ljetna mjeseca, u srpnju i kolovozu, sva sila ljudi, koji dolaze i vodenim i kopnenim putem. Tu se nakrca robe sve od kitajskih međa do Baltičkoga mora. Radi velikih poplava Volge, koja dosegne katkada širinu do deset kilometara, kanili su premjestiti »Jarmarku« na drugo mjesto, ali se najposlije odluče g. 1816., da će podignuti nasipe prema Novgorodu i urediti današnju »Jarmarku«. Car Aleksandar I. Pavlovič videći, kako je »Jarmarka« znamenita po rusku trgovinu, dade milijun rubalja, da se posve uredi, a general Betencourt dobije nalog, da podigne potrebne zgrade. Kakogod je bilo strogo zabranjeno na tom prostoru ložiti i najmanju vatru, pušiti ili kuhati čaj, ipak se porodi g. 1872. vatra, te »Jarmarka« dokraja izgori. Odonda posagradiše nove kamene zgrade; drvo i sve stvari,

*) Rusi ga zovu naprosto Nižnji za razliku od Velikoga Novgoroda na Iljmenskom jezeru.

koje bi se mogle upaliti, prodavaju se podalje od »Jarmarke« na obali Volge u tako zvanoj »Sibirskoj luci«.

Nasred srijede »Jarmarke« nalazi se veliki Betencourtov kanal, svinut poput slova U; s jedne i s druge strane križaju se preko dva kilometra duge ulice. Ima ih dvanaest, koje idu uporedo s Okom, a jedno dvadeset i pet uporedo s Volgom. Čitavi prostor »Jarmarke« zaprema preko 4 km^2. »Jarmarka« nije ni najmanje slična kakomu istočnom tržištu ili običnomu sajmu na zapadu. Ulice su ravne, čiste, kuće zidane pravilno na jedan sprat; zeleni im se krovovi čudno vide na suncu. Pod kućama ima t. zv. »katakomba«; to su podrumi, u koje se meće roba za sajma. Velikih skladišta ima danas do 1.500, a dućana do 3.500. Čitava je »Jarmarka« rasvijetljena električnim svijetlom; električna željeznica spaja »Jarmarku« s donjim gradom pa ide preko 900 m dugoga mosta na Oki. Na »Jarmarki« se završuje željeznica, koja dolazi do Nižnjega iz Moskve.

Sajam se počinje obično na 15. srpnja. Onda se služi u sabornoj crkvi svečana služba Božja. »Jarmarka« ima svu silu crkava, i to od različitih vjerskih družbi: ima crkava grčko-istočnih, ima crkva »pravovjeraca«, rimokatolička, armensko-katolička, protestantska; ima jedna zbornica za mojsijevce, jedna za ortodoksne mojsijevce; ima džamija za Tatare i Osmanlije, a napokon budistički hram za Kitajce i Mongole. Kad se svrši liturgija u sabornoj crkvi, onda stane obilaziti ophod pa dođe do kapele sv. Makarija, koji se drži za zaštitnika »Jarmarke«. Tu su dva barjaka; blagoslove ih pa ih vinu na stupove. Sve su oči uprte u te barjake; na koju će se stranu zalepršati, ondje će, vele, biti bolja trgovina. Sve do 25. srpnja vozi se roba sa svih strana Evrope i Azije. Već g. 1883. prodalo se i pokupovalo robe za 200,000.000 rubalja. Trgovci, koji dolaze iz dalekoga istoka, pristaju sa svojom robom u Sibirskoj luci na obali Volge, a evropski se trgovci drže zapadne strane.

Sam Novgorod ima 112.000 žitelja, a za sajma skupi se ondje neko 400.000 stranaca, te onda broji grad preko pol milijuna žitelja. Čudna se šarena smjesa vrze za to vrijeme onim dugim ulicama; sve se žuri, sve je u poslu. Nema tu vremena ni veselja ni zabave. Trgovac dođe bogzna otkale, gleda da za osam ili deset dana proda robu, da nakupuje što treba, pa odlazi.

Sibirski se trgovci prvi spremaju na put da uhvate još paroplovnu vezu do Tjumena i da ih snijeg ne zateče na Uralu.

Na uskom ostrvu, što ga zovu »Peski«, naslagalo se silno željezo, koje iz gubernije pjermske dolazi Kamom do Nižnjega. Silne se motke i bale željeza voze dan i noć s lađa i paroplova na tržište. Uz željezo nanizali se veliki redovi — cijepano je, pomislit ćeš, drvo, — a kad tamo, to je sama suha riba; zna je ondje biti za 4,000.000 rubalja (1 rubalj = 2·5 krune). Na obali Oke stali zapadni trgovci pa prodavaju kojekake strojeve, evropske proizvode, slike svetaca (tih ima u vrijednosti od ¼ milijuna) pa knjige i koješta drugo. Osobita je tu trgovina kovčega; prodaju ih svake godine za 300.000 rubalja. U »Peterburškoj luci« na Oki nakrcale se stvari od ocala i livena željeza. Na jakim gredama povješali zvona svake vrste; kupci dolaze, kušaju glas zvona osobitim čekićem; stoji zvonjava zvona i vika prodavača, da oglušiš. Ređaju se dalje stvari od žice, čitavi nizovi lanaca, kojekake male stvarce, koje kupuju kućarci pa ih onda prodavaju namalo. Nadomak sabornoj crkvi nalazi se trgovina vina; obično je s Kavkaza i Krima, a dolazi do Nižnjega Kaspijskim morem i Volgom. Ima ga u vrijednosti od 2,000.000 rubalja. Dalje se ređa duhan i ulje iz južne Rusije, — to se vozi kopnenim putem u daleku Sibiriju, — onda bonboni, koje Rusi ljube osobito, kad je vruće, pa sapun, čarape, cipele, starine, kola i t. d. U »Brazilskoj pasaži« prodaje se kava u velikim vrećama; velika je tu i trgovina kože, koja se prodava čak na Kavkaz i u centralnu Aziju. U »Sibirsku luku«, koja stoji na Volgi, dovezu veliki paroplovi svu silu pamuka i vune. Čitava se karavana čvrstih gvozdenih brodova slegla na Volgi, a vuče ih mali parobrodić. Silne se »novinke« — parobrodi, koji se upotrebljavaju u sjevernoj Americi na Missisippiju, lagano spuštaju niz Volgu, noseći sa sobom robu u Kaspijsko more.

Velika je trgovina t. zv. kožnoga čaja; ime mu odatle, što ga zamataju u velike kože. Taj se čaj pobere u sredini Kitaja, spušta se na »džonkama«, kitajskim lađama, Jan-tse-kjangom u more, vozi se onda u Tien-tsin pa preko Mongolije karavanama u Kjahtu, koja stoji na sibirskoj granici. Odanle ga dovoze kitajski trgovci u Nižnji. Druga se vrsta čaja, t. zv. »trskin čaj«, dovozi morskim putem u Odesu, a odanle tek u Nižnji.

Dok se vrze oko čaja čudni žuti Kitajac ili mrki Mongol, dotle prodaje na drugoj strani lukavi Tatarin krzno.

Oko muhamedovske džamije skupila se četa Perzijanaca, Armenaca, Osmanlija i Hivanaca, svaki u svojoj čudnoj a slikovitoj nošnji, pa trguju rižom, grožđicama, suhim breskvama, orasima, pistacijama i drugim voćem.

Kavkasci donose tigrovih koža, Perzijanci prekrasnih dragocjenih sagova, a Samajedi s dalekoga sjevera mamutovu bjelokost i krzno bijeloga medvjeda.

Uz kitajske redove podigao se krasni »Glavnij dom« s baršunom, svilom i raznim modnim galanterijskim stvarima iz Francuske, Engleske i Njemačke. Tu sjaju švicarske ure, mletačko i češko staklo, sevreski i petrogradski porculan.

Vika stoji na sve strane; čuju se najčudniji jezici ovoga svijeta, teške se tarnice valjaju popločenim cestama, osovine škripe, željezne motke udaraju jedna o drugu, zvona zvone, s Oke i Volge čuje se pištavi glas malih parobrodića i muklo tutljenje velikih brodova; vlak za vlakom ulazi u stanicu, a velika električna kola zuje svom brzinom po cestama . . . Kazalište je rasvijetljeno, po različitim panoramama i zabavištima zvuče trublje, muklo udara bubanj, na streljanama čuje se prasak, gostionice se napunjuju, sad na će pasti noć, svijetla sjeverna noć, koja traje samo od 11. do 2. ure.

Do 25. kolovoza treba urediti sve trgovačke poslove, a na 10. rujna obilazi »Jarmarkom« jaka straža, udara u bubanj; zastave se skidaju i posljednji se dućan zatvara . . .

Za dan dva sve je zamrlo. Nema više traga ni duši, samo što je ona sila ljudi i robe ostavila za sobom smeća i smrada s čitavoga svijeta. Čim naraste Volga od velikih jesenskih kiša, otvaraju se strojevima veliki zapori na nasipima, voda navri unutra, a čitava »Jarmarka« stoji za čas pod vodom; čini ti se kao nova Venecija. Voda ostaje na »Jarmarki« preko zime; u proljeće se zapori zatvore, a »Jarmarka« je poplavljena sve dotle, dok Volga sasvim ne spadne. Onda se opet zapori otvaraju, svom se silom voda izlijeva u nisku Volgu i Oku, pa odnese sa sobom sve smeće, očisti svaku cestu, svaku škuljicu, a »Jarmarka« osvane jednoga ljetnoga dana — ljetni su dani

ondje neobično vrući — sasvim čista kao obnovljena i suha. Dotle će se ljudi i roba Volgom, Okom, Kamom i suhim putem dovesti, — a »Jarmarka« se počinje nanovo.

CARIGRAD.

Edmondo de Amicis.

Parobrod još uvijek nepomično stoji med Skadrom i Serajskim brijegom. Magla sakriva posve Bospor dalje od Skadra, zatim svu Galatu i svu Peru, što leže pred nama. Mimo nas prolazi sva sila velikih lađa, parobroda, barki, malih jedrenjača, ali ih nitko ne gleda. Svačije oči bulje u onaj tamni zastor, što zaklanja evropski dio grada.

Napokon se počele iza maglene koprene javljati svijetle pjege, zatim maglovit obris velika visa, a onda rastreseno i živo bljeskanje svih onih stakala, što su suncem rasvijetljena, a napokon Galata i Pera u potpunom svijetlu: veliko je to brdo s milijun kućica svake boje, a jedna nad drugom. Čitavi grad leži dosta visoko, a posut je minaretima i kubetima, što se dižu izmed tamnih čempresa; na vrhuncu eto monumentalnih palača poslaništva i veliki toranj galatski, dok je dolje na dnu prostrani škver tofanski i čitava šuma velikih brodova. Kako je magla bivala sve rjeđa, grad se sve više duljio na bosporskoj strani. Ondje su nicala predgrađa za predgrađima, a pružaju se s brežuljaka do mora, — jedna prostrana, druga zbita, a ističu se bijelim džamijama, redovima brodova, malim lukama, palačama na moru, paviljonima, perivojima, kioskima i gajićima. Daleko u magli javljaju se opet druga predgrađa, kojima se vide samo vrhovi, pozlaćeni sunčanim zrakama. Kolika je to živost boja, bujnost zeleni, izmjena vidika, veličina, milina i dražest! Na brodu gledaju svi zapanjeno: putnici, mornari, Turci, Evropljani, starci, djeca, uopće svi mukom muče. S jedne nam je strane Skadar i Kadikjöj, a na evropskoj strani pred nama Sarajski rt pa Galata, Pera i Bospor.

Pa ipak je najveći i najljepši dio trebalo tek vidjeti. Još smo stajali s ove strane Sarajskoga rta; ako ga ne prođeš, ne možeš vidjeti Zlatnoga roga, koji je najljepši carigradski vidik. Čas i još jedan — napokon prolazimo kraj Sarajskoga rta pa čekamo golem i svijetao prostor, razabiramo silesiju stvari i

boja, — rt je za nama... eto Carigrada! Carigrade beskrajni, velebni, uzvišeni! Slava stvoritelju i čovjeku! Nikad nijesam sanjao o takoj krasoti.

Tko se usuđuje opisati Carigrad? Chateaubriand, Lamartine i Gautier — što ste sprtljali? Pa se ipak slike i riječi zgrću u glavi i ključaju iz pera. Vidim, govorim, pišem bez nade, ali s nasladom, koja me opaja. Pokušajmo!

Zlatni rog je upravo pred nama kao zlatna rijeka; na dva žala, dva niza visova, na kojima se dižu dva gradska reda, a obasežu osam milja brdašca, dolinica, zaliva i poluotočića, stotinu amfiteatera sa starim spomenicima i perivoja; kao goleme stube spuštaju se kuće, džamije, bazari, saraji, kupelji, kioski, a išarani su bezbrojnim bojama. I opet se dižu među njima tisuće minareta sa sjajnim šiljcima, kao orijaški stupovi od bjelokosti. Ističu se tu šume čempresa, koje se u mrkim prugama spuštaju s visina do mora, obavijaju predgrađa i luke, bujna se zelen diže i prelijeva odasvuda, vjenčajući vrhunce, mileći med krovovima, zakrećući iza žala. Desno je Galata sa šumom jarbola i barjaka, a nad njom Pera, koja crta po nebu možne obrise svojih evropskih palača; pred nama je most, koji spaja dva brijega, a po njem se pomiču dva šarena reda ljudi. Lijevo od mosta je Stambul, razastrt po svojim širokim uzvisinama, od kojih svaka nosi orijašku džamiju s olovnim kubetom i zlatnim vrhovima. Tu je Aja Sofija (sveta Mudrost) bijela i ljubičasta, onda džamija sultana Ahmeda, okružena sa sedam minareta, nadalje Solimana Velikoga, okrunjena s deset kubeta, sultanke Valide, koja se zrcali u moru, na četvrtom je brežuljku džamija sultana Muhameda II., na petom Selimova, na šestom Tekfur-Seraj; a nad svima bijeli se toranj seraskijerski, koji nadvišuje obale od dva kopna i sve od Dardanela do mora. Onamo dalje od šestoga stambulskog brežuljka i od Galate vidjet ćeš samo nejasne obrise,šiljke gradova i predgrađa, maljušna pristaništa i šume, koje se gube gotovo u modrom zraku. Sve to ti se ne čini više kao zbilja, već opsjena zraka i svijetla. Nebo, po kome su prolivene vrlo tanane boje opalova i srebrna sjaja, ističe crte svakoga divnom jasnoćom; po moru, koje sijeva safirom, ršću dugi bijeli obrisi minareta, blistaju kubeta; čitavo se ono bujno zelenilo lelija i talasa na jutarnjem zraku. Oblaci golubova oblijeću džamije, tisuće šarenih i pozlaćenih

barki pliskaju po moru. Povjetarce nosi s Crnoga mora miris od deset milja vrtova, pa kad se opojen onim rajem, zaboravivši sve, okreneš, vidiš u novom čudu azijsku obalu, koja zatvara obzor veličajnom krasotom Skadra i snježnim vrhovima bitinskoga Olimpa. Tu ti je Marmara, posuta otocima, a sva se bijeli od jedara, tu Bospor, išaran brodovima, vijuga se između dva beskrajna reda kioska, palača i ljetnikovaca, te se tajinstveno gubi sred najveselijih brežuljaka Istoka.

Međutim malo pomalo nestaje onoga vidika od jutros. Onaj je Carigrad, što se još jutros činio sav protkan svjetlošću i krasotom, grad gromoradan, raštrkan po beskrajnom nizu visova i prodola, smjesa ljudskih mravinjaka, groblja, gradina i podrtina, neviđena mješavina uljudbe i barbarstva, koja predočuje sliku svih gradova svijeta, a skuplja u sebi sve vesele i sve tužne prizore ljudskoga života. Carigrad ima samo okosnicu velegrada. Malen je dio onih velikih kamenih palača, ostalo je hrpa daščara, neizmjeran tabor azijski, u kojem vrvi narod, koji nije nikad prebrojen, svakoga plemena i svake vjere. Velik je to grad u pretvorbi, sastavljen od starih dijelova, koji se raspadaju, od novih, koji su jučer nikli, i od najnovijih, koji tek niču. Sve je to ispremiješano, svuda se vide tragovi orijaškoga rada; brda su prošupljena, brežuljci su izravnani, predgrađa izjednačena sa zemljom, velike ceste projektirane, nepregledne gomile ruševina i ogaraka razbacane po zemljištu, koje ljudska ruka uvijek muči. To je nered, smjesa raznolikih prizora, neprestana izmjena neočekivanih i čudnih vidika, da te spopada vrtoglavica. Pođeš li do kraja kojoj elegantnoj ulici, eto te najednom u ponoru. Izađeš li iz kazališta, eto te med grobnicama. Predgrađe, kojim si prošao malo prije, vidiš na dnu duboka prodora; istom što si obašao kuću, eto ti luke. Siđeš li kojom ulicom, nestade grada, u osamljenoj si guduri, u kojoj ne vidiš do nebo. Gradovi se javljaju, sakrivaju, ističu nad glavom, pod nogama, za leđima, daleko i blizu, na suncu, u sjeni, duboko med šumama i na moru. Ceste, neizmjerno preplętene, vijugaju se bočinama, popinju na nasipe, šuljaju se nadomak ponoru, uvlače se pod vodovode, razlijeću se i rastavljaju se na uličice, spuštaju se poput stuba med grmlje, med klisure, med podrtine i pijesak. Veličajni grad, onda selo, perivoj, luka, pustara, bazar, grobište — sve se to izmjenjuje bez kraja i konca, dižući se jedno nad drugo, te s nekih visova hvataš jednim pogledom samo na jednom pristranku sve različitosti jedne čitave pokrajine. Isred turskih kućica diže se evropska palača, za minaretom zvonik, na zaravanku kube, za kubetom gradski bedemi, nad pročeljem kazališta kineski krovovi, naprema prozoru od stakla prozori s rešetkama haremskim i maurska okanca, pod arapskim lukovima izdupci za kipove Bogorodice; džamije, zbornice, crkve grčke, katoličke, armenske, jedne nad drugima, kao da hoće jedna drugu da nadvisi, a po svim prazninama čempresi, borovi, smokve i makljeni. Ovdje si na cesti kojega marseillskoga predgrađa; zakreni, eto te u azijskom selu. Pođi nešto dalje, eto te u grčkom kraju. Zakreni još jednom, u trebizonskom si predgrađu. Po jeziku, po obrazu, po obliku kuća poznaš, da si se premjestio kao u drugu državu. Ima tu umotvorina francuskih, pruga talijanskih, šarenosti engleske i nošnja ruskih. Na golemom licu grada vidiš gradnjom i bojama predočenu veliku borbu, što se vodi med kršćanskim plemenom, koje opet osvaja, i med osmanlijskim, koje s posljednjim naporom brani tu svetu zemlju. Na Stambul, koji je bio nekoć sasvim turski grad, navaljuju odasvud kršćanski dijelovi, koji ga lagano odgrizaju s obala Zlatnoga roga i modre Marmare. Iza jaka svijetla na otvorenom mjestu, otkle se vidi sjajni Bospor i evropske palače na Zlatnom rogu, spuštaš se u nekoliko koračaja u žalosnu tamu čitave mreže uličica, duž kojih jedva stoje lomne muhamedovske kuće, po kojima strši kamenje kao po strugi kojega potoka. Vidiš ovdje najbolje, kako dolaziš pomalo s božanskoga Istoka naših sanja u realni Istok, turoban, zamazan, mlohav, koji nadilazi i najcrnju pomisao.

Tko bi te naprečac zapitao, što je Carigrad, ne ćeš mu znati drukčije odgovoriti, nego da se uhvatiš za čelo, da umiriš oluju misli. Carigrad je Babilon, svijet, metež. Je li lijep? Divan. Je li ružan? Strašan. Sviđa li ti se? Opaja. Bi li htio u njem stanovati? Tko zna! Tko može kazati, da bi htio stanovati na drugoj zvijezdi?

SAHARA

Charles Martins.

Onaj dio pustinje, što se proteže od Tugurta do Tunesa, zove se Suf. Taj smo Suf i mi pohodili. Ako je onaj ravnjak uz pustinju slika okamenjena mora u miru, onda je ona pješčana pustinja okamenjeno more za jake oluje. Valovima slični prudovi ređaju se jedan za drugim sve do obzorja, odijeljeni malim dolovima: i ti su dolovi nalik na one, što ih valovi čine za silne šikavice. Prudovi se sad istanjuju do oštrosrhih grebena, onda se zašiljuju u oštre piramide, a napokon se zarubljuju u valjkaste svodove. Kad izdaleka pogledate sve to, pričinja vam se, kao da ima na onim grebenima uistinu ledenjaka, kao na velikim zavalama i vrhovima alpinskim, pače imaju jednake oblike. Boja pridonosi mnogo tomu, da se čovjek prevari, te zaista misliš, da je ledenjak pred tobom. Vjetrovi čine od žarkoga pijeska ono, što čine na alpinskim visinama od ledenjačkoga snijega. Ti su prudovi nasuti od sasma finoga, sitnog kremenog pijeska. A tek na nekim mjestima naći ćete krhki pješčenjak, od koga je zapravo pijesak postao. Postali su ti prudovi na mjestu, gdje se nalaze, a nije ih vjetar donio sa susjednih visokih gora. Kad navali vjetar, koji zna biti dosta jak, digne pijesak s površine i tjera ga dalje. Onda vidite, kako se pomični sloj toga pijeska valja s grebena pruda u dolinu niz prudove pristranke.

Dva su vjetra nadmašna u tom dijelu pustinje: sjeveroistok i jug ili samum. Oni drže sebi ravnotežu, pa koliko jedan vjetar pomakne prud, toliko ga drugi nosi natrag na isto mjesto, gdje je prije bio, a prud ostaje jednak, pače zadrži i jednaki oblik. Arapin-nomad prepoznat će ga brzo opet, a karavanski putnici ravnaju se uvijek po suhim grmićima, koji su utaknuti kao kažiput na prudovu grebenu. Kad je vrijeme jasno i mirno, nije ništa lakše, nego snaći se u tim samoćama; ali kad se podigne samum, onda se zrak napuni sitnoga pijeska i fine prašine, koja svojim malenim mikroskopskim česticama prodire i u naoko hermetički zatvorene prostore — u oči, uši i disala. Žarki zrak sličan onomu, što dolazi iz usijane peći, ništi sile čovječje i životinjske.

Kad to dođe, onda posjedaju Arapi na zemlju, okrenu leđa vjetru, zamotaju se u svoje burnuse pa čekaju s fatalističkom strpljivošću, da se svrše te muke; njihove deve leže ili čuče, dišući teško, izmučene pružaju svoje duge vratove na usijano pješčano tlo. Pogledate li kroz taki pješčani oblak sunce, onda vam ono pomrča, te je kao tankim oblakom zastrt mjesec. G. 1844. na 7. ožujka ulovi teški samum jednu kolonu vojnika, koju je vodio Duc d' Aumale; vjetar je dolazio sa zapada i jugozapada. Orkan je trajao četrnaest sati. Mjernik Fournel, koji je bio u toj koloni, utvrdio je, da je orkan bjesnio samo na vrlo uskoj crti, dok je na podnožju gorskom vladao potpuni mir. U Sufu prekrile su silne mase pijeska mnoge i mnoge karavane; na taj je način propala ekspedicija Kambizova Egiptu na zapad, a mnogi su nam kosturi životinjski i ljudski svjedoci takih strašnih nesreća, koje se događaju i u najnovije vrijeme.

Sela su okružena zidom, na kojem su prsobrani, kuće imaju ravan krov od paomovih stabljika ili bijelo kube od sadre. Nema ništa slikovitije od sela, što ga sačinjavaju ovaka bijela kubeta kao stisnute košnice. Gdjekoji minaret džamije ili po koje stablo paomovo dižu se iznad razine pa kažu već izdaleka selo, koje leži sakrito putniku od množine visokih prudova.

Rašće nije posve izginulo. Najviše ima bilja slična onomu na susjednom ravnjaku. Dvije biljke osobito su značajne za Suf; jedna visoka bodljikava travka s tanahnim, 2 m visokim listom, Aristida zvana, koju deve rado jedu, pa čupavi Calligonum, koji dosegne tek 1 m, a ima na 4—5 m razgranjeno korijenje, bez lisne grančice. Sve su biljke uopće u tom dijelu pustinje naklonjene prema jugozapadu — znak, da sjeveroistočni vjetar ovdje jako utječe. To te mnogo sjeća Alpa i Pireneja, gdje snijeg i vjetar zajednički izvode najčudnije oblike drveća. Pijesak je snijeg pustinje. Kad ga vjetar natjera u kraj, prekrit rašćem, nestaje toga posve. Pustinja je naga, ogoljena. Nema valjada tužnijega pogleda, nego je onaka pustinja. Žuti se prudovi i naspi prostiru u nedogledne daljine zemaljske površine kao raširena ponjava. Zadrhtat ćete, kad pomislite, da ćete sami zaći u te samotne krajeve, da ćete po ovom živom pijesku po više puta uzlaziti i silaziti, a on ne će ni vas ni išta drugo uzdržati; po njem ostavlja tek široki devin papak jedva

vidljiv trag. Pa kako čudo, kad nasred tih prudova nenadano osvane paomova krošnja, kad znate, da su u njezinoj blizini kuće s radljivim naseljenicima. Da, pustinje i gorski klanci i gudure služe utočištem progonjenima. Getuli, Numiđani, Berberi redom pobjegoše u pustinje pred osvajačima afričkim.

To je divlji oblik pustinje. Treba još da pogledate otoke s rašćem, kojima je pustinja posijana, — oaze. Strabon ispoređuje Saharu s panterovim krznom: žuta pozadina krzna je pustara, a crne su pjege na njoj oaze. Nema bolje poredbe: pustinja je žuta, oaze su crne. Jedna krošnja uz drugu sačinjavaju tamnozelenu površinu, koja se upoređena sa žutom pustinjskom bojom pričinja uistinu crnom. Oazom zove se ono mjesto u pustinji, gdje su se sjedinili vrtovi i uopće obrađena polja, a u sredini njihovoj jedno ili više sela. Korijenje paoma, koje su usadili u čunjevitu udubinu, načinjenu ljudskom rukom, seže do sloja, gdje ima vode. Svaku oazu čine gotovo uvijek datuljne paome, koje stvaraju, kako se čini, potpunu šumu; uistinu su usađene u vrtovima redom, a odijeljene zemljanim nasipom, koji je probit u jednakom razmaku, da može voda dotjecati.

Razumije se samo sobom, da je svaka oaza ujedno i tvrđa; svaki nasip pred redom paoma stvara opkop, — tane se u njem zaustavlja. U tom opkopu lako je učiniti rupu, kroz koju će Arapin uvrebati neprijatelja. Tko je vidio ta šahovska polja od paoma i nasipa, ne će se čuditi, da je g. 1849. podsjedanje take oaze stajala Francuze 900 momaka i 60 časnika, a trajalo je do pedeset i dva dana. Sela su sva oklopljena tornjevima pa te sjećaju sredovječnih utvrda.

Datuljna je paoma hranilja u pustinji. Ona nosi plod, bez nje ne bi bila Sahara nastanjena i ne bi uopće mogla hraniti čovjeka. Arapska je poezija najkrasnijim pjesmama okitila tu paomu. Po arapskom je vjerovanju stvorena šesti dan — u isti čas, kao i čovjek.

»Kraljica oaza mora imati svoje vite noge u vodi, a svoju zlatnu krunu u žaru nebeskome«, tako govore arapski Beduini o svojoj hraniteljici paomi, a ona podnosi dobro znatne razlike u temperaturi.

Vrućina se počinje u Sahari sredinom travnja, u ljetu iznosi + 45° C., pače + 52° C, kako je to bilo 15. kolovoza

1859. Nasuprot zima zna biti osjetljivo hladna: u Biskri, na sjevernom rubu Sahare, pada temperatura na — 2° C. do — 3° C. Isto je to kod noćne i dnevne temperature. Paome pače podnose i kratkotrajnu temperaturu od — 6° C. Pijesak pustinjski, koji jako pali, brže se ohlađuje od zraka, te zadrži nekoliko decimetara pod površinom zemaljskom dosta svježine, koju onda podaje korijenju i stablu paomovu.

TROPSKA ŠUMA.

H. M. Stanley.

Oko osam sati prijepodne udari kiša. Nemamo li dosta muke i nevolje i bez te kiše! Strah me podilazi, da je to kraj svemu. Zapori se nebeske vode otvoriše, priroda se raspojasala: curi, — ogromne kapi potamnjuju nebo. Svake minute padne neizmjerno mnoštvo šumskoga lišća, iz izmekšane zemlje uzlazi sivi oblak sitne magle, koja napunja zrak majušnim kuglicama, što lebde, i mokrim prnjama razderanoga lišća. Kad udari vjetar sa visina, kad se spušta silna bujica vode iz oblaka, onda vas zebe i duši; silom stresa vodu s beskrajnoga broja grančica, te vas bičuje njom, a zatim se probija, zavijajući kroz vrške staroga drvlja tolikom silom, kao da će iščupati golema debla u posljednjem uzdahu. A drvo zaista i uzdiše, puca, da vas podilazi nemilo čuvstvo; silno se stabalje lomi i pada, da vas osvaja bojazan. Ali pravi vas strah hvata onda, kad se razmašu nad vama urnebesni gromovi, kad njihov gromorni glas ječi kroza ove duboke prolaze tamne šume i zavoje gustoga grmlja, kad se svijetli blijesak svojim rastrganim zrakama i plahim plamenovima baca na sve strane, te se najzad nad vašim glavama rasprsne i rastepe poraznim i užasnim trijesom. Koliko bi mirniji i spokojniji bili naši bolesnici, da svega toga nema. Evropska bitka nema nikad toliko grozne promjene, koliko ovo ovdje, a trajalo je čitavi Božji dan. Sada je devet sati. Teško da će se uopće pokazati danje svijetlo; to sudim po licima svojih ljudi, koji kao da su zapali u tešku bijedu. Stoje kao omamljeni strahom, nevoljom, bolešću,

gladom, kišom, gromom i blijeskom, gubitkom prijatelja i drugova, koji su nekud zalutali, da se nikad više ne vrate. Gledajte ih kako šćućureni sjede pod krovovima od bananova lišća, pod urođeničkim štitovima, pod pamučnim branama, pod slamnim hasurama, pod ilovim i bakrenim loncima, pače pod sedlima, pod presvlakama naših čadora, pod vunenim pokrivačima; svaki je omotan u modru vodenu maglicu, u silnoj nijemoj bijedi. Jedno magare složilo uši na zatiljak, zatvorilo oči, savinulo leđa; zatvorene kokoši poklapiše krestu; to su prikaze najjadnije melanholije. Kao dà je posve uništena vedra slava zemljina. Kada će se ona opet domoći svoje pređašnje ljepote, kada će se njezini sinci opet ponosito uspraviti, kada će silna voda nabujalih rijeka i jezera splasnuti, kada će se sunce napokon riješiti toga tamnoga haosa pa nas na novo utješiti, — ne znam. Tako me nevolja i jad srvaše, da sam zapao u dugi san, a s njime u blagi zaborav.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Centralna afrička prašuma zaprema silnu površinu. Ta je površina tako jednolična, a opet tako različna u svojim pojedinostima i u svom značaju, te bi trebalo da se napiše mnogo knjiga, da se ona potpuno prikaže. Kad bi je htjeli natanko promatrati, trebala bi legija stručnjaka. Ne dostaje nam prostora, da prikažemo pupoljke, cvjetove i plodove, sva ona čudesa bujne vegetacije, da pogledamo sve fine razlike na kori, na lišću i na drveću, koje se diže oko nas pa izlučuje smolu kao staklo, što se prikazuje čas kao mliječne kapi, čas kao komadić jantara ili kao ahatne suze, što kaplju s grmlja i grančica. Marljivi mravi, koji brzaju stablom gore dolje, nalaze u kori silnoga drveća čitave bregove i doline, te čekaju bitku, koja će se sad na razviti izmed dva reda crvenih mravi. Čovjek prolazi i ne obazirući se na silnoga gorostasa, koji se srušio pod teretom godina, a ima kao spužva šupljikasto drvo; jedva se i opaža njegovo golemo deblo, ali unutra u njemu sve živi od malih kukčića i sitnih životinjica, koje bi silno razveselile marljivoga entomologa. Postavite uho onamo, pa ćete čuti, kako sve bruji i zuji, gotovo žamori. To je zuj kukaca, prerazličitih po veličini, divoti boja, ljepoti oblika, a žure se za svoga kratkoga vijeka po svojem poslu. Nezasitni plijena, izlaze na lov, tuku se, razaraju,

grade, dolaze svakamo, pretraže sve. Postavi ruku na deblo, pruži je na zemlju, sjedni na otpalu granu, pa ćeš vidjeti, koliki otrovni bijes, kolika proždrljivost i kolika radinost diše oko tebe. Otvori bilježnicu, a desetak će lepira sjesti na bijeli list. Oko tvoje glave zuji medarica pčela, oko tvojih ušiju zvrnda dosadna osa, na lice će ti sjesti silni stršen, da te ubode, a prema tvojim nogama korača čitava četa mravi. Neki su se već uspeli na te, te će da zariju svoje škare u meso tvoje.

Pa ipak je sve tako lijepo, — tek čovjek ne smije da sjedne na zemlju. Nema tu tihih šuma crnogorica engleskih, tropski je to svijet, pa treba da se mičeš, želiš li uživati.

Zamislite čitavu Francusku i Iberski poluotok, obrasle drvećem od 6—60 m visine, — glatka, čista debla; a njihove se krošnje tako diraju, da su prorasle i isprepletene, te brane suncu i nebu, da ne dolaze do podnožja njihova. Ima drveća, koje je tek nekoliko centimetara debelo, a ima ga i po metar debela. Od jednoga drveta do drugoga prepleću se lijane poput užeta 5—40 cm debela u obliku zavoja, festona, poput slova W ili poput zlo napisana M, onda opet kao velika kružnica, kao beskrajne anakonde, koje obavijaju stabalje, dok ne dosegnu najvišega vrha. Gledajte te lijane, kako sjajno cvatu, kako listaju, kako se njihovo lišće miješa s lišćem gorostasnoga drveća, da poveća gluhu tamu ispod njega. Gledajte, kako pada stotina trakova do zemlje, kako se spuštaju raščupani krajevi tih trakova s otvorenim žilicama — zračnim korijenjem tih parasita. Sve je to izmiješano, izmiješana je jedna grana s drugom bez obzira, otkle potječu. Na razitim granama silnoga drveća posadili se cvjetačama slični lišaji najveće vrste, uza njih je bilje sa širokim, oštrici koplja sličnim lišćem, koje se s pravom zove »slonovo uho«, onda opet divne orhideje, skupovi cvijeća — čudovišta pa sasma nježna paprad. Sve stabalje, granje, ogranci, sve lijane prekrivene su debelom mahovinom kao zelenim, zimskim krznom. U toj tamnoj šumi valja da pomislite još na gustu friniju i amoma, što se složio u patuljaste grmove. A mnogo puta se događa, te silni grom rastepe krošnju ponosita stabla i pusti sunčane zrake u šumske dubine; do korijena rascijepa šumskoga orijaša, koji se onda mrtav suši; užasni vihor iskorijeni nekoliko

*

stabala, a mlado drveće onda niče kao za okladu, otima se za toplinu i za svijetlo, dok se najzad ne uduši ono, što je manje, i opet nastane pređašnja guštara i tama.

U JUŽNOJ AFRICI.

Emil Holub.

Navečer 6. studenoga g. 1872. dadosmo se opet na put. Odvezosmo kola na neku kamenu visinu, a ondje nas dočeka, vičući i pjevajući, mnoštvo crnaca, što se bili napili u kantini. Mi pošli dalje pa se vozili do kasno u noć. Sve smo se više udaljivali od rijeke Vaala, koji je činio velik luk prema jugoistoku. To su bile kamene visine pokrivene niskim grmljem, kadikad nekoliko milja duge. Graničila je ta visina s naplavnim krajem, koji je opadao prema rijeci. Vidjeli smo mnoge vatre; one su nam kazivale stanove urođenika Korana. A kad dođosmo bliže, čuo se meket koza i bleka ovaca. Čini se, da su oni gradili svoje stanove na podnožju brda, i to tako, da su bili zaštićeni od vrućega sjevernjaka i sjeverozapadnjaka. Sreli smo kasno dva čovjeka, koji su putovali iz republike Transvaala u Klipdrift; oni nas upozore, da treba prije prijeći dvije gudure, koje su pune vode, kad navali kiša; odlučimo, da ćemo ostati na noćištu ovdje.

Dne 7. studenoga nije se kraj ni najmanje promijenio, samo nas je mučila nestašica vode. Trošili smo našu vodu ujutro, o podne i navečer, pa smo sada morali čekati, dok dođemo do rijeke. Oko četiri poslijepodne dođosmo u Hebron, ali nijesmo htjeli ostati ondje, da za dana dođemo do raskršća, gdje se odvaja put, koji vodi u Gassibonu, od puta, koji ide iz Hebrona u Christianu. Taj je Hebron od posljednjega puta, što sam ga vidio, postao još manji. Loš put zaustavi nas u tom mjestu, a jedan mladi Batlapin ponudi nam se za vodiča za sjutra. Oko podne legosmo pod granatu mimozu, a onda iza dobra hoda od nekoliko sati prenoćismo opet na kamenoj visočini.

Lijep je bio kraj, koji smo imali sada pred nama. Na jugu i na zapadu krunila su hebronska brda obzor, a prema sjeveru i zapadu prostrla se nedogledna ravan čudne tamne boje, koja je siguran znak, da će noć biti sjajna, bez oblačja. Povjetarac njihao i igrao se cvjetnim travkama, što su ih nadvisivali tamnozeleni u busene sakupljeni grmići. Naše životinje, što su vukle kola, pasle su po strani; sada dođoše pa legoše do svojih kola, dok smo mi prostrli gunjce i na mekanoj travi zapali u lagani, lagodni san.

Rano se digosmo, jer je po riječima našega vodiča bilo još 35 engleskih milja do grada batlapinskoga kralja. Vrlo nas se neugodno dojmila vijest, da sve do onoga grada nemamo nigdje vode. I taj smo dan srknuli samo malo vode o podne.. Proslijedismo put prema sjeveru i za malo vrijeme dođosmo u kraj, kako je pravo rekao naš vodič, gdje nije bilo valjada već nekoliko mjeseci kiše. Što smo dalje putovali, to je žuća i suša bila trava. Kakogod je bilo proljeće u punom jeku, ipak ne mogosmo naći nijedne rascvjetale travke; tek tuj i tamo nađosmo osušeni listić amarilide.

Malo smo se pomalo dizali na visoravan, što se prostirala pred nama; što se više digosmo, to smo rjeđe viđevali grmečke, to je više prevladavala suša. Sa sjeveroistoka podigao se jak vjetar, koji je zujeći prolazio kroz suhe trave, njihao je poput valova silnim travnjacima, a nama je ublažio nesnosnu vrućinu, koja nas je mučila. Jadne naše životinje nijesu već trideset sati vidjele ni kapi vode, te su naša teretna kola išla tek korakom. Kako je bila jaka strmina, nijesmo ih mogli ni tjerati po toj vrućini. Već dva sata idemo nekim putem, a naš nam vodič reče, da ćemo morati, kad dođemo na najviše mjesto visoravni, zakrenuti nalijevo, i onda ćemo doći na tragove kola, koja njegovu kralju Moreni voze drvo za dijamantna polja. Kad smo se odmarali na obronku visoravni, opazismo upravo iznad nje miran crn oblak. Moj sluga, crnac provodič, i drugi tumačili, da je taj oblak silno jato skakavaca. Istom što se uspesmo na najvišu točku visoravni, prestraši me užasan krik, koji izađe iz kola, što su išla pred nama. Sada vidjeh i ja taj užas.

Ravan, što je ležala pred nama, nedogledna, puna suhe trave i zamrlih grmova, — bila je sva u plamenu. Požar nam

je zakrčio put. Bio je udaljen jedno pet do šest engleskih milja, a crni oblak, što smo ga vidjeli čas prije, bio je od te silne vatre. Vjetar ga je tjerao prema nama. Prvi, koji se snašao u tom općem strahu, bio je crni vodič. Najprije nas upozori na tek zamjetljivi kolni trag, a taj je prolazio kroz sredinu vatre. Približismo joj se do šest sto koračaja; sezala je nadesno do uzvisine, koja je išla regbi s njom uporedo. Nalijevo spuštala se visoravan u neko trista koračaja široku dolinu; na kraju se nejezinu počela javljati vatra. Ta je dolina bila kao usječena visoravan, a nalijevo se dizao jedno 60 stopa visok humak, kamen, nešto obrastao grmljem, a činio je sjeverni obronak visoravni, na kojoj smo bili. Što da činimo?

Životinje su bile odviše umorne, da bi mogle poći na jug do rijeke Vaala; na istok nam je vatra zatvarala put, ma ni pomisliti, da preletimo onu plamenu barijeru. Ne osta nam ništa drugo, nego da pođemo naprijed, ali ipak, kako ćemo se ugnuti bijesnomu elementu? Nijesmo smjeli zapaliti trave oko nas, kako rade u prerijama, i to zato, jer smo imali osim nekoliko tisuća patrona još trista funti puščanoga praha u kolima, pa onda, jer su naša kola bila pokrita platnom. Drvo na kolima, od sunca osušeno, planulo bi smjesta, da vjetar donese kaku goruću vlat. Osim toga smo imali u kolima alkohola i rakije, — ali žalibože ne vode.

Oči su moje bile uprte u onaj humak. Ne bi li kako onuda mogli proći? Plamen je bio sada jedno trista koračaja daleko, ali se nama primicao, kao i humku, tek onamo nešto laganije, jer ondje nije bilo vjetra. Kad bismo mogli obići vatru onom dolinicom, dobro bi za nas bilo. Iza plamenoga mora prostirala se silna crna, nedogledna ravnica; samo tu i tamo zaplamsao je ostatak nedogorjela grma. Kad sam javio drugovima svoju odluku, primiše je jednoglasno; i crni ju je vodič posve razumio, a njegovo je tamno oko pokazalo, da će učiniti, što bude moguće, i da će odvesti životinje i kola u onu dolinu i na humak.

Krikom, vikom, udarcima biča i granja, a najviše užasnim pogledom silnoga plamena, koji se približavao svakim koračajem, prestrašeni volovi potegnuše teret, kao da su kola prazna. Kadikad odskočilo je jedno kolo na kamenu tako visoko, te sam

mislio, sad na će se izvaliti kola. Onda opet udariše prednji kotači o neku stijenu tolikom silom, te je rudo prevalilo jednoga vola. Vrućina je bila nesnosna, zrak se napunio gustoga dima, a travke, grmlje i grančice, tek prolistale, pucale su od vatre, te je to napunjalo zrak praskom, koji je gotovo ubijao čovjeka. Konj, koga sam jahao, bio je plašljiv, pa je tako podivljao, da sam ga jedva ukrotio.

Letjeli smo dalje. Koliko se puta spotaknuo moj konj o kamenje, koliko je puta gotovo pao od grmlja! A ja sam morao paziti na platno na našim kolima, da se ne užge od letećih upaljenih grančica, morao sam davati naputke i pokazivati put Pitu, vodiču i gončinu, da se ugnu većemu kamenju, koje sam lako vidio s konja. Vika i krika, kojom su ona dvojica tjerala volove, dostigla je vrhunac; volovi su letjeli po trnju i kamenju, između sunčane žege i plamenoga žara, pa kad smo došli do dna doline, stadosmo, da volovi ulove kakogod zraka. Svi su bili izranili lice i ruke, svi su nebrojeno puta poljubili majku zemlju.

Kad dođosmo u dolinu, opazismo, da je vatra samo još trideset koračaja udaljena od njezina ruba, dok je neko dvjesta koračaja dalje tri puta tako daleko, i da počinje gasnuti. Moj je konj drhtao kao trska na vodi, a volovi su puhali i disali teško, k zemlji priklonili glave, a ipak ih je čekao još najteži dio današnje zadaće. Morali su tek trideset koraka udaljeni od plamena proći uporedo kraj plamena sto koračaja prije, nego što krenemo lijevo. Međutim se jedan grmić, sasma blizu nas, zapali od leteće trave. To nas potjera.

— Naprijed! viknuh. Volovi potegnu, ali već za pet koračaja, zadušeni od silna dima, nagnuše k onom humku; na tom su putu morali prebaciti kola. U taj se čas zaleti gončin, koji je bio na mojoj strani, na stranu humka pa potjera volove u ravnicu svojom vikom i udarcima.

— Udrite, inače smo izgubljeni.

Pepeo je od trave i lišća padao po nama, obuzimao nas gust dim, svaki bi se čas rasvijetlila ona tama od gorućih grana, što je nosio vjetar, ali tjeralo nas je čuvstvo samoodržanja k onomu osamdeset — sedamdeset — pedeset koračaja udaljenomu mjestu, gdje nas je čekao siguran spas. Vrućina je bila

tako silna, te sam svaki čas pomišljao, da će planuti platneni krov na kolima.

Još dvadeset koračaja! Već volovi izdišu, već se njišu u jarmovima. Napokon — Bogu hvala! — nalijevo nam je prostrani travnjak, dok se nadesno iza one doline prostire silno, pusto, crno garište. Skočim s konja, pa me eto za čas kod mojih drugova, koji su se izmoreni bacili na zemlju. Ni riječi nijesu mogli da progovore. Lice im je bilo crveno kao krv, ruke izderane, okrvavljene, a oči, kao da će iskočiti ispod vjeđa. Odijelo Pita, koji je s prvim volovima imao svladavati sve zapreke, bilo je dokraja poderano, pače i njegova košulja bijaše rasparana, leđa i prsi kupale se u krvi od dugih, srećom ne dubokih ogrebina.

Pođosmo dalje pa nađosmo kolni trag, koji nas je imao dovesti u Gassibone. Lagano smo išli. Volovi su morali stajati svakih dvjesta koračaja. Međutim se spusti i večer. Strašna nas je žeđa morila, pa ovlažismo usne sirćetom. Ali nesamo usne, već i čitava usta bijahu suha; do u dušnik ćutjeli smo užasnu sušu. Nijesmo govorili, a svaki je kušao, koliko je mogao, da šuti o svojoj nevolji. Čekali smo noćni hlad, ali badava; ta je noć bila sumorna, sparna, topla, a i vjetar je prestao.

Napokon čusmo pasji lavež, a onda jednolično pjevanje crnačkih djevojaka, — bila je to nebeska glazba za naš potišteni duh. Ništa na svim mojim putovanjima nije djelovalo na me tako blago, ništa nije u mom srcu tako odjeknulo, kao ono jednostavno, uvijek jednako pjevanje tamnih djevojaka, što ga prate dvije kastanjete.

Nema uistinu zla u čovječjem životu, koje ga može učiniti tako malodušnim, koliko žeđa.

Najposlije opazismo pred sobom i sebi nalijevo nekoliko rasvijetljenih mjesta. Zaustavih kola, da se ogledamo za ljudskim stanovima; psi se zaletješe na nas, pjesma presta, ali se javi čovjek, koji se vrlo začudi, što u to vrijeme i ondje vidi kola. Skočim do njega, pograbim ga i kriknem mu suhim glasom.

— Meci, meci! vode, vode!

Prestrašen odleti pa nam za čas donese rog bljutave tekućine, za koju smo mu morali platiti po krune.

Za neko vrijeme donesoše nam žene nekoliko lonaca svježega mlijeka, a kad smo ugasili žeđu, spremismo se da utažimo i glad. Malo je vrijeme potrajalo, a na veseloj vatri pekla se lijepa janjeća butina.

MEKA I MEDINA.

R. F. Burton.

Negdje 3. travnja 1853. ukrcao sam se za Egipat, odjeven u istočnjačko odijelo, kao perzijski princ. U Aleksandriji gradio sam se indijskim liječnikom, a iza mjesec dana ljutoga posla, toliko me podsjedalo bolesnika, — postah pristaša religioznoga reda. Neki mi je trgovac iz Aleksandrije rekao, kad je vidio moje široke hlače i kratki haljetak:

— Nijeste dobro pogodili, gospodine! U Egiptu će vas grditi, u Arabiji tući, trostruko ćete plaćati, a ako obolite, umrijet ćete negdje ukraj puta bez pomoći.

Taj je trgovac mislio, da sam Perzijanac šiit, a ja mu dokazah teškom mukom, da sam Pathan, t. j. Afgan sunit, da sam odgojen u Rangoonu u Birmi, da sam putovao mnogo u mladosti, kako je to običaj. Kako poznajem dobro hindostanski, birmanski jezik, perzijski i arapski, to su pogrješke, učinjene u arapskom, išle na račun poznavanja tih jezika.

Svojim prijateljima u Kairu rekao sam, da idem u Meku preko Džide, a ja sam zapravo odlučio poći preko Jamba i Medine; držao sam se u tom arapske riječi: sakrivaj svoje vrijeme, svoj imetak i svoje nakane.

Idući iz Kaira u Suez sastadosmo mnoštvo Turaka, Arapa, Afgana, pače i Hinda, koji pođoše da pohode sveta mjesta. Svi nam zaželješe sretan put, kako se pristoji, da žele svetim ljudima.

Napokon se ja, kao derviš Abdalah, ukrcam u Suezu za Jambo u jedan sambuk od neko pedeset tona; kapetanski je most bio sasma na krmi, a dosta visoko, da može ravnati silnim

jedrom. Brodu je ponestajalo silu toga: busole, loga za mjerenje brzine, sonde za mjerenje dubine, pače ni karte nijesu imali. Kabina je bila slična škrinji, a glavna rtenica broda veoma je sličila rtenici na indijskom čamcu. Zamoti, škrinje i sanduci svake vrste ležahu na brodu bez svakoga reda, ogrtači ispunjahu čitavu udubinu broda, kao što ispunjaju muhe posudu sa sladorom. Na samoj krmi, gdje smo se mi odlučili zadržati, ležale malene bale, a ležali i hadži; kakogod je to protiv zakona, ipak su ležali.

Iza dvanaest dana puta, teška i pogibeljna puta, eto nas napokon u Jambu. Taj grad je samo po tom znamenit, što je luka grada Medine. Uz dugi mulj, koji se proteže daleko u more, nanizalo se beskrajno čislo prebijelih brodova, između neba kobaltove boje i mora, kao indigo. Ulice široke, ali zgrade proste. Trgovina posve jednostavna, kavana ima mnogo, ali su skupe.

Na 18. srpnja 1853. uspesmo se na deve pa ostavismo Jambo. Mjesec se digao visoko, bio je jasan, a njegovo nas je svijetlo gotovo zaslijepilo, kad smo izišli iz onih tamnih ulica. Za čas, — i bili smo u pustinji. Kolika li razlika između onoga okuženoga gradskoga zraka i ovoga, koji je sjajno čist. Moji se drugovi po običaju Arapa dadoše na pjevanje. U ono četiri dana, što smo imali do Medine, namjerismo se jednom na razbojnike, ali ih odbismo, te je ostalo neko desetak na mjestu mrtvo.

Jednoga dana dođosmo na strm brežuljak — i opazismo nenadano na obzorju Medinu. Kao na zapovijed, zaustavismo svi deve, zaboravivši glad, koji nas je morio; padosmo na koljena pa podigosmo oči svetomu gradu: »O Bože, eto svetišta tvoga proroka; hoćeš li nas osloboditi od vječne kazni, od vatre paklene. Otvori vrata milosrđa, pusti da pođemo i da napokon dođemo u zemlju sreće!«

Razumijem posve muhamedovski ritualni stih, kad veli: »Kada hodočasnik obrati oči svoje medinskim stablima, on će podignuti glas svoj pa će blagosiljati proroka iz dna duše svoje.«

Nema ljepšega časa, nego kad čovjek izađe iz osamljenoga pustinjskog kraja u prekrasan okoliš, koji smo imali pred očima, među voćnjake i šumice, što vjenčaju grad. Sunce se počelo dizati s istoka, iza niskoga humlja, što su ga zarubili skupovi drveća, a jutarnja mu magla daje gigantski vid. Zemlja se odjenula u zlaćani skerlet. Pred nama se prostrla široka dolina, do koje se spuštaju valoviti tavani Nedžda. Nalijevo se javljaju tamne barijere mrkoga stijenja. Krasno je to stijenje! Zovu ga brdom Ohodom. Na podanku njegovu skupila se, kao košara zelenila, dolina urešena jednom ili dvjema kubetima; nama nadesno protežu se dvije tanahne modrikaste magle, tu i tamo rastavljene ili pretrgane sunčanim zrakama. Tu se magle steru iznad kitice datuljnih paoma i vrtova, a njihovo smaragdno zelenilo još se jače osjeća na mrtvoj i siromašnoj dolinskoj pozadini. Niže dolje, tri ili četiri kilometra, prostire se Medina. Prvi pogled na nju izvanredan je. Terasa, na kojoj smo stajali sastavljena od tamnih, hrapavih bazalta, spušta se sunovratnim otvorom do ravnice, u kojoj stoji grad, pa je kao stvorena, da poveća ljepotu okoliša gradskoga.

Najprije se stadosmo svojski čistiti, odjenusmo se u bijelo — u odijelo proroku milo, a onda pođosmo da pohodimo sveti hram. Prorokova džamija je druga vjerska džamija muhamedovska po znamenitosti, a jedna od tri najznamenitije na svijetu: prva je džamija u Meki, druga u Medini, a treća »Aksa« u Jerusalimu, koja potječe, kako vele, iz doba Salamonova. Pohađanje džamija u Medini zaslužno je djelo, a svaki muhamedovac mora jedamput u životu da pohodi džamiju u Meki.

Pođosmo nekolikim gradskim ulicama, gdje je blato odavalo, da su ih obilno polijevali uvečer prije, te se nađosmo pred džamijskim vratima. Oko hrama se protežu neki neugledni zidovi, neki su naslonjeni na svetište, a odijeljeni među sobom malim kubetom, kao u Meki. Džamija sama nema pročelja, nema nikake perspektive, a nema nikakve ljepote ni ozbiljnosti. Od vrata čuvarovih, kuda smo ušli, vodi pet stepnica u prostor, otkle se pruža prost, teatralan pogled na mjesto, o kojem sanja čitavi islam. Uistinu meni se učini, kao da gledam muzej drugoga reda, magazin kojekakvih stvari, u kojem ima ornamenata, koji ne znače ništa i koji pokazuju lagano propadanje. Od svega toga, od Abdul Međidova dvora, od sobe, gdje se bog pokazao proroku, od Gabrijelova sjedišta, — od svega toga većma mi se sviđa vrt Fatimin, gdje se prema nebu diže desetak ta-

nahnih paoma; njihov plod dobiva sam sultan, kalif pravovjernika.

Uvjerivši se, da je nemoguć put od Medine do Maskata, ostavih Medinu u srijedu 31. kolovoza 1853. u devet sati izjutra Egipatskim vratima. Put se nastavljao čitav dan, kakogod je sunce užasno peklo. Životinje, što nose ljude i tovare, pogibale su od vrućine; leševi magaraca, konja i deva ležahu uz put. Mnoge životinje ostadoše plijenom lješinarima, a mnoge opet zaklaše sudanski hodočasnici, da razdijele dobre komade pa da ih ispeku prvom prilikom. Nijesam nigda vidio takih jadnika, kaki su ti sudanski crnci; odjeveni su u cunje, sandale su im od poderane kože, najviše ih je kljasto ili izranjeno trnjem, zadah im je mrtvački.

Jedno sam jutro imao priliku vidjeti čitavu karavanu, koja je imala otprilike 7.000 ljudi, a ti su bili ili na konjima ili su putovali pješice ili su bili u nosiljkama na prekrasnim sirskim devama. Većina je jahala slobodno na dromedarima, dok su svi vojnici bili na konjima. Žene, djeca i bolesnici bili su spremljeni u dva mala šatora, što su deve nosile s obje strane svoje. Sve se to doimalo kao kakvo zabavište; orma konjska, šareni pokrivači na devama, raznobojna odijela putnika, — ništa nije bilo jednako, svud velika razlika. Sudanski se crnci miješali sa sjajno odjevenim poslužnicima kojega paše, bradati se Perzijanac sa šiljatom kapom razgovara s obrijanim Turčinom, koji nosi veliku čalmu. Mali top, što ga nose sa sobom, daje karavani znak, kad treba stati, kad li poći. Za putnika, koji putuje s takom karavanom, najbolje je, da ne pita ništa i da ne pokaže ništa vrijedno, jer će vam ti poštenjaci ukrasti i kosu s glave.

Na 8. rujna između podnevne i večernje molitve izmijenili smo naša odijela sa starinskim bijelim odijelom hodočasnika; brijač neki ostriže nas, obrije i obreže nam nokte, onda se okupasmo i obasusmo mirisnim tvarima. Šeik Abdula, koji je bio ravnateljem naše savjesti, preporuči nam, neka se vladamo kao vrijedni hodočasnici, nek izbjegavamo svaku tužbu, neka ne govorimo glasno; morali smo obećati, da ne ćemo jesti divljači, da ne ćemo ništa nažao činiti ni jednoj životinji, pače da ne ćemo dirati u prolistale paome ni otrgnuti ma kakvu biljčicu.

Svaki taki prestupak kaznit će se plaćanjem globe od jednoga ovna.

Na izlazu doline bijaše pogled zanimljiv. Sva je sila hodočasnika pokrivala ravan, sve u bijelim odijelima, a ta se bjelina lijepo isticala od njihovih crnih glava i ruku. Od stijenja pustinjskoga odjekivalo: »Evo me, evo me, Bože moj!« Oko jedan sat ujutro prenu me usklik: »Meka, eto svetište, eto me Bože moj!« Spazih s nosiljke u svijetlu zvijezda sjenovit ocrt velikoga grada, koji je bio tamniji od svoje pozadine.

Sjutradan pođosmo očišćeni, oprani u svetište. Uđosmo kroz Bab el Zijadah, glavna velika vrata, kojima se dolazi upravo na sjevernu stranu velikoga hodnika, što zatvara u četvorini Kaabu. Sađosmo stubama, prođosmo hodnikom, te se nađosmo pred kućom Božjom, pred srcem svijeta, pred sredinom Meke, — jednako željkovane u snu i na javi od Indijaca, od Sabejaca, od Guebra, od muhamedovaca.

Nema tu gigantskih ostanaka, kao u starom Egiptu, ni sjajnih spomenika, punih sklada, kao u Grčkoj, ni silnih građevina barbarske veličajnosti, kao u Indiji, ali opet mislim, da rijetko što djeluje tako na čovjeka, kao baš ovo.

Mislim, da nijedan od hodočasnika, koji su plačući ljubili zastore, što zastiru Kaabu, ili koji su pritiskivali vruće svoje čelo na hladni kamen, nije bio tako uzbuđen, kao neznani hodočasnik s dalekoga sjevera.

Pokušali smo zatim vode stajaćice iz svetoga zdenca Zemzema, a onda zaputismo k Crnom kamenu. To je množina maloga kamenja, čvrsto slijepljena, a obrubljena širokim rubom od suha zlata ili pozlaćena srebra. Primakoh se kamenu, poljubih ga, a uvjeren sam, da je to naprosto aerobit. Neko deset minuta ostao sam među hodočasnicima, a onda ostavih džamiju, jer mi je pripeklo sunce golu glavu.

Noć je došla pa ublažila strašnu dnevnu zaparu i pokazala Meku u posve drugom, umjetničkom svijetlu. Silni puni mjesec sipao je svoje zrake na sasma crnu Kaabu, a naokolo stadoše se svijetliti građevine, što stoje oko hrama Božjega. Bilo je prekrasno. Čitavi prostor nasred onih hodnika pun je svijetlih sjena od muškaraca, žena i djece, što se lagano, lagano pomiču ili stoje da obave molitvu. Beduini se zamotaše u svoj crni bur-

nus, dok Indijci šeću napo goli; čini se kadikad, kao da je ustala koja lešina pa obilazi oko Kaabe. Turci postojkuju tu i tamo, kalkutski Kitmugar s velikim turbanom mirno čeka, dok se dvoje, troje jadnika trudi, kako da se taknu svakim dijelom svoga tijela svete Kaabe.

Drugi dan ujutro odosmo na sveto brdo Arafat. Put je sav prekrit bijelim, gologlavim i bosonogim hodočasnicima. Većinom jašu na magarcima, Beduini sjede na svojim brzim dromedarima, turski funkcionari jašu na sjajnim konjima. Vidi se i ovdje zdesna i slijeva životinjskih lešina. Arafat je jedno dvadeset kilometara daleko od Meke. Vrućina je užasna, a vidio sam na tom putu pet, šest hodočasnika, gdje padaju, da više ne ustanu. Ti jadnici, ostavljeni ondje, uživaju bar tu blagodat, što muhamedovci drže, da oni dolaze ravno u raj, jer su umrli na svetom putu. Arafat bio je po predaji islamskoj mjesto, gdje su živjeli Adam i Eva prije, nego što ih je Bog potjerao iz raja. Na jednom svetištu skuplja se u određeno vrijeme 50.000 ljudi. U velikom slavlju i silno urešen dolazi onamo također šerif iz Meke. Ondje se obavljaju slične ceremonije, kao ono u Meki.

Vratih se. Sada me nije držalo ništa više u Meki; obdario sam neznatnim darovima svoje pratioce, najmih dvije deve za svoju robu, te zaputih u Džidu. Kad sam bio izišao iz grada, bilo mi je kao zarobljeniku, kad se dokopa slobode. Zrak pustinjski bio je napunjen miomirisom, činilo mi se, da mi se sva priroda opet smije, kao stara prijateljica.

U SIMLU.

Sven Hedin.

U proljeće g. 1905. počela se u meni opet buditi pomisao na put u Tibet. Tri su godine prošle, što sam se vratio u domovinu; moja radionica postala mi je premalenom, pa kad je navečer svuda vladala gluha tišina, onda mi se pričini, kao da čujem zujanje vjetra, a s njime i riječi: vrati se natrag u pustinjski mir! Kad sam se ujutro probudio, čekao sam slušajući, da li me ne zovu zvonca moje karavane. Tako je prolazilo vrijeme. Osnova je za moje novo putovanje gotovo dozrela. Sudbina se moja odlučila; morao sam opet na slobodu, u pustinjski mir, u daleke i široke ravnine, među snježne glavice tibetske.

Gledajući kartu, na kojoj su označeni istraživački putovi po Tibetu, opazio sam, kako smo se svi ugibali velikoj bijeloj plohi, koja je označena s »Unexplored« — još posve nepoznato, nepretraženo. Sanjao sam već za moga pređašnjeg putovanja o otkriću Indova vrela; onda mi nije bilo suđeno, da dođem donle. To vrelo nije imalo pravoga mjesta na karti Azije, to je mjesto tek trebalo naći. Od vremena velikoga Aleksandra, koji je prešao svojom pobjedonosnom vojskom obale Indove, pa do dana današnjega to je pitanje na dnevnom redu med pitanjima geografskih obreta.

Odlučim se, napišem pismo potkralju indijskomu lordu Curzonu, opišem svoju osnovu pa ga zamolim za potporu, koju sam trebao u nesigurnoj zemlji, što se bila baš onda zaratila sa svojim moćnim susjedom. Malo je vremena prošlo, a ja dobijem pismo od lorda Curzona, u kome mi obećaje svaku pomoć, a osim toga jednoga urođenika topografa i jednoga meteorologa.

Primivši to pismo dadoh se na put. Lord Curzon bio je doduše onda ostavio Indiju, kad sam ja došao onamo, da preuzme pod ministarstvom Sir Henrya Campbella-Bannermana englesku vladu, ali je njegova riječ vrijedila toliko, koliko i kraljevska.

Na 16. listopada 1905. ostavih svoj stari dom u Stockholmu; na isti sam dan prije dvanaest godina počeo svoje putovanje po »azijskim pustinjama«. Sada nijesam išao na put s toliko pouzdanja, kao onda; hoću li opet vidjeti svoje mile i drage, ne će li ovaj put puknuti lanac, koji me drži u životu?!

Put me vodio preko Carigrada i Crnoga mora u tursku Armeniju. Onda prijeđoh upoprijeko Perziju do Seistana pa pustinju beludžistansku do Nuški; to je posljednja postaja engleske željeznice u Indiji. Poslije sve te prašine i vrućine beludžistanske bila je Quetta prvi indijski grad, upravo svježa i divna oaza. Na 20. svibnja 1906. ostavih Quettu pa se odvezoh za četiri sata s visine od 1680 m do visine od 100 m; kod mjesta Sibi pokazivao je termometar navečer + 38° C. Drugi sam dan prolazio uz Ind i Satledž mimo Samasatu i Bathindu u Ambalu; bio sam jedini Evropljanin u vlaku i to u najvrućije vrijeme.

Temperatura se podigla do + 41·6° C, dakle isto, što sam doživio pred neko vrijeme u Beludžistanu. U hladovitom vagonu ipak nije bilo tako nesnosno, kao u onoj pustinjskoj zemlji. Posebni krov, što su ga razapeli nad putnicima, brani ih od sunčane žege; svaki se boji ma samo taknuti se izvanjskih dijelova vagona, jer su užareni od bijesnih sunčanih zraka. Otvori na prozorima prepleteni su sitnim vlakancima, koja se automatski polijevaju vodom, a ventilator tjera zrak tim blaženim zaprekama u vagon. Uz taki prozor opažao sam o podne toplinu + 27·5° C, a ta se dala posve lako podnositi. Na postajama ima veoma dobrih gostionica, a urođenici, što se voze u vlaku, nude putnike limunadom, u koju meću čisti kristalni led.

Pa ipak čovjek želi od srca ostaviti te ražarene nizine pa uzaći na indijske planine, da se nadiše divnoga svježeg uzduha. Za šest sati i po podiže uskotračna željeznica putnika od Kalke do Simle, gdje na visini od 2160 m obitava ljeti potkralj indijski. Ta je željeznića najljepša i najsavršenija od svih na zemlji. U vratolomnim se okučima uspinje na strmenite stijene, spušta se u sunovratne ponore, zavija se u duboke dolinske gudure, vere se na grozne vrhove gorske, otkle bi trebalo da vlak ode nekuda u zrak, a on se hvata mostova, koji škripe i uzdišu pod njegovom težinom, puže se u tamne prorove pa onda izlazi na sjajno sunčano svijetlo.

Čas se voziš uz dolinu, kojoj se dno ljeska duboko pod tvojim nogama, onda uzlaziš na gorsko bilo, koje ti pruža prekrasne vidike na obje strane, zatim opažaš sa strme stijene, na koju te je uznijela željeznica, najčudnovatije okuči i zavoje, što ih je prošla u nekoliko spratova. Svaki ti se čas prikazuje druga krajina, nove slike, nevjerojatne perspektive; neviđeni se vidici otvaraju tvojim očima, a prekrasna rasvjeta čini, te ne možeš dosta pripaziti na sve to. Ima na toj željeznici sto i dva prorova, a od tih je najveći 1207 m.

Iz jedne vegetacione regije prelaziš u drugu. Ostavio si za sobom rašće nizinsko, novi se oblici pokazuju tvojim očima, oblici, što su značajni za posebne slazove snježne Himâlaje. Visine zapremaju tamne šume deodare i kraljevski cedrovi himalajski, a posred njihova sočna zelenila skupile se poput lastavičjih gnijezda kuće lijepe Simle. Ta te slika privlači, ali još više djeluje kao simbol britskoga carstva. Tu se gnijezdi orao, te sa svoga gnijezda gleda pozorno na indijske nizine. Tu se skupljaju telegrafske žice sa svih krajeva silnoga carstva, odavle lete svaki dan nebrojne zapovijesti »in His Majestys service only«; odavde upravljaju te žice čitavom zemljom, imajući čitavu vojsku; obuhvataju čitavu četu maharadža, indijskih velikih knezova, kao paučina svoj plijen.

Simla, taj čudni grad, od časa se do časa povećava na svom polumjesečevom brdu; sve jasnije razbiram pojedinosti, — samo još nekoliko okuči, i vlak dojuri u postaju.

Četiri u plamenito, crveno odijelo odjevena lakaja izvanjskoga ureda pograbe moju prtljagu, a u Grand hôtelu dočeka me moj stari prijatelj colonel Sir Francis Youngshusband; nas smo dvojica zajedno proslavili g. 1890. Božić u Kašgaru, a on se nije odonda ništa promijenio. Pozove me sada, te sam bio njegovim gostom u »United Service Clubu«. Do ponoći se spominjasmo starih uspomena iz srca Azije, govorili smo o svemoćnom ruskom generalu, konzulu u Kašgaru, Petrovskome, o ekspediciji u Lhasu, koju je vodio moj prijatelj, o životu u Simli, o svečanostima, što će ih donijeti ljeto, i koješta drugo.

Sjutradan ujutro, kad sam stupio na svoj balkon, sunce je obasjalo sve gradske krovove, a ja sam stajao na visini krasnih zelenih krošnja kraljevskih cedara. Kako je krasno ovdje gore, daleko od zagušljiva zraka nizinskoga! Prema sjeveru pukla je među dvije skupine drveća sjajna slika, kojoj nema premca. Ondje se ljeskaju nebotične kose bliske Himâlaje, pokrivene vječnim snijegom. Bjelinom se svojom ističe silno gorje, prekrasno, od tamnoga neba tirkisove boje. Zrak je tako bistar, te mi se čine neke udaljenosti sasma blizu. Tek nekoliko me dana dijeli od onih brda, za kojima se prostire taj novi Tibet, zabranjena zemlja, zemlja mojih sanja.

Poslije, o podne, zrak se smuti, a onake slike ne vidjeh više, kakogod sam boravio nekoliko tjedana u Simli. Bilo mi je čitavo to vrijeme, kao da su teški zastor spustili izmed Tibeta i mene, pa kao da mi je sudbina dosudila, da samo jednom pogledam izdaleka vrhove, izmed kojih vodi put u obećanu zemlju.

SA SIBIRSKE ŽELJEZNICE.

Fr. Nansen 1914.

Dan poslije 30. rujna, kad smo otišli iz Krasnojarska, dođosmo u deset sati u Irkutsk. Nažalost nijesmo imali vremena, da grad razgledamo; samo iz daljine vidjesmo crkve, residenciju generalnoga guvernera i druge zgrade, što se dižu u tom gradu, koji ima 30.000 žitelja. Vozili smo se uz Angaru pa prijeđosmo preko nje u blizini jezera. Čudno, kako je Angara valjada jedina sibirska rijeka, koja je posve bistra, te joj se vidi do dna. Razlog je tome, što njezine izvor-rijeke teku gorskim krajevima, a i to, što se ona očisti tekući kroz Bajkalsko jezero, nadublje jezero na zemlji.

Napokon dođosmo do Bajkala, do svetoga jezera, koje smo čekali tako radoznalo. Mongoli ga zovu Bai-kul, bogato jezero, ili Dalai-Nor, sveto jezero; neki opet vele, da ga Mongoli i Burjati zovu Bai-gal, što bi značilo »postojbina vatre«. Na postaji Bajkal vidjesmo silnoga ledolomca »Bajkal«, koji je lomio 1·2 m debeli led na jezeru, kad je trebalo voziti vlakove preko jezera. Kad je zimi led bio deblji, onda su metali na jezero tračnice, pa su po njima konji vukli vagone, a lokomotiva se prevezla rastavljena, jer je bila preteška, te bi se led prolomio pod njom. Sve je te poslove vodio sam ministar željeznica Hilkov.

Tek poslije dogotoviše čitavu željeznicu na jug Bajkalskoga jezera, a to je bio težak posao za mjernike, jer je bilo teško voditi prugu uz onu gotovo sasvim strmu obalu. Od postaje Bajkala na zapadnoj obali do Misovaje na istočnoj obali ima željeznica 244 km. Na prvom komadu pruge, koji zaprema 81 km, ide željeznica 6·5 km u tunelima, dalje je tlo močvarno, te su ondje morali sagraditi 189 manjih i 35 većih mostova. Tako je ta pruga vrlo skupa, — 1 km stajao je preko po milijuna kruna, dok 1 km najskuplje norveške pruge stoji četvrt milijuna. Za japanskoga se rata pokazalo, da treba da željeznica bude dvotračna, te su je sada dogradili.

Mi se vozimo na onom dijelu željeznice, koji prati južnu obalu Bajkala. Malo se pomalo provlači magla, pa vidimo bližnja brda. Ona nijesu visoka, ali vrlo strmo padaju u jezero; zato se i vozimo neprestano u tunelima. Za dana se magla raspršala, te sada možemo da gledamo gore jezeru na jug; nešto su više od predašnjih, a izderane su dolinama. Osamljena brda imaju novoga snijega, samo su najviši vrhovi goli; ali nigdje ne vidjeh snježnih poljana ni ledenjaka. To se gorje ne čini visokim, i nije više od 1.800 m nad morem, dakle 1.300 m nad Bajkalskim jezerom. Hamardaban gorje na južnozapadnoj obali ima 2.260 m visine, dakle 1.800 m nad Bajkalom ili 300 m više, nego je jezero duboko. Rijetko su kada gore više od dubljine jezera. One imaju jednovite, mirne crte, nijesu rasječene, kao Alpe, a rijetko se vide počeci oštrca i šiljeva. Na južnoj strani jezera ređa se dolina za dolinom s tamnim, ozbiljnim smrekovim šumama, koje se povlače uz brdo pa se onda sakrivaju u dolinama, kao i u Norveškoj. Lijepa je to zemlja, ali hladna; tek na drugoj strani grije sunce. Na našoj je strani zemlja uvijek zamrznuta, a šuma se drži na zamrznutim slojevima. Jezero se redovito smrzava polovicom prosinca ili početkom siječnja, a ostaje zamrznuto 4 do 4½ mjeseca. Gotovo 3 mjesca voze se saonice na jezeru.

Na našem smo putu mogli vidjeti, kako je mučno pregrađivati jednotračnu željeznicu u dvotračnu. Svi se tuneli moraju proširiti, isto tako i temelji pruge, koje treba kadikad podzidati betoniranim željezom, jer dolaze sve do jezera; na mnogim mjestima načiniše krivulje vožnju nemogućom, te treba bušiti nove tunele u kamen, a pored staroga mosta valja graditi novi.

S jedne smo strane imali čitavi dan jezero. Površina njegova iznosi 34.932 km^2; treće je jezero po veličini u starom svijetu, veća su samo Victoria Njansa i Tanganjika, ali je ono najdublje jezero na zemlji, uopće najveća udubina, što je ima na suhom tlu. Ta udubina iznosi 1.522 m, a kako je jezero 462 m nad morem, to njegovo dno leži 1.060 m pod morskom površinom. Svojim oblikom kao polumjesec sjeća nas susjednoga Jablonskoga gorja, velikoga Hingana pa mandžurske Sihote Alina i japanskoga otočja.

Bajkalsko je jezero nastalo tim, što se zemlja uleknula, ali je tomu vrlo dugo. Gore naokolo jezera sastavljene su od eruptivnoga kamenja; tu i tamo nalazi se staro kristalinično kamenje, a i novije sedimentarno.

*

Ondje, gdje utječe u jezero silna Selenga, postao je pod vodom hrbat od mulja njezina. Rijeka je potisnula daleko u jezero svoju golemu deltu .Čudan životinjski svijet živi u jezeru: ima tu galeba, čaplji, morovrana, ima pače i posebna vrsta tuljeva, a došli su valjada amo Jenisejem iz Arktičkoga mora. Burjati ga zovu »njerp« pa ga love u proljeće malim saonama, na koje pričvršćuju jedro, da se sakriju za nj. Čudno, što Eskimi rade jednako, kad na groenlandskoj obali vrebaju tulnjeve. Sasma je zanimljiva dubinska slatkovodna riba, koja se zove golomjanka (Comephorus baicalensis), a duga je 27 cm i živi samo u dubinama ispod 600 m.

Obale su jezeru vrlo strme, te su rijetko gdje naseljene. Većih naselja ima samo na ušću Selenge, na njezinoj otoci Olhonu pa na jugoistočnoj strani kod Kultuka. Mnogo mjesta ima na jezeru, koje ljudi drže svetima, te ih osobito štuju; otuda dolazi valjada ime Bajkal, t. j. sveto jezero.

Čitavi smo dan jurili na južnoj obali jezera, kroz tunele i gudure, naokolo šila, pokraj dolina s prekrasnim vidikom. Najednom prođosmo kraj velikih izgorjelih komada šume, od kojih je ostalo samo ogorjelo stabalje, — pogled upravo očajan. Pa što je sve to? U šumama ima sibirskih smreka i plemenitih omorika. Nalazi se tu i tamo koji bor, sibirski cedar, breza, na rijekama plemenita topola, mala joha i drugo drveće. Od grmlja ističe se najviše malina i ribiz. Uopće čitavi taj kraj ima krasnu i bogatu floru.

Podvečer dođosmo do postaje Misovaje na južnoj obali, upravo nasuprot postaji Bajkalu. Još malo prati željeznica obalu bajkalsku, dok ne dođe do velike delte selenške, a onda kreće uz Selengu.

Sada smo bili u Transbajkaliji, koja čini svojim visokim gorama i dubokim dolinama jednu od najljepših pokrajina sibirskih. Proteže se ona izmed Bajkala, Amura i Mongolije. Zemlja je bogata rudama i draguljima, ali se tek malo svijet tim koristio. Ima i dosta rudnih vrela. Dugo je vremena bilo to mjesto strašno za sibirske prognanike, te je mnogi ovdje dovršio jadni život svoj. Zemlja je slabo naseljena mongolskim Burjatima, dok na sjeveru obitavaju tunguska plemena. Kako je bio

taj kraj na zlu glasu ,bilo je vrlo teško urediti kolonije. Zaprema 613.268 km², a g. 1911. bilo je 869.000 žitelja, a od njih samo 591.000 Rusa, dok su drugo žiteljstvo većinom Kitajci, koji se bave kopanjem zlata.

U najvećem je dijelu Transbajkalije zemlja neprestano zamrznuta. Čudno je, da se rijeke i jezera smrzavaju do dna. Srednja godišnja temperatura toga kraja pomiče se izmed — 1° i — 4° C; zima je ljuta. Srednja temperatura u siječnju iznosi — 20° do — 28° C, ali je ljeto dosta vruće, te termometar pokazuje + 15° do + 20° C. Kako je to glavno za obrađivanje polja, ono uspijeva ratarstvo i stočarstvo, makar bila zemlja zamrznuta. Oborina ima vrlo malo, tek 200—300 mm i to poglavito za ljetnih mjeseci. Šumska je stepa s crnom zemljom osobito dobra; to je s travnicima pomiješana šuma.

Dok se vozimo uz dolinu, smrklo se već; zato ne možemo ništa vidjeti. Kod Vrhnje Udinska, gdje smo se taknuli karavanske ceste, koja vodi prema jugu u Mongoliju i Kitaj, ostavismo Selengu. Samo čas prati prugu njezin pritok Udu, onda se okreće prema ogranku Jablonske gore, koja se zove Stanovska.

U noći prije 1. listopada prođosmo pokraj talionica i rudnika u Petrovskom, koji pripadaju carskom kabinetu. Mnogi su prognanici živjeli ovdje gorak život. Knjeginja Trubeckoj i Volonska pošle su sa svojim muževima, koji su kao »decembristi« bili amo prognani. Od Petrovskoga ide pruga uz rijeku Hilok, pritok Selengin; i sada smo došli na bilo Jablonskoga gorja. Tu se vide gotovo sami borovi; tlo je slabo i pjeskovito, te nema velikoga drveća. Ono, što ima, rijetko je poraslo. Vječno smrznuta zemlja sili drveće, da svoje korijenje pruža razito po zemlji, te drvo nema otporne snage, nego ga lako prebaci svaki vihor. Mnogo puta se viđaju žile korijenja, kako strše u zrak od prebačenog drveta. Nigdje nema ondje obrađena zemljišta; ni urođenici ne živu u onom kraju. Kraj, kojim se vozimo sada, nema nikakova čara. Nisko, traljavo gorje, a na njem rijetka kržljava šuma.

Izmed postaja Hasando i Jablanovaje ide pruga prosjekom najvišega bila Jablonskoga gorja na visini od 1.090 m ili 600 m nad Bajkalskim jezerom. To je najviše mjesto na cijeloj sibirskoj i transbajkalskoj željeznici: mi smo na razvodnici. Na

jednoj je strani Hilok, koji ide u Selengu, a s njom u Bajkal pa preko Angare u Jenisej; na drugoj Ingoda, koja ide u Amur; nedaleko od nas — možemo vidjeti i mjesto — izvire napokon Vitim, koji ide u Lenu. Tu je dakle razvođe Jeniseja i Lene s jedne strane, a Amura s druge strane, dakle između Arktičkoga mora i Tihoga oceana.

Na drugoj strani razvodnice letimo dolje. Nisko je humlje prekrito rijetkom šumom. Dolje ima livada, ali se ne vide obrađena polja. Tek iza Jablonovaje vidjesmo prvi put oranice sa žitom; ta je zemlja plosna i valovita nadaleko i široko.

Kod grada Čite, koji stoji na prostranom travnjaku, vidjesmo lijepo obrađeno zemljište. Čita je najznatniji, ujedno glavni grad Transbajkalije; u prošlom stoljeću bila je to kozačko naselje od nekoliko stotina duša. Malo se mjesto potpuno promijenilo, kad su g. 1825. ovamo bili prognani »decembristi«, koji su sami gradili kuće, a i žene njihove dale sebi sagraditi kuće u kraju, koji se danas zove Damskaja. Pod konac devedesetih godina bilo je ondje 11.500 žitelja, ali je stanovništvo za rata poraslo, te ima sada 70.000 do 80.000. Grad je lijepo položen na rijeci Čiti, pritoku Ingode, koja čini s Ononom Šilku, a ova opet s Argunom Amur. Za visoke vode dolaze mali parobrodi iz Amura u Čitu, te ona ima vezu s Tihim oceanom. Još smo se vozili čas dolinom ingodskom. Čini mi se, da je desna obala mjestimice strmija od lijeve. Zemlja je vrlo malo obrađena.

Iza postaje Krimskaje, 100 km istočno od Čite, dijeli se željeznica u dvije pruge; jedna ide duž rijeke prema amurskoj željeznici, koja se sada tek gradi, dok druga, kojom mi nastavljamo put, ide preko mosta na Ingodi pa postaje istočnom kitajskom željeznicom. Ta je željeznica vrlo strma, 16 m na 1 km, te smo trebali još jednu lokomotivu iza posljednjega vagona; ona nas je turala na bilo. Mnogo ima izgorjelih krajeva i ovdje, ali to ne znači ništa: šuma ima samo toliko vrijednosti, koliko daje hrane lokomotivama, jer se tu loži ponajpače brezovim drvom.

DAN U JUGOISTOČNOJ MONGOLIJI.

N. Prževalski.

19. kolovoza nastavismo put. Kao prije, tako se i sada protezala na lijevu ruku pješčana pustinja Kusupča, dok nam je s desne strane pokazivala put dolina žute rijeke Kuan-Hee.*) Kadikad sprečavalo je naš put gusto grmlje, a jata komaraca i malih muha udarila svom silom na nas i na deve naše. Deve nikako ne podnose tih mušica, a i nema ih drugdje u čitavoj Mongoliji.

Prvu smo noć proveli na prijevozu Gurbunduti; na rubu pustinje nalazi se malo jezero istoga imena, koje je posve slano. Toga mi jezera nijesmo vidjeli, ali po pričanju Mongola ima to jezero u opsegu četiri kilometra. Naslaga soli na njegovim obalama vele da ima 15—60 cm. Sol se lomi, te je voze Kitajci ili mongolski nadničari niz rijeku na barkama.

Druga znamenitost, koju smo vidjeli onih dana, ruševine su grada iz doba Džingis-kanova. Historijski se ostaci nalaze u srijedi Kusupče i njezina pijeska, jedno 30 km od obala žute rijeke, a s tih se obala posve dobro vide. Mongoli pripovijedaju, da je to bio velik i utvrđen grad. Svaka stranica četvornoga tlorisa imala je 15 lieva, a visina zidova i njihova debljina iznosila je 14 m. Vele, da je u gradu bilo zdenaca, koji su sezali do 100 m u dubinu. Sada je sve pijeskom zasuto, samo pusti zidovi strše još tužno u zrak. Ti su zidovi ipak dobro sačuvani. Nijesmo čuli nikake osobite legende o tom gradu, samo Mongoli znadu, da je taj grad sagrađen na zapovijed Džingis-kana.

Vrućina je bila popustila u polovici kolovoza, ali se pod konac opet javila pa nas je upravo mučila putem. Kakogod smo ustajali rano, ipak je trebalo za spremanje naše prtljage, za pripravljanje čaja dvije, tri pa i četiri ure, a sunce se uspelo već visoko, kad smo pošli na put. Rus i Mongol nikad ne polaze na put, dok se ne napiju čaja. Na nebu ni mrve oblačka, nigdje ni traga ma ni malomu povjetarcu: sve su to znakovi teškoga, vrućeg dana.

Jednaki smo red imali uvijek, kad smo putovali karavanama. Ja sam jahao na čelu karavane, a sa mnom moj pratilac.

*) Hoan-ho.

Tu sam bilježio sve, što mi se činilo znamenito; sabirali smo bilje, lovili ptice. Tovarom natovarene deve, svezane jedna za drugu burundukom, vodio je i ravnao njima jedan kozak. Drugi je kozak s Mongolom jahao na svršetku.

Tako smo prolazili dvije, tri ure, dok je bilo hladno; onda se podiglo sunce visoko, te je počelo vraški peći. Iz užarenoga pustinjskoga pijeska izbija vrućina, kao iz pakla. Životinje stupaju teško, čovjek ćuti bol u glavi, vrtoglavica ga popada, znoj ga pomalo oblijeva po licu pa i čitavom tijelu. Napokon ćuti, da je posve oslabio i da nema više snage. Životinje trpe jednako, kao i mi. Deve idu zijevajući, kupaju se u svojem znoju, kao da su polivene vodom. Kozaci, koji redovno zapjevaju pjesmicu pa je pjevaju putujući, umukoše, a čitava se karavana vuče šutke, korak po korak, kao da svatko ima neku tužnu tajnu, koju se boji saopćiti drugomu.

Sreća bi nas kadikad namjerila na kaku mongolsku jurtu ili kitajsku fansu; onda se zaletjesmo k njoj, što brže smo mogli, ovlažismo glavu i kapu, napismo se vode, napojismo konje i psa, ali devama ne valja davati vode. Onaka okrepa međutim ne traje dugo; za po sata, a kadikad i prije, opet je sve suho i opet da pogineš od užasne vrućine.

Napokon dolazi podne, treba da stanemo.

— Je li daleko do vode, upitam kakoga Mongola, koga sretosmo slučajno; pa nažalost čujem, da treba do vode još pet ili šest kilometara. Kad smo napokon došli teškom mukom do zdenca, onda treba razviti čador, treba da deve legnu i da se poskidaju škrinje. Životinje dobro pamte, što se to događa o podne, te vrlo rado legnu i nepozvane. Osobito ljeti ne valja deve napajati ili pustiti na pašu; kad karavana stane, treba ih gotovo dva sata vodati okolo, dok se rashlade.

Pod čador snesu se najpotrebitije stvari; te se stvari spreme uokolo pod rub čadora, u srijedu dolazi pusteni gunj, oko kojega se svi namjeste. Već prije potražiše argala, da se skuha čaj; to je zimi i ljeti naše obično piće. Osobito mnogo vrijedi čaj ondje, gdje ne valja voda. Vrijeme, dok se dogotovi ručak, upotrijebimo ja i moj pratilac pa uredimo bilje i ptice, što smo posabrali prijepodne; bilježimo u zemljovide, što smo našli.

U krajevima, koji su naseljeni, naš je posao mnogo puta prekinut, jer nas pohađaju Mongoli iz svojih jurta. Ti su nam nepozvani gostovi kadikad mrsko dosađivali svojim pitanjima i svojim molbama; kad nam je napokon dozlogrdilo, potjerasmo sve.

Praznina nas u želucu sjeti, da je podne već davno prošlo; ipak treba još dosta dugo čekati, dok se skuha juha od zeca i trčaka, što smo ih putem poubijali, ili od jareta, što smo putem kupili od Mongola. To je bilo međutim vrlo rijetko, jer većim dijelom nijesmo imali gdje da kupimo jare, ili su mu Mongoli udarili toliku cijenu, da ga nijesmo htjeli kupiti. Tako je bila naša svakidašnja hrana najvećim dijelom ono, što smo sami ulovili.

Dva sata čekali smo, dok nam je objed bio gotov, ali onda se bacismo na nj, kao vuci. Podvorba je bila kod nas posve jednostavna, te je posve odgovarala mjestu, gdje smo bili. Zaklopac loncu, u kojem se kuhala juha, služio je i za zdjelu; drvene zdjelice, iz kojih smo srkali čaj, služile nam tanjurima, a sami su prsti nadomještali vilice; stolnjaka i ubrusa nijesmo trebali, — to su i onako suvišne stvari.

Takav objed nije trajao dugo. Poslije objeda izađosmo na manje ekskurzije ili na lov, a naši bi kozaci i Mongoli čuvali naizmjence deve i naše stvari.

Međutim se već i smračilo. Zapretana se vatra opet podjarila, pa se na njoj kuhala kaša i čaj. Konje i deve izvedosmo u blizinu naših čadora; konje svezasmo, dok deve polegoše na tle nedaleko od naše prtljage.

To je tako bivalo, dok se nije sasma spustila noć, dok nije posve jenjala dnevna vrućina, a mjesto nje došao blagi, večernji hlad. Onda smo mogli lakše dahnuti u svježem zraku, onda smo mogli, izmučeni dnevnim poslom i naporom, lako zaspati i sanjati o onome, što smo učinili.

IZ MIKADOVA CARSTVA.

W. J. Spry na „Challengeru“ 1872.—1875.

Baš 1. travnja g. 1875. ostavismo trope. Mnogo smo uz slabi vjetar ribarili i mjerili dubine pa smo napredovali dosta lagano. Puna trideset i dva dana trebali smo s otoka Guama do Japana; dosađivali smo se dosta na tom putu, napokon se i to svršilo.

Rano 11. travnja, tri mjeseca, otkako smo ostavili Hongkong, spazismo jasno svijetlo s Kuwanon-Saki, sa svjetionika, što stoji na ulazu u zaton Yeddo. Kako je bio vjetar za dana sasma prestao, pođosmo parom prema kraju. Čim smo prošli ulaz u zaton, ukaza nam se jedan otok za drugim; neki od njih kao da pozivaju slikara, — tako su lijepi, a posuti su svi ribarskim selima. Ima tu i zanimljivih gradova, kao Yokosaka, Kanagawa, Treaty Point, Mandarin Bluff i drugih. Svako od tih mjesta ima svoju malenu historiju, koja dakako jako zasijeca u historiju dolaska Evropljana u Japan.

Pred nama je ležala Yokohama, a iza nje Fusi-yama s glavicom, koja je pokrita snijegom, te se pričinja, kao da je učinjena od smrznutoga snijega. Pogled je postao još ljepšim, kad smo bacili sidra. Bio je upravo lijep dan. Sunce je bilo sjajno, a mali oblačići bacili bi sjene na humlje, što leži na pozadini; to diže mnogo ljepotu kraja, a čini se, da bi i običnoga gledaoca zanimalo, kamoli ne će nas, koji smo tako dugo pogibali od jednoličnosti. Nekoliko se niskih lanaca proteže u finim crtama do dalekoga obzora. Sasma osvaja čovjeka ljepota te obale, upravo razlikom sunčanoga sjaja i male pomrčine lakih oblaka, jer svi slazovi primaju grimiznu i smeđu boju, a prednji niski dijelovi udaljenoga gorja mijenjaju neprestano prekrasne boje. Džunke i barke sa slikovitim jedrima pa ratni brodovi raznih naroda prolaze tud ili se odmaraju i donose života u tu prekrasnu sliku.

Pa putovali vi bogzna koliko Evropom, Japanu ćete se uvijek morati diviti više nego svemu, jer od tisuće stvari, što ste ovdje vidjeli, nema ništa jednako u Evropi.

Kad se tko iskrca u novoj zemlji, hvata i najstarijega i najozbiljnijega putnika neki nemir, uzrujanost, napunja ga čudom mnoštvo novih stvari i događaja, što se kreću i događaju oko njega. Čovjek bi ostao u Japanu nekoliko mjeseci, da sve vidi i sve prouči, ali opet može i u kraće vrijeme dobiti jasan pregled i pojam o čitavoj zemlji.

Iskrcao sam se 12. travnja u Yokohami. Taj je grad postao od maloga ribarskog sela za kratko vrijeme grad vrlo omašan i znamenit; ima tu vrlo mnogo lijepih zgrada, kao što je velika vijećnica, carinara, carska pošta, stanovi za činovništvo i konzule stranih vlasti, telegrafski uredi, banke, nekoliko crkava, kolodvor, mjesta i zgrade za utrke, javni vrtovi; sve je to sakupljeno u evropskom dijelu grada; ima i japanski dio, ali oba dijela imaju široke ulice, lijepe trgovine svih vrsta, plinsku rasvjetu, te bi čovjek, da nema japanskoga žiteljstva, mislio, da je u evropskom gradu.

Svaki te korak dovodi na nešto novo, pošao ti u domaći dio, gdje ćeš naći trgovine bronsa, lakovanih stvari, porcelana i drugih »rijetkosti«, ili zašao na šetnju na »bluff« uz more. Svagdje ima nešto vrlo zanimljivo, a i poučno. Ako projašeš novom cestom uz zaliv Missippi u selo Negishi, naći ćeš lijep okoliš, ne doduše izvanredno lijep, ali svakako značajan za Japan.

Zanimljivo je svakako groblje u Yokohami. Spomenici i natpisi podavaju slike tužnih i oštrih dana, koje su proživjeli prvi naseljenici, kad nijesu smjeli, da ostave svoje naseobine, jer je na njih pazilo izdajničko oko »Rônina«, ubojice, koji je iz potaje vrebao na Evropljanina pa ga većinom ubio kukavički straga. Tu leži jedan ruski časnik, dva holandijska kapetana, tri engleska časnika, jedanaest francuskih vojnika, dakle ljudi svih narodnosti. Osim toga je zanimljivo groblje radi historijskih uspomena.

Luka je ograđena kamenim nasipom; puna je brodova raznih narodnosti, ali opet ima najviše japanskih brodova; zemlja ima nekoliko ratnih brodova i veliko trgovačko brodovlje, a na svim su brodovima Japanci časnici, a japanska je i momčad.

Kad pođeš na šetnju izvan grada, susrećeš sjenovite aleje, lijepe grmiće, izmeđ kojih se pruža vidik na ošumljena brdašca ili na obrađene doline. Taki jedan kraj, prenesen u Englesku, ne bi kvario ni najmanje sklada; svagdje u blizini Yokohame vidiš bilje, domaće u sjevernoj Evropi. Nalaziš običnu paprad,

stare je zidove obujmio tamni bršljan, a da bude sličnost potpuna, ne ponestaje ni bodljikava strička uz cestu.

Svakako je vrlo zanimljiv japanski glavni grad Tokio, a otkako je u Japanu napredovala gradnja željeznica, nije ni teško doći onamo. Sedamdeset je engleskih milja dug put od Yokohame do Shinbashi; a to prođe čovjek za manje od sata, kakogod vlak stoji na dva, tri mjesta. Put vodi uz ceste, koje su obrubljene vrtovima, a riža i pšenica raste na otvorenim poljima. Kad sam došao u Shinbashi, uzmem novomodna japanska kolica »Jinirikisha«, da me odvezu gospodinu Hardingu, koji je profesor gradnje strojeva na visokoj školi za pomorstvo. Namjeravao sam da kod njega ostanem nekoliko dana.

— Shiba ni iki nasai, rekoh svojemu momku, a vožnja se poče ulicama, koje su pune dućana i koliba, kao na našim sajmovima, gdje ima svega, što čovjek treba. Najviše je bilo trgovina, koje su prodavale kišobrane, lepeze i cipele pa onda jestiva, košare, lakovane stvari, rezuckani kamen, igračke, nakite od stakla i koješta drugo. Ja sam nažalost sve te lijepe stvari tek površno pogledao. Stotina takovih kolica, kao što su moja, letjela na sve strane, mnogo pješaka plelo se med kolicima, a činilo se, da su svi sretni i zadovoljni.

Kad minusmo te ceste, eto pred nama malih predgradskih kuća; čiste su, ukusne, pače umjetnički uređene, okružene vrtom. Eto i ulica obrubljenih grmljem, na kojem se lagano njihalo na vjetru sitno drveće. To je tako išlo do stana mojega domaćina, gdje stadoše moja kola.

— Ikura ka, izrečem naučeno pitanje.

— Ichi bu, odvrati vozač, a to znači dugoljat, četverouglat novac otprilike $\frac{1}{4}$ dolara. Moj me je domaćin čekao u stanu, koji je prije pripadao nekomu hramu, a od toga je hrama znamenita bila čitava ta četvrt Tokia. Čini mi se, da su sazidali tu kuću na onom mjestu samo radi prekrasnoga vidika; sve unaokolo nalaze se široke zračne verande, sva se vrata pomiču u vratnicama, mjesto da se obično kreću oko osi.

Stupiš li na ulaz, najprije vidiš veliku sobu s propisanim divanima; u čitavom Japanu moraju imati svi divani propisanu duljinu. Zatim dolazi soba za stanovanje, široka, prostrana, s čudnim slikarijama na stijenama, sa životinjama, kornjačama,

ždralovima, zmajevima i drugim čudovištima, kojih zapravo i nema. Čitavo je pokućtvo lagano, čisto, zračno pa djeluje na čovjeka, razumije se s onim stvarima od bronsa, laka, i porcelana, mirno, poziva te, da sjedneš, da se odmoriš. Pred verandom je prekrasno obrađen vrt, koji ima sve, što je u prirodi lijepo: sjajne ruže i grmečke, ribnjake sa srebrnim i zlatnim ribicama, a zlato i srebro njihovo ljeska se posred vodenih ljerova, nimfeja i drugoga cvijeća. Tu sam ja hotio ostati slijedećih dana, odavde sam polazio sa svojim domaćinom na izlete nesamo po gradu, već i po okolici.

Jednoga smo dana pošli pokraj carske prijestolnice do visoke utvrde iza dvora. Odavde se vidi čitavi silni grad, što se prostr'o unaokolo čitave utvrde: prostor, gdje leži, tolik je, kolik London, ako ne veći, a broji $2\frac{1}{2}$ milijuna žitelja. Pogled je uopće, na kojugod stranu pogledaš, svagdje prekrasan, — svagdje sjajne partije, morao bi ih vidjeti slikar. Ovdje humčići i doline sa sočnim, živozelenim rašćem, na humcima iznad skromnih kućica eto hramova, simpatične vile izviruju iz grmova ružinih i iz zelenila čajeva polja.

Ostavismo taj aristokratski odio pa zađosmo da ćemo na neke beskrajne ceste, gdje smo vidjeli mnogu domaću trgovinu. Napokon izađosmo iz tih trgovačkih ulica, pa eto nas opet u jednoj predgradskoj cesti. Tu smo prošli pokraj palača, koje su prije pripadale možnim knezovima; »Daimios« ih zovu domaći. Ti su knezovi znali imati po 10.000 vazala. Iznenadilo me je, ali mi je podalo i silan, neopisiv užitak, kad smo prolazili onim drvoredima od slatkomirisnih šljiva, trešanja i bresaka, koje su bile u najkrasnijem cvijetu. Prelazili smo onda preko mostova, što vode preko modre, bistre rijeke, koja protječe sredinom grada; a mogli smo se uvjeriti o protančenom ukusu, kojim su ti ljudi izabirali mjesta za svoje zaseoke, vile i vrtove. Bezbrojne voćke zasjenjuju granatim krošnjama svojim male, vrlo lijepe kolibice s krovovima pletenim od slame, a sve su obraštene svježim zelenilom, što se po njima uspinje. Često sretosmo ljude, djecu a i lijepe djevojčice, koje su skromno i plaho gledale preda se, kosu pribrale sa čela k zatiljku pa je pričvrstile zlatnim i srebrnim iglama. Svi su se ti ljudi činili veseli i sretni, smijali se i šalili se; kudgod smo došli, svagdje su nas susretali najprijatnije.

Tu i tamo opazismo na koncu duge aleje med orijaškim kamforovcima ili cedrovima sjajne hramove, a na njihovim vratima ošišane trome svećenike, odjevene u svilu. Uspesmo se stubama do Budhina hrama. Svećenik će nam za nekoliko tempôsa pokazati gotovo sve. Pod je pokrit finim hasurama, stupovi su lakovani i pozlaćeni. Velika udubina odmah je privukla svu našu pozornost na se. U pozadini njezinoj sjedi zlatni kip, — sva sila porcelanskih i zlatnih vaza okružuje ga. Množina svjetiljaka i voštanih svijeća izmiješana je s cvijećem. Iza hrama je carski mauzolej, u kojem leže taikuni prošlih stoljeća.

Naokolo hrama ima zakloništa, sastavljenih od lovorova ili citronova drveća ili od bresaka; ima mostića, što vode preko potočića ili malih ribnjaka, a silni kandelabri od kamena ili bronsa podavaju svoj toj slici veličajan pogled. Nešto udaljeniji su neki humovi sa širokim borovima i tamnim tisama, a to opet stavlja čitavu okolicu u blaženi mir i neku seosku osamljenost. U malim razmacima nađosmo prodavače voća i čaja; čaj se pije u Japanu uvijek, a podaje umornomu putniku okrepe i gasi žeđu.

Najednom se nađosmo usred šume u jednom selu. Sasma na rijeci je bila čajana, kojoj je balkon visio nad vodom. Tu smo stali, da se osvježimo i odmorimo. Divana, stolaca i drugoga, što trebaju Evropljani za odmor, tu nije bilo, te smo morali na japansku leći na posve niske jastuke, ali se brzo na to priučismo. Naručismo nešto jela, koje se donijelo u lakovanim posudama, a bilo je od prijesnoga i kuhanoga mesa, riže, morskih alga, sooja-umake pa onda od komada nekake tvari, za koju se nije moglo pravo kazati, je li od ribe ili od peradi ili od sočiva. Lijepa jedna dvorkinja osobito se zabavljala, gledajući naša preneražena lica; ali kad smo jednom kušali, onda je sve to imalo priličan ukus. Poslije jela dobismo mandalica, jabuka i bresaka pa kojekakih slastica, te nijesmo trpjeli glada ni najmanje. Poslije toga su nam dali još čašu čaja i male lule; mi smo se protegnuli, gucajući čaj i pušeći slatki, mirisavi japanski duhan; odmarali smo se baš gospodski. Kad je pala večer, oprostismo se s našim gostioničarima pa se odvezosmo jednom jinirikishom natrag u Shibu. Tu je bila vreva na cesti. Trgovci prodavaju svoju kućarsku robu; nose je na bambusovu štapu ili je naslažu na jednom uglu. Akrobat ili čarobnjak zabavlja množinu, koja se sabrala oko njega; pripovjedač ima svoje općinstvo. Stotine vojničkih činovnika pa onih od mornarice i drugih podavaju silno šaren vid ulicama. Svi nose evropske uniforme sa zlatnim naramnicama, pucetima i drugim znacima njihova čina; pače policisti i vojnici su obučeni na evropsku; napokon mnogi vozači jinirikisha, kuli, trhonoše, koji nose koješta, a voze stotine ljudi, oživljuju sav kraj.

Zađosmo u slavni hram Asakusin. Najveći je to hram u Tokiu. Zanimljivo je, da je svetište odijeljeno od mjesta, kud dolazi množina ljudi, rešetkom od žice; ti pobožni ljudi imaju poseban način, da iskažu božanstvu počitanje svoje. Kupuju od svećenika, koji ima službu, neke četverouglate komadiće papira, na kojima su napisani čudni hijeroglifi, zgrizu ih pa bacaju kuglice na onu rešetku, koja pokazuje svagdje tragove toga nečistog običaja. Prođe li kuglica u svetište, bit će uslišana molba onomu.

Sasma blizu toga ima mjesto, gdje se davaju predstave. Ušao sam u jednu taku prostoriju da vidim rvanje japansko, koje je na glasu po svem svijetu. Tu je bilo jedno 10.000 ljudi, a boraca 20 do 30, vrlo omašnih i vrlo teških. Bore se na okruglom mjestu, 10 do 12 stopa više gledališta. Na znak stupe dvojica rvača jedan prema drugomu na poprište. Najprije oštro gleda jedan drugoga, ne bi li kako uvrebao i iznenadio protivnika i zgodno ga zgrabio, uzato znadu nestrpljivo udarati nogama. Napokon se pograbe, a boj se svršuje s time, da jedan baci protivnika s onoga okrugloga poprišta. To se opetuje svakoga sata; gledaoci već su pripravni, da će ostati tu čitav dan, pa zato obilaze neprestano poslužnici s rižom, ribom i drugim jelima da utaže glad vjerne publike.

Ceste su i navečer pune života. Svagdje ima ljudi, koji se ili žure kući ili polaze u jedno od lijepo rasvijetljenih kupališta. Čajane se napunjuju. Na mnogo se mjesta čuju iz prvoga sprata take čajane tužni glasovi »Sam-i-sena«. Šarene se svjetiljke, koje imaju na sebi običajne figure, njišu i rasvjetljuju slabo trgove i ulice. Dok još nije bilo plinske rasvjete, bio je zakon, da svatko, tko izlazi iza sunčanoga zalaza, nosi svjetiljku, na kojoj je upisano ime njegovo.

Za našega boravka u Yokohami htjeli smo i našega »Challengera« odvesti na škver i dati pregledati. Škverovi su uistinu uzorni. Veći, u kome je bio »Challenger«, ima 395 stopa u duljinu.

Kad su bili popravci u škveru gotovi, vratismo se u Yokohamu. Tek 10. svibnja otplovismo u Hiogo.

BUITENZORG.

Ernst Haeckel.

Buitenzorg, Sansouci, — bez brige znači ta riječ — već mi je davno lebdio pred očima kao cilj moga putovanja. U Buitenzorgu na Javi učinili su Holandijci g. 1817. botanički vrt, koji se, hvala neobično povoljnim prirodnim prilikama i vrijednim ljudima, razvio do najbogatijega i največega tropskoga vrta.

Profesor Melchior Treub, koji je već dvadeset godina ravnatelj toga botaničkog instituta, podigao ga je energičkim radom da neviđene visine. Taj mi je gospodin priredio prostranu sobu u onda još nedogotovljenom zoologijskom laboratoriju. Bio sam ondje nekoliko mjeseci, ali valja priznati, da su sve moje nade u svakom pogledu bile nadmašene. — Već prvoga jutra poslije mojega dolaska — bilo je to 16. oktobra u 6 sati — pođoh s profesorom Treubom da obiđem vrt. Tu mi se prikaže takovo bogatstvo svega, da taj komadićak svijeta nosi s pravom ime »Rajski vrt«. Sve, što mi je u mlađahnoj mojoj mašti slikala riječ »raj«, sve sadržava taj »hortus Bogoriensis« — Bogor je malajsko ime za Buitenzorg; prekrasan vrt pun veličajna drveća, najljepšega cvijeća, najsjajnijih plodova, divotnih šumskih krajeva, — sve to protječe množina šumnih potoka, sve to rese mnogobrojni ribnjaci, po kojima pliva vanredno vodeno cvijeće; tu su sunčana mjestanca, sjenoviti zakuci, a po svemu tome prostire se mreža udobnih cesta i puteljaka, s kojih se pružaju nigdje neviđeni vidici na zapadnu Javu i na vulkanske čunjeve na jugu. Sve to živi divnim životom, jer se svagdje javljaju krasne pjevačice i rojevi najšarenijih kukaca. A opet vlada svagdje taki, bar prividni mir; podneblje je upravo idealno: samo žiteljstvo, s kojim se čovjek sastaje u vrtu, mirni i ljupki Malajac, kao da pristaje čitavoj toj slici.

Osobito bi me veselilo, kad bih mogao nesamo predočiti svojim čitaocima uopće Bogorski vrt nego im složiti i kiticu sjajnih i veličajnih predstavnika bilinskoga carstva pa im je prikazati; ali to bi se moglo samo uz pomoć mnogih slika i fotografija.

U prvom redu treba svakako naglasiti neobični položaj Buitenzorga, valjada najljepši na zemlji. Svakako je značajno za mjesto i za ekvatorijalno podneblje to, što se dižu na jugu tri vulkanska čunja pa tvore veličanstvenu pozadinu: jugozapadno podigao se lijepi Salak sa svojom krunom od pet vršića (2.253 m), jugoistočno silni Pangerango (3000 m) i Gedeh (2.962 m). Većina te vulkanske zemlje prekrita je prašumom, a od nje se odvajaju radijalne gudure, koje se završuju na sve strane u plodnu ravan, te joj dovode dosta znatnih potoka. Mlada riževa polja te ravni, čas zelena kao smaragd, a čas opet smeđecrvena stvaraju pravu idilu, koju povećavaju rasijana sela — zovu ih kampong ili desas —, a stoje posred vrtova od paoma i plodnoga drveća. Prednji dio sačinjavaju ili kolibe s bujnim vrtovima ili duboko zaderana gudura divljega Tjidani. Ta žuta, nagla rijeka zatvara Buitenzorg sa zapada, dok ga s istoka ograničuje Tjiliwang. Tji znači u sundajskom jeziku potok. Obje gorske rijeke brzaju sa sjeveroistočnoga pristranka Salaka pa zatvaraju međusobno 2.065 m visoko zemljište, na kojem se pružio u duljinu Buitenzorg. Ujutro i navečer prekrasno se mijenja ta slika, kad se kupa stotina Malajaca i Kitajaca u spomenutim rijekama. Osobit je pogled s južne strane hôtel Bellevuea, otkle vidi gledalac pod nogama taj zanimljivi prizor. Još je ljepši pogled, kad čovjek sađe do rijeke pa se naslađuje, prateći njezino krivudanje, sjajnom vegetacijom sjenovitih zakutaka. Od časa do časa vode visoki mostovi preko Tjidanía; odande može čovjek da pogleda u tamne gudure,

koje su ispunjene najgušćim rašćem, a ruši se u njih divlja rijeka preko silnih stijena i velikoga obloga kamenja. Prekrasan položaj Buitenzorga i zdravo podneblje njegovo predkrasan položaj Buitenzorga i zdravo podneblje njegovo prednosti su, koje daleko natkriljuju Bataviju, te su Holandijci počeli pohađati to »zračište« već prije, više od dvjesta godina. Kad se čovjek odveze željeznicom od Batavije, gdje te ubija vruć i sparan zrak, koji je pun nezdravih i pogubnih para od močvarne i barovite obale, za sat i po u visine Buitenzorga, oćutjet će iznenada već po svježini zraka, da se približava južnomu visokom gorju; čovjek oživi nanovo, došavši ovamo, jer svježi zrak neprestano pritječe amo iz prašuma s visoravni oko Salaka. Nije ni čudo, da su Holandijci već g. 1747. prenijeli ovamo sjedište generalnoga guvernera holandijske Indije, te je on i danas ondje. Samo se kod osobitih svečanosti ili kod službenoga primanja odveze taj, zapravo potkralj Insulinde, u Bataviju.

Palača guvernerova, radi čestih lakih potresa na jedan kat zidana, u prostranom je parku, koji obiluje silnim smokvama i kraljevskim paomama; na lijepim zelenim livadama pase po koja stotina pitomih jelena. Guvernerov park ograničuje sa sjevera botanički vrt ili, kako se zove holandijski, Lands-Plantetuin; na zapad ide uza nj Djalan-besar, t. j. stara poštanska cesta, uz koju ima najviše evropskih vila, a sa juga se protegnuo Kampong Kina, kitajski grad, s mnogo dućančića, koje zovu tokos. U Buitenzorgu nema, što se tiče razlike temperature, nikakih godišnjih dobi; ondje je neprestano ljeto. Svojim je položajem taj vrt tako zgodan, da nema nikada sušnoga vremena, pače čitave godine vlada ondje vrlo vlažno doba. Kiše napadne 4.500 mm. To je dakako prema evropskim množinama kiše neobično mnogo. Zapadni monsuni donesu obično kišu, te je zna za jedno poslijepodne napasti 400—1.000 mm. I po vlazi uz onu temperaturu pravi je to t. zv. staklenik. Najljepše je vrijeme uopće ondje od pet do devet sati ujutro, kad se rađa novo sunce, pa kad je lagodno hladno od južnoga vjetrića, a na lišću se svaka kap cakli o suncu kao nebrojeni dijamanti. Onda se stane odmatati lišće, svu noć smotano; čaške se cvijeća bude, kao oda sna, veseli glasovi ptica, zujanje kornjaša, — sve je to tako lijepo, da se ne može opisati. Akvareli

i fotogrami, koje sam učinio u to doba dana u Buitenzorgu i u okolici, ostat će mi vječna i najmilija uspomena.

Od jedanaest do jedan zna biti vrućina nesnosna. Onda se najednom nebo gusto naoblači, a gromovi počinju svoju glazbu. Od druge do četvrte ure poslijepodne otvori se nebo, silna se vodurina izlije na zemlju, svi se putovi za čas stvore bujicama. Kad u tom vrtu ne bi bili putovi popločeni, i kad po njem ne bi bila izvedena dobra mreža kanala, nikako ga ne bi mogli držati u onom redu, kojemu se mi danas čudimo. Od četiri do šest sati prestaje pomalo kiša; sve je bilje sjajno svježe, maglice, koje zaostaše od onih gustih oblaka, krune neke visoke vrške drveća, a kad večernje sunce razbije posljednje tragove oblaka, onda sve opet osvane tako čarobno, tako lijepo. S tisuću se glasova oglašuju kukci, cvrčci znadu tako oštro cvrčati, da kadikad ne razumijete susjeda kod stola. Neugodni su kukci, što lete; mravci, termiti, moskiti, moljci, cikade i skakavci salijeću svjetiljku, na tisuće ih napunja našu verandu, te se zavlače u zatvorene sobe. Koliko puta treba sobu sasma zatvoriti od oblaka tih dosadnih gosti, ali opet u zatvorenoj sobi guši čovjeka silna sparina, kao u kakom toplom stakleniku.

A nu. Da s malo riječi skupimo sve, što sam osjećao za vrijeme od više mjeseci u tom raju, reći ću, da mi nije žao skupoga puta od Evrope do daleke Jave. Vrijedno bi bilo, da svaki mladi botanik nasmaže novaca pa da pogleda to preobilno bogato blago, koje će mu biti kroz cio život od koristi.

POINT DE GALLE.

F. Hochstetter 1858.

Point de Galle! Na uzburkanoj pučini, na valovitoj kamenoj obali, luci sa strane, diže se na šilu tanahni željezni svjetionik Galle. Slijedite me, molim vas, na zračni hodnik na vrhu svjetionika; zavezat ću vam oči prije, nego što dođemo onamo, pa da vidite, da čujete, kako ćete kliknuti od ushićenja, od veselja. More, brodovi, grad, šume kokosove, tanahni gorski pristranci, zrak, nebo, — sve se to sjedinjuje u sliku, koja vas zadivljuje; vi ne ćete vjerovati svojim očima.

*

Kao ptičica gledate s visine grad i utvrde; grad ima čiste ulice, lijepe zgrade, među njima vrtove sa sjajnim ružama, s divotnim grmljem, a svaku kuću nadvišuju vite paome. Eto tu, gdje je cesta najpunija ljudi, tu leže bazari urođenika, a ondje, gdje strmom cestom prolazi samotni jednoprežac, što ga zovu »carriage«, gdje se iza svake kuće prostire lijep vrt, tu su stanovi Evropljana. Večer je. Sunce zapada. Svatko, tko može, izlazi onda pa šeće po utvrdama na svježem zraku; engleske lady u najfinijoj toaleti — svaku slijedi jedna dvorkinja, tamna Singaleskinja s djecom — ponosito kroči ukočeni Musulman, koji ni ovdje ne može da zaboravi svoje sitne trgovine, te nuđa drago kamenje, prstenje, urese i sve moguće drugo. Kraj njega idu Singalezi sa svojim lijepim muškaračkim licima, ali načičkani kao žene; nose sputanu kosu na zatiljku, a u njoj češalj od kornjačine kore; gornje je tijelo nago, a od bokova su omotani u bijelu ponjavu. Onda dolaze engleski časnici u crvenim haljecima s teškim sabljama, sasma obrijani svećenici Budhini u posve žutim odijelima, Perzijanci s dugom bradom i silno visokom kapom, gadne Singaleskinje, što zvaču betel, vrlo lijepe Hindu-djevojke s crveno i modro udešenim odijelom, a u nosu, ušima, na čelu, vratu, rukama i nogama sve su pune zlata. Crni Sepoy-vojnici stoje na straži kraj velikih topova s visokim lafetama, tromi zebu pasu u grabama tvrđave, a ondje više igrajući se singaleska mladež odjevena samo nečim oko bokova.

Dolje se u luci koči veliki engleski parobrod, ponosni evropski trojedrenjak, a uza nj neznatni malajski brodić; između svega toga kreću se i vrzu urođenici na svojim canoes. Sasma bijeli sjajni potez ograđuje kao staklo mirno more u luci, lijepi su se nasadi i divotni kaktusi po njoj rastepli, iznad kokosovih vršaka ređa se terasa za terasom, šuma za šumom, dok se sve ne završi u šiljatom Adams Piku, koji se jasno ističe na jasnomodrom nebu. Pred lukom su mali otočići s kokosovim paomama i grmljem pandanusovim; kristalnoj se vodi vidi do dna, gdje morski psi natežu neku mrcinu, gdje crvene i modre ribe prolaze koralnim vrtovima. Veliki se i mali pauci i rakovice penju po strmoj stijeni sve do podnožja svjetionika. Kadikad zaluta veliki talas onamo pa udara o zidove utvrde. Vani, na pučini, vidite svu silu brodova, dolaze i odlaze; a daleki crni potez u onom smjeru

neba, gdje sunce zalazi, — ono je parobrod, koji mi donosi vijesti iz miloga doma.

Eto to ste mogli vidjeti sa svjetionika. Stajao sam na onoj visini prvi dan moga boravka na Ceylonu. Bio sam ondje i posljednji dan. Ondje sam prvi put vidio paomu višu od kuća, prvi put kokosove šume, prvi put napo nagoga crnca; a ti su crnci bili u pretežnoj većini prema Evropljanima.

Point de Galle je svakako najznatnija luka na Ceylonu, pristupna jedrenjarkama u svako doba godine sa sasma zdravim podnebljem, znamenita postaja izmed Sueza i Calcutte pa za parobrode, što idu u Singapore i Kitaj, i za one, što polaze s Rta dobre nade u Indiju; svaki dan ulaze i izlaze parobrodi, a zato je i život silno razvit u luci. Međutim malo se da reći o gradu. Uske su ulice čiste, kuće gotovo sve prizemne, rijetko jednokatne; prema cesti nose stupovi verandu, a iza slamne rešetke sakriva se tu i tamo crnooka Portugalka ili punahna Holantkinja. Kuće su lijepo uređene i imaju laku promahu, jer su obješene o strop t. zv. »punke«, što grade povjetarce poput lepeze. Nekoliko crkava, jedna katolička, jedna anglikanska, jedna wesleyska, jedna banka i nekoliko vojarna jedine su veće zgrade.

Sve gradske ulice, osim bazarske, tihe su i mirne, ali se posve originalno razvija život izvan grada, gdje se pod sjenatim paomama krije urođenički grad »black town«, crni grad. Taj je grad vrlo prostran, te je teško reći, gdje se počinje, gdje li prestaje. Kad čovjek ode u Colombo, evropske kuće brzo prestaju, ali se aleje paomove nastavljaju, a među njima ima uvijek urođeničkih koliba, baš tako, kako u kitajskom gradu pred vratima Galleske utvrde. Vozite li se ujutro s Royal-Mail-Coach i Point de Galle u Colombo, a to čini čitavih 75 engleskih milja, čitavim putem prate vas one kolibe. Nijesam nigdje vidio tako naseljenoga kraja, kao taj jugozapadni dio Ceylona. Na karti je zabilježeno dvanaest sela i gradova, ali čovjek ne zna, gdje se jedan počinje i gdje drugi prestaje. Čitavi je taj kraj divan park od paoma, u kojem stanuje tisuće i tisuće ljudi. Tuj i tamo skladno se ističe iz svježega zelenila lijepo kube budhističkoga hrama ili viti minaret muhamedovački. Tu se prodavaju kojekaki zakusci jela, izložena na paomovu listu; ima tu trgovina iz središta, a upravo na te valja protegnuti ime, koje je zabilježeno na karti.

Uzorna cesta, što vodi od Point de Galle u Colombo lijepim paomovim alejama tako je živa, te se čini, da svi ti ljudi nemaju posla, nego da izlaze tek na šetnju. Čini se, da čovjek ondje nikad ništa ne nosi do kitajski suncobran, da se obrani od silnih sunčanih zraka, ili talipot-lepezu. Žene nose na glavama teške košare u grad. Čini se, da je kod Singaleza glavna briga za kuću i za sve drugo pala ženi na leđa; njoj se odužuje priroda na jadan način, jer je singaleska žena vrlo malo, malo kad lijepa. Čudan je običaj, da se jedna žena u isti čas udaje za pet šest muškaraca, a to postoji još i danas. Razlog je tomu, što ima na Ceylonu neko 1½ milijun žitelja, a za čitavu desetinu više muškaraca, a onda u brizi radi siromaštva, jer ne će da raskomadaju imanje. Koliko ima kokosovih paoma na južnoj i zapadnoj obali, a svaka ima svojega gospodara! To je bogatstvo pojedine obitelji, a to dijeli otac među sinove kao baštinu. Tako se događa, da kadikad ima šestero ili sedmero braće tek jednu paomu, a onda svih šest uzima samo jednu ženu.

Malo sam dana bio u Point de Galle. Tjeralo me, da vidim više toga u tom »Eden of the Eastern Wawe«, u tom raju istočnoga mora. Htjedoh s obalnoga pijeska zaći na tvrdo tlo, htjedoh da proučavam geologiju otoka pa odoh u Colombo. Odanle sam htio da pohodim 7.300 stopa visoki Adams Pik. Taj me oštrac pozivao već s mora. Comodore odazove se mojim molbama pa dopusti meni i mojim drugovima, da ostanemo na Ceylonu; a naša je fregata »Novara« već 16. siječnja odjedrila u Madras. Stići ćemo slijedećim parobrodom još za vremena onamo. Tako je bilo. Po sjajnom smo se vremenu uspeli na Adams Pik, a onda smo došli s ugodnim parobrodom »Nubia« za 47 sati u Madras, dakle u isto vrijeme, kad i fregata jedreći.

Nešto ću vam pripovijedati o Adams Piku, na koji se uspinje godimice tisuće i tisuće ljudi, koji dolaze sa svih strana svijeta: muhamedovci, Hindi, budhisti, ljudi, žene, djeca, starci, bolesni, zdravi. Ti se ljudi izmuče do vrha. Prolaze uzahnom gorskom stazom, džunglima, koji obiluju krvoločnim pijavicama i slonovima; uspinju se na sunovratne stijene, u koje su uklesane stube, namještene željezne ljestve ili samo gvozdeni lanci; dolaze onamo gore da prinesu svoju žrtvu, da ovrše svoju molitvu i da vide trag svete noge, što ga muhamedovci pripisuju Adamu, bramani bogu Shiwi, a budhisti Budhi Gautami.

Ceylon je bio grob Evropljanima. Tek je prošlo nekoliko decenija, otkako je ubitačno podneblje haralo po evropskim četama, koje su bile poslane na domaće Kandy-kraljeve, a danas šalju Englezi čete na Ceylon, da se ondje oporave i ozdrave. Ceylon je postao pravim rajem, jedna od najvrednijih i najunosnijih kolonija engleske krune.

YELLOWSTONE NATIONAL PARC.

E. Reclus.

Udružene države američke zaključile su zanimljivi sjeveroistočni dio države Wyoming sačuvati od svake navale lovaca, a naročito od industrije. Taj su dio zemlje, koji je kao ograđen s dva meridijana i dvije paralele, nazvali Yellowstone National Parc.

Vulkanske su provale podale osobite oblike dijelu Rocky Mountainsu u National Parcu i okolici. Čunjevi ognjenih gora postaviše se na sredinu dna nekadanjih jezera ili na planinske pristranke. Goleme stijene trahita, vulkanskoga kamenja, zabiše se u pukotine gorske, održaše se u svim nepogodama vremena; pa dok je voda isprala one gorske pristranke, ostadoše vulkanske stijene kao nasipi ili zubovi do 60 m visoki, stražeći stražu kao čvrste utvrde nad prerijom i nad šumama. Neka se lavina polja završuju naglo, dok se opet druga, primivši oblike glatke vode, ukazuju poput okamenjena jezera. Veliki, vulkanima izbačeni komadi opsidijana tako su jasni i prozirni, da ne zaostaju nimalo za umjetnim staklom. Kad treba graditi cestu med ovim opsidijanskim orijašima, upale ljudi vatre med njima; tako razvrućene komade poliju ledenom vodom, a oni se raspadnu u nebrojene male krhotine, koje se lako uklone. Jedan taki stup opsidijana blizu rijeke Gardinera, južnoga pritoka Yellowstone Rivera, ima preko 50 m visine, a prikazuje se ponosito u stupovima i velikim kristalima kao crni briljant, prelijevajući se kadikad žutom i crvenom bojom. Često je lava prekrila šume, te su sada okamenjene. Na sjeveroistoku od Yellowstone jezera ima

Ametistovo brdo, koje je puno takoga okamenjenoga drveća, a poznaju se dobro ostaci magnolije, lipe, jasena, brijesta, ali naročito crnogorice, koja jedina uspijeva još danas ondje.

Vulkanski ravnjak, kojemu se postavilo u sredinu jezero Yellowstone, zaprema gorski kraj sa srednjom visinom od 2250 m; pokrit je borovim šumama, koje nadvisuju čunjevi od 500 do 900 m, bijeli, snježni većim dijelom godine. Krateri tih čunjeva ne rigaju više užarene lave, ne izbacuju više vrućega pepela, ali se po neprestanim potresima i po čestim, gotovo redovitim provalama vrućih vrela pozna, da još nijesu posve izumrli. Na obalama jezera i niže u dolini Yellowstone Rivera dijele se ta vrela na skupine: jedna su ograđena rubom od sumpora, druga sakrivaju svoj otvor pod muljem, a opet druga ostavljaju na dnu tanahne naslage kremične kiseline. Tu i tamo otima se zemlji pišteći gejsir. Više od dvije tisuće velikih vrela broji National Parc, a sedamdeset i jedno vrelo baca od vremena do vremena svoje parne stupove u zrak. Većina putnika ulazi onamo tijesnim cañonom Yellowstone Rivera, baš gdje se spušta brzica sjajnim slapovima. Nedaleko odavle, u dolini pomenute rijeke Gardinera, koja se ruši s pristranaka brda Washburnea, mnoga su topla vrela, skačući izmed zamrlih ždrijela gejsira, preodjenula pristranke gorske korom bijelom kao snijeg. Vapno, kojim je voda presićena, potječe od kalcijeva karbonata, koji se nalazi pod vulkanskim bazaltom. Najveća vrela, nazvana radi veličajnosti svoje pojave Mamoth Springs, padaju s gorskoga obronka u odijeljene basene, čineći slapić za slapićem, i tvore terase, koje sežu u visinu do 300 m. Svaki je od tih basena, bio on veličine jednostavne posude ili velik kao ribnjak, prepun prozirne azurne vode, koja se ruši u drugi nešto niži preko prekrasnoga ruba, a taj nosi začudo sliku bijelih sjajnih čipaka. Toplina je tih vrela različna; jedna su tek mlaka, dok druga kipe. Vruća se voda gubi pod silnim oblacima pare, dok na istoj visini u drugom basenu ne pomućuje ništa kristalne površine. Raznobojne se alge — žute, crvene, zelene njišu na valićima pa se ističu tim svojim bojama na modrini vode i na bjelini dna. I u samom jezeru podižu ta vruća vrela čunjeve od vapna ili kremične kiseline sve do pod površinu; ribar se može postaviti na rub takova basena, te će skuhati ondje pastrvu, koju je uhvatio nedaleko u gotovo ledenim valovima Yellowstone Rivera.

Najčudnovatiji je kraj čitavoga vulkanskoga ravnjaka onaj, kojim protječe potok Fire Hole, t. j. vatrena škulja, izvor-potok rijeke Madison; to je tridesetak kilometara zapadno od jezera Yellowstone. Nigdje na svijetu, pa ni na samoj Islandiji, gdje se nalaze gejsiri, što ih je čovjek vidio, ne ćete opaziti tako izvanredne skupne slike tih vrela skakavaca, izvanrednih svojom množinom vode i osobitom raznolikošću oblika. S visine, koja gospoduje dolinom Fire Hola, u jedan ćeš čas zagledati koju stotinu brzica, vrela, gejsira ili vulkana, koji izbacuju blato. Amerićani, vični govoriti u superlativima, bijahu u neprilici, kad je trebalo dati tim silnim stvarima imena, koja ih po pravu idu. Eto Grand Geysira, koji baca svaka 32 sata; blisku provalu oglašuje muklom podzemnom tutnjavom. Najednom vidiš, kako je šiknuo u zrak silni vodeni stup, širok otprilike 2 m; on se diže, diže najmanje do 60 m. Para, koja se odvaja od toga stupa u vrtuljcima, baca se više od 300 m u uzduh. Za vrijeme od dvaest minuta, podigao se snažni stup; odozdo mrmori basen i gusta voda. Napokon se stup malo pomalo umiri, pada, gubi svoju vrućinu, i napokon ti prozirna površina dopušta, da vidiš dva ždrijela, kroz koja se čas prije voda bacala k nebu.

Ali kakogod je Grand-Geysir silan, ima i on suparnika u tom carstvu čudesa. Giant-Geysir baca se 45 m uvis, a održi se tri sata. Giantess-Geysir baca na svoj srednji otvor samo neko 12 m uvis, ali na pokrajne leti onda voda poput rakete 75 m u zrak. Excelsior-Geysir, koji je sve do g. 1880. bio miran kao toplo vrelo s bistrim mirnim basenom, najednom izađe kao najsilniji skakavac; vidjeli su najednom njegov stup u opsegu od 60 m, gdje se diže 90 m, bacajući kamenje i stijenje izmiješano s vijavicama od pare; poslije te provale dugo je vremena pokrivalo oblačje sav kraj. I Geysir Monarch strašan je, a Old Faithful-Geysir, t. j. stari veseljak, ima svoje ime po sasvim redovitim provalama: u određeni sat i čas čujete podzemnu tutnjavu, koja kao da vas opominje, a onda istom provali voda i para. Beehive-Geysir otvara se kao ovalna krošnja, dok Fan-Geysir ima oblik jedini na svijetu, t. j. dva se traka križaju u zraku te tvore oblik lepeze—fan, otkle mu i ime. Napokon je tu i Blood-Geysir, t. j. krvavi gejsir, koji izbacuje kao krv crvene pramove iz svojega ždrijela, a miješaju se onda s vodom iz Fire Hola.

Pa opet svi opisi, što nam podavaju svi mogući pisci od vremena do vremena o tim čudnim vrelima, različni su, znatno različni u razno godišnje doba; temperatura se mijenja, a mijenja se i množina vode. Malo je vrelo postalo gejsir, a veliki se gejsir snizio na malo vrelo; zna se na pr., da je Splendid-Geysir, otkad se otkrio, mnogo izgubio od svoje sile. Mnogi gejsiri, a med njima i Giantess, kao da su sasvim utrnuli, ali ima i takovih, kojima sila raste. Svi su ti gejsiri u blizini rijekâ Madisona i Yellowstone i jezera Shoshone, te se pomišljalo, da se voda tih rijeka ugrije pod zemljom i izlazi na gejsire.

Sasvim na sjever National-Parcu ostavlja rijeka Yellowstone taj kraj dubokom dolinom, zapravo t. zv. cañonom; 40 km teče posred posve sunovratnih stijena, koje su preko 1000 m visoke, da ondje iziđe u nizinu k rijeci Missouri.

KARNEVAL U NEW ORLEANSU.

Hesse-Wartegg.

Pokladna parada u New Orleansu posve je mlada. Mladi kreoli doniješe karneval u drugoj polovici XIX. stoljeća iz Pariza. U početku je malo tko mario za tu novotariju, ali sada se riza. U početku je malo tko mario za tu novotariju, ali sada se udomilo, kao i u Rimu i na Rajni. Karnevala okruniše u New Orleansu pa mu dadoše časni naslov »rex«. On je apsolutni monarh, ali svima čini pravo; nitko se ne tuži na nj, pa da ima sabor, ne bi bilo nikake oporbe u njem. Njegovo je pravo kraljevstvo u neznanoj zemlji; dolazi na dva dana onamo, ne zna se otkle, a kako je došao, tako i odlazi.

Pod toplim suncem Louisiane, Alabame, Caroline i Tennessea mašta se razigrala to jače, što se više pokazivao »rex Carneval«. Topla srdašca lijepih kreolaka i kvadrona nijesu bila zadovoljna, da tek u misli pomišljaju sebi toga karnevala, već su htjela, da ga i vide. I gle! Jednoga je dana pristao »rex Carneval« sam na američkim obalama, došao na čas u pohode u New Orleans. Tako mu se svidjelo u tom lijepom gradu, te je odlučio, da će doći svake godine — i zaista, on dolazi.

Već nekoliko tjedana prije dolaska njegova veličanstva pohode grad njegovi najveći ministri. Čudo Božje, kako svi ljudi, počevši od vrhovnoga komandanta vojske Udruženih država, od guvernera države Louisiane, od lord-majora grada New Orleansa pa do zadnjega radnika na brodogradilištu, sami sebe varaju pa gotovo vjeruju u »rexa Carnevala« i njegove časnike. Ljetos su časnici: vrhovni lord-kancelar Bathurst, u lord-maršal kraljevstva Warwick. Tko se pod tim visokim naslovima krije, a i tko je zapravo sam komedijaški »rex«, ostaje općinstvu posve nepoznato, a malo tko se i brine za to. To su građani, koji hoće da budu dva dana visoki časnici ili kraljevi, pa za to treba da dobro plate. Što više plate u pokladnu blagajnicu, to veći naslov dobivaju: od baroneta do vojvode louisianskoga.

Nekoliko tjedana prije dolaska »rexova« napune se gradske ulice proklamacijama kraljevske vlade, a te su proklamacije tiskane na velikim, svijetlo bojadisanim i divnim grbovima urešenim plakatima. U obliku prijestolna govora obećaje »rex«, da će u New Orleansu držati dva dana »mardi gras« — tako se francuski zovu poklade — pa se nada, da će se p. n. općinstvo svojski odazvati. Malo zatim dolazi proklamacija vrhovnoga lord-kancelara, koja se šalje kao službeni spis upravi države, magistratu i svim novinama. Eto kako glasi jedan taki dopis:

Hon. W. O. Rogers, nadzornik javnih učionica i zavoda u New-Orleansu. Pozdravljamo vas! Njegovo najmilostivije Veličanstvo želi, da i staro i mlado bude zadovoljno kod dolaska njegova, te je odredilo, da u ponedjeljak i pokladni utorak ostanu zatvorene sve škole i javne učionice. Molim vas, da, pokoravajući se najvišoj zapovijedi njegova Veličanstva, odredite, da nijedna škola ne drži u pomenute dane obuke.

Potpis: Bathurst, lord-kancelar.

Na to odgovara lord-major u ime gradske uprave, da će sve ulice, kojima želi proći njegovo Veličanstvo, dati očistiti, sve, što smeta, maknuti, samo skromno moli vremena.

Lord-kancelar određuje dalje, da budu zatvoreni na dan poklada svi dućani, svi javni uredi, poštanski zavodi, carinare i koješta drugo. U svim stvarima ima beskonačnu moć. Teško onomu, tko ne sluša njegovih zapovijedi! Narod je to, koji stoji

na strani lord-kancelarovoj, pa će silom provesti ono, što ovaj ili onaj ne bi htio učiniti.

Tjedan dana pred pokladama oglašuje se dolazak »rexa« i njegove svojte ovako:

»Kraljevsko se brodovlje jučer taklo Açorskih otoka pa se prema tome nalazi putem ovamo. Kralja prati krasna Berengarija, duhovita, plemenita Edith Plantagenet, hrabri Saladin, viteški Keneth i mnoštvo drugih historijskih ličnosti, proslavljenih pjesmom i popijevkom. Različite vijesti, da je ušće Mississippijevo zamuljeno, te teške tovarne lađe kraljevske ne će moći u nj, ne odgovaraju istini.

Među telegrafskim vijestima, koje novine uvršćuju svaki dan, ima uvijek po jedna vijest, što spominje, dokud je stiglo kraljevsko brodovlje. Napokon se javi: »Kraljevski brodovi su sretno prošli preko sipina Mississippijevih pa će valjada stići sjutra poslijepodne u New Orleans«.

Sjutra poslijepodne! Sve je uzrujano do skrajnosti, ljudi počinju već sami vjerovati, da će uistinu stići kralj u New Orleans. U predvečerje se u francuskim i španjolskim četvrtima u proslavu došašća kraljeva drže borbe s pijetlima i buldozima. Iz većine gradova silne Unije dolaze zabavni parobrodi — iz St. Louisa, Louisvillea, Memphisa, Galvestona, pače iz 1.500 milja udaljenoga New Yorka. Svi su ti parobrodi puni putnika, koji stanuju na njima za vrijeme kraljeva dolaska. Sav je grad iskićen festonima, barjacima i zastavama u bojama kraljevskim.

Došlo je žuđeno popodne. Kako je god tek početak veljače, New Orleans je sav zelen i u cvijetu. Mnogim tuđincima, što se skupiše na obali, čekajući dolazak kraljev, čini se, kao da je mirno ljetno popodne. Obala, koju zovu stanovnici New Orleansa »levée«, zanimljiva je već nekoliko dana, ali sada pruža veličajan pogled: stotine i stotine parobroda skupilo se na ogromnoj rijeci; crni pomorski brodovi s tisućama jarbola, veliki riječni parobrodi, što ih zovu mamutovim palačama, s crnim dimnjacima i beskrajnom množinom signalnih zastavica, onda živa svjetina na obali, koja se vrze međ stotinama golemih bala pamuka i sladornih bačava, ponosna garda i milica gradska, što će dati kralju počast, — sve je to za tuđinca, koji to gleda, nešto osobito, neviđeno.

Sada dolazi prekrasan brod, koji nosi kralja i pratnju njegovu. Tim se počinju prave poklade. Brodovi stanu zviždati svojim zviždaljkama, gromko se oglašuju mali topovi i mužari sa svakoga broda, urlik sirena čuje se na milje daleko, vika mnoštva, koja pozdravlja kralja, i jedno dvanaest glazba prati sve to. Iz daljine, od gradske strane, zvone sva gradska zvona na pozdrav njegovu Veličanstvu, veličajni brod pristaje, makne se svečana povorka. Gradska garda i milica ide na čelu. Vojnici su odjeveni u sve moguće uniforme. Žiteljstvo grada New Orleansa čine, osim starosjelaca Francuza i Amerikanaca, još mnoge tisuće Španjolaca, Mexikanaca, Talijana, Nijemaca, Šveda, Japanaca i drugih, a svaka od tih narodnosti ima svoj osobiti bataljun milice, te je tako pratila njegovo Veličanstvo osim unijske vojske infanterija španjolska, artilerija mexikanska, domobranci njemački, Zuavi, bersaglieri i t. d. sve u posebnim uniformama s posebnom glazbom.

Iza njih ide »centennial guard«, t. j. stoljetna straža u uniformi XVIII. stoljeća, a napokon dolazi sama kraljevska povorka: sprijed glasnici, časnici, ministri na prekrasnim konjima u zlaćanim uniformama, onda maršali pa kralj, a iza njega raskošno odjevena garda, najzad teretna kola. Povorka se miče veličanstvenim Canal-Streetom do vijećnice, gdje lord-major predaje kralju gradske ključe, a sam pada u ropstvo kraljevo. Onda se »rex« oprosti s četama, koje još jednom prolaze pred njim; a onda odlazi u St. Charles-Hôtel, gdje prima navečer svoje časnike u svečanu audijenciju.

Svečana povorka ide istom na »mardi gras«, t. j. na pokladni utorak; tu je toliko sjaja i bogatstva, da bi se zastidio mnogi evropski veliki grad.

Neko pedesetak četveropregnih kola pokazuje najčudnije i najljepše mitološke i historijske prizore; scenerije i kostimi za te prizore — sve je doneseno iz Pariza. Ta skupina ide pred gardama i pred kraljevskom skupinom. »Rex« je ovaj put obličjem i odijelom nalik na slavnoga »Rikarda lavljega srca«, na čelu križara, a odijelo njegovo i njegove pratnje pobuđuje opće udivljenje. Sva je povorka trajala čitav sat. Sjajne verande i balkoni, kojima je urešena gotovo svaka kuća u New Orleansu, zapremiše ugledne gospođe i elegantne gospođice; narod na cesti prima svagdje kralja s oduševljenjem i blaženim smijehom.

Osim sve sile krabulja ima i jedan klub po imenu »Mystik Krewe and Comus«, koji skrbi za pokladne ludorije. Njegovih članova — a ima ih otprilike stotina — ne pozna nitko. Sam za se, bez obzira na »rexa«, priređuje taj klub svake godine na poklade krabuljni ophod i sjajan ples u francuskoj velikoj operi.

Najznatnija je povorka u francuskom Quartieru i angloameričkom kraju.

Mnoge bogate porodice farmera, posjednika plantaža sladorovca i pamuka osiromašile su od posljednjega rata za oslobođenje robova, te nema više one raskoši, kojom su se isticale njihove žene i kćeri prije rata. Ljepota kreolaka još je ipak ostala, te ondje u Canal-Streetu viđevate najedamput više ljepotica nego za čitavih poklada u Rimu i Napulju.

O ludorijama i draškanju, po kojem je znamenit rimski i flandrijski karneval, nemaju u New Orleansu ni pojma. Sve se svetkovine kreću oko velikih sjajnih povoraka, oko kralja i oko elegantnih plesova na »mardi gras«. Od plesnih svečanosti najznatniji je ples »rexov«. Tu stupa »rex« na svoj prijesto, tu se skuplja visoka aristokracija i najviše činovništvo umišljenoga kraljevstva, gradsko i državno činovništvo i napokon sve, što je odlično, lijepo i bogato u tom gradu. Tu izabere sebi kralj najljepšu od svih žena, koje su nazočne, okruni je svečano te je povede do prijestola, a uz nju se ređaju onda dvorske gospođe i druge počasne dame. Zatim dolazi veliko poklonstvo svemožnomu Veličanstvu; a kad je ono podijelilo sve redove i počasti, počinje se ples, koji traje do jutra.

U drugim kazalištima i koncertnim dvoranama svagdje je krabuljni ples, gdje se luduje, kadikad i preko reda.

Kralj se i svojta njegova zabavljaju, jer još danas pripada grad posve njima; oni su danas ondje prva i jedina vlast.

Ali čim se javi prva zraka svijetla na istočnom obzoru, izgubi se jedan plesač za drugim; a kad je posljednji ostavio praznu dvoranu, nalazi se »rex« na svojoj lađi daleko, daleko u moru. Grad dobiva svoje obično svakidašnje lice. Poklade su prošle: carne vale!

POPOCATEPETL.

Hesse-Wartegg.

Od glavnoga grada Mexika došao sam u grad Acameu. Ondje najmih dva indijanska peona pa se s njima počeh uspinjati. Razumije se, da smo u početku jahali. Kasno podnoć približismo se Ranchu Tlamacas, koji je, osim observatorije na Pikes Peaku, najviše naseljeno mjesto u Sjevernoj Americi. Tlamacas ima 3.960 m. U tri sata ujutro probudih se za užasne studeni. Moji pratioci su spavali nepomično na svojim pokrivačima. Vatra je posve dogorjela, pače je pepeo bio hladan. Teškom mukom probudim ljude, te su konji bili brzo osedlani. Uzesmo nešto svježe vruće kave, nekoliko gutljaja aguardiente i zaputismo da stignemo na vrh vulkana. Prvi smo kilometar jahali kroz jelovu šumu. Ali kad smo prešli preko duboke barrance pa se na drugu stranu popeli, našli smo već dubok crn pijesak, koji okružuje vulkanski čunj. Kao da se nijedno drvo ne usuđuje preko šumske međe; tek nešto mahovine i nagusto izrasli vlatovi trave zadnji su ostaci vegetacije. Naši su jadni konji padali do koljena u pijesak; nekoliko koraka naprijed, i oni su opet morali počinuti. Krvave su nozdrve daleko otvorili. Oči im iskočile, a vrlo su teško disali u rijetkom zraku. Bilo mi ih je uistinu žao, ali sad još nijesmo mogli sići s njih, jer smo zaposlije trebali svoje sile. Dva sata smo tako jahali uz brdo. Ja za pravo ne znam, mogu li konji više trpjeti nego ja, ali ja znam, da sam bio svjedokom i razlogom strašnoga naprezanja njihova. Napokon dođosmo do tamne stijene, koju zovu La Cruz. Kod te se stijene počinje snježna međa. Crni otvrdnuli trag lave spušta se odavle u ravnoj crti do Pueble dižući se kao rtenica usred vulkanskoga pepela. Na najvišem mjestu te stijene stoji crn križ, što su ga postavili tužni radnici, što kopaju sumpor visoko gore na krateru. Postaviše ga na spomen onih mnogih nesreća, koje su se dogodile ondje: neki se okliznuli na veoma glatkoj snježnoj ili ledenoj ploči, te pali tisuće stopa duboko; drugi su zaspali u krateru od umora, da se nikad više ne probude; a opet je druge zatekla gore užasna bura, izgubili su put u magli i strovalili se s kake stijene.

Tu smo sašli s naših do skrajnosti izmorenih konja pa ih poslali pod pratnjom jednoga peona u Tlamacas. Sad je došao

red na nas, da radimo. Pričvrstih još jednom moje kožne dokoljenice, a Diego zamota svoje noge u debele vunene krpe. Prije nego nataknuh tamne očale, da me ne smeta sjajna glatka snježna površina, pogledah još jednom oko sebe, jer tko zna, ne će li nam već za tren oblak zastrijeti sjajnu, a nepreglednu panoramu, koja je kao otvorena knjiga o Mexiku ležala do mojih nogu. Mi smo bili tako visoko, da smo mogli vidjeti pod nama silne oblike Istaccihnatla, što ga zove narodna priča Mujer blanca, t. j. bijela žena! Daleko vani na šarenoj ravnici leži kao pigmejsko selo grad od po milijuna, a nad njim laki oblak. Uza nj leži kao sasma malo zastrto zrcalo pet velikih jezera; stotina gradova, sela, brda i rijeka leži pred našim nogama kao šareno obojadisan zemljovid, a tek u velikoj daljini ograničuju ga divovi Orizaba i Jalapa, pa ti oko obaseže površinu od 10.000 km².

— Llegamos Señor Caballero!

Diego me probudi iz mojega snatrenja, i mi se počesmo uzdizati. Pô sata izmjenjivali se snijeg i vulkanski pepeo. Kakogod sam imao tamne očale, ipak mi je snijeg zasjenjivao tako oči, te sam se uželio tamnoga pepela; a kad sam bio na pepelu, propadale su mi noge tako duboko, te sam od srca bio zadovoljan, kad smo i opet došli na snijeg. Što smo se više penjali, to nam je svaki korak bio teži. Morao sam stajati nakon svakih pet do šest koraka, da uhvatim zraka. Nikad još nijesam bio u takoj visini. Prvi put sam oćutio čudnu bol, koja bode u prsima; srce mi je kucalo jako i brzo, nešto mi je stiskalo sljepočice, kao da će mi puknuti glava. Hoćemo li napo puta okrenuti? Ne, naprijed! Mislio sam, da uzlazim već čitave sate, a istom je minula jedna ura. Svaki čas podigoh oči, ne ću li zapaziti narezuckani rub kraterov, gole stijene, koje se dižu preko 5.400 m, a najviše mi onda bile srcu prirasle; ali što se više digosmo, to se većma raširiše sjajne, ali jednolične snježne poljane gotovo bez granice. Napokon me pograbi besvijesno snatrenje. Svaka mogućnost, da mislim, izgubi se. Nijesam ništa vidio doli glatke površine smrznutoga snijega i debelih nogu Diegovih; u njegov trag metao sam svoje noge. Ni pomisliti nijesam više mogao na pogibao, a ipak mi je prijetila kod svakoga koraka. Da se koji od nas okliznuo, bio bi odletio u strmu, tisuću stopa duboku propast i našao se dolje kao leš. Ima tjedan, što je to zadesilo jednoga peona; jadnika su zakopali na onom mjestu, a još nema drvenoga križa. Sve više i više idemo, a ipak još nema kratera! Bilo mi je napokon svejedno. Izgubio sam svaki vanjski podražaj. Poslije svakih 6 ili 10 koračaja stadosmo da ulovimo daha, da smirimo živce, a onda pođosmo opet naprijed. Blistav snijeg bez prekida, — nikake promjene. Najednom oćutjeh jak sumporov zadah. U isti čas poviče mi Diego:

— Aqui está el Crater!

Za čas stajah kraj njega pa ga zgrabih za ruku, a moje od snijega zaslijepljene oči ne vidješe u prvi mah ništa, ali onda uočih široko, crno ždrijelo. Već za čas morao sam zatvoriti oči, te sam pao na zemlju svladan vrtoglavicom. Nekoliko listova koke, što mi ih je dao Diego, brzo me osvježi; ja sam sada mirnije gledao silno prirodno čudo, premda me je užasno stezalo u sljepočicama i prsima.

Silno ždrijelo eliptična oblika, pet kilometara u opsegu, trista m duboko! S podnožja silnoga brda činio nam se vrh kao oštri šiljak, a sad sam vidio, da je taj sitni šiljak krater od pet kilometara opsega. Gotovo sunovratno padaju stijene bazaltove u svim bojama duge prema dubini ognjenoga ždrijela. Svijetao, gotovo bijel sumpor slegao se u velikim gomilama u sve pukotine i razmake. Dim i para, zasićena sumporom, diže se iz stotina solfatara, koje su rasijane po čitavom krateru, te se skupljaju u bijel oblak, koji je najzad kao kraterova kruna. Na mahove pišti, zviždi i zavija para iz pukotina te vražje kuhinje, a vika od sto vještica ječi na silnim kotlovim stijenama. Strah me je pogledati dolje u dubinu preko ruba kraterova, koji je od pomičnoga pijeska. I najsmioniji će zadrhtati na ovom uskom kraju kratera, kad vidi s jedne strane strašno uznemireno golemo ždrijelo, a s druge površinu zemlje nekoliko kilometara ispod sebe. Strašljivo se krade tvoj pogled sunovratnim bazaltnim stijenama putem žarožitke sredine zemaljske. U sredini kraterskoga dna malo je jezerce sa mliječnozelenom vodom, a oko njega izbacuju solfatare vruće pare s tolikom silom, da se miču i velike stijene. I opet se oko ovih ventila zemaljskih naslagao žuti sumpor u najčudnovatijim oblicima. Ovi »respiradores« ne dopuštaju, da svečano snježno ruho, što ga nosi Popo-

catepetl s vanjske strane, dopre u unutrašnjost kratera. Šest do deset stopa debelo leži snijeg na izrezuckanim stijenama, pače led se nadnio nad ždrijelo, ali vruća para kao da mu dovikuje: dovde i nikud dalje! Na zapad podigao se rub kratera znatno više iznad onoga mjesta, gdje mi stojimo. To se mjesto, na kojem nitko nije bio, a i valjada na njemu nitko ne će nikada biti, zove Pico mayor, te je najviša točka na Popocatepetlu. Mi stojimo na nešto nižoj, koja se zove Espinazo del Diablo, vražja rtenica. Dok sam ja u čudu snimao neke fotografije s kratera, dođe nenadano nevrijeme. Diego, iskusni »volcanero«, reče mi, da nevrijeme ne će dugo trajati. Mi ćemo se skloniti, jer će tako brzo proći, kako je i došlo. Skutrili se u jednoj udubini kraterske stijene, te nijesmo trebali dugo čekati. Mukla lomljava i užasni gromovi u unutrašnjosti vulkana javljaju, da se približava »borrasca«. Sva para i sav dim zastadoše u krateru. Od časa do časa liznu žuti i modri plamenovi pišteći iz ždrijela solfatara. Vrućina je postala u našem skrovištu nesnosna, a ipak je nad našim glavama hujao ledeni, divlji vjetar. Sva sila se pahuljica spuštala na krater, ali nije došla donle: rastopila se, pače rasplinula. Nikad ne ću zaboraviti onoga časa, što sam ga proboravio na jednom od najviših vrhova na svijetu, na granici izmed leda i zemaljske vatre. A opet je bilo nešto dosta smiješno. Diego, koji se mnogo tužio na žeđu, izvuče iz žepa otvorenu bocu šampanjca, koju je uzeo od moje zaire u Tlamacasu. Podijelismo sadržaj boce, a u praznu bocu metnusmo komad papira s našim imenom i danom.

Kako je došlo, tako je nevrijeme prošlo, a mi izađosmo iz našega zaklona. Popala me zima, jer kakogod je bilo podne, ipak je termometar pokazivao — 5^0 C, a ja sam želio — i te koliko — da se opet što prije nađem u udobnoj i toploj drvenjari u Tlamacasu. Diego se spremi, nađe jednu rudarsku vreću, meni dade malu hasuru, sjedosmo čvrsto jedan iza drugoga pa hajde. Snijeg se dizao s obje strane poput dima, kao pjena niz parobrod. Ledeni zrak prodirao je kroz naše toplo odijelo, ali se od silnoga straha nijesam smrzavao. Letjeli smo poput strijele: zatvorio sam oči i za čas našao sam se na tvrdom pijesku na šumskoj granici. Za dva sata bili smo u Rancho Tlamacas.

NA RIO NEGRU I ORINOCU.

A. Humboldt.

Bilo je 6. svibnja. Pet sati i po smo slijedili zavoje male rječice, kad iznenada zađosmo u Rio Negro. Jutro je bilo hladno, ali lijepo. Trideset i šest sati smo bili zatvoreni u uskom čamcu, koji je bio tako nepostojan, da bi se bio prebacio, kad bi tko neoprezno ustao. Strašno smo trpjeli od uboda kukaca, ali nije nas smetalo nezdravo podneblje; napokon, smo — a nijesmo se prevarili — prešli množinu slapova i brzica, koje plovidbu na rijeci čine težom od plovidbe na moru. Nakon svega, što smo pretrpjeli, slobodno mi je, da kažem, kako smo bili od srca sretni, što smo došli u pritoke Amazonke, što smo prevlaku između dva velika riječja prešli; postigli smo napokon glavnu svrhu, za kojom smo išli, — astronomski smo utvrdili mjesto Cassiquiare, struge Orinoca, koja se izlijeva u Rio Negro, dakle u Amazonku. O toj su struzi već po stoljeća govorili, da je ima, a onda opet, da je nema. Stvar, što smo je imali pred svojim duševnim okom, raste sve više, što joj se više približavamo. One nenaseljene, šumom prekrite obale Cassiquiare, koje nemaju nikake historije, zabavljale su moju živu maštu, kao što historijski bregovi Eufrata ili Oksa. Ovdje se usred novoga kontinenta čovjek gotovo priuči na to, da čovjeka drži kao nešto baš nepotrebno u prirodnom redu. Tlo je prekrito rašćem, a ono ne nalazi nigdje zapreke u svom razvitku. Velika naslaga zemlje crnice pokazuje, da su ovdje djelovale organske sile ma baš bez prekida. Krokodili i boe gospoduju rijekom. Jaguar, pecari, tapir i majmuni skiću se šumom bez zapreke i bez straha; stanuju ovdje, kao u davno baštinjenom domu. Kad pogledate tu živu prirodu, u kojoj je čovjek gotovo ništica, nešto vas otuđuje, postajete malodušni. Ovdje u toj plodnoj zemlji, koja je urešena neprolaznim zelenilom, čovjek se badava ogleda za ijednim tragom ljudskoga djelovanja. Čini se, kao da je čovjek premješten u drugu zemlju s one, koja ga je rodila. Vojnik, koji je proživio čitavi svoj život u misijama na gornjem Orinocu, bio je jednom kod nas, kad smo se odmarali. Pametan čovjek pitao me je za mirne, ljupke noći o veličini zvijezda, o stanovnicima mjeseca, o tisućama stvari, o ko-

jima sam ja isto toliko znao, kao i on. Moji ga odgovori nijesu zadovoljavali, te odvrati:

— Što se ljudi tiče, koji gore stanuju, to ne vjerujem, da ih ima više, nego biste ih našli na putu od Javite na Cassiquiari. Ja mislim, da je na zvjezdama isto tako daleka ravnica s visokom travom i šumom, kojom teče rijeka, kao i ovdje.

Tim riječima je potpuno prikazana posve jednolična slika onoga kraja. Samo da mi ne prođe ta jednoličnost i u moj dnevnik. Neka se čitalac ne umori, čitajući opise te zemlje, kad je naučen na prikazivanja okolina staroga historijskog kontinenta.

Na 27. svibnja dođosmo od San Fernanda brzom strujom Orinoca za sedam sati do ušća Rio Mataveni. Prenoćismo pod vedrim nebom ispod granitne stijene »el castillito« — dvorca; diže se iz rijeke, a sjeća »Mäuseturma« na Rajni nasuprot Bingenu. Obnoć je Orinoco znatno narastao, te nas odnese za deset sati s ušća Mataveni gornjemu velikom kataraktu, koji se zove Maypures ili Quittnua. Sa zanimanjem sjećamo se mjesta, gdje smo prenoćili, putujući uz rijeku; opet nađosmo Indijance, koji su nas pratili, dok smo tražili bilje. Pohodili smo i opet lijepo vrelo iza misionarove kuće, što izlazi iz granitne pećine. Od ušća Atabapa do ušća rijeke Apure putovali smo kao kroz zemlju, gdje smo dugo prebivali. Stradali smo jednako, isti su nas komarci grizli, ali nada, da će tim fizičkim bolima biti kraj, utješi nas.

Dok su prevažali pirogu preko velikoga katarakta, ostali smo u Maypuresu. To je trajalo dva dana. Pater Bernardo Zea, misionar kod Raudalaca, koji nas je pratio na Rio Negro, htio je, kakogod je bio bolestan, da nas prati sa svojim Indijancima u Atures.

Posljednji dan svibnja prođosmo preko brzica Gauhibe i kod Garcite. Na sredini rijeke pokazaše nam se otoci sjajnoga zelenila. Zimska je kiša otvorila cvjetne listove vadgiai-paome, kojoj je lišće gledalo upravo k nebu. Čovjek se ne može nagledati, kako rašće i stijenje podavaju svoj okolini ozbiljni značaj, baš onaki, kaki nalazimo na pozadini Tizianovih i Poussinovih slika. Malo pred sunčani zapad izađosmo na kraj kod

Puerto de la Expedicion da pohodimo spilju Ataruipe, gdje je, kako vele, našao svoj grob čitavi jedan izumrli narod.

Valja se popeti na strmo granitno brdo ne sasvim bez pogibli. Teško je bilo ma samo koraknuti na glatkoj strmenitoj plohi, tek kristali glinenca, što ih teško izjeda voda i toplina, služe kod toga dobro. Došavši na vrh brda, začudismo se lijepu vidiku. Množina paomama obraslih otoka ispunja vrelu rijeku. Na zapad, na lijevoj obali Orinoca, prostiru se poput zelenoga jezera savane oko Mete i Casanare pa sjaju o suncu na zalazu, a ono zalazi kao golema ognjena kugla, te se sam oštrac Uniana čini još viši, jer mu se vrh rasplinuo u maglici. Sve je to djelovalo silno. Pogledasmo u dolinu sa svih strana zatvorenu. Grabilice i kozodoji razletješe se po nepristupnom cirku. Uživasmo, prateći njihove plahe sjene, kako se lagano gube med kamenim stijenama.

Uski nas greben dovede do susjednoga brda; na obloj glavici njegovoj bili su rastepeni golemi komadi granita. Te su gromade imale četrdeset do pedeset stopa u promjeru; bile su posve oble, malom su plohom dirale svoje podnožje, te su morale za najmanjega potresa poletjeti niz brdo. Ne sjećam se, da sam igdje vidio tako rastrošeni granit na samoj granitnoj bazi.

Ostalo je sve šumom prekriveno. Ovdje u sjenovitom, strmom i samotnom pristranku vodi ulaz u spilju Ataruipe. U tom grobu izumrla naroda leži šest stotina sasvim dobro sačuvanih, a tako zgodno spremljenih kostura, da se čovjek ne može prevariti u računu. Svaki kostur spremljen je u koš od paomova lišća. Pregledasmo sve, pa i slikarije, što ih nađosmo, ali ne mogosmo ništa pobliže zaključiti. Većina tih kostura ne bijaše starija od sto godina; dobro su bili sačuvani, jer nije bilo nikake vlage u spilji, a uvijek je jednaka temperatura. Mogli bi biti pače iz mnogo starijega doba. Po predaji Guahibos-Indijanaca pobjeglo je to ratničko pleme Atura pred Karaibima na kraj velikih katarakata, te je tu pomalo izumrlo, a s njima i njihov jezik. Još g. 1767., kad je bio ovdje misionarom Gili, bile su dvije obitelji u životu. Pokazivali su nam na našem putu jednu staru papigu pa rekli, da je ne razumiju, jer govori izmrlim aturskim jezikom. Naši su se urođenički vodiči

silno ljutili, kad smo uzeli sa sobom nekoliko lubanja, kostur djeteta pa dva kostura odraslih ljudi. Kako su Indijanci obdareni finim njuhom, opaziše po mirisu smole, u koju se umaču kosturi, da ih nosimo sa sobom, te prorekoše smrt životinji, koja ih nosi. Trebalo je da pozovemo monahe, da nam pribave mazge, koje će nositi te kosture. Jedna je od tih lubanja narisana u djelu mojega starog prijatelja Blumenbacha, a kosturi se izgubiše na obali afričkoj, kad nam se nasukao brod; tom zgodom izgbio je život naš mladi prijatelj Fray Yuan Gonzales.

Mučke ostavismo spilju u Ataruipe, — bila je tiha noć, obična u tropskim krajevima. Zvijezde sjaju blagim planetarnim svijetlom, neizmjerni rojevi svijetlih kukaca prostirahu zrakom prigušeni crveni sjaj, gusto obrasla zemlja bila je puna sitne vatre, kao da se onamo postavilo tropsko nebo. Mirisna vanilija i lanci lijana objesiše se iznad ulaza spilji, a na vrhu humka jedva se njihalo granje i lišće paomovo.

Kasno u noć dođosmo do misije. Istom onda opazismo, da u svakoj zemlji, za koju znamo da je novo otkrivena duhu čovječjemu, starina njezina djeluje dvostruko. Taj izumrli narod nije bio baš star, ali po spomenicima sudeći, to je sasvim relativna stvar; Egipćanima se čine historijske uspomene grčke mladima, ali da su sinovi nebeskoga carstva govorili sa svećenicima iz Heliopola, njima bi se pričinili stari spomenici egipatski mladima.

Mi nalazimo na stijenama Amazonke i Orinoca narisane simbolske znakove, ali nema priče, koja bi nam ih razjasnila. Tako se historija Guayane počinje tek u doba, kad su osvanuli ondje kastilski i portugalski osvajači ili poslije mirni misionarski monasi.

U ANDAMA.

M. i St. Seljan.

Jedno trideset kilometara od grada Mendoze zaustavismo se na prvoj gorskoj postaji, na Boca del Tao, koje je mjesto znamenito radi mnogih petrolejskih vrela. Malo se pomalo uspinjemo. Uska se dolina sve više diže, a postaje sve užom. Napokon ulazimo u prvi tunel. Za malo vremena izađosmo iz utrobe gorske. Neprestano se dižemo, a na dva mosta prelazimo preko rijeke Mendoze pa ulazimo na visini od 1.300 metara u kupalište Baños de Cachenta. Nasuprot tomu kupalištu leži istoimeno brdo Cerro de Cachenta. Te su toplice dosta znamenite u Argentini, obiluju sumpornom vodom i dosta visokom temperaturom; ljeti se nađe dosta gosti, koji stanuju u udobnom svratištu. Iza po sata juri željeznica dalje, prebacuje opet mostom Mendozu, a onda dolazi kratki tunel; Mendoza ima ovdje još uvijek neko trideset metara. S jedne i s druge strane obrasle su njezine luke lijepim jablanima, a s visoke planine Cerro de la Plata, u kojoj su valjada vadili nekad srebro, ulazi u Mendozu mali Rio Blanco. Ta rječica donosi sa sobom dosta zemlje, koja se taloži na obalama; obrasla je gustom travom, što je sjajna paša za stoku.

Do postaje Uspalata je povedena željeznica preko 75 m dugoga željeznoga mosta, onda se provlači kroz tunel, a napokon ispregnu običnu lokomotivu pa zapregnu jaku uspinjaču, koja dovuče vlak do 1.800 m. Brda su ovdje kamena, bez vegetacije, gotovo gola, tek gdjegdje vidi se brdo prekrito pješčenjakom i neznatnim rašćem.

Ostavismo rijeku Mendozu, te se sada vozimo uz jedan njezin pritok, obilazeći golemi 5.000 m visoki Cerro de la Plata. Ne mareći za visinu, za snijeg i led, za zimu, podižu se bistrooki kondori nad sjajne vrhove gorostasne gore, te zirkaju u sakrite gudure i zarasle doline, da nađu kaki plijen. Sada prati željezničku prugu stari transandinski put i opet rijeka Mendoza, koja prima sad širinu od po kilometra, a sad se suzuje na dvadeset metara. Vrhovi Jaula i Cateton prijeće željeznicu u slobodnom kretu, te su ondje načinili šiljatu okuč u podobi slova Z. Kod Punta de las Vacas iznosi visina željeznice 2.476 m. Sva je okolica pokrita crnim bazaltom, a baš se na tom crnom kamenju lijepo ističu snježni vrhovi vulkana Tupungata, koji je visok 6.538 m, a znači u jeziku Guaranya obli pepeljasti vrh. Još čas, i mi se podigosmo do visine od 2.610 m ,a pred nama se otvori čudan pogled: na golemom kamenom stalku kleči orijaška pokornica, i ona sva od kamena. Pripovijedao nam je naš

vodič, da je ta pokornica kći jedne ohole obitelji, te se, budući na vrhu brda, od vatre stvorila kamenom. Još i sad zovu to brdo Cerro dos Penitentes. Ali zovu tako i mnoga brda, gdjegod se nađe kaka stijena slična samostancu ili uopće čovjeku.

Četrdeset i pet met. dugim mostom prelazi željeznica u Puenta de Incas. Tu je lijep, a sasma prirodni most od lave i sumpornoga vapna, ispod kojega se ruši Rio Horcanes, a preko njega vodi put do chilske granice. Ljudi dolaze amo, puštaju u vodu razne predmete, a ti se za čas prevuku sumpornim vapnom.

Puenta de Incas visoka je 2.780 m; željeznicu prati s jedne strane rječica Horcanes, a s druge strane mala visoravan, što se proteže do podnožja brda; na desnu stranu — ne možeš obuhvatiti očima — uzdiže se nebu pod oblake poput gorostasnoga diva sva u snijegu Aconcagua. Chilski geografi izmjeriše joj visinu na 6.835 m, njemački 6.970 m, a Englez Fitz Gerald, koji je putovao opetovano tim krajevima, ima pače 7.129 m. Svakako nadmašuje Aconcagua sva američka brda svojom visinom. Mislili su neki, da je Aconcagua izumrli vulkan, međutim nema za to potvrde. S istoka, juga i sjevera pokazuje se kao veličanstven osamljen čunj sa svojim snježnim poljima, dok ga sa zapada sakriva blizina visokih gorskih vrhova.

Teško sopeći i uzdišući diže nas lokomotiva na posljednju postaju argentinsku Cuevas. To je pravo alpinsko izlazište putnika: magarci, konji, mule, kočije, društveni sluge — sve se to izmiješalo, svi viču, svi traže svoje gospodare, da ih odvedu na Pacifički ocean, jer nije gotova transandinska željeznica; tek jedan najviši dio služi za prijevoz blaga iz Argentine u Chile. Svratišta su u Cuevasu neke male kućice, pokrite limenim pločama i zemljom. Zaputismo odmah dalje preko najvišega mjesta, preko sedla La Cumbre de Cuevas; već smo sada na visini od 3.151 m. Vjetar sjevernjak je oštar, te gospođe zamataju lice gustim koprenama i navlače rukavice. Na sjeveroistok ispeo se velebni Cerro de Tolosa pa blagosilja ledenim zrakama svu našu okolinu, kakogod vlada južnjak. Ako smo i visoko, ipak se našlo tek nešto snijega na putu na Cumbre de Cuevas; tu je podignuto raspelo na spomen sretnoga uređenja granice argentinske i chilske. Na hrptu brda El Paso de Iglesia nalazi se jednostavna, četiri metra visoka piramida, a na njoj je ploča, gdje stoji

na sjeveroistoku upisano Argentina, a na jugozapadu Chile. Najveća visina našega prijelaza iznosi 3.995 m. Sada udari mrzli južnjak, te se žure i mazge, da se što prije maknu otvorenom sedlu.

Prvi korak u Chile pokazuje veliku razliku istočne i zapadne strane Cordillera. Pred nama su duboki ponori oštra slaza; nestalo je posve laganoga uspinjanja, kako smo imali na istočnoj strani. Naokolo vire u maglovitoj, bijeloj, snježnoj kopreni chilski orijaši Cumbre de Iglesia i Gizera.

Put se zavija sa strme strane gore, koja se zove Ara negra, do maloga visoravnjaka Meza de los Carros, što znači stol za kola, a onda nas eto kod prve niske kućice ovalna oblika, što služi putnicima za zaklonište, kad nastane u tim visinama bura ili oluja. Ima ta Casucha de Gringo svoju žalosnu historiju, jer se u njoj smrznuo jedan Englez, a jedan Talijan jedva uteče živ. Iza Meza de los Carros stanemo se spuštati prema dolini Caracoles, otkle uzeše graditi željeznicu s chilske strane. Tu se po okolišnim brdima traži draga kov, pa su i sada kopali ispod jedne okuči, dok smo prolazili. Na našem povratku već su na željeznom užetu spuštali nekoliko vreća rude, koja je imala dosta srebra.

Nastavak ceste vodi kroz jedan prolom — quebrada ga zovu urođenici, — kojim se spušta rječica Juncalillo. Tu počesmo susretati guanche, goniče blaga i kola, nakrcanih građom za gradnju željeznice.

Odavde krenusmo jednom stamputicom do Laguna de Portillo, lijepa jezera posve sred snijega; dugo je 5 km, a široko tek 1 km. Nastavismo put niz brdo, pa eto nas u dolini Juncal, kojom protječe istoimena rijeka s brda Serr Leone sa 5.930 m visine. Svu dolinu okružuje množina šiljatih vrhova, ledenjaci spuštaju se u nju, sunce nema još jakosti, da ih ispije, tek kadikad rastapa po koju vezu najdonjega dijela ledenjaka, i on se surva u rijeku Juncal gromornim praskom, te stvara od čiste izvir-vode žutu tekućicu, što se pjeni i prebacuje niz lomne bregove.

Sada se počinje zelena okolica. Malo, zakržljalo grmlje prati u najnižim dijelovima oskudna trava. Na maloj visoravni Meza de Olivios već opazismo dosta zelenila — kaktusa, paoma

i maslina; onda se počinju pašnjaci, ograđeni gromačom.

Kod Guarda Vieja dovršismo našu ekspediciju cestom. Tu se počinje opet željeznica. Guarda Vieja je visoka 1.600 m. Namjestismo se da čekamo vlak, koji je sad na imao banuti iz doline pod nama; okrijepismo se crvenim lubenicama, koje su prodavali na postaji.

Iz doline Rio Blanco uspinje se lagano uskotračna željeznica do naše postaje. Putnici, koji su došli s Cordillera, jedva čekaju, da dođu u pitomiji kraj. Oni, što su došli vlakom, sjedaju u naša kola i na naše mazge pa se spremaju na dugi put do argentinskih Pampas. Ukrcasmo se u vlak, a lokomotiva se spusti polako niz brdo. Bijeli se vršići Cerro de Juncal i Cerro del Plomo gube pomalo s vidika; tu i tamo vidi se već i obrađeno polje, mještani žanju kukuruz i pšenicu pa je slažu u snopove kraj svojih kućica. Tu je rijeka Aconcagua, koja postaje sve šira, što se spušta dublje.

Na Salto de Soldato prolazi željeznica kroz tri tunela, onda mostom preko Aconcague pa se i opet zaklanja u tunel. Na lijevoj strani, kod male varošice Santa Roza de los Andes, svršuje se transandinska željeznica.

Napokon se otvara u polukrugu grad, rasvijetljen hiljadama svjetiljaka — pacifička luka Valparaiso.

TAHITI.

Sir Charles Darwin 1834.

Na 20. oktobra bili smo gotovi s kartiranjem Galápagos otočja, te smo okrenuli kormilo prema otočju Tahiti: počeli smo dugi oceanski put, jer je trebalo jedriti 3.200 milja. Za nekoliko smo dana ostavili mutni dio oceana, koji je za vrijeme zimske kiše pun oblaka nad južnom Amerikom. Pratilo nas je sada lijepo vedro vrijeme, a jedrili smo s brzinom od 150 do 160 milja na dan, tjerani postojanim pasatom. Toplina je u središnjim dijelovima oceana viša od one na američkoj obali. Termometar u sobici na krmi stajao je dan i noć između + 80° i + 83° F., a to je bilo još vrlo ugodno. Za stupanj ili dva više, pa bi toplina postala neugodnom. Dođosmo među Nisko i Pogibeljno otočje, te spazismo nekoliko čudnih koralnih prstena, kako tek malo vire iz vode; take otoke zovu i lagunskim otocima. Dugu sjajnu, bijelu obalu kruni rub zelenoga rašća; gledajući tu obalu s mora, sve se više suzuje i pada, dok ne iznikne pod horizontom. S vrha jarbola jasno se vidi između oba dijela prstena glatko, mirno more. Ti mali niski koralni otočići nijesu baš ni u kakvu razmjeru sa silnim oceanom, iz koga se dižu jedva vidno; upravo je čudno, da taki slabi nametnik prkosi svemožnim i umarajućim valovima krivo okrštenoga Tihoga oceana.

Pri osvitku dana 15. studenoga diže se iz valova toga Tihoga oceana otok Tahiti, koji je za putnike svih vremena klasično tlo. Bujno rašće, što pokriva niske krajeve, još nijesmo mogli vidjeti, pa kako su se oblaci nešto razmaknuli, pokazaše nam se najdivlji i najstrmiji vrhunci iz sredine otoka. Kad smo spustili sidra u Matavai-zatonu, okruže nas urođenici u svojim canoes. Bila je naša nedjelja, — zapravo na Tahiti već ponedjeljak. Kad bi bilo obratno, ne bi nas nitko pohodio, jer se tvrdo drže zakona, da se u nedjelju ne pušta ni jedan čamac u more. Poslije doručka odosmo na kopno, da se naužijemo od srca prvih dojmova nove zemlje, pogotovo kad je ta zemlja divni Tahiti. Sva sila muškaraca, žena i djece dočeka nas spremno na Point de Venus vesela lica, smijući se. Provedoše nas do kuće Mr. Wilsona, okružnoga misionara, koji nas putem srete pa nas primi prijateljski. Za čas ostavismo njegovu kuću, da se mrva prođemo, a navečer se opet nađosmo kod njega.

Zemljište za obrađivanje prostire se na uskom naplavljenom rubu, koji se skupio naokolo brda, a čuvaju ga od oceanskih valova koralski badovi, koji okružuju čitav otok. Između otoka i badova proteže se prostrana mirna voda kao mirno jezero, a na njoj se kreću bez pogibli urođenički čamci, ondje spuštaju brodovi svoja sidra. Uski plodni rub rodi najljepšim rodom, što ga ima između oba obratnika. U šumama banana, oranža, kokosa i kruševca ima krčevina, gdje raste yams, slatke batate, slađorna trska i ananas. I samo grmlje je voćka, zvana guava, koja se tako raširila, da čini vrlo mnogo štete. Upravo je za čovjeka čudo, kad vidi drveće s granama kao hrast, a nose preobilan plod. Mali zavojiti putovi, hladni radi debela hlada, vode

do razasutih kuća urođenika, koji su nas primili svagdje vrlo gostoljubivo.

Uistinu, ništa mi se nije toliko sviđalo, koliko ti urođenici. Na licu im se vidi blagost, ali ta blagost ne daje, da pomisliš, da imaš divljaka pred sobom. Inteligencija je jasna kod tih ljudi, te se vidi, da su na putu k civilizaciji. Obični ljudi imaju kod posla čitavo gornje tijelo nago. Tahićanin je visok, širokih leđa, jak, a dobro razvit. Kad se kupao bijelac uz Tahićana, pričinio mi se bijelac kao neka umjetno uzgojena biljka prema tamnozelenoj biljki, koja raste sama u Božjoj prirodi.

Muškarci su redom svi tetuirani, a uresne linije prate graciozno linije tijela; većinom imaju tetuiranu paomovu krunu s malo promjene. Stariji ljudi imaju na nogama ugrebene take urese, te se čini, da nose čarape. Moda doduše nije tako razvijena, kao kod nas, te mora tako tetuirani čovjek biti zadovoljan s modom svojih mladih dana. Sada vlada na otoku jako neukusna moda; glavu daju, da im obriju, a samo prsten kose ostaje na zatiljku. Žene zaostaju za muškarcima u svakom pogledu. Običaj je njihov, da nose na stražnjoj strani glave silno crven ili bijel cvijet, a zataknu ga u malu rupicu na uhu. Vijenac od kokosova lišća služi im mjesto lepeze.

Gotovo svi urođenici govore engleski, t. j. znadu imena pojedinih stvari, te se možeš nekako razgovarati s njima pomoću znakova. Kad smo se navečer vraćali čamcima kući, stadosmo da budemo svjedoci lijepomu prizoru. Mnoštvo mališa zapalilo je od radosti, što smo došli, krijes na obali, te je on rasvjetljivao mirno more i okolišno drveće. Drugi su mališi stajali u kolu te pjevali tahitske pjesmice. Sjeli smo na pijesak pa smo slušali. Popijevčice bile su ishitrene, valjada radi našega dolaska: mala djevojčica začinjala, a drugi bi prihvatili i odgovarali joj u lijepu zboru. Sav nas je taj prizor uvjerio, da doista sjedimo na otoku Velikoga oceana.

U rano jutro 17. studenoga bila se sakupila oko našega broda sva sila urođeničkih barki, a kad im se dopustilo, da dođu na brod, došle su gotovo dvije stotine. Teško bi bilo naći narod na zemlji, koji bi s tolikim mirom i tako tiho došao na lađu. Svaki donese nešto na prodaju; puževi i školjke bijahu glavna roba. Tahićani poznaju već dobro novac, te ga vole nego stara odijela i druge stvari. Ali ih španjolski i engleski natpisi veoma zbunjuju pa ne miruju, dok nijesu mali srebrni novac promijenili u dolare. Mnogi su poglavice skupili već velike svote novaca.

Poslije doručka iskrcah se pa pođoh na visinu od 2.000 ili 3.000 stopa. Isprva sam se dizao po starom vulkanskom kamenju, koje je bilo kao posijano sitnom patuljastom papradi. Šume su u višim dijelovima mjesto kokosom ispunjene stabaljem visoke papradi. S najvišega brda, do kojega sam došao, pružio mi se vrlo lijep pogled na udaljeni otok Eimeo, koji politički pripada Tahiti. Na visokom razderanom gorju skupilo se bijelo oblačje, koje se na nebu jednako činilo otok, kao i Eimeo na modrom moru. Oko samoga otoka postoji obruč od badova, koji ima samo na jednom mjestu otvor. Iz ove daljine vidi se samo uska, oštro ograničena bijela crta, gdje se sastaju morski valovi s koralnim badovima. Gore se dižu nenadano iz lagune, koja je glatka poput zrcala, a zatvara je onaj bijeli potez; izvan njega dižu se i padaju morski valovi. Prizor me je sasvim iznenadio. Kad sam navečer silazio, susrete me čovjek, kojemu sam darovao prije neku malenkost, te me ponudi pečenim bananama, ananasom i kokosovim orasima. Kad je čovjek išao neko vrijeme pod onim žarkim suncem, onda nema, bar za me, tečnijega napitka od kokosova mlijeka. Ananasa ima na otoku u tolikoj množini, da ga ljudi, recimo, upravo onako rasipaju, kao mi repu. Mr. Wilson kaže onomu mojem darovatelju, da želim, da me prati sjutra na duljem izletu. Drugo jutro, 18. studenoga, dođoh na kopno pa donesoh sa sobom hrane za se i za svoje provodiče. Vreću privezaše na dugu motku pa je uzeše nositi izmjenice. Ti su ljudi naučni cio dan nositi po 50 funti na motki. Zaputismo. Put je sam bio vrlo težak; dolazili smo do sunovratnih stijena, koje su opadale valjada tisuću stopa. Vidjesmo svu silu slapova, a napokon sjedosmo u jednom sjenovitom zakutku, gdje su urođenici za čas učinili kolibu od bananova lišća, a suho mi lišće spremili za krevet. Prionuše da će naložiti vatru. Dvije su palice bijeloga lakoga drva (Hibiscus tiliaceus) trli tako dugo, i to od jedne šiljak, a od druge udubinu, dok se nije zapalila sitna prašina u udubini. Od jednakoga su lakoga drva načinjeni prostrani nastavci kod tahitskih čamaca. U vatru pometaše neko

kamenje, koje je bilo za čas užareno. Međutim prirediše komadiće mesa, ribe, zrele i nezrele banane, — i to je bilo odmah sjajno pečeno. Sve to položiše na stolnjak od bananova lišća, te smo uz bistru vodu, što smo je zagrabili iz potoka kokosovim orahom, imali krasnu večeru. Kad je bilo vrijeme, da pođemo na počinak, pade moj urođenik na koljena pa se stade moliti u svom jeziku zaklopljenih očiju, dugo. Molio je tako, kako bi morao moliti svaki kršćanin, pobožno, a bez straha, da će biti smiješan. I prije večere nije se nijedan urođenik takao jela, dok se nije pomolio.

Čitav smo drugi dan bili na putu ,a 20. studenoga odjedrismo u Papavu. Zaton je okružen badovima, te je i ondje more kao zrcalo glatko. Naš je kapetan Fitz Roy odveo danas jedan dio momčadi, da bude kod službe Božje, u Papiéte, glavni grad, gdje stoluje kraljica. Himna se čini lijepom, ali mi se nije svidala propovijed, jer kakogod je jezik jasan i otvoren, ona neprestana opetovanja »tata ta, mata mai« čine ga monotonim. Navečer pozove naš zapovjednik kraljicu Pomarre na počasnu večeru na naš brod »Beagle«. Istom o ponoći vratilo se kraljevsko društvo na kraj. Dne 26. studenoga podvečer udarismo put New Zealanda pa pozdravismo još jednom lijepe bregove tahitske.

SYDNEY.

W. J. J. Spry „Challenger" 1872.—1875.

Prešli smo Twofoldbay, ribareći i mjereći dubine, pa se približismo Montague-otoku; onda smo ustavili brod da reguliramo kompas. Kad smo zatim nastavili put, ne mogahu nam oni, koji su već jednom bili u tom kraju, reći, koliko ima još do Sidneya. Najviše nas je zanimala ona neprohodna stijena na kopnu, što se povlačila u daljinu, a opet nam rekoše iskusni ljudi, da ima na njoj jedan otvor, iza kojega leži najveća, a valjada i najljepša luka na zemlji. Kad ne bi bio uperen kljun broda upravo na tu stijenu, nitko ne bi ni mislio, da je ovdje kaki otvor. Mnogo smo zatona prešli prije, nego smo dobili ja-

san pogled na obalu. Za to smo vrijeme već i prolazili kraj vila i ljetnikovaca, koji su odavali blizinu velikoga grada. Napokon spazismo i rtove Sydney-Heads i ulaz u luku, kamo smo prispjeli oko podne. Na vrhu južnoga rta, na lijevoj strani, diže se četverokutna kula, što je sagradi pokojni Benjamin Boyd, kad je na gornjem dijelu zatona sagradio grad; odmah uz kulu bila je smještena zastava, koja je javila naš dolazak u Sydney. Sjeverni je rt strma pećina, koja se diže oko 300 stopa iz mora. Milju dalje prodosmo uza svjetionik Hornby; otkad je stradao ovdje iseljenički brod »Dunbar«, namjestiše tu svjetionik, te sada brodovi lako ulaze u luku. Kad smo oplovili rt, nađosmo se u vodama Port Jacksona.

Pogled, što nam se prikaza, bijaše prekrasan. Zelenju i drvećem okružene vile, mnogobrojne jahte, parobrodići i barke, što su plovile na sve strane radi uskrsnjega ponedijeljka — a to je velik svetac, — k tomu prekrasno vrijeme — sve je to učinilo kraj najmilijim, što ga možeš uopće zamisliti. Bili smo prošli sedam milja u luku pokraj Fort Macquarie, Darling Point i Garden-Island, a sada spustismo sidra u Farm Cove; za kratak čas opkoliše nas čamci sa svim i svačim; poglavito su bile pralje i prodavači. U luci vidjesmo engleski ratni brod »Dido« i njemačku korvetu »Arconu«. Uopće bio je vrlo lijep pogled s našega sidrišta. S lijeve se strane prostire mali zaton, kojemu obala nosi ime »sijelo Lady Macquerie«, jer se diže nad njim neki vrtić, koji je kao prosto izrađena stolica. Na desno prostiru se prekrasni nasadi botaničkoga vrta, a dalje u pozadini na ograđenom humku, diže se guvernerov stan, od kojega vodi do mora krasan park. Zgrada sama sagrađena je od pješčenjaka na način starih dvorova, pa je to osobito vrijedno za guvernera tako znamenite kolonije.

Kad smo bacili poslije sidra u Sidney Coveu, iznenadi nas sva sila lijepih, grandioznih palača i kuća. Među njima ima nekoliko spremišta vune na pet ili šest spratova pa carinara i mnoštvo svratišta. Pristali smo na obloj obali, koja je sada izgrađena na preko 4.000 stopa, a nalaze se ondje mnogi parobrodi i brodovi. Bojim se, ne ću moći opisati, kako je na me izvanredno djelovala ljepota sydneyske luke. Kakogod ima mnogo lijepih luka po britanskim otočnim kolonijama, ipak ne znam ni

jedne, koja bi ležala tako sjajno; to je gotovo veliko jezero, kopno ga je ogrlilo sa svih strana, a na njem su najljepša i najugodnija mjestanca. Dvadeset milja daleko ima prekrasnih zatona, ušća rijeka u svakom smjeru, a kamena se obala prikazuje divnom, jer na svakom rtu vidite lijepu vilu sa sjanim nasadima narandža, banana i drugoga suptropskog bilja, što ga i ne poznate.

Sama priroda zemlje traži, da je najmilija zabava ljudi onoga kraja ribanje, veslanje i jedrenje. Mnogo se puta priređuju utrke na jedra i regate na vesla: oba Yacht-Cluba imaju rijetko veće barke od 40 do 50 tona, te se takme u broju, gradnji, vožnji i brzini. Luka je obično mirna, nema pogibeljna vjetra, tek se zna zaletjeti kadikad koji ostatak vjetra izvana, te je onda samo za nevješe pogibeljan.

Istočna obala Darling Harboura, koja se prostire gradu na zapad, puna je mola, ograđenih obala, pa se ondje sabraše postaje svih interkolonijalnih parobrodarskih društava; i manji parobrodi leže ovdje, što voze na sjevernu stranu u Balmain, St. Leonard, u grad Pyrmont, pa osam milja daleko u lijepu Paramatta-rijeku. Na Paramatti leži Otok kakadua; ondje ima suhi škver, kamo smo pošli i mi da popravimo neke malenkosti na našem brodu.

Nekoliko dana poslije našega dolaska primismo poziv na picknick u Mount Victoria; primili smo ga zajedno s časnicima »Arcone«. Tom prilikom pozovu nas gospoda, da se ukrcamo u sedam sati ujutro u posebni vlak na Great Western željeznici.

Učinismo tako. Već u devet bili smo u mjestu Penrithu, koje leži sred narandža i vinograda; ondje smo stali da zajutarkujemo. Čim smo se odvezli dalje, poče se željeznica uspinjati u sasvim oštrim okučima, što leže na istok dolini Nepean; strmine su ovdje dosta velike. Kad vlak dođe do Lapstone-Hilla, zakreće na sve moguće strane, držeći se gorskoga bila sve do visine od 3.758 stopa. Tu, u blizini Clarence-tunela čini se gorska i šumska pokrajina silna, veličanstvena, ali i divlja. Put, kojim prolazi vlak, jedino je sedlo u tim gorama, a na obronku njihovu ima raznih vrsti gumi-drveta ili eukalipta i kojekakoga lijepo cvatućega bilja. Iza toga sedla spušta se željeznica u vrlo oštrim okučima niza strmu stijenu u Litgon-dolinu. Ta je že-

ljeznica sa svojim oštrim okučima najveće djelo, što su ga učinili mjernici u Australiji. Jedna engleska milja toga puta stoji 20.000 do 25.000 funti šterlina. To je poglavito skupo zato, što su predradnje obavljene vrlo teško, te su se mjernici morali spuštati užetima na mjesta, gdje danas prolazi željeznica. Dva tri ponora, što se nalaze na toj pruzi, premošteni su vijaduktima od bijeloga pješčenjaka, a kroz strmeniti šiljak, što se izbočio nasred ponora, trebalo je prosjeći tunel. Bila je to prekrasna vožnja. Malo smo ostali u dolini, koja je udaljena jedno devedeset engleskih milja od Sydneya, onda se vratismo u Mount Victoria gdje smo ručali, a onda se zadovoljni vratili u Sydney.

I sam je grad Sydney lijep i zanimljiv. Tlo, na kojem je zidan, nešto je valovito; to doduše sprečava pravilnost, ali slikovitosti dobiva tim mnogo. Trgovine se nalaze najviše u George-streetu i Pitt-streetu, gdje su prozori krcati najelegantnijih stvari, a mnogo nas sjećaju izloga u Londonu i Liverpoolu. Tek je neka razlika; svaka je kuća izbočena preko pločnika, pa ima nad njime veliku verandu. Ulice su nazvane većinom po guvernerima, tako Macquerie, King, onda Blyth, Hunter i Phillip. Najznatnija je svakako Macquerie-street, jer je ondje parlamenat, riznica, ulaz u vladinu palaču; ondje stanuje i vrhovni zapovjednik mornarice, ondje ima kovnica novca i stari hospital. Spomenute su zgrade stare, ne pokazuju osobite elegancije ni ljepote, ali su se u posljednje vrijeme gradile palače, koje zaista imaju pravo, da se zovu arhitektonskim remek-djelima. Prekrasne banke, trgovine pa druge javne zgrade svjedoci su materijalnoga blagostanja, napretka i poduzetnoga duha gradskoga stanovništva. Osobito se ističe gradski dio na moru velikim i mnogim zgradama, koje su sazidane u trgovačke svrhe. Najveći se dio banaka nalazi na zapadu George-streetu. Ondje ima i četverokut zgrada; to su sama skladišta za žito pa se čine vrlo originalna. Tri se banke i burza nalaze u Pitt-streetu; burza je silna palača od velikih komada pješčenjaka; resi je na ulazu golemo stupovlje s korintskim glavicama. Blizu se nalazi nova pošta i velika gradska vijećnica, kojoj je udario temelje princ Albert, muž kraljice Viktorije. Muzej ozbiljnoga rimskog sloga nalazi se u istočnom dijelu grada. Najljepša je zgrada u Sydneyu svakako sveučilište; dugo je 400 stopa, ple-

menitih je gotskih oblika, a leži na povišem mjestu, tako da se od njega stere prekrasan pogled na sav grad.

Istočni je dio grada otmjen; već se s mora viđevaju elegantne vile med vrtovima i perivojima. Vrlo je porastao Woloomooloo, grad, koji je postao s vremenom mnogo otmjeniji od samoga Sydneya; iza njega dolaze redomElisabeth-Bay, Rose-Bay, Double-Bay, Rush Cutters-Bay. Sve je to puno zaselaka i ljetnikovaca odličnih sydneyskih porodica. Kudgod pogledate iz grada sve do Darling Pointa, a i dalje, svuda vidite krasne zgrade, a neke su i vrlo raskošne. Što se tiče veličine, uređaja i elegancije pa prekrasnih vrtova, one su premac prvim vilama južne hemisfere.

ZAUZEĆE JUŽNOGA POLA.

Roald Amundsen.

Prošao je već mjesec svibanj 1910. Lijepo je bilo to proljeće, lijepo, kako to zna biti samo u Norveškoj: krasna slika svježega zelenila i šarenoga cvijeća. Nama je ipak ostalo malo vremena, da pregledamo sve te krasote. Naše je geslo bilo: na stranu ljepota, na stranu što brže. Od početka mjeseca bio je »Fram« vezan o plutaču pod zidinama staroga Ackerhusa kod Kristianije. Sjajan, opremljen došao je sa škvera u Hortenu. Vidjeli ste ga izdaleka, te je čovjek nehotice pomišljao na kaku zabavnu vožnju ili ferijalni izlet. Kod toga je ostalo: već prvi dan »Framova« dolaska pretvori se njegova paluba u pravu radionicu. Počelo je ukrcavanje. Iz pivnice historijskoga muzeja prenosili su u dugim neprekinutim redovima škrinje sa zajirom pa ih trpali odmah u utrobu broda. Tu je primao sve časnik Nilsen i tri Nordlandijca. Nije trebalo primiti samo teret na brod, nego je poslije valjalo znati, gdje je svaka škrinja, a i tako ih ukrcati, da se uvijek može do nje. To je bio s tim teži posao, jer je paluba broda, a i unutrašnjost njegova imala mnogo otvora, koji su vodili u reservoar za petrolej. Ti su morali biti pristupni, jer se kroz njih sisao petrolej za brodski stroj.

Ali Nilsen i njegovi pomagači dobro su izvršili svoj posao. Stotine su škrinja ukrcali, nijedna nije došla na krivo mjesto, a svaku su mogli iznijeti veoma lako. U isto vrijeme ukrcavali su i druge stvari, te je svaki od putnika nastojao iz petnih žila da opskrbi što zgodnije svoju sobicu. Svaki se sjeti nečega, što valja uzeti sa sobom, dok dan odlaska ne učini tomu kraj.

Na dan odlaska počastiše i razveseliše nas norveški kralj i kraljica; dođoše na brod da nas pozdrave. Čim nam javiše, da dolaze, svojski smo gledali da uredimo palubu našega »Frama«. Tom su nam prilikom darovali kralj Haakon i kraljica Maud lijep srebrn vrč; taj je dar svjedok svih radosnih dana i svečanosti na brodu.

Na 3. lipnja sasma rano ostavi »Fram« Kristianiju. Ponajprije se zaustavi u Bunde-Fjordu, u mojoj domovini. 6. lipnja javiše mi, da je sve gotovo za polazak. Priredio sam svojim suputnicima malu slavu u mojem vrtu. Poželjesmo jedan drugomu od srca sreću na putu, a onda zaori iz dna duše sviju: »Bože živi kralja i otadžbinu.«

Spremismo se da idemo. Posljednji je na brod došao kapetan. Donio je sa sobom potkovu. Po njegovu mišljenju ona će brodu donijeti sreću. Ta je potkova svečano pribita na veliki jarbol u dvorani, gdje visi još i danas.

Digoše sidro. Bolidov motor počne brujati, teški lanci zazveknuše na otvoru od sidra; o ponoći izađe »Fram« treći put iz Kristiania-fjorda. Dva puta se na njem vratila četica smionih ljudi, ovjenčana uspjehom.

Hoćemo li se i mi vratiti s uspjehom i sačuvati njegov dobar glas.

— —

Opažanje na 13. prosinca pokazalo je 89° 37' j. š. Brojenje je zaostalo za jedan kilometar. Put je bio uvijek jednako dobar, vrijeme prekrasno — mirno, sunčano.

O podne 14. prosinca razabrasmo 89° 37' j. š., a izmjereno je bilo 89° 38'5" j. š. Prijepodne bilo je vrijeme lijepo, poslijepodne je počelo nešto sniježiti s jugoistoka.

One večeri bilo nam je u šatoru pri duši kao pred kaki svetac. Nešto nas je čekalo, — to smo svi dobro ćutjeli. I opet

*

smo iznijeli našu zastavu, te smo je priredili. Nekoliko sam se puta obnoć probudio, a bilo mi je, kao malomu dječaku, koji s ugodnim strahom čeka svetu božićnu večer ne znajući, što će se dogoditi.

Ujutro 15. prosinca bijaše opet sjajno vrijeme; upravo kao da je naručeno, da toga dana dođemo na pol. Ne znam, ali mi se čini, da smo ovaj put nešto brže zajutarkovali nego obično, da smo brže izašli iz šatora, premda treba da rečem, da se i druge dane sve obavljalo prilično brzo. Mi smo se namjestili, kao obično. Oko podne pokazalo je mjerenje 89⁰ 53'. Onda se spremismo da neprekidnim putem dotjeramo do konca.

U 10 sati prije podne podigao se lak povjetarac s jugoistoka, pa se nebo naoblačilo, te nijesmo uzeli podnevne visine. Ali opet su bili oblaci toliko prozirni, da je sunce moglo provirivati. Tlo se znatno promijenilo toga dana. Sanjkalice (skiji) smicahu se dosta dobro, ali se opet nađe po koje mjesto, gdje smo prolazili vrlo teško. I toga smo dana mehanički napredovali, kao i druge dane. Nijesmo mnogo govorili, ali to više gledali. Hanssenov vrat produljio se dvostruko, tako se okretao, tako ga je pružao, samo da vidi nekoliko milimetara više naprijed. Kad smo onoga dana otišli, molio sam ga, da se dobro ogleda, a on je to radio iz svih sila. Gledao je i gledao, ali nije vidio ništa do beskrajne jednolike ravnice. Naši su psi bili zadovoljni s vremenom, a drugo ih nije zanimalo u kraju južnoga pola.

U tri sata poslijepodne zaori od svih pet upravljača saonica: »Stoj!« Oni su pregledali kotače, kojima su na saonama mjerili, te su svi vidjeli, da smo po mjerenjima na južnom polu.

Dođosmo do cilja, to je konac putu!

Ne mogu reći, kakogod je silno djelovalo, da sam bio na cilju svoga života. Previše bi bilo. Hoću da iskreno i jasno priznam, da nikad nijedan čovjek nije bio od cilja života tako daleko, kao što ja onda. Kraj oko sjevernoga pola — ah vrabac ga odnio! — sjeverni pol zanimao me je još kao dijete, a ja sam se sada nalazio na južnom polu. Ima li što oprečnije na svijetu od toga dvoga.

Mi smo dakle bili po našem računu na južnom polu. Razumije se samo sobom, da nijesmo bili upravo na točki, gdje se os dokončava. To se ne bi dalo utvrditi ni po vremenu, a ni po spravama, što smo ih imali. Ali mi smo bili tako blizu, da onih nekoliko kilometara razlike nije smetalo. Mi smo htjeli okružiti mjesto, gdje smo stali, polumjerom od 18.5 km, a onda, po svršenom poslu, htjeli smo biti uistinu zadovoljni.

Kad smo dakle stali, skupismo se pa jedan drugomu čestitasmo. A imali smo i razloga poslije svega onoga, što smo uradili dosada: čuvstva smo svoja otkrili samo tim, što smo jedan drugomu stisnuli desnice.

Poslije toga prvog posla eto nas na drugom, na najvećem i najsvečanijem od čitavoga puta, — razvismo svoju norvešku zastavu.

Iz pet para očiju sjala je ljubav i ponos, kad pogledaše tu zastavu, koja se lepršala na mladom vjetru. Ja sam odredio, da svi sudjeluju kod toga historijskog događaja. Ne pojedincu nego svima, koji su svoj život posvetili tomu i preturili jade i nevolje, pripadala je sva čast. Jedino tako sam mogao pokazati svoju zahvalnost drugovima na onom samotnom, zapuštenom mjestu. Ćutio sam, da su je primili, kako sam im ponudio. Pet para hrapavih, od zime tvrdih šaka podiže motku, na kojoj je bila zastava, pa je postavi, da se ondje vije kao prva i jedina na geografskom južnom polu.

»Tako te razvijamo, draga, mila zastavo, na južnom polu i dajemo ravnini, gdje on stoji, ime »zemlja kralja Hakona VII.«

Toga kratkog časa sjećat će se jamačno svaki, koji je ondje stajao, čitav život svoj. Nema ondje više dugih formalnih ceremonija — što kraće, to bolje.

Zatim dođe i opet svakidanji posao. Kad smo čadòr podigli, zaputi Hanssen, da ubije Helga. Tužan je bio oproštaj s tim dobrim prijateljem. Helge bijaše vrlo marljiv i vrlo dobar pas; nikad se nije nećkao, a bio je vazda krasan primjer za čitavu povorku. Ali zadnji je mjesec sasma smalaksao, a kad dođosmo na pol, bijaše tek sjena staroga Helge. Remenje je visjelo na njem, a on nije radio više ništa. Udarac o lubanju i Helge ugine. Obistinila se riječ:

Što je jednom crni konac,
To je drugom puni lonac.

Helgu smo smjesta raščinili, a nekoliko sati izatoga ostadoše od njega samo zubi i vrh repa.

To je bio od 18 pasa drugi pas, koga smo izgubili.

Razumije se samo sobom, da smo proslavili tu večer svečano u čadoru. Nije to bila slava, gdje bi prskao šampanjac, gdje bi teklo vino, — svaki se zadovoljio svojim komadom tuljnjevine, koja nam je baš prijala. Drugoga kakog znaka, da se tu slavila svečanost, nije bilo. Vani se međutim lepršala naša zastava, te se razvila zabava i u čadoru; a mi smo u mislima slali glase i pozdrave našim dragim i milim u daleku domaju.

U sve, što smo imali uza se, trebalo je urezati »južni pol« pa dan i godinu. Kao izvanredan rezbar pokazao se naš drug Wisting, a bilo je toga urezivanja dosta. Duhanskoga dima nijesmo još vidjeli u čadoru. Dao sam drugovima tek pregršt, dvije duhana, da ga grizu, ali sam nosio u polarne krajeve staru kratku lulu, koja je bila obilježena mnogo puta; nju izvadih sada, neka i ona nosi natpis »južni pol«. Začudih se vrlo, kad me dobri Wisting ponudi duhanom, šo ga je nosio sa sobom, pa me zamoli, da pušim.

Međutim nijesmo htjeli, da nam zabava bude preča od posla; nijesmo doduše mogli mjeriti visinu podnevnoga sunca, zato ćemo ga mjeriti o ponoći. Bilo je vedro, te se činilo, da ćemo to moći. Zavukosmo se u naše spavaće vreće, a probudismo se oko jedanaest sati, dakle u najzgodniji čas. Moja se četiri praticca spremiše da gledaju sunce i njegovo micanje. Visina sunčeva je bila malena, te je trebalo dosta ustrpljivosti.

Oko dvanaest i po služismo sprave, zadovoljni s našim poslom. Računom nađosmo, da smo na 89° 56', a s tim smo bili vrlo zadovoljni.

TUMAČ.

* rođen, † umro.

(dan.) danski, (engl.) engleski, (franc.) francuski, (hol.) holandijski, (ind.) indijski, (jap.) japanski, (njem.) njemački, (ret. rom.) reto-romanski, (špan.) španjolski, (tal.) talijanski.

en, an, on izgovaraj nazalno. — **th** izgovaraj nešto kao **ts.**

Aade honnen is kweâ byljen tou leeren (frizijski), teško je staroga psa naučiti, kako će lajati.
Agave americana, suptropska biljka, ima cvijet kao mala smreka, raste samonikla u Dubrovniku.
Aguardiente, rakija, — aqua ardens.
Alberce (špan.), Alberse.
Amaryllis Belladonna, južno-afrička biljka, ružičasta cvijeta; rođak joj je naš narcis.
Amomum Melegueta, upotrebljava se kao mirodija, a raste na Kongu i u Sierra Leone.
Amundsen Roald * 16. VII. 1872. u Buge (Norveška), polarni putnik, ide g. 1897. u Grönland, g. 1903. i 1906. k sjevernomu magnetskom polu, oplovi Ameriku, g. 1910. na južnom je polu.
Aqui está el Crater (špan.), ovdje je krater.
Arc de Triomph (franc.), ark de trionf.
Argal, suhe životinjske izmetine, koje upotrebljavaju u pustinji Gobi za loženje.
Atalaya (špan.), Atalája.
Autobus (franc.), automobil — omnibus.
Avenue des Champs Elysées (franc.), avní de šanz elizé.

Baie des Anges (franc.), be dez anž, anđeoski zaton.
Barranca, izderana dolina na vulkanu.
Basrelief (franc.), bareljéf, vajarska umjetnina, nešto izbočena.
Batate, Ipomea batatas, hraniva gomoljika u tropima, slatka ukusa.
Bathurst (engl.), bäthörst.
Batlapi, bečuanski narod, neobično veseo, potpada pod pleme Batlaroa, kojih ima do 30.000; riba im je sveta, ne bi je ni za što jeli. Osim svojega jezika govore i holandijski.
Beagle (engl.), bigl, mali morski pas.
Beaulieu (franc.), bol-je.
Beehive (engl.), bihaiv, pčelinjak.

Bersaglieri (tal.), talijanski lovci, četa osnovana g. 1836. od generala Della Marmara.
Betel, kuglice za žvakanje od gambira i betela, a tim biljkama valja dodati malo gašena vapna.
Blake (engl.), blek, crn.
Bluff (engl.), blöf, strma obala.
Blumenbach Johann Friedrich, * 11. V. 1752. u Gothi, † 22. I. 1840. u Jeni. Znameniti profesor medicine, dobio je časni naslov »magister Germaniae«; mnogo je radio oko etnografije.
Bois de Boulogne (franc.), boá de bulónj.
Bonmarché (franc.); bonmaršé, jeftinoća.
Borrasca, bura u Mexiku.
Boulevard (franc.), bulvár.
Boyd Benjamin (engl.), Bojd Bendžemin; osnivač prve engleske naseobine za zločince, »Convicta«, poslije Sydney, g. 1788.
Buitenzorg (hol.), bojtenzorg, bez brige.
Burjati, mongolsko pleme oko Bajkalskoga jezera, broji 208.000 duša, trguje blagom, konjima, bavi se tkanjem; kovački predmeti s uloženim srebrom poznati su po svoj Sibiriji pod imenom: bratski posao.
Burton Sir Richard Francis (engl.), Börtn; * 19. III. 1821. u Barbamhousu, † 20. X. 1890. u Trstu. Engleski putnik istraživač; g. 1842. ide kao vojnik u Indiju, g. 1853. pod imenom Šeik Abdalah u Meku, g. 1855. ide sa Spekeom u centralnu Afriku, g. 1859. u Sjevernu Ameriku, postaje zatim britanski konzul u Fernando Po, a g. 1864. u Santosu u Braziliji; g. 1869. putuje po Paraguayu i Parani; iste godine posta konzul u Damasku, g. 1872. putuje u unutrašnjost Islanda, g. 1881. i 1882. ide na Goldcoast, a napokon umre kao konzul u Trstu.
Burmunduk, tanko izrezana koža za vezenje.
Byron Nöel Gordon lord (engl.), Bajern, engleski pjesnik, * 1788., † 1824.

Caballero (špan.), kavaljero, gospodin.
Campbell-Bannermann (engl.), käml bénermen.
Cannes (franc.), kàn.
Canoe (engl. i polinezijski) kånu, polinezijski čamac od jednoga komada drveta.
Capucines (franc.), kapűsin.
Cash (kineski), kaš, najmanji kineski novac, koji se upotrebljava u Japanu.
Challenger (engl.) čelendžer, izazivač, engleska korveta; putovala je pod vodstvom Sir G. Naresa i Franka Thomsona Atlantskim oceanom, Antarktičkim i Velikim oceanom; najznamenitija ekspedicija za istraživanje mora. Rezultati su tiskani u 30 omašnih svezaka. Put je opisivao W. Spry.

Chauteaubriand Francois Renée (franc.), Šatobrian Fransoa, * 4. IX. 1768. u St. Malo, † 4. VIII. 1848. u Parizu; znamenit pjesnik francuski, opisao u svom djelu: »Itineraire de Paris à Jerusalem« vrlo lijepo Carigrad.
Cognac (franc.), konjàk.
Col de Fréjus (franc.), kol de frežü.
Commodore (engl.), komodór, zapovjednik broda.
Curzon (engl.), Kőrzn.

Darwin Charles (engl.), * 12. II. 1809. u Shrewsbury, † 9. IV. 1882. u Downu-Beckeham; najznamenitiji engleski prirodoslovac. Proputovao je na brodu »Beagle« Braziliju, Magalhãesov put, zapadnu Južnu Ameriku, Pacifičko otočje pa se vratio g. 1836. oko Afrike u Englesku. Opisao je taj put u »Voyage of a naturalist round the world«.
De Amicis Edmondo, * 21. X. 1846. u Oneglia; putovao je po Španiji, Engleskoj, Holandiji, Sjevernoj Africi, Turskoj, Francuskoj, Južnoj Americi pa je sve to i opisao.
Decembristi, politička stranka u Rusiji oko 1825.; pristaše Louisa Napoleona, koji ga podupirahu, kad je 2. decembra 1851. postao opet predsjednikom republike.
Déjeuner (franc.), dežőnè, zajutrak oko 11 sati.
Deodara, vrsta cedrovine, što raste na Himâlayi.
Diner (franc.), diné, objed u 6 sati popodne.
Dock (engl.), dok, dio luke, gradilište brodova.

Do I sleep? do I dream?	Spavam li? Sanjam li?
Do I wonder and doubt?	Čudim se i sumnjam?
Are things what they seem?	Jesu li stvari zbilja take?
Or is visions about?	Ili je to pusta prikaza?

Dolar (engl.), dòler, američki novac od 5 K.
Dôme des Invalides (franc.), dom dez envalid.
Double Bay (engl.), dőbl be, zaton kraj koga se samo prolazi.
Dufayel (franc.), dűfajèl.

Eden of the Eastern Wave engl.), idn of the istern vev.
Eiffel (franc.), Efèl.
Empire (franc.), anpir.
Enceinte (franc.), ansent, pojas.

Fansa, kitajski kožni čador.
F, Fahrenheit, 5^0 C = 4^0 R = 9^0 F; pretvarajući F u C treba odbiti 32^0, što ih računa F ispod ledišta, po najnižoj temperaturi, koja je bila za njegova života u Königsbergu. 80^0 F = —$26{\cdot}4^0$ C.
Fashionable (engl.), fašionebl, otmjen u vladanju.
Fire Hole (engl.), fajr hol.
Fontainebleau (franc.), fontenblò.
Frinija, trajna zelen s čvrstim podankom (Phrynium Willd.)

Funt sterlina = 24 K, 1 engleska milja australske alpinske željezničke pruge stoji 20.000 do 25.000 šter. t. j. 420.000 do 600.000 K; 1 km željezničke pruge u ravnoj Slavoniji stoji 20.000 K.

Galerie d'avancement (franc.), galeri davansman.
Gare de l' Est (franc.), gar delèst.
Gautier Théophil (franc.), * 31. VIII. 1811. u Tarbesu, † 2. X. 1871. u Parizu, francuski pjesnik, putuje po Rusiji i orijentu.
Generalife (špan.), heneralife.
Gianella (tal.), đanéla.
Giogo dello Stelvio (tal.), đogo delo stelvio.
Grande Marie (franc.), grandmarí.
s Gravenshage (hol.) sgrafenshahe.

Gron ist det Lunn	Zelena je zemlja,
Road is de Kant,	crvena je stijena,
Wit is de Sunn,	bijel je pijesak,
Det is det Woapen	to je grb
Vun 't hillige Lunn.	Helgolanda.

Guava, biljka, spada među mirte, Pisidium Guajava.
Guebra, perzijsko pleme, djelomice vjere Zoroastrove.

Haeckel Ernst, * 16. II. 1834. u Potsdamu; najveći prirodopisac njemački, od g. 1861. profesor na sveučilištu u Jeni. Putovao u južnu Italiju, Siciliju, Lisabonu, Madeiru, Teneriffu, Gibraltar, Norvešku, Španiju, Egipat, Korsiku, Sardiniju, Ceylon, Alger, Rusiju, Javu i Sumatru. Putničko je djelo njegovo: Insulinde.
Halles centrales (franc.), al santràl.
Head (engl.), hid, glava.
Hedin Sven, * 16. II. 1865. u Stockholmu, profesor prirodnih znanosti; g. 1885. putuje u Mesopotamiju i Perziju, g. 1890. kao tajnik švedskoga poslaništva kod šaha, pope se na Demavend, ide na Terek i Kašgar; g. 1894. prolazi po Pamiru i Centralnoj Aziji, g. 1895. prođe Takla-Makan, g. 1897. dođe u Peking. Na drugom putovanju g. 1899. ide kao hodočasnik iz Kašgara u Tibet.
Hibiscus tiliaceus, jedna vrsta sljeza, pripada među malve.
Hochstetter Ferdinand, * 30. IV. 1829. u Esslingenu, † 18. VII. 1884. u Döblingu; docenat i profesor mineralogije i geologije u Beču. G. 1863. putuje po Švajcarskoj, Italiji; g. 1869. po Turskoj, g. 1872. po Rusiji i Uralu. Već g. 1857. ukrca se na ekspedicioni brod »Novaru« pa ide s njom oko zemlje, a zaustavi se osobito na New Zealandu.
Hodinsko polje (ruski), hađinsko polje, na kome je bilo pogaženo mnogo ljudi g. 1896. za krunidbe cara Nikolaja II.

Holub Emil, * 7. X. 1847. u Holicima u Češkoj, † 21. II. 1902. u Beču; češki putnik, putuje g. 1872. u južnu Afriku u Kimberley, g. 1883. dođe opet u Capetown, onda g. 1886. do Zambesia, gdje ga oplijeniše. Najznatnije mu je djelo: Sedm let v jižní Africe.
Hôtel de Ville (franc.), otèl devil, vijećnica.
Humboldt Alexander v., * 14. IX. 1769. u Berlinu, † 6. V. 1859. Već zarana putuje u Belgiju, Holandiju i Francusku; g. 1791. polazi rudarsku akademiju u Freibergu, bavi se osobito geologijom. U Parizu upozna botanika Aimé Bonplanda, te se g. 1799. ukrca s njim u Coruñi za Teneriffu i Cumanu, pođe onda na Orinoco i na Cubu, g. 1801. prođe Cartagenu, Bogoti i Quito, g. 1802. uspe se na Chimborazo, g. 1803. prođe Mexiko, ostane ondje godinu dana, te se g. 1804. vrati u Evropu preko Philadelphije i Washingtona. G. 1829. ide na ponuku cara Nikolaja I. na Ural, Altaj i Dzungariju. Najznatnija djela su mu: »Kosmos« i »Voyage aux regions equinoctiales du nouveau continent, fait en 1799.—1804.
Hunter (engl.), hönter.

Ichi-bu = četvrt dolara, japanski novac.
Ile de la Cité (franc.), il dela sité
In his Majesty's service only (engl.), in hiz médžestis servis onli, u ime njezina Veličanstva.
Insulinde, insula — India, zajedničko ime za Malajski arhipelag.
Irving Washington, * 3. IV. 1783. u New Yorku, † 28. XI. 1859. u New Yorku, američki pisac, ode na dvije godine u Evropu, pa napisa djelo: Alhambra.
Italiens (franc.), italién.

Jackson Frederic (engl.), Džeksn, engleski polarni putnik, * g. 1860., putuje g. 1888. na Grönland, g. 1893. na Vajgač, g. 1896. sastane se nenadano s Nansenom na njegovu povratku.
J'aime la trahison, mais je déteste le traitre (franc.), žem la traizon, me žö detest lö trêtr, ljubim izdaju, a mrzim na izdajicu.
Jardin d'acclimatation (franc.), žardén daklimatasjon.

Kajak, čamac od kože.
Kamforovac, Dryobalanops aromatica, drvo do 40 m visoko s kožnatim lišćem; kamfor se dobiva vrtanjem drveta.
Kapnica, cisterna.
Kreoli:

indijanka ∾ bijelac ∾ crnica
↓ mestickinja ; ↓ mulatkinja
bijelac ∾ mestickinja ↓ kreol
bijelac ∾ mulatkinja ↓ kvaternion
mulatkinja ∾ crnac ↓ zambo

Koka, lišće od Erythroxylon Coca, što ga uživaju u Južnoj Americi protiv umora.
Kruševac, Artocarpus incisa, 12—18 m visoko drvo s duguljatim jestivim plodovima.
Kuli, kitajski radnik i poslužnik u Japanu, Malajskom arhipelagu, Australiji i Americi.

Lady (engl.), lédi, gospođa.
Lamartine Alphons, * 21. X. 1790. u Neully, † 1. III. 1869. u Parizu. Znamenit francuski državnik i pjesnik. U svom djelu »Voyage en Orient« opisao je sjajno Carigrad.
Lands-Plantetuin, (hol.), lanc plantetojn, zemaljska ograda za bilje.
Li, kitajska mjera; 15 li = 8 km.
Lijana, biljka povijuša, što prepleće granje drveća.
Lido, laguna; lido je uzani otok, koji zatvara lagunu, plitko primorsko jezero slane vode.
Lindaraxa (špan.), lindaraja.
Llegamos (špan.), ljegamos, hajdemo.
Londonbridge (engl.), lóndonbridž.
Longchamps (franc.), lonšan.
Lordmayor (engl.), lórdmäer, načelnik.
Louvre (franc.), lúvr.
Luxembourg (franc.), lüksanbúr.

Madelaine (franc.), madlén.
Macquarie (engl.), mákeri.
Marchande de mode (franc.), maršánd d mód, prodavačica šešira.
Mardi gras (franc.), mardigrás, tusti — pokladni — utorak.
Martins Charles, * 6. II. 1806. u Parizu, † 7. III. 1889. u Parizu, francuski putnik i prirodoslovac, ravnatelj botaničkoga vrta u Montpellieru, putovao je po Lapplandu, na obalama Sredozemnoga mora i po Sahari. Najznamenitije je djelo: Du Spitzberg au Sahara.
Meci, znači bečuanski »vode«!
Mentone (franc.), mantón.
Metropolitan Railway (engl.), metropóliten rélve.
Metropolitaine (franc.), metropolitén.
Milja morska = 1852 m = 1' meridijana.
Milja engleska (statute) = 1609 m, (london.) = 1523 m.
Montmartre (franc.), monmártr.
Montparnasse (franc.), monparnás.
Muider-Straat (hol.), mójder strat.

Nansen Fritjof, * 10. X. 1861. u Christianiji, profesor u sveučilištu ondje; g. 1888. polazi u Grönland, g. 1893.—1896. na polarno putovanje. Znamenita su njegova djela »U noći i snijegu« i »Sibirija«.

Nieuwe Kerk (hol.), njöve kerk.
Nisko (pogibeljno) otočje, Paumotu otočje.
Novara, austrijska ekspedicija od g. 1857.—1860. pod admiralom Wüllerstorf-Urbairom. Obiđe zemlju. Posebno je djelo izdano o tom putovanju.

Observatoire (franc.), opservatoar.
Old Faithful (engl.), old fethful; stari poštenjak.
Opuntia indica, vrsta kaktusa s kožnatim, mesnatim lišćem, koje je bodljikavo, a slično hljebu kruha.
Outer — Dock (engl.), áuter dok, vanjski dok.

Pandanus odoratissimus, paomi slično drvo; korijenje se njegovo razilazi iznad zemlje.
Pecari, vrsta tropskoga krmeta.
Peon, vođ u Mexiku.
Père Lachaise (franc.), perlašéz.
Piroga, vrsta čamca.
Pješčina, pješčana stijena.
Point Venus (franc.), poen venüs.
Pour les pauvres de la ville de Paris (franc.), pur le povr döla vil de Parí, za siromahe grada Pariza.
Požarski (ruski), Pažarski.
Printemps (franc.), prentan, proljeće.
Promenade des Anglais (franc.), promena desanglé.
Prova, prednji dio broda.
Prževalski Nikolaj Mihajlović, * 12. IV. 1839. u Smolensku, † 1. XI. 1888. u Karakolu na Isikulu, te je dobilo to mjesto po njem ime Prževalsk. Bio je učitelj geografije i historije u vojničkoj akademiji u Petrogradu. G. 1867. bio je u istočnoj Sibiriji, g. 1870.—1873. u Mongoliji i unutarnjoj Kini, g. 1876. i 1877. u Tibetu; g. 1879.—1880. ide opet preko Tien-Šana u Tibet, nađe vrela Hoang-ha, g. 1883.—1885. ide opet u Tibet pa nađe izvore Jan-tse-Kianga.

Quadroni, v. Kreoli.
Quetta (ind.), keta.

Reclus Elisée, Röklü Elizé, * 15. III. 1830. u departementu Gironde, † 4. VII. 1905. u zapadnoj Flandriji; putuje po Engleskoj, Irskoj i Sjevernoj Americi, Centralnoj Americi i Columbiji. Od g. 1858.—1870. u Parizu, onda prognan, pomilovan g. 1879., a g. 1893. posta profesorom u sveučilištu u Bruxellesu. Fizikalnu geografiju prikazao je u djelu: La terre à vol d' oiseau.

Najznatnije je njegovo djelo golema: Nouvelle Géographie universelle.
Respiradores (špan.), odušci.
Rijks Museum (hol.), rajks muzeum.
Riva degli Schiavoni (tal.), slavenska obala.
Royal Mail Coah (engl.), rójal mèlkoč, poštarska kola.
Rubens (flemski), Rübns.
Rue Royal (franc.), rü roajál.
Rush Cutter Bay (engl.), röš kötr be, izlazište lađa.
Ruyter (hol.), rójter.

Sacre Coeur (franc.), sakrökör.
St. Dénis (franc.), sendení.
St. Geneviève (franc.), sentžönövjév.
St. Lazare (franc.), senlazár.
St. Murezzan (ret. rom.) St. Moritz u Švajcarskoj.
Sambuk, arapska lađa na Crvenom moru s jednim velikim trouglatim latinskim jedrom.
Selfmademan (engl.), sélfmedmen, čovjek, koji je sam od sebe učinio ono, što jest.
Senjska Rijeka, tako zovu Dubrovčani Rijeku.
Shilling = 1 marka = 1·20 kruna = $^1/_{20}$ funti sterlina.
Simplon (franc.) senplón, (tal.) Sempione, (njem.) Simpeln.
Sir (engl.), sör.
Sluize (hol.) slojze, (njem.) Schleusse, zapor.
Sooja, sjemenke od Soja hispita, koje se jedu.
Sous (Franc.), su = 5 centimesa = $^1/_{20}$ franka.
Spry William (engl.), spraj; v. Challenger.
Square Massena (franc.), skver masená.
Srčanik, gentiana.
Stanley Henry Morton (engl.), Stènli Hènri Mortn; * 28. I. 1841. u Denbighu u Walesu, † 10. V. 1904. u Londonu. Znamenit afrički putnik; u mladosti je bio u Uniji, g. 1865. proputuje Tursku i Abesiniju, g. 1869. desi se kod otvorenja Suezkoga kanala, zatim putuje u Perziju i Indiju; g. 1871. nađe u centralnoj Africi Livingstona, g. 1873. ide u Ašanti, g. 1874. opet u centralnu Afriku, gdje obrete Kongo; g. 1879. nađe Emin-pašu. Znameniti su njegovi putopisi: Kako nađoh Livingstona, Kroz tamni kontinenat i U najtamnijoj Africi.
Stedelijk Museum (hol.), stedelajk muzeum.

Talipot, list paome Corypha umbraculifera, koja raste na Ceylonu i u Indiji. Upotrebljava se kao lepeza.
Tempos = $^1/_{12}$ Ichi-bu, japanski novac.
Tona. 1 engleska register-tona, mjera za sadržaj broda = 100 engl. stopa^3 = 2·833 m^3.

1 engl. tona za težinu = 2240 engl. funti = 1016 kg.
1 franc. ili metarska tona = 2205 engl. funti = 1000 kg.
Traghetto (tal.), trageto, prevozna lađica u Veneciji.
Treaty Point (engl.), trítipoint, mjesto ugovora.
Treckshuyt (hol.), trekshojt.
Tuilleries (franc.), tűlerí.
Turbie (franc.), tűrbí.
Tycho de Brahe (dan.), Tiho de Brae.

Unexplored (engl.) önekspióred, neistraženo.
United Service Club (engl.) júnajted sérvis klöb.

Varmoes Straat (hol.), varmus strat.
Villefranche (franc.), vilfránš.
Volcanero, vodič po mexikanskim vulkanima i kopač sumpora.

Washburne (engl.), uóšbörn.
Warwick (engl.), uórik.
Wesleyska crkva, sljedba, nastala iz anglikanske crkve; zovu je i metodističkom, a osnovao ju je John Wesley (* 1703., † 1771.).

Xenil (špan.), henil.

Y (hol.), aj.
Yacht (engl.), jot, laka jedrenjarka za natjecanje i za zabavno putovanje.
Yams, Dioscorea batatas, jestivi gomolj u tropima.
Yellowston National Parc (engl.), jeloston nešenel park.
Younghusband (engl.), júnghősbend.

Zuavi, francuski vojnici; zovu se po provinciji Zuavi u Algeru, u početku sami afrički crnci, jer su osnovani g. 1830., kad je Francuska zauzela Alger. Kao elitna četa vrijedili su u Krimskome ratu.
Zuider-zee (hol.), zójderze.

SADRŽAJ.

